

T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
BALKAN ÇALIŞMALARI ANABİLİM DALI
DOKTORA TEZİ

1990’LI YILLAR TÜRKİYE-YUNANİSTAN İLİŞKİLERİ: DOST-HASIM İKİ KOMŞU

CEM TURAN
1168250252

TEZ DANIŞMANI:
PROF. DR. SİBEL TURAN

EDİRNE 2021

Tezin Adı: 1990'lı Yıllar Türkiye-Yunanistan İlişkileri: Dost-Hasım İki Komşu

Hazırlayan: Cem TURAN

ÖZET

Soğuk Savaş Döneminin sona ermesi ile Balkanlar, Kafkasya, Orta Doğu'da dengeler değişmeye başlamıştır. SSCB etkisini kaybedince Yeni Dünya Düzenini oluşturmaya çalışan ABD'nin, bu bölgelerde gücünü hissettirmeye başlaması Türkiye ve Yunanistan arasındaki rekabetin daha da artmasına sebep olmuştur.

Türkiye ve Yunanistan, 1990'lı yıllarının başında diyalog arayışlarını başlatmışlar, ancak Batı Trakya'daki Müslüman Türk azınlığıyla ilgili yaşananlar ve Kıbrıs'taki çözüm arayışlarının olumsuz sonuçlanması, istedikleri diyalogun gerçekleşmemesinde etkili olmuştur. 1993 yılında Yunanistan'da yaşanan iktidar değişikliği Türkiye ve Yunanistan ilişkilerini daha da sertleştirmiştir. Türkiye ve Yunanistan, 1996 yılında yaşanan Kardak krizi ile savaşın eşiğine gelmiş, ardından Kıbrıs'taki Yeşil Hat olayları, S-300 Füze Krizi, Loizidou davası nedeniyle gergin günler yaşamıştır. Öte yandan, AB, Kıbrıs, Türkiye, Yunanistan hattında çok hareketli geçen Türk-Yunan ilişkileri, 1990'lı yılların sonuna doğru, Yunanistan'ın teröre verdiği desteğin açığa çıkmasıyla durma noktasına gelmiştir. Ancak 1999 yılında deprem diplomasisi iki ülkenin yakınlaşmasının önünü açmıştır.

Bu çalışmada 1990'lı yıllarda Türk-Yunan ilişkilerinin seyri ele alınmıştır. Bu kapsamda iki ülke ilişkilerinde temel sorunlar olan Kıbrıs Meselesi, Azınlık ve Ege sorunları karar alıcılar ve uluslararası ilişkiler bağlamında döküm analizi metoduyla incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türk-Yunan, Ege Denizi, Azınlık, Kıbrıs, Yeni Dünya Düzeni, Balkanlar, Doğu Akdeniz, Türkiye-Yunanistan İlişkileri

Name of the Thesis: 1990s Turkey-Greece Relations: Friend and Foe, Two Neighbours

Prepared by: Cem TURAN

ABSTRACT

The end of the Cold War Period, the balance began to change in the Balkans, Caucasus and Middle East. When the USSR lost its influence, the United States, which was trying to create a New World Order, began to feel its power in these regions, which led to increased competition between Turkey and Greece.

Turkey and Greece began their search for dialogue in the early 1990s but the events related to the Muslim Turkish minority in Western Thrace and the negative outcome of the search for a solution in Cyprus were instrumental in the failure of the dialogue they wanted. With the change of government in Greece in 1993, relations between Turkey and Greece have become more aggressive. Turkey and Greece came to the brink of war with the Kardak Crisis in 1996, and then experienced tense days because of the Green line incidents in Cyprus, the S-300 Missile Crisis, the Loizidou Case. On the other hand, relations between the two countries came to a standstill with the emergence of Greece's support for terrorism in the late 1990s, which is very active era on terms of the EU, Cyprus, Turkey and Greece relations. However, the emergence of earthquake diplomacy in 1999 paved the way for the two countries to get closer.

In this study, the course of Turkish-Greek relations in the 1990s has been discussed. In this context, the Cyprus Issue, Minority and Aegean issues, which are the main problems in the relations of the two countries, were examined by casting analysis method in the context of decision makers and international relations.

Keywords: Turkish-Greek, Aegean Sea, Minority, Cyprus, New World Order, Balkans, Eastern Mediterranean Turkey-Greece Relations

ÖNSÖZ

1990'lı yıllar Türk-Yunan ilişkilerinde ayrı önem arz eden bir dönemdir. Gerginlikler ve dostlukların yaşandığı ve iki ülke ilişkilerinin geleceğini belirlemede önemli kırılma noktalarının gerçekleştiği bir zaman dilimidir. Türkiye ve Yunanistan bu dönemde aralarındaki temel sorunların yanında uluslararası ilişkilerde rekabeti en üst seviyede yaşamıştır. Kıbrıs, Ege ve azınlıklarla ilgili anlaşmazlıkların uluslararası örgütler ekseninde düşmansal algıları daha fazla görünür kılan bu dönemde, dış politika ve diplomasi argümanları iki ülke ilişkilerinde daha fazla uygulanmıştır.

Bu çalışmada 1990'lı yıllar Türk-Yunan ilişkileri Yeni Dünya Düzeni ekseninde değerlendirilmiştir. Türk-Yunan ilişkilerinin geleceğine ışık tutması amaçlanan çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı inancındayım.

İlk günden itibaren üzerimdeki inancını ve gücünü her an hissettiren çok kıymetli hocam, Prof. Dr. Sibel TURAN'a teşekkürü borç bilirim. Kendisi engin bilgisi ve tecrübesi ile en zor anlarda yoluma ışık oldu. Ayrıca görüşleri ile yanımda olan Juri üyelerim Dr. Öğretim üyesi Emre Kalay ve Dr. Öğretim Üyesi Sumru Kaleli hocalarıma da teşekkür ediyorum. Öte yandan Trakya Üniversitesi personeli ve Sosyal Bilimler Enstitüsü çalışanlarına da teşekkürü bir borç bilirim. Aileme de süreç boyunca sabrı için ayrıca teşekkür ediyorum. Biz iyi ve kötü zamanları hep beraber atlattık. Çalışma boyunca yanımda olan ve de olmayan ismini anmadığım herkese teşekkürlerimi sunuyorum. İnandığı yolda yürüyenler engeller karşısında inancı kadar dik durur ve yollarına devam ederler. Çalışma bu ülkenin vatan ve bilim sevdalısı genç beyinlerine ithaf edilmiştir.

Cem TURAN
2021 AYDIN-DİDİM

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	iv
Kısaltmalar	vii
Tablolar Listesi.....	viii
GİRİŞ.....	1
Çalışmanın Analitik Yapısı	3
Yazın Taraması	6
Araştırmanın Yöntemi.....	8

1.BÖLÜM

KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1 Realizm Kuramı.....	10
1.2 Neorealizm Kuramı	15
1.3 Kavramlar	20
1.3.1 Devlet Kavramı	21
1.3.2 Güç Kavramı	23
1.3.3 Güvenlik Kavramı	27
1.3.3.1 Realist Yaklaşım Göre Güvenlik.....	29
1.3.3.2 Neorealist Yaklaşım Göre Güvenlik	30
1.3.4 Diplomasi Kavramı	31
1.3.5 Zorlayıcı Diplomasi	34

2. BÖLÜM

TARİHSEL PERSPEKTİFTE TÜRK-YUNAN İLİŞKİLERİ

2.1 Osmanlı Devleti -Yunanistan İlişkileri.....	37
2.1.1 Yunanistan'ın Bağımsızlığını Kazanması.....	37
2.1.2 Megali İdea.....	39
2.1.3 Yunan İsyanı	42
2.1.4 Girit Sorunu.....	43
2.1.5 Dömeke Meydan Muharebesi	45
2.1.6 Balkan Savaşları.....	48
2.1.7 Batı Trakya Türk Cumhuriyeti.....	50
2.1.8 Birinci Dünya Savaşı'ndan Lozan Antlaşması'na Türk Yunan İlişkileri	51
2.2. Türkiye Cumhuriyeti ve Yunanistan Arasındaki İlişkiler (1923-1990)	53
2.2.1 Lozan Antlaşması.....	54
2.2.2 Lozan Antlaşması Sonrası Gelişmeler (1923-1945)	56
2.8 Soğuk Savaş Dönemi	63

3.BÖLÜM

1990-1996 YILLARI ARASI TÜRK-YUNAN İLİŞKİLERİ

3.1 Soğuk Savaş Dönemi Sonrası Yeni Dünya Düzeni	74
3.2 İlişkilerde Yumuşama Eğilimi	80
3.3 Kıbrıs Sorunu	85
3.3.1 Gali Fikirler Dizisi	89
3.4 Azınlıklarla ilgili Gelişmeler.....	93
3.4.1 Batı Trakya ile İlgili Yaşananlar	93
3.4.1.1 Sadık Ahmet ve İbrahim Şerif'in Yargılanması	95
3.4.1.2 Müftü Seçimi.....	96

3.4.2 Fener Rum Patrikhanesi ile İlgili Gelişmeler	98
3.5 Diyalogdan Gerginliğe: Papandreu Dönemi	105
3.5.1 Yunanistan- GKRY Ortak Savunma Doktrini	106
3.5.2 Yunanistan'ın Karasuları Sınırını 12 Mile Çıkarma Arzusu	108
3.5.3 Avrupa Birliği, Kıbrıs, Yunanistan-Türkiye Hattı	110
3.5.4 Yunanistan ve PKK Terör Örgütü Arasındaki İlişki.....	112

4. BÖLÜM

1996-2000 YILLARI ARASI TÜRK-YUNAN İLİŞKİLERİ

4.1 Krizler Dönemi	117
4.2 Ege Denizi, Ada, Adacık ve Kayalıklar ile ilgili Krizler	119
4.2.1 Kardak Krizi.....	119
4.2.1.1 Kardak Krizi ve Ege Denizi Egemenliği Tartışmalı Ada, Adacık ve Kayalıkların Hukuksal Alt Yapısı.....	124
4.2.2 Gavdos Krizi	126
4.3 Kıbrıs ile ilgili Yaşanan Gelişmeler ve Krizler	127
4.3.1 Yeşil Hat Gerilimi	128
4.3.2 Loizidou Davası	130
4.3.3 S-300 Füze Krizi	132
4.3.4 AB ve Türkiye Arasında Yaşanan Gelişmeler	136
4.4 Abdullah Öcalan Krizi	138
4.5 Türk-Yunan İlişkilerinde Yakınlaşma	141
SONUÇ	148
KAYNAKÇA	157

Kısaltmalar

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AGİK	: Avrupa Güvenlik ve İş birliği Konferansı
AHİM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AKKA	: Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması
ANAP	: Anavatan Partisi
BM	: Birleşmiş Milletler
BMDHS	: Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi
CAMİNFORM	: Information Bureau of the Communist Parties
EAM	: Ethnikó Apeleftherotikó Métopo
HRO	: Heybeliada Ruhban Okulu
KAİK	: Kuzey Atlantik İş birliği Konseyi
KHK	: Kanun Hükmünde Kararname
KKTC	: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
NATO	: North Atlantic Treaty Organization
PASOK	: Panhelenik Sosyalist Hareket
PKK	: Partîya Karkerên Kurdistan
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
UAD	: Uluslararası Adalet Divanı

Tablolar Listesi

Ulusal Güç Elementleri.....	26
-----------------------------	----

GİRİŞ

1990'lı yıllar Türk-Yunan ilişkilerinin en yoğun ve hararetli geçtiği, gerginlikler ve krizlerle dolu bir dönemdir. Soğuk Savaş Döneminin sona ermesiyle Türkiye ve Yunanistan bulundukları ve etki ettikleri coğrafyada değişen dengeler ekseninde tarihsel rekabetlerini sürdürmeye devam etmiştir. Bu dönemin gergin atmosferi iki ülke arasındaki çözülmemiş sorunları daha da tartışılır hale getirmiş, Türk ve Yunan kamuoyu iç ve dış politikada iki ülke meselelerine daha çok kafa yormaya başlamıştır.

Osmanlı Devleti'nin tarih sahnesinde yer aldığı dönem Türkler ve Yunanlıların ilişkilerinin en yoğun geçtiği zamanlardandır. 1830 yılında bağımsızlığını kazanan Yunanistan ile Osmanlı Devleti'nin savaş sahnesindeki mücadelesi Dömeke Meydan Muharabesi, Balkan Harbi ve Birinci Cihan Harbi ve en son Anadolu topraklarında yaşanan Kurtuluş Savaşı ile son bulmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulup Lozan Antlaşması'nın imzalanması ile barış dönemine giriş yapan Türkiye ve Yunanistan, 1930 yılından itibaren ortak çıkarlar ekseninde yakınlaşmaya başlamıştır. Bu tarihten sonra Atatürk ve Venizelos'un liderliğinde ilerletilen dostane ilişkiler sayesinde, siyasi, ekonomik anlaşmalar yapılarak geçmişten gelen sorunların çözülmesi yolunda önemli adımlar atılacaktır. İkinci Dünya Savaşı sırasında Almanya'nın Yunanistan'ı işgali ile Yunan halkının çektiği zorluklara seyirci kalmayan Türkiye gerekli yardım malzemelerini Yunanistan'a ulaştırıp dostluk elini uzatmıştır. Savaşı sonrası kutuplara ayrılan dünyada Türkiye ve Yunanistan'ın batı kanadında yer alması 1950'li yıllarda iki ülke ilişkilerinin iyi olacağı kanısını oluşturmuş, nitekim Türk-Yunan ilişkileri bu dönemin başında altın yıllar denen zaman dilimini yaşamıştır. Kıbrıs'ta yaşanan gelişmeler Türkiye ve Yunanistan'ın çıkarlarına ters düşünce iki ülke uzun süren bir anlaşmazlık çemberine girecek, bu anlaşmazlıkla beraber Ege Denizi'nde başlayacak olan diğer sorunlar da çok geçmeden kendini gösterecektir. 1960 yılından itibaren Yunanistan Lozan Antlaşması maddelerine aykırı olarak Ege adalarını silahlandırmaya başlamıştır. 1976 yılında patlak veren kıta sahanlığı anlaşmazlığı iki ülke arasında imzalanan Bern Deklarasyonu ile sonuca bağlanmış, ancak bundan iki sene önce

gerçekleşen Türkiye'nin Kıbrıs Harekâtı bu döneme damgasını vurmuştur. Türkiye ve Yunanistan 1987 yılında bir diğer Ege Krizine kadar temkinli bir duruş sergilemiş, yaşanan krizlerde savaşın eşiğinden dönmeyi başarmıştır. Soğuk Savaş Dönemi sonlarına doğru literatüre Davos Ruhu (Davos Spirit) diye de geçen diyalog başlatma girişimi, değişen dengeler ve iç siyaset mekanizmaları ile sekteye uğramıştır. Soğuk Savaş Dönemi'nin son bulmasıyla Türkiye ve Yunanistan, diyalog kurma ve Kıbrıs'ta çözüm arayışları ile 1990'lı yıllara giriş yapmıştır.

1993 yılında Yunanistan'da Panellinio Sosialistikó Kínima (PASOK) partisi'nin iktidara gelmesiyle Türk-Yunan ilişkileri yeniden sertleşmiştir. Avrupa Birliği (AB), Kıbrıs sorunu ve azınlık sorunları ekseninde geçen bu dönemde ayrıca Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY) ile Yunanistan arasında Ortak Savunma Doktrini oluşturulmuştur. Doktrin ile beraber GKRY ile Yunanistan arasında askeri modernizasyon ve silahlanma yüksek seviyede arttırılırken, bir yandan da Yunanistan ile terör örgütü Partiya Karkerên Kurdistan (PKK) ilişkisi de ilerletilmiştir. Öte yandan 1994 yılında Ege Denizi'nde karasuları sınırını 12 mile çıkarma kararı alan Yunanistan'a Türkiye casus belli (savaş sebebi) kararı ile karşılık vermiş, Türk-Yunan ilişkileri diyalog girişimlerinin başarısızlığı sonucu ile daha da sertleşmiştir.

Yunanistan Başbakanı Andreas Papandreu görevinden ayrılıp yerine Kostas Simitis geçtiğinde, 1996 yılında Ege Denizi'nde egemenlik haklarını tartışmaya açan Kardak Krizi iki ülkeyi yeniden savaşın eşiğine getirmiştir. Simitis bir yandan Türkiye ile diyalog kurmak isterken diğer yandan iki ülke meselelerini AB çizgisine kaydırmak için çalışmalar başlatmıştır. Ancak Türkiye ile kurulacak olan diyalog, Kıbrıs ile ilgili bölgeyi ikiye ayıran yeşil hat üzerinde yaşanan olaylar, GKRY'ine konuşlandırılmak istenen S-300 füzelerinin yarattığı kriz ve daha sonraları Yunanistan'ın teröre verdiği desteğin deşifre edilmesi ile kolay oluşturulamayacaktır.

1999 yılında PKK terör örgütü lideri Abdullah Öcalan'ın Türkiye tarafından yakalanması ile Yunanistan'ın terör örgütlerine verdiği destek deşifre olmuş, Türkiye'nin de konuyla ilgili sert tepkileri ve uluslararası alandaki diplomatik girişimleri ile Yunanistan zor durumda kalırken, Türk-Yunan ilişkileri donma noktasına gelmiştir. Bu süreci takiben Türkiye ve Yunanistan'da yaşanan depremler, iki ülke halkının

yardımsever tavrı, Türk-Yunan yakınlaşmasında önemli rol oynamıştır. 2000’li yıllara girerken Helsinki’de Türkiye’ye karşı AB adaylığı konusunda veto kullanmayan Yunanistan, 1996 yılında Türk-Yunan ilişkilerini AB çizgisine kaydırmak için başlattığı dış politika anlayışında başarılı olmuştur.

Bu çalışmanın konusu Soğuk Savaş Dönemi sonrasında 1990’lı yıllarda Türkiye ve Yunanistan’ın Yeni Dünya Düzeni içerisinde bölgesel rekabetinin iki ülke ilişkilere yansımaları değerlendirmek ve geçmişten bugüne süregelen temel sorunların çözümlenip çözümlenmeyeceği konusunda bir analiz oluşturmayı hedeflemektedir. Çalışmanın analitik yapısında ortaya konulan soru hipotez doğrultusunda çözümlenmesi amaçlanmıştır.

Çalışmanın Analitik Yapısı

Soğuk Savaş Dönemi’nin sona ermesiyle beraber dünyada yaşanan bölgesel değişimler Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü’nün (NATO) batı kanadında bulunan Türkiye ve Yunanistan’ı yakından ilgilendirmeye başlamıştır. Yeni Dünya Düzeni konjonktüründe kendi çıkarlarını gözetmek isteyen iki ülke, mevcut temel problemlerini de yanına alarak bölgesel bir rekabet içerisine girmiştir. 1990’lı yılların başlarında Balkanlar, Kafkasya ve Orta Doğu’da yaşanan gelişmeler Türkiye ve Yunanistan’ın politikalarını şekillendirmeye başlayacak, dönemin başında diyalog zemini arayan Türkiye ve Yunanistan ilk olarak Kıbrıs sorununun çözümünde karşı karşıya gelecektir. Türkiye ve Yunanistan bu süre zarfında gerek NATO gerekse AB ekseninde kendi politik çıkarları amacıyla hareket ederek bölgedeki rekabetlerine devam etmişlerdir.

1993 yılından sonra sertleşmeye başlayan Türk-Yunan ilişkileri, temel sorunlar problematiğinde iki ülke ilişkilerinde yeni bir hareketlenmeyi beraberinde getirmiştir. 1996’da yaşanan Kardak Krizi ise hem Ege Denizi’nde yeni bir tartışmayı ortaya çıkarmış hem de iki ülkenin politikalarını gözden geçirmesine sebebiyet vermiştir. 1996 yılında vuku bulan Kardak Krizi’nden sonra Kıbrıs’ta sınırda yaşanan yeşil hattaki olaylar, GKRY’nin Rusya’dan S-300 füze alımı ile ilgili yaşanan gerginlik, Türk-Yunan ilişkilerinde sorunlar dizisinin bitmediği, Yunanistan’ın teröre verdiği desteğin ortaya

çıkmasından sonra yaşanan deprem diplomasisi ile iki ülkenin yakınlaşma içerisine girdiğinin saptanması bugün halen daha tartışılmaktadır.

Türkiye ve Yunanistan arasında yaşanan sorunların tarihsel alt yapısı göz önünde bulundurularak araştırma soruları ortaya çıkarılmıştır. 1990'lı yıllarda yaşanan sorunlara ek başka sorunlar da ortaya çıkmış mıdır? Soğuk Savaş Dönemi'nin sona ermesinden sonra Türkiye ve Yunanistan nasıl bir politika izleyerek ilişkilerin gidişatını belirlemek istemiştir? 1990'lı yıllardaki Türk-Yunan ilişkileri iki ülke ilişkilerinin geleceğini belirlemede nasıl bir rol oynamıştır? Uluslararası örgütlerin Türk-Yunan ilişkilerinde yapıcı rolü var mıdır varsa Türk-Yunan dostluğuna etkisi nedir? 1990'lı yıllar Türk-Yunan ilişkilerinde var olan temel sorunların çözülmesinde etkili bir zaman dilimi olmuş mudur? Türkiye ve Yunanistan'ın etki ettikleri coğrafyada çıkarları her zaman birbirine ters midir? İki ülke beraber hareket edip ortak çıkar fırsatlarını değerlendirme koşullarına sahip midir? Bu sorularla bağlantılı olarak çalışmanın temel hipotezi ise; Türkiye ve Yunanistan bulundukları coğrafyada öncelikli olarak egemenlik hakları temelinde rekabet içerisindedir. Bu rekabet çıkar ekseninde diğer alanlara da kendini göstermekte, iki ülke etki ettikleri coğrafyada askeri, siyasi ve ekonomik olarak birbiri ile yarışmaktadır. Soğuk Savaş Dönemi'nin sona ermesi ile birlikte Türkiye ve Yunanistan 1990'lı yıllarda bu rekabetin Yeni Dünya Düzeni'nde nasıl oluşacağı ve şekilleneceği bilinmezliğinde birbirlerinin politikalarını görmeye çalışmıştır. İlk olarak Yunanistan, Yeni Demokrasi Partisi (ND) aracılığı ile Türkiye ile diyalog çabası içerisine girmiş, Türkiye'de bu çabaya olumlu cevap vermiştir. Ancak ne var ki Kıbrıs sorunu ve azınlıklarla ilgili yaşanan gelişmeler bu girişimin olumlu sonuçlanmasına engel olmuştur. Türkiye'nin uyarılarına rağmen Yunanistan'ın gizliden terör örgütlerine destek vermesi, diyalog ve dostluk girişimlerini de sorgulanır hale getirmiştir. 1980'li yıllara damgasını vuran PASOK'un 1993 yılında Yunanistan'da yapılan seçimler sonrasında yeniden yönetime gelmesi iki ülke ilişkilerini Kıbrıs dahil Ege Denizi sorunları ile yeniden sertleştirmiştir. Papandreu yönetiminin Ege Denizi'nde karasuları sınırını 12 mile çıkaracağını açıklaması sonrasında Türkiye'de büyük tepki ile karşılanmış, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde (TBMM) savaş sebebi (casus belli) kararı alınmıştır. Sertleşen ilişkiler yumağında GKRY ile Yunanistan arasında askeri iş birliği alanı daha da genişletilerek hızlı bir şekilde silahlanma programını da kapsayan

Ortak Savunma Doktrini'nin temelleri atılmıştır. Yunanistan ve Kıbrıs'ın tümünü içerisine alan program uygulanırken, 1996 yılında Türkiye ile diyalog içerisinde olmayı hedefleyen Kostas Simitis başbakanlık koltuğuna oturmuştur. Yeni Başbakan Simitis diyalog kurma eğilimli olsa da Ege Denizi'nde ada, adacık ve kayalıkların tartışmasının fitilini ateşleyen Kardak Krizi Türkiye ve Yunanistan'ı yeniden savaşın eşiğine getirmiştir. Kıbrıs'ta yaşanan krizlerle devam eden Türk-Yunan ilişkileri PKK terör örgütü lideri Öcalan'ın yakalanması ile yeniden en zorlu günlerini yaşamıştır. Teröre verdiği desteğin açığa çıkması ile uluslararası arenada zor durumda kalan Yunanistan, Türkiye ile ilişkileri düzeltme seçeneğini iyi değerlendirip dışişleri bakanları nezdinde başlatılan diyalog ve yakınlaşma çabaları neticesinde Helsinki'de Türkiye'nin AB'ye aday üye statüsü konusunda veto oyunu kullanmamıştır. Yaşanan depremlerle iki ülke halklarının yardımsever çabaları siyasi karar vericilerin desteği ile beraber Türkiye ve Yunanistan arasında yakınlaşmayı da beraberinde getirmiştir. Yukarıda bahsedilen tüm verilerin ışığında çalışmanın hipotezinin ana teması; Yunanistan'ın Türkiye ile dost ve diyalog zemininde buluşma niyetinde samimi olmadığı, her zaman çıkarları yönünde hareket edip, uluslararası örgütleri de kullanarak Türkiye ile ilişkilerine yön verdiğidir. Tarihsel kaygı ve emellerinden vazgeçmediği anlaşılan Yunanistan'ın yine tarihte olduğu gibi AB şemsiyesi altında, güçlü devletlerin çıkarlarına hizmet ederek Türkiye ile ilişki kurduğu, bulunduğu coğrafyada Türkiye'ye karşı askeri olarak önlem olarak politikasını belirlediğidir. Var olan Ege Denizi, Kıbrıs sorunu ve azınlık sorunlarının çözülmesi konusunda da samimi olmayan Yunanistan'ın çıkar odaklı hareket ederek mevcut statükodan memnuniyetsiz olduğu bu amaç doğrultusunda da Türkiye'yi açıktan ve gizliden zayıflatma amacındadır.

Bu çalışmada yukarıda ifade edilen hipotezin çözülmesi için tezin birinci bölümünde kuramsal ve kavramsal çerçevesinin alt yapısı; realizm ve neorealizm kuramları irdelenecektir. Ayrıca konunun bütünlüğüne ışık tutmak amacıyla güç, güvenlik, devlet, diplomasi, dış politika kavramları ele alınacaktır.

Çalışmanın ikinci bölümü tarihsel perspektifte Türk-Yunan ilişkilerine ayrılmıştır. Bu kapsamda bölümde, Osmanlı Devleti döneminde yaşanan gelişmelere değinilmiş, Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra Türkiye-Yunanistan arasındaki gelişmeler ve ortaya çıkan temel sorunlar açıklanmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümü 1990-1995 yılları arası Türk-Yunan ilişkileri ile Soğuk Savaş Dönemi sonrası oluşan Yeni Dünya Düzeni'nde Türkiye-Yunanistan arasında yaşanan gelişmelerin irdelenmesine ayrılmıştır.

Dördüncü bölümünde, Türkiye-Yunanistan arasında 1996 yılında gerçekleşen Kardak Krizi ve sonrasında ortaya çıkan Kıbrıs sorunu ile alakalı yaşanan gerginlikler, krizler ardından Deprem Diplomasisi ile iki ülke arasındaki yakınlaşma ve sonuçları değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Sonuç kısmı ise giriş bölümünde verilen sorunsalın çözümüne yönelik çalışmada tespit edilen verilerin değerlendirilmesine ayrılmıştır. Bu kapsamda 1990'lı yıllarda Türk-Yunan ilişkileri ile ilgili giriş kısmında verilen soruların cevap bulması ile elde edilen sonuç açıklanacaktır.

Yazın Taraması

1990'lı yıllarda Türk-Yunan ilişkileri ilgili yeteri kadar bilimsel eser bulunmaktadır. Bu eserlerin büyük bir çoğunluğu dış politika kaynaklıdır. Bu dönemle ilgili Türk-Yunan ilişkilerinde kaynakların birçoğu Türkiye temelli olsa da ingilizce kaynakların varlığı da azımsanmayacak kadar literatürde yer etmektedir. Özellikle kaynakların içerisinde Yunanlı yazarların eserlerinin bulunması tezin kaynak kısmının zenginleşmesi açısından önemlidir. Haralambos Athanasopoulos, *“Greece, Turkey and The Aegean “Sea”* ve Panayotis Tsakonas'un *“The Incomplete Breakthrough in Greek-Turkish Relations: Grasping Greece's Socialization Strategy”* isimli eserler buna örnek olarak gösterilebilir. Türk yazarlardan da örnek olarak Türkiye ve Yunanistan arasındaki Ege Sorunları hakkında Deniz Bölükbaşı tarafından yazılmış *“Turkey And Greece Aegean Disputes”* isimli kitap çalışmaya katkı sağlamak adına yardımcı olacak bir eserdir. Siyasi tarih alanında yer etmiş eserlerin varlığı çalışmanın tarihsel perspektifine katkı sağlaması adına önemlidir. Fahir Armaoğlu'nun *“19. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1789-1914)”* ve *“20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)”* ve eski dışişleri bakanlarından Şükrü Sina Gürel'in *“Tarihsel Boyut İçinde Türk Yunan İlişkileri, 1821-1993”* isimli çalışması bu alana örnek verilebilecek eserlerdendir. Baskın Oran'ın editörlüğünde yazılan Melek

Fırat'ın “*Yunanistan ile İlişkiler*” isimli kitap bölümünü kapsayan “*Türk Dış Politikası*” isimli eser dış politika verileri ile çalışmaya katkı sağlayacak kaynaklar arasındadır. Çalışmaya objektiflik katmak adına yabancı yazarların eserlerinden de faydalanılmaya çalışılmıştır. 2000 yılında basılmış olan William Hale'in, “*Turkish Foreign Policy*” isimli kitabı buna örnek gösterilebilir.

Kitaplara ek makaleler ve yazılmış olan tezlerin de çalışmaya katkı sağlaması hedeflenmiştir. Soyalp Tamçelik'in “*Kıbrıs'ta Çözüm İçin Ortaya Çıkan Gali ve Annan Planlarının Temel Özellikleri*” isimli makalesi özellikle Türkiye ve Yunanistan arasında Kıbrıs sorunun çözümü konusunda BM nezdinde yapılan görüşmelerinin değerlendirilmesi açısından önem arz etmektedir. Yunanlı yazarlar Asteris Huliaras, Charalambolos Tsardanis, “*(Mis)understanding the Balkans: Greek Geopolitical Codes of the Post-communist Era*” isimli makelesi de çalışmaya katkı sağlayan eserler arasındadır.

Öte yandan, 1990'lı yıllarda ABD ve uluslararası örgütler Türk-Yunan ilişkilerinde kilit rol oynamaktadır. Bu kapsamda ABD devlet departmanının çıkarmış olduğu devlet başkanlarının programının ayrıntılarını ve konuşmalarından bahseden raporların Türk-Yunan ilişkileri ile ilgili bölümleri de değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Azınlıklarla ilgili raporlarda özellikle Batı Trakya Müslüman Türk azınlığı ile ilgili çalışma kullanılmıştır. Helsinki Watch Raporları azınlıklarla ilgili değerlendirmelerde kullanılmıştır.

1990'lı yıllarda medya iki ülke kamuoyunda önemli rol oynayarak yaşanan gerginlikler ve tartışmaların odak noktasında yer almıştır. Türkiye ve Yunanistan'daki gazetelerinin arşivlerinin incelenmesi, taranması tezin kaynak kısmının ve tartışmaların zenginleştirilmesi açısından önemlidir. Bu kapsamda Türk, Yunan ve yabancı gazete arşivlerindeki haberler ile çalışmaya katkı sunulması hedeflenmiştir.

Araştırmanın Yöntemi

Çalışmada kaynak taramasına önem verilmiştir. 1990'lı yıllar Türk-Yunan ilişkileri ile ilgili literatürde bulunan kaynaklar tezin hipotezini kanıtlamak adına yeterlidir. Bu kapsamda çalışmada birincil kaynaklara önem verilerek, döküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Ayrıca uluslararası antlaşmalar başta olmak üzere, raporlar ve meclis tutanakları gibi önemli dökümanlara erişilerek çalışma zenginleştirilmiştir. Döneme ışık tutan ikincil kaynaklar içinde Yunanlı ve Türk yazarlar tarafından yazılmış kitaplar incelenmiştir. Çalışmaya objektiflik katmak adına İngilizce kaynak yazımı yüksek seviyede tutulmaya çalışılmıştır. Ayrıca dönemin diplomatları ve dışişleri bakanları tarafından kaleme alınan eserler de irdelenmiştir. Diğer yandan 1990'lı yıllarda Türk ve Yunan medyasının diplomatik ilişkilere oldukça önem verdiği bilinmekle beraber, uluslararası alanda Kıbrıs sorunu ile ilgili basın da yoğun çalıştığı tecrübe edilmiştir. Bu kapsamda gazete haberleri ve tv programlarına konuk olan liderlerin açıklamaları da çalışma içerisinde değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Öte yandan, teorik çerçeveyi destekleyen kavramlar çalışmada incelemeye tabi tutularak konu akışının güçlendirilmesi hedeflenmiştir. Özellikle Türk-Yunan ilişkilerinde belirli kavramların ön planda olduğu tespitiyle, teoriyi destekleyici kaynaklara erişilmiştir. Öncelikle yabancı kaynaklar olmak üzere yerli kaynaklar teori ve kaynakların desteklenmesi amacıyla kullanılmıştır.

1.BÖLÜM

KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bilimsel çalışmalarda özellikle sosyal bilimlerde teori, araştırılacak olan konunun ana hatlarını, kullanılacak yöntemi, araştırmanın kapsamını, uygulanışını gösteren bir yol haritası olarak tanımlanmaktadır. Bu kapsamda çalışmanın ana teorisi realizm ve neorealizm kuramları olacaktır. Ayrıca araştırmanın ana hatlarını belirleyip, bütünlüğü yakalamak adına çalışmada güç, güvenlik, devlet, diplomasi, kavramlarının ele alınması realizmin belirleyici yönlerinin ortaya çıkarılmasında konunun bütünlüğüne ışık tutması açısından önemlidir.

1.1 Realizm Kuramı

Realizm kuramı literatürde Tukidides'in "*Peloponnessos Savaşları*" isimli eserinde Atina devletinin kendisinden zayıf durumda olan Melian ada devleti ile yaptığı mücadele örneği ile pekiştirilmektedir.¹ Realizm'i literatürde en eski zamana götüren bu eser tek başına kuramın ana hatlarını anlatılacak kadar yeterli değildir. Temelini önce insan doğasından alan realizm, insanın iyi yanlarından ziyade kötü tarafına odaklanarak, o kötü tarafın bir güç tarafından kontrol edilebileceği vurgusunu yapar.² Ancak iş, insan doğasından uluslararası sisteme gelince farklıdır. Çünkü uluslararası sistemde insan doğası kontrol edilemez bir olgudur. Bu olgu uluslararası sistemin içinde kontrol edilemeyen güç mücadelesini ortaya çıkarır.³ Bu tespitle beraber realizmin ana konusu da ortaya çıkmıştır. Devletler bu anarşik ve mücadelecı arenada varlıklarını sürdürmek, bekalarından, emniyetinden emin olmak, sahip olduğu kuvvetini korumak ve güçlendirmek için kendi başının çaresine bakarlar ya da diğer devletlerle iş birliğine girerler. Realizm devletlerin anarşik uluslararası sistemde emniyetlerini sağlarken,

¹ Thucydides, *The Peloponnesian War*, Oxford University Press, Translated by: Martin Hamond, New York 2009, s. 301; Robert B. Strassler, *The Landmark Thucydides, A Comprehensive Guide to The Peloponnesian War*, Free Press, New York 1996, s. 416.

² Annette Freyberg-Inan, *What Moves Man: The Realist Theory of International Relations and Its Judgement of Human Nature*, State University of New York Press, New York 2004, s. 91.

³ Ruchi Anand, *Self-Defense in International Relations*, Palgrave Macmillian, New York 2009, s. 17.

bekasını devam ettirmek için yaptıkları davranışlarını, hareketlerini, siyasi adımlarını kavramayı, incelemeyi hedef almış bir teori çalışmasıdır.

Günümüz bilim adamlarından William C. Wohlforth realizmin tanımını açıklarken birbirine bağlı ve tamamlayıcı dört unsurdan bahseder. Bunlar sırasıyla; gruplaşma, bencillik, anarşi, politik güçtür. Politika yerini grupların içinde bulur, insanların grup dayanışması içerisinde bir araya gelmesiyle politikanın temeli atılmıştır. Bugün dünyadaki en önemli grup devletlerdir. Gruplar bir araya gelince kendi prensiplerini ve ilgi alanlarının temellerini atarlar. İşte insan doğasında kökleşen çıkarıcılık burada ortaya çıkar. Uluslararası sistemde var olan anarşi ise grupların kendi çıkarları ile bağlantılıdır. Gruplaşma, çıkarıcılık ve anarşi kavramlarının kesişme noktası ise politik güç unsudur. Bu kesişme noktası uluslararası ilişkilerde politikanın gücünün ve güvenliğin etkin rol almasındaki mekanizmayı açıklanmasında önem taşır. Wohlforth realizmi tanımlarken insan doğasının taşıdığı bu dört unsurun yarattığı politikalarda eğer bir otorite bulunmazsa yapılan siyasetin çatışmacı olacağını vurgular. Bir başka deyişle otorite yoksa anlaşmazlıklar vardır. Ancak uluslararası sistemde var olan anarşi devletlerin birbirleriyle olan ilişkileri iyi gitse bile yarının ne olacağı konusunda garanti vermemektir. Bu yüzden güçlü olmak önemlidir, güçlü olmak için ise askeri potansiyelin varlığı gerekli bir unsurdur⁴.

1929 Ekonomik Burhanı ile dünyada başlayan ekonomik çözümler uluslararası ilişkilerde de sistemin rotasının sorgulanmasına sebebiyet vermiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın yenik devletlerinde milliyetçi unsurlarının ön plana çıkması sistemdeki endişe seviyesini arttırmaya başlamış, kalıcı barışın sağlanması amacını taşıyan idealizm bu noktada daha fazla eleştirilmiştir. Yaşanan bu durum realizmi ivmelendirmiş, uluslararası ilişkilerde realist yaklaşımlar özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında kendini göstermiştir. Bu dönemde Morgenthau'nun çalışmaları öne çıkar. Edward Hallett Carr'ın da *"The Twenty Years' Crisis, 1919-1939"*⁵ isimli kitabında iki savaş arası dönemde ortaya çıkan liberal düşüncüyü eleştirmiş, Birinci Dünya Savaşı'nın

⁴ William C. Wohlforth, "Realizm", Der: Christian Reus Smith, Duncan Snidal, *The Oxford Handbook Of International Relations*, Oxford University Press, London 2008, s. 133-135.

⁵ Edward Hallett Carr, *The Twenty Years' Crisis, 1919-1939: An Introduction to the Study of International Relations*, Macmillan, New York, 1939, s. 27.

nedenleri konusunda çalışmalar yapmıştır. Ayrıca Martin Wight, Heddel Bull, Nicholas Spykman gibi yazarlar realizm konusunu irdelemişlerdir.⁶ Günümüz yazarlarından Tayyar Arı, realizmi anlattığı “*Uluslararası İlişkilerde Çatışmayı Açıklayan Teoriler*” isimli kitabında yukarıdaki bahsi geçen yazarları İkinci Dünya Savaşı sonrası realizm konusunda çalışmalar yapan isimler olarak gösterse de realizmin felsefi temellerinin Machiavelli, Hobbes ve Thucydides gibi yazarlarla atıldığından bahsetmiştir.⁷ Buna ek olarak İbni Haldun da bu yazarların yanında felsefi olarak realizm düşüncesine katkısı olan bir düşünür olarak bilinmektedir.

Tukidides uluslararası siyasetin özünde güç unsurunun önemine vurgu yaparken, bunu mücadele sahasına sokarak bir rekabet, çıkar düsturunda değerlendirmeye almaktadır. Onun için realizmin ana hattı “*çıkarların çatışması*”⁸ argümanıdır. Dönemin savaşlarının sonuçlarına ve nedenlerine bakarak bu saptamaya ulaşan Tukidides Atina’nın gücünün artması ve diğer küçük devletlerin varlıklarının tehlikeye girmesi sonucunda Sparta’nın bozulan güç dengesini eski durumuna getirmek için savaştan başka çıkar yol olmadığı neticesine varmıştır.

Realizm’in köklerine indiğimizde karşımıza bir diğer düşünür İbni Haldun çıkar. O, Tukidides’in vurguladığı ve realizmin ana hattını oluşturan gücü “*asabiyet-milliyet*” çizgisinde değerlendirmeye alır. Ona göre insan sosyal bir varlıktır. İnsanların sosyal durumu onları beraber yaşamaya iter. Haldun, toplumda var olan ihtiyaçların ancak insanlar arasında yardımlaşma ile giderileceğini vurgular. İşte tam burada kilit nokta şudur; toplumda düzenin sağlanması için bir otoriteye ihtiyaç vardır. Eğer bir otoritenin varlığı yok ise sosyal varlık olan insan kendisi kural koyucu olacak ve burada güçlü olan haklı konumuna gelecektir. Bu yüzden devletin varlığı kaçınılmazdır. Devleti oluşturacak otoritenin asabiyet sahibi olması ve milleti arkasına alması İbni Haldun’un

⁶ Realizme yön veren bazı diplomat, tarihçi ve coğrafyacı yazarlar için ayrıca bkz. Ole R. Holsti, “Theories of International Relations”, *Explaining the History of American Foreign Relations*, Edited By: Michael J. Hogan, Thomas G. Paterson, Cambridge University Press, New York 2004, s. 53.

⁷ Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri, Çatışma, Hegomanya, İş birliği*, 8. Baskı, MKM Yayıncılık, Bursa 2013, Ss. 137-142.

⁸ Ali Balcı, “Realizm”, *Uluslararası İlişkilere Giriş*, Der: Şaban Kardaş, Ali Balcı, 7. Baskı, Küre Yayınları, İstanbul 2017, s. 121.

realizme bakışını açıklar niteliktedir⁹. Sonuç olarak realizm için devlet olmazsa olmazdır. Halkın kural kaidelerini düzene sokacak ve otoriteyi sağlayacak olan devlettir.

Geçmiş dönemin realizm savunucularından biri de şüphesiz Rönesans zamanının ruhundan etkilenen Niccolò Machiavelli'dir. Dönemin karmaşa ve dinsel çekişmelerinin yanında mevcut yönetimin süreklilik göstermediği bir tarihte kaleme alınan "*Prens*" adlı eserinde Machiavelli insan doğasından bahsetmiştir.¹⁰ Ona göre insan nankör ve sinsidir; çıkarlarını ön planda tutar. İnsan, doğası gereği devamlı yeniliklere açıktır. Bu açlık onda arayışları da beraberinde getirir. Güç sendeyse istediğini elde edersin. Karşıdakinin güçlenmesine yardım eder ya da buna sebep olursan kaybetmen kaçınılmazdır. Burada realizm için önemli bir vurgu yapan Machiavelli, insanın arzularının güçten öte olduğunu, insanın hiçbir zaman tatmin olmaya ulaşamayan ve ulaşmadığı gibi de kendinde olmayana hep haset eden ve kıskanç bir varlık olduğunu söyler. Savaş olgusu¹¹ burada ortaya çıkar. Savaş istediklerini kazanmak ve kazandıklarını vermek istemeyenler arasında gerçekleşirken, insanlar sahip olduğu kaynakları nasıl kullanacakları konusunda sürekli plan ve strateji üretmek zorunda kalır.¹² Bu kapsamda Machiavelli'nin plan ve strateji değerlendirmesini savaşın çıkış sebeplerinin bir sonucu olarak görebiliriz. Machiavelli Prens isimli kitabında özet olarak devletin bekasını her şeyden önce görmektedir. Ona göre ahlaki değerler ya da sahip olunan düşünce ve fikirler devletin sürekliliğini devam ettirmesinden önemli değildir¹³. Devlet en önce kendi varlığından emin yaşamayı devam ettirmek zorundadır ve bu öncelik tüm değerlerden öndedir. Bu yüzden devletin başında bulunan kişi öncelikli mesuliyet sahibidir.

Realizmin felsefi yapısına en çok katkı sağlayanlar arasında olan literatürde ismi realizm konusunda sıkça zikredilen düşünürlerden Thomas Hobbes'ın kaleme aldığı "*Elementa Philosophica De Cive*" isimli eserde geçen insan doğası Machiavelli'nin insan hakkındaki düşünce sistemiyle benzerlik göstermektedir. Thomas

⁹ Osman Elmalı, "İbni Haldun ve Machiavelli'nin Realist Siyaset Kuramları", *Ekev Akademi Dergisi*, Yıl:7 Sayı:15, Erzurum 2003, s. 135.hem

¹⁰ Machiavelli, *Prens*, Anahtar Kitaplar Yayınevi, Çev: Nazım Güvenç, İstanbul 1993, Ss. 9-11.

¹¹ Niccolò Machiavelli, *Art of War*, The University of Chicago Press, Chicago 2003, s. 20.

¹² Armağan Öztürk, "Machiavelli Düşüncesinde Cumhuriyetçi Özgürlük ve Kurucu Lider İmgesi", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt:68, Sayı:2, Ankara 2013, s. 186.

¹³ Tayyar Arı, *a.g.e.* s. 147.

Hobbes eski filozofların savunduğu “*zoon politican*”¹⁴ daha çok insanın çıkarıcı ve onları bir araya getiren yönlerine değinmektedir. İnsanın doğası hakkındaki görüşleri Machiavelli gibi olumsuz ve kötü olsa da Hobbes yaratılış konusunda insanların eşit olarak dünyaya geldiklerini açıklar. Hobbes “*Leviathan*” isimli eserinde insan doğasındaki çekişmelerinin nedenlerinden bahsetmiştir. Bunlar rekabet, özgüven eksikliği ve zafer olarak üç parçaya ayrılmıştır.¹⁵ Ancak her şeyin ötesinde, insanlar arasında var olan eşitliğin güvensizlik faktörünü tetikleyeceğini, güvensizliğin de savaşa sebep olacağı Hobbes’un saptamaları arasında bulunmaktadır. Ona göre güvenlik için başka topraklara saldırmak, savunma pozisyonunda olmaktan daha faydalıdır. O zaman ortaya şu sonuç çıkar, üst otorite olmadan bir başka deyişle devletin varlığı olmadan savaş hali insanların arasında kaçınılmazdır.¹⁶

Hobbes’un realizm konusundaki fikirlerini bir temele oturtmak gerekirse, uluslararası ilişkilerin dizayn edilmesinde ya da çatışma ortamının engellenmesinde mevcut otoritenin varlığının çok önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Uluslararası ilişkilerde bulunan aktörler güçlerini her zaman arttırma ve çıkarları doğrultusunda hareket etme taraftarıdır. Barış geçici bir süreçtir, eğer belirleyici bir egemen güç ve otorite¹⁷ varsa barıştan söz edilebilir böylece uluslararası ilişkilerde var olan güç dengesi korunmuş olur.¹⁸

Sonuç olarak, realizmin felsefi alt yapısının temelini atan Machiavelli, Thomas Hobbes, İbni Haldun ve Tukidides, güç olgusundan yola çıkarak insan doğasının çıkarıcı ve kötü olduğu konusunda hem fikirdir. Onlara göre kötü olan tarafın bir otorite tarafından kontrol edilmesi gerekliliği tek gerçektir. Konu aktörler tarafına geldiğinde ise, uluslararası ilişkilerde insan doğası gibi belirleyici egemen bir aktör söz konusu

¹⁴ Yunanca bir ifade olan bu kelime Hobbes ‘un en eski filozoflara atıf yaparak insanı tanımlamasını anlatmaktadır. Buna göre; İnsan toplum için dünyaya gelmiş bir hayvandır. Bu kapsamda insan topluma adapte edilir ve dizayn edilerek topluma sunulur. Thomas Hobbes, *Elementa Philosophica De Cive*, Belge Yayınları, Çev: Deniz Zarakolu, İstanbul 2007, s. 22.

¹⁵ Peter Longford, *Modern Philosophies of Human Nature: Their Emergence from Christian Thought*, Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht 1986, s. 64.

¹⁶ Thomas Hobbes, *Laviathan*, Çev: Semih Lim, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007, s. 92-94.

¹⁷ Otfried Höffe, *Thomes Hobbes*, Translated by: Nicholas Walker, Sunny Press, New York 2015, s. 146.

¹⁸ A. Nuri Yurdusev, “Thomas Hobbes and International Relations: An assessment”, METU- Middle East Technical University Studies in Development, No:34, Ankara 2007, s. 415.

değildir. Bu yüzden devletler devamlılıklarını sağlamak için kendi başlarının çaresine bakmak ve çıkarlarının gerektirdiği gibi kararlar almak ve güçlü olmak zorundadır.

1960 yıllarda realizme gelen eleştirilerin artmasıyla devletin yapısına dikkat çeken bir başka yaklaşım ortaya çıkmaya başlayacak, devlet dışı argümanların önemini vurgulayan bu argüman neorealizm olarak adlandırılacaktır.

1.2 Neorealizm Kuramı

Neorealizm Soğuk Savaş Dönemi'nin en yoğun hissedildiği bir zaman diliminde ortaya çıkmaya başlamıştır. İki blok içinde yaşanan gerginliklerin artması, dünyada ekonomik bunalımların yaşanıp petrol fiyatlarının yükselmesi, siyasi sorunların hat safhaya çıkması ile realizmin devlet odaklı yapısının sorgulanıp eleştirilmesinin önü açılmıştır. Realizm'in sadece devlet odaklı yapısı değil, askeri odaklı yapısı da Alan Gilpin gibi neorealist yazarlar tarafından eleştirilmiş, bu durum ABD'nin Vietnam'daki başarısızlığı ile daha da tartışılmaya başlanmıştır.¹⁹ Realizme yapılan eleştirilerin diğer kuram düşünürleri tarafından artması karşısında Kenneth Waltz onu daha da canlı tutmak adına fikirlerini neorealist bir düşünce ile lanse etmeye çalışmıştır.²⁰

Devletten daha çok devletin yapısal durumuna dikkat çekmesiyle yıldızı parlayan neorealizm, (Structural Realism) 1960'lı yıllarda realizme yapılan eleştirilerin artması ve uluslararası ilişkiler disiplinde yeni ortaya çıkan düşüncelerle birlikte tartışmaların ivme kazanmasıyla 1970'li yıllarda literatüre girmeye başlamıştır. Kavramı ilk kez gündeme getiren ise “*Theory Of International Politics*” isimli kitabı ile Kenneth Waltz'dır.²¹ Bunun yanında Hedley Bull “*The Anarchial Society*” adlı eserinde realizme

¹⁹ Alan Gilbert, *Must Global Politics Constrain Democracy? Great-Power Realism, Democratic Internationalism*, Princeton University Press, New Jersey 1999, s. 150.

²⁰ İskender Serdar, “Neorealizm, Neoliberalizm, Konstraktivizm ve İngiliz Okulu Modellerinde Uluslararası Sistemsel Değişiklere Bakış”, Cilt:1, Sayı:1, www.jemsos.com, (06.06.2016), s. 5.

²¹ Kenneth Neal Waltz, *Theory of International Politics*, McGraw-Hill, New York 1979, s. 93.

karşı eleştirilerde bulunmuştur. İki yazar da devleti tek aktör olarak görmekten öte, devlet dışı argümanların önemine vurgu yapmıştır.²²

Waltz, Neorealizmi yapısalcı sistemiyle klasik realizmden ayırmaya çalışmıştır. O, devlet odaklı ya da tek başına bireysel karar mekanizmalarının sistemi açıklamak için yeterli olmadığından, devlet dışı argümanların da uluslararası sistemde siyasi karar mekanizmalarını etkilediğinden bahsetmektedir. Öyle ki sistemde var olan her bir mekanizmanın da birbiri ile etkileşimde olduğu bir gerçektir. Waltz’a göre uluslararası sistem iki ana kol etrafında şekillenmektedir. Realizme göre anarşik olan sistem ayrıca hiyerarşik bir yapıdadır.²³ Burada dikkat edilmesi gereken nokta güvenlik anlayışı ile ilgilidir. Hiyerarşik ortam, kanunlar ve diğer üst otorite tarafından bireysel manada birtakım düzenlemeler getirse de bu durum uluslararası alanda aynı düzeyde gerçekleşmemektedir. Öyle ki otorite boşluğu sistemi rekabet ortamıyla beraber anlaşmazlıkların içine sokmaktadır. Bu da güvenlik anlayışı kapsamında değerlendirilmektedir.

Neorealist yaklaşım pozitivist bakış açısıyla ana aktör devletten bir adım öte çizgiye geçerek devlet ile bağlantılı diğer argümanlara da göz atar. Bu yüzden devletlerin eylemleri uluslararası sistemde önemli bir noktadır.²⁴ Devletlerin oluşturduğu yapılar bu noktada diğer önem arz eden argümanlardır. Devlet odaklı veya devletlerin bir araya gelerek oluşturduğu yapılar sistemde önemli bir yer elde ederek düzenin oluşmasını sağlar. Öyleyse yapı değişirse devletlerinde eylemlerinde, siyasi hareketlerinde değişim gözükabilir. Yapının bir diğer etkisi devletin davranışlarını ciddi manada etkileyebilmesidir. Yapı kendi çıkar ve amaçlarında olmayan devletlere karşı yaptırımda bulunabilir. Böyle bir ortamda devletler fayda maksimasyonu pozitif olan bir yaklaşımla tercihlerini yaptıklarından neorealizmin faydacı bir yapıda olduğu da söylenebilir. Öyleyse yapı sistemin davranış ölçütlerini belirlerleyerek devletlerin de karakterine etki

²² Sean M. Lynn-Jones, “Realism and Security Studies”, *Contemporary Security and Strategy*, Edited By: Craig A. Snyder, Routledge, New York 1997, s. 58.

²³ James E. Dougherty, *Contending Theories of International Relations: A Comprehensive Survey*, Longman, London 1997, s. 86.

²⁴ Darryl S. L. Jarvis, *International Relations and the Challenge of Postmodernism: Defending the Discipline*, University of South Carolina Press, Carolina 2000, s. 104.

etmektedir. Eğer devletle ilgili bir karakter analizi yapılacaksa yapısal bir analizin temel noktasını uluslararası sistem belirlemelidir.²⁵

Neorealizme göre güç unsuru da önemli bir kavramdır. Ancak onu klasik realizmden ayıran en etken nokta, güç arayışının insan doğasından değil sistemin yapısından geldiğidir. Bu noktada dile getirilmesi gereken en önemli ayrıntı ise kendiliğinden doğan bir gücün olmadığı devletler sisteminde var olan anarşik yapıda güç ve güvenlik sağlamak adına atılacak adımların gerçek bir gereklilik olduğudur. Klasik realizmde güç tamamen elde edilmesi gereken önemli bir kavramken, neorealistlere göre güç devletin devamlılığını sağlamak adına kullanılan bir araçtır. Bu yüzden klasik realizmin istediği ve arzu ettiği güç elde etme misyonu, neorealizmde güvenliği sağlamak ve onun peşinde koşmaktır.²⁶

Neorealistler için bir önemli kavram ise dengelemedir. Waltz bunun yaşam koşullarının korunması ve sürekli kılınması için uygulanan bir yol olduğunu savunmaktadır.²⁷ Aralarında geçmişten gelen rekabetle güç yarışında olan uluslar, menfaatleri ve düzenlerinin varlığını korumak için kendi aralarında muhakkak iletişime geçmektedirler. Dengeleme unsuru sistemin yapısal bir sonucudur. Neorealist kuramcılar güçlü stratejilerin başının dengeleme unsuru olduğunu düşünmüşlerdir. Ancak ne var ki tek strateji bu değildir. Dengelemeye göre biraz daha başarı oranı düşük “peşine takılma” (bandwagoning) stratejisi vardır. Bu genellikle zayıf devletlerin gücü elinde bulunduran güçlü devletin çıkarlarına uygun hareket ederek kendi güvenliklerini sağlamak adına o devletin yanında bulunmaya çalışmalarıyla ifade edilebilir.²⁸ Mantıklıca kurulacak bir ittifakla dengeleme yoluna giden devletler için bu durumun riski de yok değildir. Neorealizm uluslararası sistem öngörüsü ile devletlerin bu yolla dengeleme çizgisinde mecburen kaldıklarını savunmaktadır. Ancak bu durum riskin

²⁵ Ewan Harrison, *The Post-Cold War International System: Strategies, Institutions and Reflexivity*, Routledge, New York 2004, s. 25.

²⁶ Jessica Leann Urban, *Nation, Immigration, and Environmental Security*, Palgrave Macmillan, New York 2008, s. 33.

²⁷ Kenneth Neal Waltz, *a.g.e.*, s. 119.

²⁸ Randall Schweller, “Bandwagoning For Profit: Bringing the Revisionist State Back In”, *The Perils of Anarchy: Contemporary Realism and International Security*, Edited By: Michael Edward Brown, Sean M. Lynn-Jones, Steven E. Miller, The MIT Press, London 1995, s. 257.

yanında görelî kazancı arttırmak adına devletlerin güvenliklerini sağlamak için faydalı olarak görülmektedir.

Neorealizm ile ilgili önemli bir kavram ise güvenlik ikilemi ile ortaya çıkan Savunmacı (Defansive) Realizm'dir. Uluslararası sistemde olan devletlerin kendi güvenliklerini sağlamak için güç kazanmaya çalışmaları normaldir. Neorealistlere göre güç araç, amaç ise güvenlidir.²⁹ Bu iki durumun elde edilmesiyle ortaya bir ikilem çıkmaktadır. Sistemde var olan bir devletin kendi güvenliğini sağlamak için başvurduğu siyasi, askeri önlemlerin diğer devletler tarafından bir tehdit olarak görülmesi ile aldığı benzer önlemler sistemde bir güvenlik ikilemini ortaya çıkarmaktadır.³⁰ İşte bu noktada savunmacı görüş, güçlenen devleti ancak başka bir büyük gücün onu dengeleme yoluyla durduracağını ve uluslararası sistemin bu şekilde düzende kalacağını savunmaktadır.

Savunmacı realist düşünürler için güvenlik en önemli unsurdur. Bu yüzden silahlanma yolunda atılan adımları desteklemek için ekonomik başarıya ulaşma çabaları diğer güç unsurları için caydırıcı bir özellik taşımaktadır. Gücün son limitine ulaşmak yerine devletler kendi güvenlikleri için fayda sağlamaya yönelik adımlar atarlarsa sistem düzene kavuşacaktır.³¹ Burada belirtilmesi gereken diğer unsurların savunmacı realizmi nasıl etkilediğidir. Politik liderlerin karar alma mekanizmaları, iç siyasetin dış politikaya etkisi, STK'ların varlığı, devletlerin sistemdeki yeri ve konumu, sistemin tamamen değişmesi ile oluşan politikalar defansif realizm de karar alma süreçlerini etkilemektedir.

Saldırgan Realizm (Offensive) ise gücün en yüksek seviyede tutulması öngörüsünü önde tutan bir kavramdır. Kavramın temeli John Mearsheimer'in "*Büyük Güç Politikalarının Trajedisi*" isimli çalışmasından alınmaktadır.³² Gücün amaç olarak alındığı bu kavramda devletler düşmana karşı her zaman uyanık ve tedbirli olmak zorundadır. Bu yüzden devletler arasındaki güç mücadelesi de her zaman süregelmektedir. Yapının içerisinde üst otorite boşluğunun bulunması, devletleri her

²⁹Shipin Tang, *A Theory of Security Strategy for Our Time: Defensive Realism*, Palgrave Macmillian, New York 2010, s. 19.

³⁰ Alan Collins, *The Security Dilemmas of Southeast Asia*, Palgrave Macmillian, London 2000, s. 3.

³¹ V.N. Khanna, *International Relations*, 5th Edition, Vikas Publishing House, New Dehli 2013, s. 20.

³² John J. Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, Norton, New York, 2001.

zaman saldırgan yapacaktır, bu yüzden güce ihtiyaç vardır. Askeri yatırımlar gücün en önemli aktörlerindedir.

Saldırgan realizmde güvenlik ikilemi önemli bir yer tutar. Bir devletin gücünü en üst seviyeye çıkartması güvenliğini de garantiye alması demektir. Ancak bu durum sistemde tehditkâr bir statü oluşturmaktadır. Devletlerin bekası için gücün kaçınılmaz doğası onları hep güç arayışında olmaya iter. Bu yüzden bulundukları bölgede devletler gücünü arttırmak adına ellerine geçen her fırsatı değerlendirmelidir. Bu da birbirleri ile çatışma ihtimalini ve kıyasıya yarışı sürekli hale getirmektedir. Saldırgan davranışların devletler arasında yüksek seviyede olması, devletlerin birbirlerine ne yapacaklarına güvenmemesinden kaynaklanmaktadır. Burada belirtilmesi gereken bir hususta nükleer silahlarla alakalıdır. İki düşman devletin nükleer silahlara sahip olması saldırgan ve savunmacı realistler tarafından savaşa engel bir durum olarak görülmektedir. Bunun da sebebi nükleer silahların yıkıcı etkisidir. Mearshimer ve Copeland, savunmacı ve saldırgan realizmde güvenlik ikilemi ile oluşan dengenin sağlanmasının devletlerin davranışlarını etkilediğini, nükleer silahların varlığının ise onların kesin yıkıcı bir harekette bulunmasını engellediğini kabul etmektedir.³³

Saldırgan realizm her devletin kendi güvenliğini sağlamak için yine kendi başının çaresine bakma gerekliliğini vurgulamaktadır. Bunun sebebi de uluslararası sistemi dizayn edecek bir üst otoritenin yokluğudur. Güvenliği sağlamak adına güvenliğin şartlarını tamamlayacak bazı unsurların elde edilmesi gereklidir. Bunun için silahlanma, etkin diplomasi, güçlü ekonominin sağlanması gibi kazanımlar saldırgan realizmin ortak anlayışıdır. Güç dengesi saldırgan realizmin varlığının amaçlarından bir tanesidir. Çünkü devletler güvenlikleri için karşı devletlerin güçlerinin düşürülmesi, karar verici mekanizmaların ve sahip olduğu potansiyelin aşağı çekilmesi için çabalarlar. Bir önemli husus da saldırgan realizme hâkim düşünce anlayışında olan devletlerin birbirleri ile olan ittifaklarının durumudur. Belirli bir hedefe odaklı devletlerin kuracağı ittifaklar da kısa vadeli olacaktır.³⁴

³³ Shipin Tang, *a.g.e.*, s. 17.

³⁴ Charles L. Glaser, "Realism", *Contemporary Security Studies*, Edited By: Alan Collins, Fourt Edition, Oxford University Press, Oxford 2016, s. 19.

Neorealizmin esin kaynağının klasik realizm argümanları olduğu aşîkardır. İkisi arasında fark ve benzerliklerin de analiz edilmesi bu noktada önem taşımaktadır. Her ikisi içinde kavramlar özel bir yer tutmaktadır. İki yaklaşıma göre de sistem anarşiktir ancak klasik realistler daha çok insan doğasına vurgu³⁵ yaparlar, neorealistler ise anarşik sisteme daha çok önem vererek sistemin doğasına odaklanmışlardır. Realistler ve neorealistler arasındaki bir diğerk farklılık ise güç dengesi kavramıdır. Neorealistler anarşik sistemin içindeki yapının zaten kendiliğinden dengeyi sağlayacağını öngörürler ancak realistler için bu daha çok güvenlik odaklıdır, tehditler ise burada ana aktörlerdir.

36

Neorealistler yapının kendisine odaklıyken, realist kuram daha çok devleti baz almaktadır. Teorik çerçeveye katkı sağlayacak kavramların irdelenmesi bu noktada konunun bütünlüğe kavuşturulması açısından önemlidir.

1.3 Kavramlar

Çalışmanın amacı doğrultusunda ilgili literatür taraması yapılmıştır. Tarama sonucuna göre, ilgili kavramlar alt başlıklar halinde açıklanmıştır. Kavramların etimolojik kökenine inilerek kuramsal ve kavramsal çerçeve ana hatlarıyla oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda “*Devlet ve Güç*” kavramı ayrı başlıklar halinde açıklanırken, “*Güç*” kavramı; *Realist Yaklaşımda Güvenlik* ve *Neorealist Yaklaşımda Güvenlik* üzere iki alt başlık halinde detaylı olarak irdelenmiştir. Ayrıca irdelenmesi çalışmaya katkı sağlayacak “*Diplomasi ve Zorlayıcı Diplomasi*” kavramları bu bölümün diğerk başlıklarını oluşturmuştur.

³⁵ İnsan doğası tipolojisi için ayrıca bkz. Jack Donnelly, *a.g.e.*, s. 11.

³⁶ Sibel Turan, “Neorealist Kuram Bağlamında Ukranya Krizi’nin Değerlendirilmesi”, *Uluslararası İlişkilerde Teoriden Pratiğe Güncel Yaklaşımlar*, Der: Sibel Turan, Nergiz Özkural Köroğlu, Dora Yayınları, Bursa 2015, s. 21-22.

1.3.1 Devlet Kavramı

Tarihin uzun zamanlarından beri insanlar kendi varlıklarını sürekli kılmak için bir egemen güce ihtiyaç duymuştur. Toplumların örgütlenme iç güdüsü yaşamlarını sürekli kılma arzusunun bir sonucudur.³⁷ Sınırlı bir toprak üzerinde mevcut gücünü kullanma yetkisini elinde bulunduran oluşumlara devlet denir. Gücünü egemen olduğu topraklar üzerinde kullanma yetkisine sahip devlet, kendi içerisinde yaşayan vatandaşlarının haklarını ve güvenliklerini sağlamakla yükümlüdür. Bu koruma hem dışarıdan hem de içeriden gelen tehlikeleri de kapsamaktadır. Devlet için olmazsa olmaz kavram ise egemenliktir. Egemenlik devletin mevcut gücünü kullanırken tek başına karar almasıdır. Faruk Yalvaç’a göre devletlerin oluşumu ile ilgili Vestfelya Antlaşması önemli bir yer tutmaktadır. Antlaşma, devlet egemenliği ve devletin sahip olduğu topraklar üzerindeki gücünü kullanma yetkisini öncelikli vurgulayan bir niteliğe sahiptir.³⁸ Ancak egemenliğin tanımı konusunda birçok tartışma literatürü meşgul etmektedir. Buna göre devlet ve egemenlik kavramı konusunda ayrılmaz bir sonuç olan “devlet olmadan egemenlik olmaz” kanısı ortaya çıkmaktadır.³⁹ Bu yüzden devletin uluslararası ilişkiler disiplindeki tanımının ayrıntılı irdelenmesi gerekmektedir.

Devletin tanımı literatürde çok tartışılan bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Tanım, terminoloji olarak açıklanmaya ve sorgulanmaya çalışılsa da tartışmanın kendisi devletin nasıl algılandığı konusundaki gerçekliği gözler önüne sermektedir. Devlet tanımını irdeleyen beş ana kategorinin yanı sıra, anayasada ve siyaset biliminde üç unsur teorisi göze çarpmaktadır. Ancak burada altı çizilmesi gereken önemli nokta şudur ki; devletin algılanış biçiminin kişinin devletin farklı yönlerini daha çok benimsemesi ile alakalıdır. Üç unsur teorisine göre devlet, topluluk, bölgesellik/coğrafya ve egemenlik alanlarından oluşan bir yapıdır. Teorinin uluslararası ilişkiler disiplinde benimsenmesinde önemli yer tutan “Montevideo Konvansiyonu”⁴⁰ devletlerin hukuksal

³⁷ İlyas Doğan, *Devletler Hukuku*, Astana Yayınları, Ankara 2013, s. 31.

³⁸ Faruk Yalvaç, “Devlet”, *Uluslararası İlişkilere Giriş*, Der: Şaban Kardaş, Ali Balcı, 7. Baskı, Küre Yayınları, İstanbul 2017, s. 311.

³⁹ Cynthia Weber, *International Relations Theory: A Critical Introduction*, Routledge, London 2001, s. 14.

⁴⁰ 21 Devletin imza ettiği konvansiyonun maddeleri için bkz. Montevideo Convention on the Rights and Duties of States, <https://www.jus.uio.no/english/services/library/treaties/01/1-02/rights-duties-states.xml>, (01.01.2019)

bir nitelik kazanması için sürekli bir nüfus, bölgesel konum, iktidar ve başka devletlerle ilişkide bulunulması gibi şartların gerekliliğini vurgulamıştır.⁴¹

Uluslararası sistemde temel aktör devlettir. Esat Çam, devlet tanımının siyasal iktidar biçimi olduğundan bahsetmektedir. Ona göre devlet, hukuki niteliği olan, meşru, kurumsallaşmış sınırları içerisinde vatandaşlarının güvenliği için oluşturulmuş aktif ve en yüksek düzeyde egemenliğe sahip bir örgüt, aynı zamanda siyasi iktidardır. Devlet kendi vatandaşlarını dıştan ve içten gelen tehlikelere karşı koruma görevini üstlenirken, her türlü yaptırımları egemenliği doğrultusunda gerçekleştirebilir.⁴²

Uluslararası ilişkilerde devlet anlayışı realizm odaklıdır. Çalışmanın başında bahsedildiği gibi realizmin temel aktörü devlettir. Devletin tanımı realizm kuramında daha çok devletin uluslararası ilişkilerdeki eylemleri ile ilgilidir. Bu kapsamda devlet iki kavramla karşımıza çıkmaktadır. Çıkarlarını korumak ve varlıklarını sürdürmek, defansif ya da saldırgan olmak. Waltz bu konuda devletleri bir başka tartışma penceresinden görmektedir. Ona göre devletlerin nasıl idare edildikleri önem arz etmez. Devlet ona göre; anarşik ortamda kendi varlığını korumak mecburiyetinde olan yapıdır.⁴³

Realizmin devlet odaklı yapısı uluslararası ilişkilerde onu önemli aktör yaparken, Westfalya Antlaşması'nın getirdiği egemenlik yapısı üst otorite boşluğunda devletleri karşı karşıya getirmiştir. Bu yüzden sistem realizmde kaçınılmaz olarak anarşiktir. Üst otorite boşluğunda devletleri bir araya getirecek arabulucu olmaz ise anlaşmazlıkların çözümü için devletler savaş yolunu tercih edebilir. Böyle bir ortamda devletlerin tek amacı hayatta kalıp (national survival) çıkarlarını sağlamakken bunu sağlayacak en büyük unsur güçtür. Waltz teorisinin yapısında da bahsedilen devletlerin ana amacının hayatta kalmak olduğunu vurgular.⁴⁴ Anarşik ortamın içinde devletlerin rekabet yarışında güçleri de farklılık gösterir. Aralarındaki güç dengesizliğinde devletler

⁴¹ Erdem Özlük, *Uluslararası İlişkilerde Devlet Egemenliğinin Dönüşüm Sorunu*, (Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Doktora Tezi), Konya 2012, s. 74.

⁴² Esat Çam, *Siyaset Bilimine Giriş*, Der Yayınları, İstanbul 2005, s. 337-338.

⁴³ Faruk Yalvaç, *a.g.e.*, s. 313.

⁴⁴ Kenneth N. Waltz, *a.g.e.*, s. 91, Jack Donnelly, *Realism and International Relations*, Cambridge University Press, Cambridge 2000, s. 52.

daha güçlü olmak adına kendi imkanlarını kullanmak zorundadır. Ancak bunun için ellerindeki güçle yeni imkanlar yaratmak ve planlar yapmak durumundadırlar.⁴⁵

1.3.2 Güç Kavramı

Orhun yazıtlarında “*işig küçig bertim ök*” (iş gücü verdim hep) cümlesinde küç kökü, kuvvet ve zorluk manasında kullanılmıştır. Eski Türkçe kökü “*küç*” olan gücün ana türetildiği yer ise zorlamak manasındaki “*kü*” köküdür. Türk Dil Kurumu sözlüğüne göre güç kelimesi fizik, düşünce ve ahlak odaklı değerlendirilerek, bir etki yapabilme ve var olan etkiye karşı durabilme olarak tanımlanmıştır.⁴⁶ Bir diğer dil olan Latince’de “*posse*” kelimesinden gelen güç kelimesinin manası ise “*-ebilmek*” anlamındadır. İngilizce’ye “*be able to*” ile geçen bu kelime en son “*power*” şeklini almıştır. Burada belirtilmesi gereken bir şey daha vardır ki; latineden gelen “*posse*” kelimesinin eksi Yunanca hatta Farsça ve Fransızca’daki benzerliğidir. Yunanca “*potes*” iktidar, efendi manasına gelen⁴⁷ kelime eski Farsça’da da “*pati*” ile aynı manada kullanılmıştır. Sonuç olarak etimolojinin ortak sonucunda güç kelimesinin manasında “*bir şeyi yapabilme ve bir şeyi yapmaya muktedir olma*” anlamları baskın gelmektedir.

Tarih boyunca güç kavramı insanlığın gelişimi ile ortak orantılı olarak değişime uğramıştır. İnsanlık tarihi dahil olmak üzere sosyal bilimler alanında, gücün bir sonucu belirleme potansiyeli onu araştırmaların da odak noktası yapmıştır. Uluslararası ilişkiler disiplininde ayrı ve önemli bir yer tutan güç kavramının tarihi Westfalya Barışı’na kadar uzandırılırsa aslında kavramın kökeni birçok değişik alandan beslenmekte ve farklı zamanlarda farklı çalışmaların içinde yer etmektedir. Bu durum kavramın net bir zemine oturtulması ve anlaşılmasını dahada zorlaştırmaktadır. Gücü açıklamanın zorluğunun farkında olan bilim, onu nicel ve nitel kalıplara sokmaya çalışmış, gücün içinde bulunduğu ortamda birçok değişkene sahip olmasından ötürü tam net bir sonuç alamamıştır. Yazar Andrew H. Kydd gücün sebeplerin çeşitliliğinden beslendiğinden

⁴⁵ Mustafa Aydın, “Uluslararası İlişkilerin “Gerçekçi” Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 1, Sayı:1, Ankara 2004, s. 37-38.

⁴⁶ Türk Dil Kurumu Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/>, (01,06, 2019)

⁴⁷ N. N. Varmazis, Ekdoseis Malliaris- Paideia A. E., Thessaloniki 1983, s. 236.

bahsetmektedir. Örneğin; bir devlet endüstrileşme yüzünden zengindir, başka bir devletin ise ekonomik verilerinin yüksek olması onu zengin kılar. Bu o devletin askeri gücüne de yansiyabilir.⁴⁸Güç, önceleri toplumlar arasında nüfus ile ölçülmüştür. Askeri nüfusun, iş gücünün fazlalığı sahada toplumları daha da güçlü kılmıştır. Ancak teknoloji ve sanayide yaşanan atılımlar bu durumu değiştirmiş, gücün belirginliği ve kıyaslanma sahası nüfustan ziyade farklı alanlara kaymaya başlamıştır.

Uluslararası ilişkilerde güç kavramı en çok realist akım içerisinde değerlendirilmiştir. Bugüne kadar yapılan çalışmalarda genellikle Yunan tarihçi Tukades'in Peloponez Savaşları isimli eserindeki Atina ve Sparta arasındaki var olan anlaşmazlıkta Atina'nın yükselen gücü ve Melian Diyalogu'nda bahsi geçen Atina'yı yönetenlerin Melos'a "*Güçlüler yapabildiklerini yaparlar, zayıflar ise yapmaları gerekeni*" mesajı ile gücün önemine ve uluslararası ilişkilerdeki başlangıç noktasına değinilmiştir. Tartışılmaz bir gerçek vardır ki; bugün dahi devletler aralarındaki ilişkilerin kapsamını, dengelere, uluslararası arenadaki adımlara, davranışlara, güce göre belirlemektedir.⁴⁹

Uluslararası ilişkilerin güç kavramına bakışı İkinci Dünya Savaşı'nda ABD ordusunda görev yapan Amerikalı bilim adamı Robert Alan Dahl'ın savaştan sonra çıkan "*The Concept of Power*" isimli siyaset bilimi ağırlıklı kitabında açıklanmıştır. Ona göre güç: bir unsurun sahip olduğu güç ile diğer unsurun kapasitesini etkileyebilme potansiyelidir.⁵⁰ Burada hazır tanımlamaları ortaya koyarken farklı yazarların güç ile ilgili görüşlerini belirtmekte fayda vardır. Bertrand Russell gücü istenilen etkinin üretilmesi olarak tanımlarken, Max Weber and C. Wright Mills gücün isteklerin gerçekleştirilmesi ile elde edilen güç olarak açıklamıştır. Birçok düşüncede ortak çıkarım, güç istenilen şey ne ise onun elde edilmesi olarak değerlendirilmiştir.⁵¹

⁴⁸ Andrew H. Kydd, *International Relations Theory*, Cambridge University Press, Cambridge 2015, s. 75.

⁴⁹ Burak Kadercan, "Güç", *Uluslararası İlişkilere Giriş*, Der: Şaban Kardaş, Ali Balcı, 7. Baskı, Küre Yayınları, İstanbul 2017, s. 323-324.

⁵⁰ Robert Alan Dahl, *The Concept Of Power*, Bobbs-Merrill, College Division, Indianapolis 1957, s. 80. Ayrıca bkz, Stefano Guzzini, *Power, Realism and Constructivism*, Routledge, New York 2013, s. 3-4.

⁵¹ Steven Lukes, "Power and the Battle for Hearts and Minds: On the Bluntness of Soft Power", *Power in World Politics*, Edited By: Felix Berenskoetter, M. J. Williams, Routledge, London 2007, s. 84-85.

Hans Joachim Morgenthau'nun tanımını yaptığı güç kavramının realizmdeki yerine değinmekte de fayda vardır. Uluslararası arenayı bir güç rekabeti olarak gören yazar, güce ilişkin önemli kriterleri kategorilendirmiştir. Ona göre, politik ve milli güç ana mihenk taşlarıdır. Morgenthau politik eylemleri uluslararası arenada bir güç arayışı olarak nitelendirmiş, istenilen amaca ulaşmak adına devletlerin bu politikayı kullandıklarını vurgulamıştır. Öte yandan yazar, milletlerin kollektif şuur ve birbirleri ile iletişiminden kaynaklı bir takım ortak özelliklere sahip olmasından bahsetmiştir. Bu özellikler yine Morgenthau tarafından kategorize edilmiştir. Bu özelliklerin en başını coğrafi konum çekmektedir. Ona göre coğrafya hem pozitif olarak etkili hem de negatif yönleri ile stratejik bir gerçekliktir. Burada yazar tarafından İngiltere'nin bir ada ülkesi olmasının savunma açısından önemine dikkat çekilmiştir. Milli gücün önemli kriterlerinden bir diğeri ise doğal kaynakların durumudur. Hammadde, toprak altında bulunan kaynaklar ve ülkenin kendine yetebilecek kadar tarımsal ürüne sahip olması buna örnektir. Ancak bu verilen örneklerin tek başına yeterliliği tartışmaya açıktır. Öyle ki devlet, milli gücü hammaddeyi işleyecek endüstriyel kapasiteyi barındıracak imkanlara da sahip olmalıdır. Bir diğeri milli güç unsuru da olmazsa olmaz askeri kapasite ile alakalıdır. Morgenthau bunu askeri donanımın günün şartlarına ve teknolojiye uyumlu olarak sağlanması olarak yorumlamıştır. Bir kriter de ülkedeki nüfusun çokluğu ile ilgilidir. Yazar bu kriteri Çin örneği ile pekiştirmiştir. Yüksek nüfus oranına sahip olmak dünyanın en güçlüsü olduğu anlamına gelmemektedir. Bir ülkenin manevi değerleri onun milli gücünün bir parçasıdır. Ancak bu herhangi bir ölçüm içerisine girmemektedir. İyi bir devlet politikasına sahip olmak, bunu savaşta ve barışta başarılı diplomasi ile tamamlamak bir milli güç unsurudur. Son olarak ve yine çok önemli bir diğeri milli güç unsuru devleti yöneten hükümet ile alakalıdır. Hükümet doğru ve etkili dış politika yaparak tüm kaynakları doğru değerlendirmelidir.⁵²

⁵² Hans Joachim Morgenthau, *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, Alfred A. Knopf, Publishing, New York 1948, s. 105.

Ulusal Güç Elementleri /Tablo

Doğal	Siyaset ve Politika	Kültür	Psikoloji ve İdeoloji
Coğrafya	Hükümetin Kalitesi	Ekonomik gelişme	İdeoloji
Kaynaklar	Liderlik	Teknoloji	Eğitim
Nüfus	Bürokrasinin Etkisi	Askeri Hazırlık	Stratejik Özerklik
	Diplomasi	İstihbarat Ağı	Ulusal karakter ve Ahlak
			Ulusal İnşa ve Bütünlük
			Niyeti takip etmek

Tablo’da Morgenthau’nun dört bölüme ayırdığı milli güç unsurlarını göstermektedir.⁵³ Morgenthau ulusal güç elementlerini dört ana başlık halinde tasnif etmiştir. Doğal, siyaset ve politika, kültür, psikoloji ve ideoloji gibi faktörlere ait değişkenlere yer verilmiştir.

Uluslararası ilişkiler disiplini farklı teoriler farklı bakış açıları ile gücün tanımını ve boyutunu açıklamaya çalışırken literatürde güç, metaryal, davranışsal ve söylemsel olarak üç ana hatta oturtulmaya çalışılmıştır. Realist kuram gücün metaryal tarafını ön plana alırken bir yandan yukarıda bahsedilen Morgenthau’nun tablosundaki milli güç unsurlarına daha çok vurgu yapmıştır.⁵⁴

Soğuk Savaş dönemine hükmeden güç, askeri odaklı ve çıkarlar üzerine yapılan politikalarda kullanılmıştır. Yumuşak güç kavramını ortaya koyan Nye, “*Soft Power: The Means To Success in World Politics*” isimli kitabının önsüzünde, 2003 yılında dinleyici olarak katıldığı Davos Dünya Ekonomik Forumu toplantısında ABD Dış İşleri Bakanı Colin Powell’a, neden ABD’nin sert gücü yumuşak güçten fazla kullandığı sorusunun sorulmasını çok ilginç bulduğunu dile getirmiştir. Powell verdiği cevapta; ABD’nin Marshall Planı uygulanırken ve Japonya’da daha önceden de yumuşak güç kullandığını hatırlatmıştır.⁵⁵ Yumuşak güç kavramını literatüre sokan Nye, Soğuk Savaş sonrası Yeni Dünya Düzeni’ni anlatmak adına bu ismi kullanmıştır. Buna göre yumuşak güç Marshall Planı örneğinde olduğu gibi, gücünü sert ve zorlayıcı olarak değil, daha çok karşıdaki devlet veya devletlerin ilgi alanlarına, ihtiyaçlarına göre yapılan jestler ve

⁵³ Ajey Lele, *Disruptive Technologies for the Militaries and Security*, Springer, Singapur 2019, S. 7.

⁵⁴ Burak Kadercan, *a.g.e.*, s. 324.

⁵⁵ Joseph S. Nye Jr., *Soft Power: The Means To Success In World Politics*, PublicAffairs, New York 2005.

olumlu eylemlerle ortaya koymak şeklinde ifade edilebilir. Böylelikle hedef devlet ya da devletlerin karar mekanizmalarının değiştirilmesi amaçlanır.

Yukarıda verilenler ışığında realist kuramın gücü daha çok sert ve askeri boyutta değerlendirdiği anlaşılmaktadır. Teorik çerçeveye katkı sağlayacak olan bir diğer önemli kavram ise güvenliktir. Güvenlik kavramı üç alt başlıkta incelenmiştir.

1.3.3 Güvenlik Kavramı

Güvenlik literatürde yeni bir kavram değildir. İnsanlık tarihinin ilk zamanlarından itibaren yaşamın en önemli kaidesini içinde barındıran bir kavramdır. İlk insanın yaşama koşullarında doğada kendi varlığının sürekliliği için “can güvenliği” en gerekli unsurdur. Güvenlik kelimesinin etimolojisi de bu tarihsel gerçekliği destekler niteliktedir. Türk Dil Kurumu sözlüğüne göre güvenlik “*şüphesiz inanma ve cesaret*” manalarında kullanılmış, Yunanca da ise “*asfalía (ασφαλία)*” güvence, güvenlik anlamından türemiştir. Ancak bu kelimenin yeni Yunancaya geçmiş halidir. Eski Yunancadan gelen kelimenin kökü “*asphalēs (ασφαλής)*” emin, sağlam anlamındadır.⁵⁶

Güvenlik kavramı ile ilgili çeşitli tanımlara yer verilmiştir. Ancak kavramın tarihsel köklü yapısı onu değişime uğratmakla kalmamış birçok görüşün içerisine sürüklemiştir. Ana hatlarıyla net bir tanıma ulaşmanın güç olmadığını varsayıp ortak bir genel tanımın “tehlikeden uzak kalma durumu” olduğu noktasında genel bir kanı oluşmuştur. Beril Dedeoğlu’ da bu ortak görüşü destekler şekilde güvenliği “*varlığını muhafaza etme ve devam ettirme*” gayesi olarak tanımlamış, hatta güvenlikten söz edilebilmesi içinde tehdidin olması ve bu tehdidin varlığına dair şüphe ve varsayımların gerektiğini vurgulamıştır.⁵⁷ Ancak ne var ki değişen koşullar ve dünya üzerindeki durmak bilmeyen gelişim güvenlik kavramının da değişim göstermesine sebebiyet vermiş, bu da tanımlamaların çeşitliliğini arttırmıştır. Nitekim Arnold Wolfers güvenlik kavramının tanımında tam netlik olmadığı konusuna vurgu yapmış, “*National Security*

⁵⁶ Güven kelimesinin anlamı için Yunanca sözlük ayrıca bkz. N. N. Varmazis, *a.g.e.*, s. 143.

⁵⁷ Arnold Wolfers, *National Security as an Ambiguous Symbol*, Academy of political Science, 1952, Ss. 484- 485.

As An Ambiguous Symbol” isimli eserinde güvenliği “kazanılan ne varsa onun korunması” yönünde bir tanımlamaya sokmuştur. Ayrıca öznel ve nesnel ayrımlara tabi tutulan güvenlik kavramı, öznel olarak tehlikeye dair şüphe varlığının söz konusu olmaması, nesnel olarak da elde edilen değerlere dair tehlikenin söz konusu olmaması olarak tanımlanmıştır. Kavramın çeşitli tanımlara maruz kalması değışken birçok öğenin içerisinde birçok tanımla değerdendirilemesinin önünü açmıştır.⁵⁸

Güvenliği öznel ve nesnel olarak ikiye ayıran Wolfers’tan sonra başka yazarların güvenlik tanımlamalarına değinmek faydalı olacaktır. Richard Ullman güvenliği, bireylere, gruplara ya da gruplar ve devletlerin sahip olduğu değerlere ve hayat standartlarına karşı herhangi bir tehdidin olmaması olarak tanımlarken, Marx ise değerleri zedeleme potansiyeli bulunan her türlü tehlikeden uzak kalmak olarak belirtmiştir. Bir farklı görüş ise Dixon tarafından yapılmıştır. Ona göre güvenlik bireylerin sahip olduğu maddi bütünlük, mal varlığı ve sosyal hayatlarının korunması demektir.⁵⁹

Tehdit, güvenlikle ilgili tanımlamaların oluşmasında en etken kavramlardan bir tanesidir. Sadece devlet odaklı değil, aynı zamanda vatandaşların da sahip olduğu değerlere zarar verebilecek her türlü potansiyel tehlike tehdit olarak tanımlanabilir.⁶⁰ Bu tanım doğrultusunda değerdendirildiğinde güvenliğin sınırları tehдите ve tehdidin boyutlarına göre şekillenmektedir. Devletlerin sahip olduğu ekonomik, siyasi, coğrafi her türlü değer tehdidin ana hedefinde olma durumuna sahiptir. Ülkelerin güvenlik algılaması da bu değerler ve tehditlerin boyutu ile oluşturulur. Tehdidin vereceği zararlar nispetinde devlet güvenlik politikalarını oluşturup, karar mekanizmalarını harekete geçirebilir.

Ulusal güvenlik terimi de konumuz itibariyle değinilmesi gereken kavramlardan bir tanesidir. Çağrı Erhan’a göre ulusal güvenlik devletlerinin güvenlik

⁵⁸Sibel Turan, Nergüz Özkural Köroğlu, İlker Aral Güngör, “Kuramsal Çerçeve: Uluslararası İlişkilerde Güvenlik”, *Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kuramları ve Sorunlarına Temel Yaklaşımlar*, Der: Sibel Turan, Nergüz Özkural Köroğlu, Press London, London 2017, s. 9.

⁵⁹ Bilal Karabulut, *Güvenlik, Küreselleşme Sürecinde Güvenliği Yeniden Düşünmek*, Barış Kitabevi, Ankara 2015, s. 8-9.

⁶⁰ Tehdit kavramının Uluslararası İlişkilerdeki detaylı tanımı için ayrıca bkz. James W. Davis, *Threats and Promises: The Pursuit of International Influence*, The Johns Hopkins University Press, Maryland 2000, s. 10.

endişelerini anlatmaya çalışan bir kavramdır.⁶¹ Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında popüler hale gelen kavram, ilk olarak 1947’de ABD kongresinde ortaya çıkmıştır. Kongrede “*National Security Act*”⁶² yasası kabul ederek kavram dünya gündeminde yer etmiştir. Yasanın çıkarılmasındaki en büyük sebep ise değişen dünyada dengelerin, özellikle Avrupa’da yerinden oynaması, iki kutuplu yeni sistemde Avrupa’nın hem siyasi hem de ekonomik istikrarsızlığının getirdiği endişedir. Ancak ne var ki yeni oluşan iki kutuplu dünya, silahlanma yarışında caydırıcılık temelli bir uluslararası güvenlik sistemine oturtulmuştur.

Güvenlik kavramının tanımının tam net olmaması yukarıda da ifade edildiği gibi kavramın değerlendirilmesinde çeşitli görüşlerin ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Uluslararası ilişkiler teorilerinde de kavram farklı yaklaşımlarla değerlendirilmiştir. Hans Günter Brauch’unda ifade ettiği gibi, zamanın değişen koşullarına göre dizayn edilen bir kavram olan güvenlik, sadece bir alanda kalmayarak, bireyler de dahil olmak üzere birçok alanda yer etmektedir.⁶³ Ancak güvenlik kavramının köklü tanımlama geçmişine rağmen akademik çalışmalara konu olması İkinci Dünya Savaşı sonrasında gerçekleşmiştir. Bu çalışmalarda genelde güvenlik realist yaklaşımda, askeri odaklı değerlendirme noktasında tahlil edilerek irdelenmiştir.

1.3.3.1 Realist Yaklaşımına Göre Güvenlik

Realist kuramın anarşik yapısında en önemli aktörün devlet olması uluslararası sistemde var olan otorite boşluğunda güvenlik kavramını daha çok ön plana çıkarmıştır. Güvenliğin ön planda olduğu bu anarşik sistemde her devlet kendi varlığını sürdürmek

⁶¹ Çağrı Erhan, “ABD’nin Ulusal Güvenlik Anlayışı”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi*, Sayı:56, Ankara 2001, s. 78.

⁶² ABD Ulusal Güvenlik Politikası için ayrıca bkz. M. Kent Bolton, *The Rise of the American Security State: The National Security Act of 1947 and The Militarization of U.S Foreign Policy*, Praeger Publisher, Westport 2017.

⁶³Hans Günter Brauch, “Güvenliğin Yeniden Kavramsallaştırılması: Barış, Güvenlik, Kalkınma ve Çevre Kavramsal Dörtlüsü”, *Uluslararası İlişkiler Akademik Dergi*, Cilt:5, Sayı: 18, Ankara 2008, s. 2.

adına güvenliği önde tutarak başının çaresine bakmak durumundadır. Bu yüzden realist kuramın askeri ve siyasi odaklı güvenlik yaklaşımı onu daha çok ulusal güvenlik çizgisinde tutmaktadır. Realist kuramın içindeki bu yaklaşım “yüksek politika” (high politics) olarak adlandırılmakta bunun dışındaki diğer konular ise “alçak politika” (low politics) olarak arka planda görülmektedir.⁶⁴

Realizmin askeri odaklı ve temel aktörü devlet, insan doğasını baz alan yapısı uluslararası sistemde çıkar ve güç merkezli bir zemine oturtulmuştur. Dedeoğlu, realizmin güvenlik algısını mevcut kaynakları muhafaza etme ve yeni kaynaklara eğilim gösterme olarak özetlemiştir. Bu noktada Soğuk Savaş Dönemi’ne damgasını vuran realizmin güvenlik yerine daha çok güvensizlik algısına güç verdiği görüşünü dile getiren Dedeoğlu, realizmin düşman devletin tamamen yok edilmesine kadar bir düşünce anlayışında olduğunu, devletin kendi gücünü arttırmaya çalıştığından aynı hedef doğrultusunda gücünü arttıran devletlerle muhakkak düşman statüsüne düşeceğini iddia etmektedir.⁶⁵ Bir diğer yazar Sean Kay, realizmin güç ve güvenlik anlayışında genel bir yaklaşımın söz konusu olduğunu, anarşik olan uluslararası sistemde gücün güvenliğin geliştirilmesi için anahtar olduğunu vurgulamaktadır.⁶⁶

1.3.3.2 Neorealist Yaklaşım Göre Güvenlik

Neorealist kuramın güvenlik algısı ise realist kuramın güç elde ederek güvenliği sağlama amacının tersine sadece güvenlik amaçlıdır. Bu yüzden neorealistler uluslararası sistemde devletlerin devamlılığını sağlamak adına öncelikli amacın güvenlik, gücün ise araç olacağını savunmaktadırlar. Neorealistler uluslararası sistemde devletler arasında gerçekleşecek olan iş birliğinin belirli kaideleri ve iş birliğini bitiren etkenlerin varlığından da bahsederler. Bu meselelerin en başını ise güvenlik

⁶⁴ Sonia Mazey and Jeremy Richardson, “Agenda Setting, Lobbying and the 1996 IGC”, *Politics of European Treaty Reform*, Pinter, Washington 1997, s. 233.

⁶⁵ Beril Dedeoğlu, *Uluslararası Güvenlik ve Strateji*, Derin Yayınları, İstanbul 2003, s. 43.

⁶⁶ Sean Kay, *Global Security in the Twenty-first Century: The Quest for Power and the Search for Peace*, Rowman&Littlefield Publisher, Inc, Maryland 2006, s. 16.

çekmektedir. Uluslararası sistemde güç arayışı rekabetinden yoksun bir dünyanın olmasının mümkün olamayacağı düşüncesi neorealistler tarafından vurgulanmaktadır.⁶⁷ Sonuç olarak hem realist düşünce hem de neorealist akım güç ve güvenlik meselelerine göre konjüktürü ve dünya sistemini değerlendirmektedir.

Neorealist kuramın güvenlik algısı sadece devlet güvenliği ile alakalı değildir. Neorealistler güvenliği uluslararası yapının güvenliği için realizmin askeri odaklı özelliklerinden farklı olarak diğer boyutları ile de değerlendirmektedirler. Bu minvalde sadece devlet güvenliği değil ekonomi gibi faktörler de neorealizmin güvenlik misyonlu odak noktalarıdır.⁶⁸ Neorealizmin parlادığı dönemlerde yaşanan olumsuz siyasal, ekonomik gelişmeler uluslararası yapının korunması adına yapılan politik ve ekonomik iş birlikleri neorealist kuramcılar tarafından güvenlik odaklı değerlendirilmelere tabi tutulmuş, güç elde etme adına atılan adımların tek başına yeterli olmadığı ekonomi gibi diğer unsurların da güvenliğin sağlanması için önem arz ettiği vurgulanmaya çalışılmıştır.

1.3.4 Diplomasi Kavramı

Kavramın tarihi çok eskiye dayanmaktadır. Kavram bugün devletler arasındaki ilişkilerin hukuksal bir norm çerçevesinde düzenlenmesiyle oluşsa da eski toplumların birbirleri ile yaşadığı sorunları çözmek, anlaşmak ya da savaş durumuna son vermek amacıyla elçi göndermesi yöntemini kullanmasıyla ortaya çıkmıştır. Yunanca “*diplōō*” (διπλόω) kelime kökünden türeyen kelime zamanla değişime uğrayarak latince diploma sözcüğüne dönmüştür.⁶⁹ Hitit ve Eski Mısır’da görülen elçi örneği Kadeş Antlaşması’nın imzalanması ile de desteklenmektedir. Buna ek olarak yine aynı periyodtaki devlet karar vericilerinin birbirlerine gönderdikleri mektupların da diplomasinin temellerini attığını

⁶⁷ Carlo Masala, “Alliances”, *The Routledge Handbook of Security Studies*, Edited By: Myriam Dunn Cavelty, Victor Mauer, Thierry Balzacq, Routledge, New York 2010, s. 383.

⁶⁸ Stephan J. Rosow, “Echoes of Commercial Society: Liberal Political Theory In Mainstream IPE”, *Constituting International Political Economy*, Edited By: Kurt Burch, Robert Allen Denemark, Lynne Rienner Publisher, London 1997, s. 51.

⁶⁹ Diplomasi sözcüğü katlanmış evrak, dosya, berat anlamları içeren Yunanca kökenli kelimeden türetilmiştir. Katlamak, <https://www.etimolojiturkce.com/arama/katlamak>, (21.12.2020)

söyleyebiliriz. Amarna Mektupları⁷⁰ bu durumun örneğini yansıtmaktadır. Eski Helen site devletleri de aynı şekilde varlıklarını sürdürmek için birbirleri ile anlaşarak siyasi olarak savaştan farklı diplomatik yolları kullanmışlardır. Bir diğer diplomasi ile ilgili veriler Orta Asya'dan gelmektedir. Orhun yazıtlarında geçen ve Türklerde de peygamber manasında kullanılan yalabaç/yalavaç elçi manasındadır. Bu coğrafyada il kelimesinin sulh, ilci ve elçi manalarıyla kullanıldığı da bilinmektedir. Göktürklerin de aynı şekilde Çin ile yoğun bir şekilde elçilerle diplomatik ilişkiler kurduğu da tarih kaynaklarında sıkça rastlanmaktadır.⁷¹

Bizans ve Osmanlı diplomasisi, konumuz itibarıyla özellikle Türk-Yunan ilişkilerinin diplomatik temeline ışık tutması açısından önemlidir. Roma İmparatorluğu'nun askeri potansiyeline ulaşamayan Bizans Devleti ona göre diplomasiyi daha çok kullanmak durumunda kalmıştır. Diplomasiyi kurumsal çerçeveye oturtan Bizans'ın bu konuda oldukça iyi olduğu da bilinmektedir. Yetiştirdiği diplomatları konuşma becerisinden çok gönderilecek olan ülkenin siyasetini, stratejik açıklarını, amaçlarını öğrenme kapasitesiyle yetiştiren Bizans, Dışişleri şubesini kuran ilk devlet olmuştur. Osmanlı Devleti de kurulduğu ve yükseldiği dönemde komşusu Bizans ile diplomatik yollarla ilişki kurmak durumunda kalmıştır. Osmanlı Devleti'nin yükselen gücü diplomasi anlayışını da etkilemiştir. Bu zaman diliminde daha çok fetih, gaza, antlaşma yapma, savaş öncesi uyarma gibi yolları tercih eden bir Osmanlı Devleti görmekteyiz.⁷² Yıkılmaya yüz tutan Bizans içerisinde yaşanan iktidar mücadelelerine de dolaylı yoldan müdahil olan Osmanlı, aynı zamanda Sırlara karşı Bizanslılara yardım ederek Çimpe kalesini almış, daha sonraları da Osmanlı Devleti'nde tahta oturan Orhan Gazi ise Bizans Kralı Kantakuzenos'un kızı Teodora ile evlenmiştir.⁷³ Osmanlı Devleti içerisinde yaşanan taht kavgalarında da diplomasi ön planda olmuştur. Cem Sultan olayında, Osmanlı Devleti batılılar tarafından tertip edilen diplomatik oyunlarla

⁷⁰ Amarna'da Firavunların ana şehri olan Akhenaten'de bulunan çivi yazısı tabletler için ayrıca bkz. Kemalettin Köroğlu, *Eski Mezopotamya Tarihi: Tarihi Başlangıçtan Perslere Kadar*, İletişim Yayınları, İstanbul 2015.

⁷¹ Çiğdem Şahin, "Göktürk Devleti Diplomasisi", *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, Volume: 40, 2018, s. 133.

⁷² Timuçin Kodaman, Ekrem Yaşar Akçay, "Kuruluştan Yıkılışa Kadar Osmanlı Diplomasi Tarihi ve Türkiye'ye Bıraktığı Miras", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:22, Isparta 2010, s. 80.

⁷³ İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, 1. Cilt, Türk Yayınevi, İstanbul 1971, s. 24.

uğraşmak durumunda kalmıştır. Kanuni Sultan Süleyman zamanında Katolikler ile Ortodoksların çekişmesini iyi değerlendiren Osmanlı Devleti, diplomatik bir başarıya imza atmıştır. Son dönemlerinde zamanın büyük devletleri ile sürekli diplomasi yoluyla mücadele eden Osmanlı devleti, denge politikası⁷⁴ ile dikkat çekmiştir. Kurulduğu periyotta ekonomik ve askeri gücünü ortaya koyarak istediğini elde eden Osmanlı Devleti ordusu zayıflayıp topraklarını kaybetmeye başlayınca, bekası için diplomasiyi daha çok kullanma durumunda kalmıştır.

Bugün diplomasi daha çok hukuk normlarıyla tanımlanmaktadır. Bunda da kuşkusuz değişen dünya şartlarının getirdiği uluslararası hukuk kurallarının düzenleyiciliğinin etkisi büyüktür. Devletler bu normlar çerçevesinde birbirleri ile diplomasi yoluyla iletişim kurarlar. Sadece iletişim değil devletler arasındaki ilişkilerin boyutunun barışçıl seviyede seyretmesi de diplomasi kanalıyla gerçekleşmektedir. Realist diplomasinin esası ise çıkar ve kaybetmeme üzerine kuruludur. Realizimin sert askeri gücünü merkeze alan diplomasi algısı ulusal çıkar amaçlı kurgulanmaktadır. Yukarıda güç kavramından bahsederken Morgenthau'nun milli güç unsurlarının nitelikleri de kısa da olsa değerlendirilmişti. Morgenthau'ya göre milli güç unsurlarının hepsinin başarılı olabilmesi için devletin başarılı bir diplomasiye ihtiyacı vardır. Devletin başarılı bir diplomasiye sahip olması onu savaşta ve barışta diğer milli güç unsurlarıyla beraber başarılı kılacak formülün anahtarıdır. Bu milli güç unsurunu yönetecek olan karar verici mekanizmanın etkin ve planlı bir dış politika programı ve diplomasisi olması şarttır. Tüm bunlar gücün elde edilmesi için gereklidir.⁷⁵ Diplomasinin kalitesi ve etkinliğinin yüksek olması milli gücün ana hattını oluşturmaktadır. Kaynakların doğru kullanılması karar verici mekanizmanın diplomasisinin üst düzeyde olması ile gerçekleşmektedir. Diplomasi eğer hatalı, verilen bilgileri değerlendirme kapasitesi eksik, koordinasyon zayıf ise milli güç unsurlarının varlığının iyi olması bir fayda sağlamayacaktır.

⁷⁴ Fahir H. Armaoğlu, *20. yüzyıl siyasî tarihi 1914-1980*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1983, s. 43.

⁷⁵ Hans Joachim Morgenthau, *a.g.e.*, s. 107.

1.3.5 Zorlayıcı Diplomasi

Uluslararası ilişkilerin temel aktörü devletlerin dış politika tercihlerini uygulamaya koyarken varlıklarını devam ettirmek için askeri, siyasi ve ekonomik potansiyellerini de kullanması gerekmektedir. Anarşik sistemin doğası gereği var olan çıkar ve güç arayışı için devletlerin birbirileri ile karşı karşıya gelmesi çatışma ya da uzlaşma seçeneklerini ortaya çıkarmaktadır. Birbirlerinin çıkarlarına ters düşen devletlerin böyle zamanlarda elinde bulunduğu güçlerle harekete geçme seçeneği genelde tarih boyunca askeri araçlarla sağlanmıştır. Devletler arasındaki iletişim için önem taşıyan diplomasi, dış politikanın da en önemli argümanlarından birisidir. Aynı zamanda devletler arasındaki uzlaşmanın bir yöntemi olan diplomasi dış politika amaçlarına ulaşmak için de büyük önem arz etmektedir. Ancak tüm çabalara rağmen devletler arasında ortak nokta elde edilememiş, istenilen uzlaşma sağlanamamışsa diplomasi seçenekleri de değişime uğrayacaktır. Bu durumda güç kullanma fonksiyonu ortaya çıkacak, sıcak çatışma ve savaş riski de beraberinde gelecektir. Bunun bir diplomasi aracı mı yoksa dış politika yöntemi mi olduğu konusunda soru işaretleri de bulunmaktadır. Bu soru işaretlerini gidermek adına diplomasi'nin diğer boyutları değerlendirilmeye başlanmıştır. Bu kapsamda “zorlayıcı” kavramını “*Arms and Influence*” isimli kitapta işleyen Thomas Schelling, kavramın kullanımını daha da çok genişleterek “zorlayıcı diplomasi” (coercive diplomacy) ismiyle derinleştirmiştir.⁷⁶ Benjamin Miller ise zorlayıcı diplomasi kavramını; Bir rakibin davranışının yönünü değiştirerek kendi çıkarlarına en iyi şekilde hizmet edeceğine ikna etmeye çalışan bir pazarlık stratejisi olarak tanımlamıştır.⁷⁷

Yukarıda verilen bilgiler ışığında diplomasi içerisinde oluşturulan stratejik bir zorlama durumu ortaya çıkmaktadır. Stratejik zorlama “caydırma” ve “zorlama” olarak kategorilendirilirken, Fuat Aksu’ya göre, iki öge de kendi içerisinde farklılıklar göstermektedir. Caydırma; bir devletin çıkarı için bulunduğu eylemden daha fazla zarar göreceği konusunda karşı devlet tarafından inandırılmasıdır. Görüldüğü üzere burada

⁷⁶ Thomas Schelling, *Arms and Influence*, Yale University Press, London 1966, ss. 2-3.

⁷⁷ Benjamin Miller, *Can Opponents Cooperate: Explaining Great Power Cooperation in Managing Third Area Conflicts*, 1. Cilt, University of California Berkeley, California 1988, s. 151.

tehdidin varlığı kesindir. Zorlayıcı Diplomasi ise, başlanmış ya da sona erdirilmiş bir eylemden geri adım attırılmaya yönelik olabilir. Zorlayıcı diplomasi bu kapsamda karşı devletin yaptığı fiili durumu durdurmayı ya da fiili durumu geri alması için ikna etmeyi hedefler.⁷⁸ Zorlayıcı Diplomasi yolunu tercih eden aktörün oluşacak olan zararlardan dönülmesini sağlaması ve gelecekte olması muhtemel gelişmeleri göz önüne koyarak karşı tarafı ikna yoluna gitmesi, diplomasi açısından uygulayıcı aktör tarafından olumlu gözükmemektedir. Buradaki bilinmez ve olumsuz nokta ise karşı aktörün olası karşılık verme ihtimallerinin doğru değerlendirilip değerlendirilmediğidir. Bu riskin varlığı karşı devleti ikna etme yolunda inandırıcılığının saptanması açısından önemlidir. Bu yolu deneyecek olan devletin karşı devletten güçlü olduğunun bilinmesi veya güçlerinin dengeli olması gerekmektedir.

Teorik ve kuramsal analizin yapılması Türk-Yunan ilişkilerinin tarihsel köklerinde var olan güç mücadelesi, çıkar gibi kavramların iki milletin yaşadığı olaylarda değerlendirilmesi açısından önem arz etmektedir. Bu kapsamda çalışmanın ikinci bölümü tarihsel perspektifte Türk-Yunan ilişkilerine ayrılmıştır. İki ülkenin birbirleri ile olan ilişkilerinde oluşan tarihsel kodlar ve anlayışların sentezlenmesi, çalışmanın ana hattı olan 1990'lı yılların anlaşılması açısından önem arz etmektedir.

⁷⁸ Fuat Aksu, *Türk Dış Politikası'nda Zorlayıcı Diplomasi*, Bağlam Yayınları, İstanbul 2008, s. 23-24.

2. BÖLÜM

TARİHSEL PERSPEKTİFTE TÜRK-YUNAN İLİŞKİLERİ

Türk ve Yunan medeniyetlerinin tarihi eskiye dayanmaktadır. Çalışmanın bu bölümü öncelikle Türkler ve Yunanlılar arasındaki düşman algısının oluşum safhalarını ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Ancak sadece düşman değil iki ülke halklarının uzun süre beraber yaşadıkları ve ayrıca barış dönemlerinin varlığının da analiz edilmesi bölümün bir diğer amacıdır. Bu kapsamda tarihsel perspektif, Türkiye ve Yunanistan arasında var olan temel meselelerin kaynağına ışık tutmaktadır.

Realist ve neorealist kuramda değerlendirilen 1990'lı yıllar Türk-Yunan ilişkilerindeki meseleler çıkar odaklı tarihsel gelişmelerin devamı olarak ortaya çıkmıştır. Ayrıca iki ülke ilişkilerine uluslararası arenada yaşanan değişimle beraber sistemin etkisi bu dönemde oldukça yoğundur. Bu bölümde ilk olarak analitik yapıya bağlı kalınarak Osmanlı Devleti ile 1830 yılında bağımsızlığını kazanan Yunanistan arasındaki ilişkiler irdelenmiştir. Öncelikle Osmanlı Devleti içerisinde yaşayan Rumların sosyal, ekonomik ve kültürel durumları incelenmiştir. Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanma süreci, ardından yaşanan Girit İsyanı, Dömeke Meydan Muharebesi, Balkan Savaşları, Batı Trakya Türk Cumhuriyeti ile ilgili gelişmeler ile birlikte Birinci Dünya Savaşı sırasındaki Türk-Yunan ilişkileri bu bölümün konularını oluşturmaktadır.

Yunanistan'ın Asya faciası olarak nitelendirdiği Anadolu macerasından sonra Lozan Antlaşması ile barış dönemine geçen Türkler ve Yunanlılar 1930'lu yıllar ile birlikte barış dönemine girmiştir. Böylelikle bölümde Lozan Antlaşması sonrası ilişkileri kapsayan 1923-1990 yılları arasında Türkiye-Yunanistan arasındaki ilişkiler değerlendirilmiştir. Ayrıca Soğuk Savaş Dönemi Türk-Yunan ilişkileri de bu bölümün konusunu oluşturmaktadır. Türk-Yunan ilişkilerinde temel meselelerin ortaya çıkmaya başladığı Soğuk Savaş Dönemi, 1990'lı yıllarda yaşanan gelişmelerin alt yapısının anlaşılması için önem arz etmektedir.

2.1 Osmanlı Devleti -Yunanistan İlişkileri

Osmanlı Devleti'nin kuruluşu esnasında Anadolu ve Rumeli topraklarında ilişkide bulunan Türkler ve Yunanlılar İstanbul'un fethedilmesi ile beraber yeni bir döneme giriş yapmıştır. Yaklaşık 370 yıl Osmanlı Devleti himayesinde yaşayan Rumlar dünyada yaşanan milletyetçilik hareketleri ile bağımsızlık mücadelesine girişecek, 1830 yılında Yunanistan Krallığı ile tekrar tarih sahnesine dönecektir. İki ülkenin tarihi kodları ve hafızası, bugün dahi yaşadığı temel sorunların odak noktasında bulunmaktadır.

2.1.1 Yunanistan'ın Bağımsızlığını Kazanması

1688 yılında gerçekleşen İngiliz Devrimi ve bir sonraki yüzyılda gerçekleşen Amerikan Devrimi dünyada uluslararası sistem adına iki önemli gelişme olarak tarihe geçmiştir. Ancak bu iki devrimi tamamlayan Fransız İhtilali diğerlerinden farklı olarak monarşiye, sınıf ayrılıklarına ve burjuvaya bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. İngiltere'de gerçekleştirilen devrim ise daha çok siyasi bir hareket ve Magna Carta⁷⁹'nın getirdiği anayasal kaidelere ulaşma amacı taşımıştır. Amerikan Devrimi bunlardan farklı olarak daha çok özgürlük temelli bir yaklaşıma sahip olmuştur.⁸⁰ Ancak dünya sistemini etkileyen Fransız Devrimi ulusların harekete geçmesini sağlayacak bir kıvılcımın fitilini ateşlemiş, Osmanlı Devleti içinde yaşayan azınlık isyanlarını körüklemiştir. Bu dönemde fikirlerin özgürce dile getirilmesinin önünü açan gelişmelerin yaşanması Osmanlı içerisindeki grupların kendi dillerini ve tarihlerini yayacak ortamı yakalamalarında etkili olmuştur. Bu durumun sonucunda Osmanlı Devleti içerisinde yaşayan Yunanlılar arasında Fransız İhtilali sayesinde Helen kültürü, felsefesi, Socrates ve Platon'un fikirleri daha çok tartışılır hale gelmiştir. Bu da Helen milliyetçiliğinin ivme

⁷⁹ "Great Charter of Liberties" 15 Haziran 1215 tarihinde kralın yetkilerini sınırlayan ve dönemin derebeylerine birtakım ayrıcalıklar veren İngiltere kralı John tarafından onaylanan diğer adıyla Hürriyetlerin Büyük Fermanı olarak zikredilen ilk anayasal belgedir. Ayrıca bkz. Frederick Lewis Weis, William Ryland Beall, *The Magna Charta Sureties, 1215: The Barons Named in the Magna Charta 1215*, Genealogical Publishing, Boston 1955, s. 87.

⁸⁰ Andrew Blick, *Beyond Magna Carta A Constiyution for the United Kingdom*, Bloomsbury Publishing, Oxford 2015, s. 58.

kazanmasına, Osmanlı Devleti'ne karşı olumsuz düşüncelerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu süre zarfında gündem de olan Fransız İhtilali ile ulusçuluk düşüncesinin varlığı çok eskiye dayanan Helenizmin yeniden düşüncesel boyutta Rumlar arasında yayılmasını sağlamıştır.⁸¹

1453 yılında Osmanlı Devleti'nin İstanbul'u fethetmesiyle Bizans İmparatorluğu yıkılmıştır. Fetihden sonra Fatih Sultan Mehmet Osmanlı topraklarını genişletmeye başlamış, ilk olarak Trabzon, Atina Dukalığı, Mora Osmanlı himayesine girmiştir. Ege'de bulunan Rodos, Sakız, Sisam gibi önemli adalar Osmanlı Devleti tarafından alınarak Akdeniz'deki Kıbrıs ve Girit adaları da Türklerin hâkimiyetine geçmiştir. Böylelikle bu bölgelerde yaşayan Rum nüfusu Türk egemenliği altında varlıklarını sürdürmeye başlamış, bu durum 370 sene boyunca devam etmiştir.⁸²

Osmanlı Devleti içerisinde göze çarpan bir belirgin durum da Rumların ekonomik olarak güçlenmesidir. Douglas Dakin'e göre Rumlar Karlofça Antlaşması'nın avantajlarından faydalanabilmiş; Rusya, Avusturya, Hollanda, İtalya, Fransa, İngiltere gibi ülkelerle ticari ilişkilerde bulunmuşlardır. 18. yüzyılın sonlarına doğru Rumlar, Osmanlı Devleti içerisinde Levantenlerin sahip olduğu ticaret yollarını da ele geçirmiştir. 1813 yılına gelindiğinde Rumlar, 150 bin ton kapasiteye sahip 600 büyük yük gemili ticari deniz filosuna hükmetmektedir. Amerikan dizaynına göre güncellenmiş denizaşırı ticarete uygun hale getirilmiş bu gemiler sayesinde dışarıya açılan Rumlar, Osmanlı Devleti dışında yaşayan Helenler ile etkileşime girmeye başlamıştır⁸³. Bu etkileşim zamanla zaten ulusçuluk akımının dünyada popüler hale gelmesiyle Yunan milliyetçiliğinin güçlenmesine de fayda sağlamıştır.

Yunan bağımsızlık düşüncesinin güçlenmesinde sadece Fransız İhtilali'nin ortaya çıkardığı milliyetçilik düşüncesinin etkisinin olduğu söylenemez. Özellikle zamanın büyük devletleri Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanmasında bir dış faktör olarak ortaya çıkarken Osmanlı Devleti'nin sınırları içerisinde yaşayan Rumlara verdiği ayrıcalıklar da bir iç faktör olarak Yunanlıların bağımsızlık mücadelesine girişmesinde

⁸¹ Herkül Milas, *Yunan Ulusunun Doğuşu*, İletişim Yayınları, İstanbul 1994, s. 83.

⁸² Isobel L Hunter, *This is Greece*, Evans Bros, London 1947, s. 93.

⁸³ Douglas Dakin, *The Greek Struggle for Independence 1821-1833*, University of California Press, Los Angeles 1973, s.21.

etkili olmuştur. Büyük devletlerin verdiği destekle daha da güçlendirilen Yunan milli bilinci Osmanlı Devleti içerisinde kilise, Filika Eteryas gibi örgütler tarafından da bir propoganda malzemesine dönüşmüştür. Bu durum Megali İdea düşüncesinin ortaya çıkmasında ve geliştirilmesine katkı sağlamıştır.

2.1.2 Megali İdea

Osmanlı içerisinde Rumların milliyetçilik düşünceleri Megali İdea ile şekillenmeye başlamıştır. Megali İdea “*Büyük Ülkü*” veya “*Büyük Yunanistan*” kelime anlamı ile başkenti İstanbul olan sınırları Yakın Doğu’yu da kapsayan büyük bir Helen İmparatorluğu düşüncesini⁸⁴ taşımaktadır. Bugün halen daha Yunanistan ders kitaplarında⁸⁵ Megali İdea’dan bahsederken büyük fikir, esaret altındaki Yunanlıların yaşadığı yerler ve tarihi kentlerin kurtuluşunu amaçlayan politika olarak bahsedilmektedir.

Fransız İhtilali Avrupa’da yaşayan Yunanlıları büyük ölçüde etkilemiş, Avrupa okullarında öğrenim gören genç Yunanlılar özgürlük ve ulusçuluk düşüncesinin vermiş olduğu duygularla yeni eserler ortaya çıkarmaya başlamıştır. Genelde hegemonyayı red eden, Yunanlılık düşüncesi ile bağlantılı bu eserler Fransa’da yayınlanmaya başlamıştır. Bunun yanında Yunanlı şairler de Megali İdea düşüncesini Yunanlıların yaşadığı yerlere ulaştırmaya çalışmıştır. Bu kişilerden Rigas Fereos bir Megali İdea haritası ve Yunanlılara ait bir Rigas Anayasası hazırlamıştır.⁸⁶ Balkanlar, Asya’nın bir bölümü ve Yunan adalarını kapsayan haritada Yunan Megali İdea başkenti İstanbul, kültür merkezi Atina, dini merkezi ise Kûdus merkezli olarak çerçevelendirilmiştir. Megali İdea Yunan halkında ortaya çıkan bir düşünce olarak ışıık bulmuş, fikri destekleyenler Helen kültürünün geçmişten gelen eserlerini, haritalarını gün yüzüne çıkartarak fikrin

⁸⁴ Haralambos Athanasopoulos, *Greece, Turkey and the Aegean Sea: A Case Study in International Law*, McFarlan Company Publisher, London 2001, s. 85.

⁸⁵ Yunanistan lise son sınıf kitabı için bkz. Ioannis Kaliopoulos, Konstantinos Svolopoulos, Theodoros Nimas, Chris Scholinaki – *Chelioti History of the Modern and Contemporary World (from 1815 until today)*, ITYE Diofantos, Athens 2013, s. 31.

⁸⁶ Herkül Milas, *a.g.e.*, s. 92.

güçlenmesine katkı sağlamıştır. Ioannis N. Grigoriadis'a göre; bu sınırlar bütün Balkanlar, Anadolu'da Rum nüfusunun bulunduğu yerlerle aynı zamanda Helen kültürü ile dilini kapsayan bölgeleri içermektedir.⁸⁷

Megali İdea'nın ortaya çıkmasında milliyetçilik düşüncesinin yanı sıra Fener Rum Ortodoks Kilisesi'nin Osmanlı içerisindeki varlığı ve kazandığı ayrıcalıkların rolü oldukça büyüktür. Kilise büyük devletlerden aldığı destek ve kendisine verilen ayrıcalıklarla Megali İdea fikrinin güçlenmesi için gizli ve açıktan propoganda faaliyetlerine katılmıştır. “*Doğu’da ki Ortodoksluk’da Rus Politikası*” isimli kitapta Lora Gerd, Megali İdea'nın özellikle Rusya'nın dış politikası ile o dönemde dahada güçlü hareket ettiğini ve yayılma imkanına sahip olduğunu belirtmektedir. Rusya'nın Ortodoksluğu kullanarak verdiği destekten bahseden yazar, Osmanlı'nın Balkanlar'dan atılma planlarının alt yapısının bu dönemde oluşturulduğunu da vurgulamaktadır.⁸⁸

Yunan örgütlenmesinin oluşmasını sağlayan bu gelişmelerle bir takım gizli örgütler Megali İdea'yı harekete geçirmek için çalışmalarına başlamıştır. Bu örgütlerden ön plana çıkan, zamanın Rus Çarı I. Aleksandr'ın en yakın adamlarından biri olan İpsilanti'nin Odesa'da kurulmasına önderlik ettiği Filika Eterya⁸⁹ örgütüdür. Spencer Tucker'a göre, Ruslar kurulan bu örgütle yakından ilgilenmiş, Rum Ortodoksların hakları konusunda Osmanlı Devleti ile Rumlar arasında aracılık yürütmüştür. Tucker, ayrıca örgütün kurucusu İpsalanti'nin güçlü bir Rum ailesine mensup, Rus ordusunda görevli bir general olduğundan bahsetmiştir⁹⁰. İpsilanti, Fener Rum Patrikhanesi ile beraber hareket ederek ilk etapta Rumları sonrasında ise Balkanlar'da yaşayan tüm Hristiyanları isyan ettirme amacı ile çalışmalar yürütmüştür.⁹¹ Filika Eterya'nın kiliseyi bu kadar çok araya sokmasındaki sebep kendisine verilen imtiyazlar sayesinde denetlenmesinin güç olmasıdır. Ancak bu dönemde kilise bir inanç merkezinden daha

⁸⁷ Ioannis N. Grigoriadis, *Instilling Religion in Greek and Turkish Nationalism: A “Sacred Synthesis”*, Palgrave Macmillian Publisher, New York 2013. s. 22.

⁸⁸ Lora Gerd, *Russian Policy in the Orthodox East: The Patriarchate of Constantinople (1878-1914)*, De Gruyter Open Publisher, Warsaw 2014, s. 22.

⁸⁹ Thanos M. Veremis, Giannis S. Koliopoulos, Iakovos D. Michailidis, *1821 The creation of a nation-state, Metaichmio Publications*, Athens 2018, s. 25.

⁹⁰ Spencer C. Tucker, *50 of The World's Greatest Conflicts*, ABC-CLİO, LLC Publisher, California 2015, s. 311.

⁹¹ Douglas A. Howard, *A History of the Ottoman Empire*, Cambridge University Press, Cambridge 2010, s. 241.

çok Yunan bağımsızlığı ve Megali İdea'ya hizmet eden, zamanın büyük devletlerinin desteğini alarak isyan hareketlerini tertipleyen bir kurum rolünü üstlenmiştir. Filika Eterya ekonomik destek sağlamak adına Yunanlı armatörleri, tüccarları örgüte üye etmeye çalışmış, Rumları isyan konusunda etkilemek için papazları kullanmıştır. Bu papazlar sadece Rumların yaşadığı yerler değil Balkanlar'daki diğer bölgelere de giderek Hristiyanların Osmanlı Devleti'ne isyan etmeleri için faaliyetlerde bulunmuştur.⁹²

Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanmasında önemli bir rol oynayan büyük devletlerinde desteğini alan Yunanlılar için “*Büyük ülkü*” anlamına gelen Megali İdea'nın amaçları şunlardır:

Yunan halkının bağımsızlığını sağlamak, Trakya'nın bütünü ve Selanik'i ele geçirmek, İstanbul'u alarak Bizans İmparatorluğunu kurmak, Girit, Rodos dahil Ege adalarını Yunanistan sınırlarına katmak, Kıbrıs'ın ele geçirmek, Kuzey Epir Bölgesini topraklarına dahil etmek, Batı Anadolu'yu topraklarına katmak ve Karadeniz'de eski Pontus Rum Devleti'nin yeniden oluşmasını sağlamak⁹³olarak sıralanabilir.

Yunanlı Akademisyenler Alexandar Kazamias ve Anastasia Stouraiti'ye göre Megali İdea 1844 yılından 1922 yılına kadar Yunan politikasının ana ulusal resmî ideolojisi olarak nitelendirilmiştir. Bu amaç ile Yunanistan sınırlarını genişletme çabasını sürdürmüştür. Hedefinde Osmanlı Devleti'nin toprakları da bulunan Yunanlıların bu amacından Ioannis Kolettis, 14 Ocak 1844 yılında Megali İdea teriminden ilk kez söz ederek, Yunan devletini sadece bütün Yunanistan'ın bir bölümü olarak kabul etmemiş, Yunanlıların yaşadığı Trabzon, Selanik, Serez, Edirne, İstanbul, Yanya, Girit, Sisam gibi toprakların, Helenizmin izlerinin bulunduğu her yerin Megali İdea hedeflerinin içinde olduğundan bahsetmiştir⁹⁴.

⁹² Ali Fuat Örenç, *Balkanlarda ilk dram: unuttuğumuz Mora Türkleri ve eyaletten bağımsızlığa Yunanistan*, Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul 2009, s. 35.

⁹³ Gülçin Dilek, Eleni Filippidou, “Turkey And Greece: Reconsturicting a Shared Past,” *Teaching History and the Changing Nation State: Transnational And Intranational Perspectives*, Edited By: Robert Guvyer, Bloomsbury Publisher, New York 2006, s. 79.

⁹⁴Anastasia Stouraiti, Alexandar Kazamias, “The Imaginary Topographies of The Megali İdea: National Territory as Utopia”, *Spatial Conceptions of The Nation, Modernizing Geographies In Greece And Turkey*, Edited By: P. Nikiforos Diamandouros, Thalia Dragonas and Çağlar Keyder, I.B Tauris Publisher, London 2010, ss. 11-12.

2.1.3 Yunan İsyanı

Yunan isyanı iki kademeli olarak gerçekleşmiştir. Balkanlar’da Yanyalı Ali Paşa’nın varlığı çıkarılacak olan Yunan isyanı için ayaklanmayı planlayanlar tarafından engel olarak görülmüştür. Bu engelin ortadan kalkması ile Filika Etarya, Eflak ve Boğdan merkezli bir isyan planlamıştır. Rumlar arasında güçlenen milliyetçilik düşüncesinin eylemsel hareketi için ilk fırsat böylece Balkanlar’da ortaya çıkmıştır. Ancak Yunanlıları ve bütün Hristiyanları ayaklandırarak Balkanlar’da Osmanlı’nın gücünü zayıflatmak isteyen Filika Etarya bu ilk girişimde başarısız olmuştur. Tertip edilen ilk isyanın yayılamamasındaki en büyük sebep Rus desteğinin Balkanlar’da arzu edildiği gibi gerçekleşmemesidir. Ruslar isyanın kendi sınır içlerine yayılmasından endişe ederek ayaklanmaya destek vermemiştir. İsyân hareketinin başlamasını fırsat bilen örgüt başarısızlığın ardından vakit kaybetmeden isyanı Mora’ya kaydırmıştır. İsyanı bastırmak için Hurşit Paşa’yı görevlendiren Osmanlı Devleti, Hurşit Paşa başarısız olunca Mısır Valiliği’nden yardım istemiştir. Osmanlı Devleti Mısır Valisi İbrahim Paşa’yı Mora’ya göndererek isyanı bastırmıştır.⁹⁵

Mora İsyanı’nın yankısı Yunan milliyetçiliği düşüncesinin Amerika ve Avrupa’da daha da çok gündeme gelmesine sebebiyet vermiş, böylece Avrupa kabinesi de Yunan özgürlük düşüncesi ve bağımsızlığı ile daha fazla ilgilenmeye başlamıştır. 6 Temmuz 1827 ‘de toplanan İngiltere, Fransa ve Rusya Mora’nın ve bazı yerlerinin Yunan anavatanı olduğunu içeren bir protokole imza atmışlardır. Osmanlı Devleti bu protokolü kati suretle reddetmiştir. Bu gelişmeler üzerine birleşen Fransız, İngiliz, Rus askeri gücü Navarin’de bulunan Mısır ve Osmanlı donanmasını yok etmiştir.⁹⁶ Bu olaydan sonra Osmanlı Devleti ve Rusya arasında patlak veren Osmanlı–Rus Harbi 1829 yılında Edirne Antlaşması ile son bulmuştur. Antlaşma ile Yunanistan’ın bağımsızlığı Osmanlı Devleti tarafından kabul edilmiştir.

⁹⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi, Cilt 2. VIII Yüzyıl*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1956, ss. 397-398.

⁹⁶ Jeffrey S. Dixon, Meredith Reid Sarkees, *A Guide to Intra-state Wars, An Examination of Civil Wars 1816-2014*, Sage Publisher, London 2016, s. 237.

Yunanlılar böylelikle Osmanlı Devleti'nden ayrılan ilk ulus olarak tarihe geçmiştir. Bundan sonraki süreçte Yunanistan yine büyük devletlerin yardımları ile Osmanlı topraklarında Megali İdea hedefinde sınırlarını genişletmek için her fırsatı değerlendirecektir.

2.1.4 Girit Sorunu

Girit, stratejik bir kesişme noktasında, deniz yolları üzerinde olması ve Doğu Akdeniz'e yakınlığı sebebiyle geçmişten bugüne devletlerin çıkarları için kullanmak istediği önemli bir ada olmuştur. Osmanlı Devleti, 1699 senesinde sınırlarına kattığı adada yaşayan halkı refaha kavuşturup inanç özgürlüğünün önde tutulmasını sağlamıştır. Ancak 1864 yılında Yedi Adalar'ın Yunanistan'a karşılıksız olarak verilmesi Yunanistan'ın Girit'i topraklarına katma inancını güçlendirmiştir. Nitekim Ada'da Osmanlı İmparatorluğu tarafından sağlanan refah ortamı geniş çaplı bir Rum isyanı⁹⁷ ile sekteye uğramaya başlamıştır.

Girit Adası'nda isyan faaliyetlerinin temelinde Megali İdea düşüncesinin etkisi söz konusudur. Girit'in Rus Konsolosu Danderino'nun isyan faaliyetlerini açıktan ve gizliden desteklemesi, çıkan karmaşadan Müslümanların sorumlu olduğu izlenimini Avrupa Devletleri'ne servis etmesi dikkatleri Girit'e çevirmiştir. Aynı zamanda Yunanistan'ın ve Filika Etarya cemiyetinin desteği ile adada isyan ortamı daha da hızlandırılmış, Girit konusu Avrupa Devletlerinin gündemine sokularak uluslararası bir problem statüsüne kavuşturulmak istenmiştir. Yaşanan süreç sonucunda adada büyük isyanların⁹⁸ ortaya çıkması da kaçınılmaz olmuştur. Çıkan isyanlar sonucunda bir takım ayrıcalıklar elde eden Rumlar, Osmanlı Devleti'nin verdiği bu ayrıcalıkları ya eksik bulmuş ya da onaylamamışlardır. Girit Rumları isyan ateşini sürekli sıcak tutarken Osmanlı Devleti ise adadaki her meseleyi sulh yoluyla masada halletmeye çalışmıştır.

⁹⁷ Emmanuel E. Marcoglou, *The American Interest in the Cretan Revolution, 1866-69*, National Centre of Social Research, London 1971, s. 133; Celalettin Yavuz, *Osmanlı bahariyesi'nde yabancı misyonlar: Çeşme faciası'ndan Birinci Dünya Harbi'ne kadar Osmanlı bahariyesi'nde çağdaşlaşma gayretleri*, İst. Dz. İk. Group K.'lığı Basımevi Müdürlüğü, İstanbul 1999, s. 85

⁹⁸ Mithat Işın, *Tarihte Girit ve Türkler*, Askeri Deniz Matbaası, Ankara 1945, s. 24.

Girit İsyanları devam ederken bir yandan Yunanistan kamuoyu savaş konusunda ikna edilmeye çalışılmıştır. Yunanistan'da Filika Etarya örgütü bu kısımda çok aktif rol oynamıştır. Bunlara ek, 1885 senesinde Bulgaristan'ın kazandığı birtakım ayrıcalıklar Yunanistan'ı Balkanlar'da askeri faaliyetleri hızlandırmaya sevk etmiştir. Epir bölgesindeki toprakları elde eden Yunanistan, Makedonya topraklarının güney kesimi konusundaki isteklerine yaklaşmak için Bulgaristan'ın aldığı ayrıcalıkları öne sürerek Osmanlı Devleti sınırına askeri hareketliliği arttırmıştır. Osmanlı Devleti de bu sınır sevkiyatına aynı şekilde karşılık verince büyük devletler endişeye kapılarak Yunanistan'ı askerlerini sınırdan çekmesi konusunda uyarmıştır. Yunanistan'a verilen notalar ve uyarıların cevapsız bırakılması sonucunda Yunanistan denizden ablukaya alınmıştır⁹⁹. Ablukaya rağmen Yunanistan Osmanlı Devleti sınırında tecavüzlere devam etmiştir.

Osmanlı sınırında Yunanistan'ın bazı çete gruplarını kullanarak yaptığı sınır tecavüzleri büyük devletlerin müdahalesiyle durdurulmasına rağmen Girit'deki isyan ortamı bir türlü sükunete kavuşamamıştır. 1877 yılında Osmanlı Devleti tarafından Rumlara geniş çapta imtiyazlar sağlayan Halepe Fermanı¹⁰⁰ da Girit Rumları tarafından memnuniyetle karşılanmamış aksine isyan ve kalkışmalara devam edilmiştir. Bu zaman diliminde Müslümanlar ile Rumlar arasındaki çatışmalar en yüksek seviyeye ulaşmıştır. Girit Valisi Karatedori Paşa'nın sebep olarak gösterildiği çatışmaların ardından Yunanlılar tarafından adada kurulan İhtilal Komitesi Filika Etarya'dan askeri ve ekonomik destek almaya başlamıştır. Ada'ya askeri müdahalede bulunmak için içeride gerekli ortamı oluşturan Yunanistan, 13 Şubat 1897 tarihinde Girit'e asker çıkarmıştır. Ancak Yunanistan, Girit'i kendine bağlama konusunda büyük devletlerden destek alamayınca Makedonya ve Teselya bölgesindeki sınır tecavüzlerini¹⁰¹ daha da arttırmıştır. Yapılan girişimler ve uyarılara rağmen sınır tecavüzlerinin durmaması üzerine Osmanlı Devleti eşkiya faaliyetleri içerisinde bulunan çetelerin Yunan düzenli

⁹⁹ Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Alkım Yayınevi, İstanbul 2010, s. 557.

¹⁰⁰ Halepe Fermanı Girit'teki Rumlara yapılan ayrıcalıklar için bkz. Metin Özer, *Unutulan Girit*, Umay Yayınları, İzmir 2007, s. 181.

¹⁰¹ Ayşe Nükhet Adıyeke, *Osmanlı İmparatorluğu ve Girit bunalımı (1896-1908)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000, s. 185.

ordusu gibi görüleceği ve çıkacak bir çatışmada sorumluluğun Yunanistan'a ait olacağını bir nota ile daha iletmiştir.

2.1.5 Dömeke Meydan Muharebesi

1897 senesinin ilk aylarından itibaren gerginleşen Türk-Yunan ilişkileri Yunanistan'ın saldırgan tutumuyla devam etmiştir. 16 Nisan 1897 tarihinde Yunan ordusu savaş ilan etmeden Osmanlı Devleti sınırına doğru saldırıya geçmiştir. Başlayan Türk-Yunan Savaşı iki cephede vuku bulmuştur. Tesalya ve Epir cephesi odaklı ilerleyen savaş genellikle Osmanlı Devleti'nin üstünlüğü ile devam etmiştir. Ethem Paşa komutasında saldırıya geçen Osmanlı ordusu Velestin, Çatalca ve Milano Geçidini altı gün içerisinde zapt etmiştir.

Savaşın geneli Tesalya'da vuku bulmuştur. Osmanlı Ordusu 18 Nisan 1897 Milano geçidi¹⁰², 24 Nisan 1897 Tırnova, 25 Nisan 1897 Yenişehir, 26 Nisan 1897 Tırhala'yı ele geçirmiştir. Bu bölgelerin zaptı sağlandıktan sonra Golos ve Volos'a doğru ilerleyen Osmanlı ordusu, Galos'un savunma noktalarını ele geçirmesine rağmen Yunanlılara gelen yardımın önüne geçmek için Velestin tepelerine yönelmiştir. 27-30 Nisan arasında gerçekleşen I. Velestin muharebesinden Osmanlı ordusu başarısızlıkla geri dönmüştür.¹⁰³ II. Velestin Muharebesinde (5-6 Mayıs) tekrar atağa geçen ordu burada kesin bir zafere imza atmıştır. Osmanlı kuvvetleri 5 Mayıs tarihinde Çatalca'ya doğru hareket başlatılmış önemli tepeler alınarak bir zafer daha kazanılmıştır¹⁰⁴. Geri çekilmeye başlayan Yunan ordusu karşısında Osmanlı askerleri 8 Mayıs 1897'de Galos'u da ele geçirmiştir. Galos'un ve Çatalca'nın ele geçirilmesinden sonra Yunan kuvvetlerinin bir bölümü Dömeke ve Velestin mevzilerine çekilmiştir.

17 Mayıs 1897 tarihinde Osmanlı kuvvetlerinin saldırıya geçmesi ile geri çekilmeye başlayan Prens Konstantin komutasındaki Yunan ordusu Lamiye'ye doğru

¹⁰² Mehmet Hocaoglu, *Abdülhamid Han'ın Muhtıraları*, Oymak Yayınları, İstanbul 1975, s. 197.

¹⁰³ Üçüncü Tümen bir Tugay ile Çatalca'dan Velestin'e doğru hareket edilmiş, Hakkı Paşa komutasında ilk yapılan taaruzda başarılı sağlanamamıştır. Fahri Belen, *20. YY'da Osmanlı Devleti*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1973, s. 43.

¹⁰⁴ Richard C. Hall, *War In The Balkans*, Abc-Clio, California 2014, s. 118.

sıkıştırılmış ve 20 Mayıs 1897 günü Dömeke tamamen Osmanlı ordusu tarafından kontrol altına alınmıştır. Yaşanan mağlubiyet ile Yunan askerleri firar etmeye başlamış geride kalanlarda Otris dağı arkasına kaçmıştır. İlerlemesine devam eden Osmanlı kuvvetleri Ermiye ve Furka boğazını da kontrol altına almıştır. Tüm bu başarıların ardından artık Osmanlı kuvvetleri için Atina yolunda hiçbir engel kalmamış¹⁰⁵, Yunan ordusu tamamen dağılma noktasına gelmiştir.

Yunanistan'ın savaştan çok ağır bir bozgunla ayrılması Atina'da hayal kırıklığı ile karşılanmıştır. Prens Konstantin, Hükümet ve Etniki Etarya Cemiyeti mağlubiyetin sorumluları olarak görülmüş, Atina'nın kaybedebilme riski Yunanlıları iyiden iyiye endişeye sokmuştur. Rus Çarı II. Nikola, Osmanlı Padişahı Abdülhamid'e telgraf çekerek barış teklif etmiştir. Yunanistan'ın Girit adasındaki muhtariyetinin yanı sıra İngiltere, Fransa, Rusya öncülüğünde bir barış antlaşmasının yapılmasının kabul edilmesiyle 19 Mayıs 1897 bir ateşkes antlaşması imzalanmıştır¹⁰⁶. Fakat Yunanistan ile Osmanlı Devleti arasında tam geçerli bir barış antlaşması 4 Aralık 1897 tarihinde gerçekleşmiştir.¹⁰⁷

Sulh görüşmeleri sonucunda Yunanistan ve Osmanlı Devleti arasında İstanbul Antlaşması yapılarak bazı şartlar getirilmiştir. Bunlar:

*Teselya bölgesi Yunanistan'a tekrar verilecek, sınır Osmanlı Devleti'ne göre ayarlanacaktır. İkincisi Yunanistan savaş tazminatı olarak Osmanlı Devleti'ne dört milyon Osmanlı Lirası ödeyecektir. Osmanlı tebaasının zararları için 100 bin Osmanlı lirasını Yunanistan'ın ödeme yapacaktır. Yunanistan'a daha önce verilen kapitülasyon sona erdirilirken, Yunanistanın koordine ettiği sınır ihlalleri ve tecavüzlere son verilecektir.*¹⁰⁸

¹⁰⁵ Mehmet Maksudoğlu, *Osmanlı Tarihi 1289-1922*, 5. Basım, Salon Yayınları, İstanbul 2018, s. 444.

¹⁰⁶ Murat Hatipoğlu, *Türk-Yunan İlişkilerinin 101 Yılı (1821-1922)*, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1988, s. 41; Tarih konusunda bazı ihtilaflar bulunmaktadır. Fahir Armaoğlu eserinde ateşkes antlaşmasını 21 Mayıs 1897 olarak vermiştir. Fahir Armaoğlu, a.g.e., s. 794.

¹⁰⁷ Oğuz Kalelioğlu, *Tarih Boyunca Türk Yunan İlişkileri ve Megali İdea*, Bilgi Yayınevi, Ankara 2009, s. 52.

¹⁰⁸ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, "Arşiv belgelerine göre Balkanlar'da ve Anadolu'da Yunan mezâlimi, 1. cilt", Der: İsmet Binark, Necati Aktaş, Necati Gültepe, Osman Yıldırım, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara 1995, s. 29.

Dömeke Meydan Muharebesi sahada kazanılan dünya devletleri tarafından takdir edilen askeri bir zafer ancak barış masasında büyük bir yenilgi olarak Türk tarihine geçmiştir. Osmanlı Devleti'nin yıkılmasına az bir zaman kala Dömeke Meydan Muharebesi'nin zaferle sonuçlanması 93 Harbinden yeni çıkan orduya moral olmuştur.

Dömeke Meydan Muharebesi yenilgisi Yunanistan içerisinde zor bir dönemin fitilini ateşlemiştir. Yunanistan'da iktidar, ekonomi ve uluslararası kontrole bırakılan maliyedeki çöküntü son haddine ulaşmıştır. Aynı zamanda Megali İdea doğrultusunda verilen mücadelede çete faaliyetleri, başı bozuk grupların bulunması bir yandan da zamanın büyük devletlerine sırt dayama geleneği bu noktada sorgulanmaya başlanmıştır. Bu da yeni bir düzenli ordu düşüncesini harekete geçirmiştir. Ancak mağlubiyet içerisine düşülen bu zor durum yanında Bulgarlar ve Sırlar ile birlikte girilen Makedonya anlaşmazlığının yaşanması, Girit meselesinin çözümsüzlüğü Yunanistan'da büyük bir kesimin memnuniyetsizliğine sebebiyet vermiştir. 1900'lu yılların başlarından itibaren Yunanistan'da partiler arasındaki çekişmeler had safhaya ulaşırken mevcut meseleler yüzünden gerilen ortam, askeriye tarafından dikkatlice izlenmeye başlamıştır. 1908 yılında Jön Türk hareketi ile Osmanlı Devleti'nde meşrutiyyetin ilan edilmesi ardından Bulgaristan'ın bağımsızlığını kazanması, Bosna Hersek'i Avusturya'nın ilhak etmesi, Girit'de Rumların enosis ilanı ile birlikte Yunanistan'da gündem daha da hareketlenmiş, yaşanan ekonomik ve yönetsel sıkıntılar Gudi Darbesinin gerçekleşmesine sebebiyet vermiştir. Kraliyet, meclis ve ordu arasındaki dengeyi sağlamak adına siyasi arenaya adım atan Elefterios Venizelos 6 Ekim 1910 tarihinde Yunanistan Başbakanı olmuştur.¹⁰⁹

Balkan Savaşları yaşanmadan önce Yunanistan'da Elefterios Venizolos'un koltuğa oturması ile Yunan ordusundaki askerlerin siyasetten uzaklaştırılması sağlanacak ve askeri reformların yapılması hızlandırılacaktır. İngiliz odaklı bir siyaset ile dış politika sınırlarını çizen Venizolos, Yunanistan'ın Balkan Savaşları'nda Osmanlı topraklarından hatırı sayılır pay koparmasına vesile olan bir lider olarak tarihe geçecektir.

¹⁰⁹ M. Murat Hatipoğlu, *a.g.e.*, s. 50.

2.1.6 Balkan Savaşları

Balkan Savaşları Osmanlı Devleti ile Yunanistan ilişkilerinde önemli bir yer tutmaktadır. Bu savaş ile Osmanlı artık yıkılmanın eşiğine gelmiş, üstelik Balkanlar'daki topraklarının büyük bir kısmını kaybetmiştir. Kaybettiği topraklar arasında Yunanistan'ın ele geçirdiği bölgelerde bulunmaktadır.

1877-1878 tarihleri arasında gerçekleşen ¹¹⁰ 93 Harbi'nin ağır yenilgisi Balkanlar'da Osmanlı Devleti topraklarında yaşayan Türkler için yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Bu savaştan sonra Türkler özellikle Bulgaristan topraklarında azınlık durumuna düşmüş, yoğun bir soykırım ve göçe maruz kalmıştır. Dömeke Meydan Muharebesi Osmanlı ordusunun moralini yükseltse de Yunanistan, Dömeke Meydan Muharebesi'nden yenik ayrılmasına rağmen Osmanlı Devleti'nin zayıflığının farkında, olası ittifak ve gelişmeleri yakından takip ederek fırsat aramaya devam etmiştir.

Osmanlı Devleti'nden ayrılıp bağımsızlığını kazanan Balkanlar'daki diğer uluslar özellikle 93 Harbi'nden sonra çıkarları için Osmanlı Devleti'ne karşı askeri hazırlıklarını hızlandırmıştır. Osmanlı Devleti'nin Trablusgarp cephesinde bulunması ve Oniki Ada'nın İtalyanlar tarafından işgal edilmesini fırsat olarak gören Balkan devletleri bir araya gelip ittifak kurmaya ¹¹¹ başlamış, bu ittifakın ilk hareketi 8 Ekim 1912 tarihinde Karadağ'ın İşkodra'ya saldırması ile başlamıştır. Yunanistan bu tarihten on gün sonra Selanik ve Ege Denizi'nde bulunan Limni, Semadirek, Taşoz ve Bozcaada'yı işgal etmiştir. 30 Mayıs 1913 tarihinde gerçekleştirilen Londra Antlaşması ¹¹² ile sona eren savaşın sonuçlarından bazı devletler memnun olmamış bu da kurulan ittifakın

¹¹⁰ Quintin Barry, *War in the East: A Military History of the Russo-Turkish War 1877-78*, Casemate Helion Company Limited, Malta 2012.

¹¹¹ Sırbistan, Karadağ, Bulgaristan ve Yunanistan bu ittifakı oluşturmuşlardır. Yunanistan Başbakanı Venizelos ilk olarak Makedonya'daki Hristiyanların Osmanlı İmparatorluğuna karşı haklarını koruma amacıyla Bulgaristan'a yanaşmış fakat Bulgarlar Yunanistan'ı o dönem zayıf olarak nitelendirmişti. Buna rağmen İtalyanların Trablusgarp'ta Osmanlı'yı yıpratmasına inanan Bulgaristan ittifak için daha da hırslanmıştır. Mart 1912'de bir gizli ittifak da savunma askeri odaklı Sırbistan ve Bulgaristan arasında yaşanmıştır. Atina Sofya ile imzaladığı askeri ittifak anlaşmasının ardından Karadağ ile de bir askeri ittifak anlaşmasına imza atmıştır. Böylelikle Osmanlı İmparatorluğu'na karşı Balkan devletleri bir araya gelmiştir. Andrekos Varnava, "Balkan League", *Encyclopedia of the Age of Imperialism, 1800-1914: A-K*, Edited By: Carl Cavanagh Hodge, Greenwood Publishing Group, Westport 2008, s. 69.

¹¹² Yapılan Antlaşma ile Midye-Enez çizgisinde kalan topraklar galip devletlere, Edirne ise Bulgaristan'ın olmuştur. Paul K. Davis, *Ends and Means: The British Mesopotamian Campaign and Commission*, Feirleng Dickinson, London 1994, s. 15-16.

bozulmasına sebebiyet vermiştir. Bu antlaşmadan iki ay sonra Bulgaristan ve Sırbistan'ın birleşip Yunanistan'a saldırması ile başlayan savaşın ikinci kısmı Bükreş Antlaşması ile sonuçlanmıştır. Makedonya topraklarının bir kısmı Sırbistan, Bulgaristan ve Yunanistan arasında paylaştırılmış, Güney Dobruca ve Silistre Romanya'ya bırakılmıştır. Osmanlı Devleti ise Edirne'yi bu savaşta geri almıştır. Arnavutluk sorunu ve Ege adaları ile ilgili anlaşmazlık ise ileri bir tarihe ertelenerek büyük devletlerin kararına bırakılmıştır¹¹³.

Bu gelişmelerden sonra 14 Kasım 1913'te¹¹⁴ Yunanistan ile Atina Antlaşması imza edilerek uzun süreden beri tartışmaların ve uluslararası gündemin odağında olan Girit kesin olarak Yunanistan'a bırakılmıştır. Yunanistan'ın işgal ettiği adaların durumundan bu antlaşmada söz edilmemiştir. Yaşanan savaşların etkisi ile Yunanistan'da yaşayan Türk nüfus mübadele ile Yunanistan'ın ele geçirdiği topraklardan göç etmek zorunda kalmıştır. Göç, birtakım sorunları da beraberinde getirince Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında 1914 yılında Mübadele Antlaşması imzalanmış, Makedonya ve Doğu Trakya'da ikamet eden Türk nüfus ile Ege'de Aydın bölgesinde bulunan Yunanlılar arasında bir değişim yapılması kararlaştırılmış ancak Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi bu kararların uygulanmasını ertelemiştir.¹¹⁵ Yaşanan Balkan Savaşları'nın sonucu Osmanlı Devleti için çok ağır olmuştur. Osmanlı, İstanbul ve Trakya'nın dışında neredeyse Balkanlar'daki topraklarının çoğunu kaybetmiş yıkılmanın eşiğine gelmiştir. Öte yandan Balkan Savaşları'na giren diğer devletler sınırlarını genişletmenin yanı sıra Balkanlar'da bulunan Türk-islam nüfusunu içine almıştır.

Balkan Savaşları'nın Türkler üzerindeki olumsuz etkisi bölgedeki Türk varlığının yok olması endişesini beraberinde getirmiştir. Bu düşünceyle gönüllülerden oluşan bir grup, direniş hareketine başlayarak Batı Trakya bölgesinde tarihte ilk Türk Cumhuriyeti unvanını taşıyan Batı Trakya Cumhuriyeti'nin kurulmasını sağlamıştır.

¹¹³ Theodora K. Dragostinova, *Between Two Motherlands: Nationality and Emigration among the Greeks of Bulgaria, 1900-1949*, Cornell University Press, New York 2011, s. 80-81.

¹¹⁴ Coleman Phillipson, *Termination of War and Treaties of Peace*, The Law Book Exchange, New Jersey 2008, s. 454.

¹¹⁵ Dimitri Pentzopoulos, *The Balkan Exchange of Minorities and Its Impact on Greece*, C. Hurst & Co. Publishers, London 1962, s. 57.

Batı Trakya Türk Cumhuriyeti'nin varlığının çalışmada irdelenmesi, azınlıklar meselesinin alt yapısına değinilmesi adına önem arz etmektedir.

2.1.7 Batı Trakya Türk Cumhuriyeti

Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Osmanlı Devleti birçok cephede askeri olarak mücadele etmiştir. Özellikle 1877-1878 yıllarında gerçekleşen 93 Harbi sonucunda imza edilen Ayestefanos Antlaşması ile Balkanlar'da çok uzun yıllardan beri var olan Türk varlığı tehlikeye düşmüştür. Osmanlı Devleti'nin zayıflaması ile orantılı olarak yaşanan tarihsel olaylar zincirinde Balkan Savaşları ise Balkanlar'daki Türk varlığını artık yok olma seviyesine getirmiştir. İşte bu ahvalde Birinci Dünya Savaşı arifesinde Rodop Dağları çevresinde bir direniş hareketi ortaya çıkarak özellikle Batı Trakya bölgesinde bulunan Türkleri baskıdan kurtarmak için mücadele etmeye başlamıştır. Eşref Kuşçubaşı¹¹⁶ liderliğinde Rodop çevresinde bulunan Kırcaali, Mestanlı, Koşukavak gibi yerlerde Bulgarlara karşı¹¹⁷ mücadeleye girişen Türk akıncıları çok geçmeden bu yerleri zapt etmiştir. Yarbay Enver Bey, Süleyman Askeri ve diğer subayların da destekleriyle 31 Ağustos 1913 tarihinde Gümülcine ve bir gün sonra da İskeçe kenti kontrol altına alınmıştır. Türk nüfusuyla beraber kontrol altına alınan yerlerle ortaya bir harita çıkmıştır. Böylelikle merkezi Gümülcine olan Makedonya'nın bir bölümü ve Batı Trakya'yı içine alan "Garbi Trakya Hükümet-i Muvakkatesi" kurulmuştur¹¹⁸.

Büyük Devletler ile ilişkilerin bozulması endişesi Osmanlı Devleti'ni Batı Trakya Cumhuriyeti konusunda endişeye düşürmüştür. Osmanlı Hükümeti Başkomutanlık aracılığı ile Batı Trakya Cumhuriyeti'nin kurulmasına ön ayak olan subaylara geri çekilmesini emretmiş ancak bu emir subaylar tarafından reddedilmiştir.

¹¹⁶ Aynı zamanda bir İstihbaratçı olan Kuşçubaşı Eşref Bey'in hayatı için bkz. Benjamin C. Fortna, *The Circassian: A Life of Esref Bey, Late Ottoman Insurgent and Special Agent*, Oxford University Press, New York, 2016.

¹¹⁷ Gingeras verilen mücadelenin Bulgar Ordusuna karşı yapıldığından bahsetmektedir. Ryan Gingeras, *Sorrowful Shores: Violence, Ethnicity, and the End of the Ottoman Empire 1912-1923*, Oxford University Press, New York 2009, s. 58.

¹¹⁸ K. Featherstone, D. Papadimitriou, A. Mamarelis, G. Niarchos, *The Last Ottomans: The Muslim Minority of Greece 1940-1949*, Palgrave Macmillan, New York 2011, s. 29-30.

Osmanlı Devleti'nin bu girişimi sonrasında Batı Trakya Türk Cumhuriyeti Osmanlı Devleti ile ilişkileri kesip bağımsız Batı Trakya Hükümeti'ni ilan ettiklerini Avrupa Devletleri dahil herkese duyurmuştur. Bulgaristan ve Osmanlı Devleti Batı Trakya Türk Cumhuriyeti'ni tanımamıştır. Yunanistan'da Başbakan Venizelos Batı Trakya Türk Cumhuriyeti'ni tanıyarak askeri mühimmat cephane yardımı yapacağını dile getirmiş ancak buna fırsat olmamıştır. Burada dikkat çekilmesi gereken nokta ise kurulan cumhuriyetin ortadan kaldırılması için Osmanlı hükümetinin yaptığı çalışmalardır. Hikmet Öksüz' göre Osmanlı Hükümeti Batı Trakya Cumhuriyeti'nin varlığından batılı devletlerden daha çok endişe etmiştir. Öyle ki ülkedeki aydınların çoğu Batı Trakya Cumhuriyeti'ne destek vermek için Batı Trakya'ya geçmiş ancak bundan rahatsız olan hükümet Garbi Trakya Hükümet-i Muvakkatesi'nin feshi için Cemal Paşa ve Talat Paşa'yı görevlendirilmiştir.¹¹⁹ Baskılar sonucunda 29 Eylül 1913 tarihinde Osmanlı Devleti-Bulgaristan arasında yapılan İstanbul Antlaşması ile Batı Trakya'nın Bulgaristan'a verilmesi kararlaştırılmış, Batı Trakya Cumhuriyeti 25 Ekim 1913 tarihinde 57-58 gün süren serüvenin ardından varlığına son vermiştir.

2.1.8 Birinci Dünya Savaşı'ndan Lozan Antlaşması'na Türk Yunan İlişkileri

Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti Almanya'nın yanında olmayı tercih etmiştir. Yunanistan Kralı Konstantin'in Almanya ile akrabalık bağının olması ilk başlarda Yunanlıların İngiltere'nin başını çektiği İtilaf Devletleri yanında savaşa katılmasına engel olmuştur. Yeni Başbakan Venizelos ise İtilaf Devletleri yanında Yunanistan'ın savaşa katılmasını çok arzu etmiş ancak Konstantin baskısı bu duruma engel olunca istifa etmek zorunda kalmıştır. 1917 yılında Kral Konstantin¹²⁰ İngiltere ve Fransa baskısı sonucunda tahtından indirilince Venizelos tekrar başbakanlık koltuğuna oturmuştur. Venizelos göreve gelir gelmez Paris Barış Konferansı'na katılarak Osmanlı Devleti sınırları içerisinde Megali İdea hedeflerini gerçekleştirmek için İtilaf

¹¹⁹ Hikmet Öksüz, *Batı Trakya Türkleri*, Karam Yayınları, Çorum 2006, s. 4.

¹²⁰ Elaine Thomopoulos, *The History of Greece*, ABC-CLIO, Kansas 2012, s. 98.

Devletleri'nden birtakım sözler almaya çalışmıştır¹²¹. Bu sözlerden en önemlisi Batı Anadolu'nun Yunanistan'a verilmesi vaadi olacaktır.

Mondros Mütarekesi'nin imzalanması akabinde Anadolu'da Rumların örgütsel faaliyetleri yoğun bir şekilde artmıştır. Patrikhane'nin talimatları ile harekete geçen birtakım örgütler¹²² Osmanlı Devleti içerisinde yaşayan Rumları ayaklandırılmak istemiştir. İtilaf Kuvvetleri İstanbul'a girdiğinde Ege'de, İstanbul'da ve Doğu Karadeniz'de Türklere karşı şiddet eylemleri başlamış, bu eylemlerin başını ise Venizelos destekli Mavi Mira Cemiyeti¹²³ çekmiştir. Böylelikle Venizelos Paris Barış Konferansı'na girerken Osmanlı Devleti sınırları içerisinde karışıklık çıkarma kozuna sahip olmuştur. Yapılan Konferansta Venizelos Trakya'nın tamamı, Oniki Ada dahil Ege adaları, Batı Anadolu, Kuzey Epir'i İtilaf Devletlerinden istemiş, Kıbrıs ve Karadeniz bölgesi konusundaki arzusunu Büyük Devletleri kuşkulandırmamak adına sadece birkaç söz arasında dile getirmiştir¹²⁴.

15 Mayıs 1919 tarihinde İngiliz, Fransız ve Amerikan Deniz Kuvvetleri desteği ile Yunanistan İzmir'e çıkarma yaparak¹²⁵ Batı Anadolu'yu işgal etmeye başlamıştır. Bu başlangıç ile beraber Anadolu'da Türk milli bilinci de uyanışa geçmiştir. Batı Anadolu'da ilerlemeye başlayan Yunan kuvvetlerinin macerası istenildiği gibi

¹²¹ Paris Konferansı'nda İtalya ile Yunanistan arasında Ege Bölgesi ve İzmir konusunda tartışmalar yaşanmıştır. Venizelos Batı Ege'yi Helenizm'in doğduğu yer, Roma İmparatorluğu'nun bir bölümü olarak tanımlayarak İtilaf Devletlerini ikna etmeye çalışmıştır. Konu ve bölge ile ilgili bilgi için ayrıca bkz. Giles Milton, *Paradise Lost: The Destruction of Islam's City of Tolerance*, Hachette Press, London 2009.

¹²² Fener Rum Patrikhanesi bu örgütlerin ana merkezi konumundadır. Mavi Mira ise Rus Çarlığı'nın yıkılması ile destekten yoksun kalan Filika Eterya yerine kurulmuş bir örgüttür. Başında Fener Rum Patrik yardımcısı görev almıştır. Ayrıca Pontus Rum Cemiyeti Karadeniz bölgesinde karışıklık ve saldırılar düzenleyen önce Rus Çarlığı destekli Çarlık yıkılınca İngilizlerin himayesine girmiş olan bir örgüttür. Örgütün amacı; Türk ordusunu arkadan vurmak, gelen itilaf kuvvetlerine askeri destek sağlamak ve Türklerin yenilmesinden sonra bölgenin Rumların olduğu savını kuvvetlendirerek hedeflenen yerleri ele geçirmek olarak belirlenmiştir. Bu örgütlerin yanında ayrıca başka milli mücadeleye karşı zararlı cemiyetler de kurulmuştur. Asya'yı Suğra, Rum-Yunan Müdafaa-i Milliye, Rum-Yunan İttihad-i Milli Örgütü, Yunan Bahriye İdaresi, Rum İzci Örgütleri, Yunan Ahz-ı Asker Şubesi, Yunan Kızıl Haç bunlardan bazılarıdır. Oğuz Kalelioğlu, *Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri ve Megali İdea*, Bilgi Yayınevi, Ankara 2009, ss. 58-72.

¹²³ Atatürk'ün Mavi Mira ile ilgili tespitleri için bilgi, belge ve çözülmüş şifreler için bkz. Gazi Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk (Söylev): Orjinal ve Günümüz Türkçesi ile*, Süryay Sürekli Yayınlar, Çev: Bedi Yazıcı, İstanbul 1995, ss. 876.877.

¹²⁴ Volker Prott, *The Politics of Self-determination: Remaking Territories and National Identities In Europe, 1917-1923*, Oxford University Press, New York 2016, s. 98.

¹²⁵ Bernard Wasserstein, *Barbarism and Civilization: A History of Europe in our Time*, Oxford University Press, New York 2007, s. 123.

sonuçlanmamış Türk halkı Kurtuluş Savaşı vererek Yunanistan'ın ve Venizelos'un gerçekleştirmek istediği Megali İdea planı dahil Paris Barış Antlaşması'ndan sonra uygulamaya sokulmak istenen Sevr Antlaşması'nın amacını geçersiz kılmıştır. Yeni Kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin sınırları imzalanacak olan Lozan Antlaşması ile belirlenmiştir.

2.2. Türkiye Cumhuriyeti ve Yunanistan Arasındaki İlişkiler (1923-1990)

Birinci Dünya Savaşı'ndan galip çıkan devletlerin yanında Anadolu topraklarını işgale başlayan Yunan ordusu, Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde Türkler tarafından 26 Ağustos 1922 tarihinde başlatılan Büyük Taarruz ile Anadolu'dan çıkarılmıştır. Bu başarı hem Yunanlıların Megali İdea düşüncesi planlarını bozguna uğratmış hem de İtilaf Devletlerin uygulamak istediği Sevr Antlaşmasını geçersiz kılmıştır. 11 Ekim 1922 tarihinde imza edilen Mudanya Ateşkes Antlaşması ile verilen kurtuluş mücadelesinin başarısı tescillenmiştir. İtilaf Devletleri'nin Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni tanıması böylelikle başarılmıştır.¹²⁶ Bu süreçten sonra İtilaf Devletleri ile TBMM arasında Lozan Barış Görüşmeleri 'nin yapılması yönünde karar alınmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla Türk-Yunan ilişkilerinin seyri değişen dünya dengelerine göre şekil alacak, Yunanistan artık karşısında Osmanlı Devleti'nin halefi Türkiye Cumhuriyeti ile muhatap olmak durumunda kalacaktır. Bu yeni dönemde Türkiye ve Yunanistan ilişkilerinin ilk ayağını Lozan Barış Görüşmeleri oluşturmuştur. Lozan Görüşmeleri ile Türkler ve Yunanlılar arasında çok uzun süreden beri var olan gerginlik ilk kez yumuşamaya başlamıştır.

¹²⁶ Harry J. Psomiades, *The Eastern Question: The Last Phase: a Study in Greek-Turkish Diplomacy*, Pella Publishing Company, New York 2000, S. 33.

2.2.1 Lozan Antlaşması

Yunanlıların işgal ettiği topraklarda kaldığı sürede ve de kaçarken yaptığı yıkımı gözler önüne sermek isteyen TBMM, Lozan Barış görüşmeleri İzmir’de yapılmasını istemiştir. Ancak bu teklif İtilaf Devletleri tarafından kabul edilmemiştir. Bunun yanı sıra İtilaf Devletleri görüşmelere sadece TBMM’yi değil aynı zamanda İstanbul hükümetini de çağırmıştır. Bu çağrı TBMM’yi rahatsız etmiş hemen harekete geçilerek 1 Kasım 1922’de saltanatı ilga edilmiştir. Barış görüşmelerine İsviçre’nin Lozan kentinde İngiltere, Fransa, Japonya, İtalya, Romanya, Yugoslavya, Yunanistan ve TBMM katılım sağlamıştır. Türkiye’yi temsil etmek üzere Atatürk’ün silah arkadaşı İsmet İnönü görevlendirmiştir. Yunanistan’da ise Batı Anadolu çıkarmasının başarısızlıkla sonuçlanması Venizelos’un bir ihtilalle başa geçmesini sağlamıştır. Kurulan İhtilal Komitesi başarısızlığın sorumlularını¹²⁷ yargılayarak cezalandırmış, Anadolu’da komutanlığını yaptığı ordusunu terk eden Kral Konstantin sınır dışı edilmiştir.

Başından sonuna kadar çok çetin geçen Lozan görüşmeleri iki safhada gerçekleşmiştir. Üç komisyon barış görüşmelerinin konularını belirlemiştir. Devletler arasındaki problemler ve boğazlar konusu ilk komisyonda, azınlıklar ve yabancılar ile ilgili sorunlar ikinci komisyonda, ekonomi ile ilgili anlaşmazlıklar ile birlikte limanlar ve ulaşım ağları konuları son komisyonda müzakere edilmiştir. İsmet İnönü ve heyetin Misakı Milli konusunda taviz vermemesi sonucunda tartışılan tüm meselelerde bir anlaşmaya varılamamış, 4 Şubat 1923’de görüşmelerin son bulmasının ardından TBMM heyeti Türkiye’ye geri dönmüştür. Bu kesinti ile yeni bir döneme girilmiştir. Bu dönemde görüşmelere katılan devletler birbirlerine sorunların çözülmesi için yeni teklifler sunarken, Türkiye’de iç siyasette Lozan ile ilgili gündem oldukça yoğun

¹²⁷ Yunanistan’da İhtilal Kuvvetleri 28 Eylül’de Atina’nın içlerine doğru hareket ederek Anadolu’da yaşanan asya felaketi sorumlularını tutuklamıştır. Başbakan Petros Protopapadakis, Eski Başbakan Dimitrios Gounaris, Dış İşleri Bakanı Georgios Baltatzis, İçişleri Bakanı Nikolaos Stratos, Savaş Bakanı Nikolaos Theotokis, General Hatzianestis tutuklanan ve ölümle yargılanıp idam edilmiştir. General Xenophon Stratigos, Admiral Michalis Goudas ömür boyu hapis cezasına çarptırılmıştır. Yunanistan için Asya felaketi olarak adlandırılan Anadolu’yu işgal amacının başarısızlığı yarım milyondan fazla Yunanlının Helen kültürünün anavatanı olarak nitelendirilen topraklardan göç etmesine sebebiyet vermiştir. John Laughlan, *A History of Political Trials: From Charles I to Saddam Hussein*, Peter Lang Oxford, Oxfordshire 2008, s. 59.

geçmeye başlamıştır.

Lozan görüşmelerinin ikinci kısmına yine İsmet Paşa ve ekibi katılmıştır. Mustafa Kemal ve Rauf Bey, borçların frank olarak ödenmesi ve İstanbul'un boşaltılması konusunda kesin talimat vermesine rağmen İsmet İnönü verilen talimatı hemen yerine getirememiştir. Daha sonra, TBMM tarafından diretilen talimat yerine getirilse de borçlar konusu ve Yunanistan ile savaş tazminatı meselesi yüzünden görüşmelerde gerginlik artmıştır. Bu noktada İsmet Paşa ile Rauf Bey'in ilişkilerinin kopma noktasına¹²⁸ geldiğini söylemekte fayda vardır. Bunun da sebebi Venizelos'un tazminat konusunda Karaağacı teklif etmesi¹²⁹ Ankara'nın bu durumu kabul etmemesine karşın İsmet İnönü'nün bu teklife onay vermesidir. Tüm yaşanan gerginlikler ve gelişmelere rağmen 143 madde ile şekillenen Lozan Antlaşması imza edilmiştir.

Türkiye ve Yunanistan arasında bir dönüm noktası olan Lozan Antlaşması ayrıca ileride iki ülke arasında yaşanacak olan anlaşmazlıkların da çözülmesi için mihenk taşı durumundadır. Lozan Antlaşması'nda Trakya sınırı Meriç nehri olarak belirlenmiş, Karaağaç Türkiye'ye bırakılmıştır. Ayrıca Ege adalarının büyük bir kısmı Yunanistan'a bırakılmış, boğazların güvenliği için Bozcaada, İmroz ve Tavşan adaları dışında kalan ismi Lozan Antlaşması maddelerinde sayılan Ege adaları¹³⁰ silahsızlandırılmak ve askerden arındırılmak şartıyla Yunanistan'a verilmesi kararlaştırılmıştır. Mübadele konusunda atılacak adımlarla ilgili kararlar da Lozan Antlaşması'nın güvencesi altına alınmıştır¹³¹.

¹²⁸ Rauf Bey 1923 senesinin haziran ayında yapılacak ilk seçimleri kaybedecektir. Ayrıca bkz. William M. Hale, *Turkish Politics and the Military*, Routledge Press, London 1994, s. 71.

¹²⁹ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Plânlama Genel Müdürlüğü, *Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl Lozan (1922-1923)*, T.C Dışişleri Bakanlığı Yayınları, Ankara 1973, s. 109.

¹³⁰ Ege adaları için ayrıntılı bkz. Ali Kurumahmut, Sertaç H. Başeren, *The twilight zones in the Aegean: (un)forgotten Turkish islands*, Turkish Historical Society Printing House, Ankara 2004.

¹³¹ Roderic H. Davison, "Turkish Diplomacy of Italian Fascism, 1922-1932", *The Diplomats, 1919-1939*, Edited By: Gordon A. Craig, Felix Gilbert, Princeton University Press, New Jersey 1953, s. 203.

2.2.2 Lozan Antlaşması Sonrası Gelişmeler (1923-1945)

Lozan Antlaşması Türk-Yunan ilişkilerinde bir mihenk taşı olma niteliği taşımaktadır. Lozan Antlaşması'nın imzalanması sonrasında Türkiye ve Yunanistan hem iç siyasette hem de dış politikada yeni bir döneme girmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk Kurtuluş Savaşı mücadelesinden sonra büyük bir değişimin gerçekleştirilmesi gerektiğinin farkındalığı ile içte ve dışta bir takım yenilik hareketlerine başlamıştır. Bu kapsamda Türkiye'de iç siyasette Lozan sonrası çok partili siyasi hayata geçilmeye çalışılmış, Mustafa Kemal Atatürk cumhuriyetin ilan edilmesinin ardından köklü inkılap¹³² hareketlerine başlamıştır.

Lozan Antlaşması'nın onaylanması 1924 yılında milletlerarası hukukun kabulü ile gerçekleşmiştir. Türkiye'de cumhuriyetin ilanı ile Türk dış politikası Atatürk'ün dile getirdiği “*yurtta sulh, cihanda sulh*” ilkesiyle¹³³ şekillenmeye başlamıştır. William M. Hale'e göre bu dönemde Türk dış politikası içerde yaşanan gelişmelere nazaran ikinci planda kalsa da Atatürk Yurtta Sulh Cihanda Sulh ilkesi ile Türk dış politikasına yön vermiştir.¹³⁴

Lozan Antlaşması ile Türkiye Cumhuriyeti yeni sınırlarına kavuşmuştur. Kuzey'de Sovyetler Birliği'nin varlığı, Irak sömürgesi üzerinden İngiltere'nin güneydoğu sınırına yanaşması ve Kıbrıs'ın yine İngilizlerin hakimiyetinde bulunması, Fransa'nın Suriye'yi sömürge olarak elinde tutması, İtalya'nın ise Meis Adası ve Oniki Ada ile Türkiye'nin güney komşusu olması, Yunanistan'ın batıdaki varlığı, Türk dış politikasının sınırlarının ve stratejisinin oluşturulmasında etkili olmuştur. Yeni sınırlar ve değişen dengelerle Lozan sonrası Türkiye dış politika problemleri ile karşı karşıya kalmıştır. İlk olarak Misakı Milli sınırları içerisinde bulunan Musul'un İngiltere

¹³² Gavin D. Brockett, “Collective Action And The Turkish Revolution: Towards a Framework For The Social History of Atatürk Era, 1923-1938”, *Turkey Before and After Atatürk: Internal and External Affairs*, Edited By: Sylvia Kedourie, Frank Cass, London 1999, s. 44.

¹³³ Mustafa Kamal Atatürk'ün yaşadığı dönem, hayatı, verdiği savaşlar için bkz. Andrew Mango, *Atatürk*, Hachette Publishing, London 1999.

¹³⁴ William M. Hale, *Turkish Foreign Policy Since 1774*, Routledge, London 2013, s. 41.

tarafından Irak'a verilmesi Türkiye'nin ilk dış politika gündemini oluşturmuştur. Fransa'yla da Osmanlı zamanından kalma imtiyazlar üzerine ortaya çıkan anlaşmazlıklar bu dönemin bir diğer konusudur. Lozan'da Osmanlı'nın borçları ve Fransa'nın Türkiye'ye yaptığı yatırımların etkisinin tartışılması, Fransızların olumsuz tutum sergilemesi ile Türkiye-Fransa ilişkileri¹³⁵ negatif yönde şekillenmiştir. Nitekim Musul Sorunundan kaynaklı Türk-İngiliz ilişkilerinin sıcak bir çatışmaya dönme ihtimali özellikle Fransa'nın biraz daha dikkatli davranmasına sebebiyet vermiştir. Türkiye ile İngiltere arasındaki Musul Sorununun Ankara Antlaşması'yla çözüme kavuşturulmasıyla birlikte Türk-Fransız Sözleşmesi de 30 Mayıs 1926'da imzalanmıştır. Ancak Fransa ile Türkiye arasında tam bir mutabakat Atatürk'ün ölümünden sonra gerçekleşmiştir.

Anadolu topraklarının güneyini işgale gelen İtilaf Devletleri'nden olan İtalya'da Benito Mussolini başa geçince revizionist politikalara başlamıştır. Bu dönemde Oniki Ada'yı da elinde bulunduran İtalya'nın Anadolu'daki amaçları Türkiye'yi oldukça rahatsız etmiştir. Ancak Türkiye'nin Musul konusunda İngiltere ile anlaşmaya varması iki ülke ilişkilerinde olumlu bir hava estirmiş, İtalyan resmi makamları da Anadolu toprakları üzerinde bir yayılma amacı gütmeklerini açıklamıştır. İtalya'nın Arnavutluk üzerindeki yayılmacı politikası Yugoslavya'yı tedirgin etmiştir. Bu durum karşısında Mussolini Türkiye ve Yunanistan'ı Doğu Akdeniz'de güçlü bir ittifak olarak yanına katma düşüncesinde olmuştur. Nitekim Mussolini, zamanın Dışişleri Bakanı Tefik Rüşti Aras'a bu durumu iletmış, Türkiye ile yapılan görüşmeler sonrasında Türk-İtalyan Tarafsızlık Uzlaşma ve Adli Tesviye Antlaşması imzalanmıştır. John Gooch, Mussolini'nin böyle bir politika izlemesinde Türkiye ve Yunanistan arasında başlayan yakın ilişkiler ve imzalanacak saldırmazlık anlaşmasının duyulmasının etkili olduğunu düşünmektedir.¹³⁶ Ayrıca ona göre Türkiye'nin Yugoslavya ile yakın ilişkiler kurmaya başlaması İtalya'yı böyle bir anlaşmaya sevk etmiştir. Buna benzer bir antlaşmada Yunanistan ile İtalya arasında yapılmış, uzun zamandan beri var olan Yunanistan-İtalya gerginliği biraz olsun durulmuştur. Türkiye'nin "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh" ilkesi ile

¹³⁵ Bu dönemde geçen Musul Sorunu ve Türkiye ve Fransa arasındaki anlaşmazlıklar için ayrıca bkz. Erik Jan Zürcher, *Turkey: A Modern History*, I.B Tauris, New York 2004.

¹³⁶ John Gooch, *Mussolini and His Generals: The Armed Forces and Fascist Foreign Policy, 1922-1940*, Cambridge University Press, Cambridge 2007, s. 71.

gerçekleştirdiği dengeli siyaset politikası aynı zamanda Sovyetler Birliği ile olan ilişkilerine de yansımıştır. 1925 yılında Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında yapılan “Tarafsızlık ve Saldırmazlık Antlaşması” iki ülke güvenliği açısından önemli bir adım olmuş ancak ekonomik ve ticari ilişkiler arzu edilen şekilde ilerletilememiştir¹³⁷.

Lozan Antlaşması sonrası Yunanistan’da da önemli gelişmeler yaşanmıştır. Anadolu macerasının en büyük sorumlusu gösterilen Kral Konstantin bir ihtilalle tahttan indirilerek sınır dışı edilmiş, Venizelos tekrardan başbakan olmuştur. 1922 ile 1941 yılları arasında Yunan iç siyasetinde demokrasinin oturtulması ekonominin de iyi hale getirilmesi amaçlanmıştır. Bu amaca ordunun gözetimi de eklenince birkaç kez Yunanistan’da darbe girişiminin gerçekleşmesi de kaçınılmaz olmuştur. Siyasi iç çekişmelerin çok olduğu bu dönemde 1928’de yeniden başbakanlık makamını alan Venizelos geçmişten edindiği tecrübelerle iç politika da olduğu gibi dış politikada ülke menfaatlerini ve güvenliğini ön planda tutan politikaları uygulamaya çalışmıştır¹³⁸.

Bu dönemde Yunanistan dış politikada içinde bulunduğu coğrafya da birçok problem ile karşı karşıya kalmıştır. 1923 yılında Arnavutluk ile sınır belirlemek için görevde bulunan İtalyan delegelerin öldürülmesi Yunanistan-İtalya ilişkilerini oldukça gerginleştirmiş, İtalya Yunanistan’a ait Korfu Adasını işgal etmiştir¹³⁹. İtalya Milletler Cemiyeti kararıyla Korfu’dan çekilmiş ancak bunun karşılığında Yunanistan tazminata ve İtalya’dan özür dilemeye mahkûm edilmiştir. Bir başka kriz de Bulgaristan sınırında iki Yunan askerinin öldürülmesi sonucunda Yunanistan’ın Milletler Cemiyeti’ne başvurup Bulgaristan’dan tazminat istemesiyle başlamıştır. Ancak Milletler Cemiyeti Yunanistan’ın istediği tazminat kararını onaylamamıştır¹⁴⁰. Bir diğer sorun ise Yunanistan ile Yugoslavya arasında yaşanan Selanik limanı ile ilgili serbest bölge problemidir. 1913 yılında Yunanistan’ın Sırbistan’a Selanik Serbest Bölgesi’nde ticaret yapma hakkını veren ikili anlaşmanın Birinci Dünya Savaşı’nın araya girmesi sebebiyle

¹³⁷ W. Woodruff, *The Struggle for World Power 1500–1980*, The Macmillian Press, London 1981, s. 188.

¹³⁸ Murat Hatipoğlu, *Yakın Tarihte Türkiye ve Yunanistan 1923-1954*, Siyasal Kitabevi, Ankara 2007, s. 37.

¹³⁹ Korfu Krizi için ayrıca bkz. James Barros, *The Corfu Incident of 1923: Mussolini and The League of Nations*, Princeton University Press, New Jersey 1965, s. 74.

¹⁴⁰ Alan James, *Peacekeeping in International Politics*, Palgrave Macmillian, New York 1990, s. 40-41.

uygulanamaması ile ortaya çıkan sorun, 1923 yılında yapılan yeni bir anlaşmayla tekrar iki ülke gündemine oturmuştur. Ancak gümrük, ulaşım ve vergi konularının yanında Yugoslavya'nın serbest bölge alanının yeterli olmadığı iddiası ile iki ülke arasındaki sorun 1926 yılında tekrar patlak vermiştir. Yunanistan, Yugoslavya'ya ek alan verme ve ulaşım maliyetlerini düşüren avantajları tanısa da yapılan darbe ile Yugoslavya ile Yunanistan arasındaki antlaşma yürürlüğe girmemiş ve bu da iki ülke ilişkilerini olumsuz etkilemiştir. 11 Ekim 1928 tarihinde gerçekleştirilen iki protokolle Yugoslavya ile Yunanistan kendi aralarında anlaşmaya varmıştır¹⁴¹.

Lozan Antlaşması'yla barış dönemine giren Türkiye ve Yunanistan Lozan'da askeri esirler ve sivil tutukluların değişimi, sınırlar konusu, ismen adı geçen Bozcaada, İmroz, Oniki Ada dışındaki Doğu Ege adalarının askerden arındırmak ve silahsızlandırmak üzere Yunanistan'ın egemenliğine verilmesi, Türkiye'de yaşayan Rumlar ile Yunanistan'da kalan Türklerin mübadele yoluyla değişimi ancak İstanbul'da yaşayan Rumlar ile Batı Trakya'da yaşayan Müslümanların bu durumun dışında bırakılması konularında anlaşmaya varmıştır. Ancak mübadele konusunda uzun yıllar Türkiye-Yunanistan arasında net bir anlaşma sağlanamamıştır. 1 Aralık 1926 tarihinde Atina Antlaşması'yla mübadele konusunda birtakım sorunlar çözümlenmiş¹⁴² olsa da ortaya çıkan birkaç pürüz Türk-Yunan ilişkilerini yeniden gerginleştirmiş, iki ülke arasında savaş çıkma olasılığı özellikle dengelerin bozulmasını¹⁴³ istemeyen Venizelos'u endişelendirmiştir. Atılan siyasi adımlarla 10 Haziran 1926'da yeni bir antlaşma ile her iki ülke azınlıkların malları üzerinde bir karara varılmıştır.

Bu dönemde Türkiye ve Yunanistan arasında anlaşmazlığa sebep olan bir konu da İngiltere'nin de müdahil olduğu İstanbul Rum Ortodoks Patrikliği¹⁴⁴, nin kapatılması meselesidir. Osmanlı'nın zayıflayıp yıkılma sürecine girdiği zamandan itibaren Birinci

¹⁴¹ Ioannis D. Stefanidis, "Reconstructing Greece as a European State: Venizelos' Last Premiership, 1928-32" *Eleftherios Venizelos: The Trials of Statesmanship: The Trials of Statesmanship*, Edited By: Paschalis M. Kitromilides Edinburgh University Press, Edinburgh 2006, s. 218.

¹⁴² Milletler Cemiyeti Konseyi 5 Haziran 1928 yılı kayıtlarına göre yapılan protokolün çözüme yönelik tavsiyeler ve kaygıları giderici öneriler içerdiği görülmektedir. Bimal N. Patel, *The World Court Reference Guide: Judgments, Advisory Opinions and Orders of the Permanent Court of International Justice and International Court of Justice (1922-2000)*, Martinus Nijhoff Publisher, Lahey 2002, s. 77.

¹⁴³ Paschalis M. Kitromilides, *a.g.e.*, s. 220.

¹⁴⁴ İstanbul Fener Ortodoks Rum Patrikhanesi tarihi için ayrıca bkz. Joseph Patrarch, *The Sabaite Heritage in the Orthodox Church from the Fifth Century to the Present*, Peeters Publisher, Leuven 2001.

Dünya Savaşı dahil Türkiye halkının verdiği millî mücadele döneminde de dışarıdan aldığı desteklerle Anadolu üzerinde yaşayan Rumları isyana teşvik ettiği bilinen Patrikhane'nin konusunda iki ülke anlaşmaya varmakta zorlanmış ancak son verilen kararda Patrikliğin kapatılmak yerine siyasete karışmaması şart koşularak İstanbul'da varlığını sürdürmesine karar verilmiştir.

Yukarıda da bahsedilen İtalya'nın revizyonist politikalarına Bulgaristan'nın da aynı şekilde Balkanlar'da eğilim gösterdiğinin anlaşılması üzerine 1930'lu yıllara gelmeden Türk-Yunan çıkarları ortak noktada kesişmeye başlamıştır. Bu ortak çıkarın ilk somut adımı iki ülke arasında 1928 senesinde Tarafsızlık ve Saldırmazlık Antlaşması imzalanması ile gerçekleşmiştir. Türkiye ve Yunanistan'ın yaklaşması dönemin başbakanlarına da yansımış karşılıklı birtakım ziyaretler gerçekleştirilerek 1930 yılında Dostluk Uzlaşma, Hakemlik ve Tarafsızlık Antlaşmaları, Deniz Kuvvetlerinin Sınırlanması Hakkında Protokol ve Hikmet, Ticaret ve Seyrisefain Sözleşmesi yapılmıştır¹⁴⁵.

Türkiye ve Yunanistan arasındaki bu yaklaşma yukarıda da değinildiği gibi 1923 yılından sonra dünyada var olan değişim ve dengeler üzerinde iki ülkenin de kendi güvenliğini sağlamak adına birbirlerinin güvenliğini kazanmak için yapılmıştır. İtalya'nın Oniki Ada üzerinden büyüyüp Balkanlar'da var olan statünün değiştirilmesi yönündeki arzusu hem Türkiye'yi hem de Yunanistan'ı rahatsız etmiş, bu da Türk-Yunan dostluğunun önünü açmıştır. Ayrıca Nazi Partisi'nin Almanya'da iktidara gelmesi ile birlikte İtalya'nın da yayılma isteği Balkanlar'ın bozulan siyasi huzurunu daha da sıkıntıya¹⁴⁶ sokmuş, bu durum Yunanistan ve Türkiye arasındaki ilişkileri daha da derinleştirmiştir. Venizelos ve Atatürk yaptıkları açıklamalarda iki ülkenin barışından yana olduklarını ifade etmiştir. Venizelos, Yunanistan'da 1933 senesinde başbakanlığı kaybetmesine rağmen Türkiye ile iyi ilişkilerin devam ettirilmesinden yana olmuştur.

¹⁴⁵ Fuat Aksu, *Türk-Yunan ilişkileri: ilişkilerin yönelimini etkileyen faktörler üzerine bir inceleme*, Stratejik Araştırma ve Etüdler Milli Komitesi, Ankara 2001, s. 12.

¹⁴⁶ Bu dönemde İtalya Almanya odaklı bir politika izlemiş, Almanya da geliştirdiği sanayisi için Balkanları bir hammadde Pazarı olarak görmeye başlamıştır. Bu kapsamda ihtiyaç duyduğu malları Naziler elde etmek için basit bir takas organizasyonu kurmuştur. Genel olarak Alman Nazi Partisi'nin bu tutumu 1930'lu yıllarda Balkan devletlerinin ekonomisi konusunda yıkıcı bir etki yapmıştır. Barbara Jelavich, *History of the Balkans: Twentieth Century, Volume 2*, Cambridge University Press, Cambridge 1983, s. 216.

Dolmabahçe Sarayı'nda ağırlanan Venizelos'a Atatürk, Balkan Antantı'nın gerçekleştirilmesi konusundaki görüşlerinden bahsetmiştir. Akabinde Venizelos Atatürk'ün Nobel Barış Ödül Komitesi Başkanlığına aday olması yönündeki mektubunu sunmuştur¹⁴⁷.

Almanya'da Hitler yükselişi, İtalya'nın değişim yanlısı politikaları Türkiye ve Yunanistan tarafından tedirginlikle karşılanırken, Türkiye'nin önderliğinde Yugoslavya ve Romanya ile de temas kurulmuş, dört ülke arasında yapılan konferanslar, siyasi ve ekonomik anlaşmalarla birlikte 9 Şubat 1934 tarihinde Atina'da Balkan Antantı'na imza¹⁴⁸ atılmıştır. Bu Antanta Bulgaristan ve Arnavutluk katılmamıştır. Buna göre Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya, Romanya kendi sınırlarını koruma konusunda birbirlerine karşı sorumlu olmayı, çıkacak olumsuzluk ve çıkarları zedeleyecek durumlar karşısında iletişimde kalmayı, Balkanlar'ı ilgilendiren konular üzerinde birbirlerine danışmadan siyasi bir eyleme geçmemeyi taahhüt etmişlerdir. Burada üzerinde durulması gereken nokta ise Türkiye ve Yunanistan'ın bu dönemde yaptığı anlaşmalar zinciri ile kurdukları yakın ilişkilerdir. Balkanlar'da Bulgaristan'ın revizyonist politikaları destekler duruşu karşısında dikkatli davranan Türkiye ve Yunanistan Balkan Antantı'na imza atmadan önce kendi aralarında 14 Eylül 1933'te bir "*Samimi Antlaşma Misakı*" (*Pacte d'Entente Cordiale*)'ya imzalamıştır.¹⁴⁹

Almanya'nın ve İtalya'nın yayılmacı politikaları Balkanlarda siyasi ve ekonomik olarak hissedilmeye başladığı bir zamanda Yugoslavya Kralı'nın bir suikast sonucu yaşamını yitirmesiyle Balkan Antantı zedelenmeye başlamıştır. Buna karşın Türkiye ve Yunanistan uluslararası arenada dahil olmak üzere ilişkilerin iyiye gitmesi için çaba sarf etmiştir. Ancak başlayan İkinci Dünya Savaşı hem Balkanların hem de bütün dünyanın dengesini bozmuş, imzalanan Balkan Antantı başarısızlıkla

¹⁴⁷ Venizelos'un Atatürk'ü aday göstermesi Nobel Ödül komitesi başkanlığı tarafından onaylanmadı ancak Komite, Venizelos'un 1936 yılındaki ölümüne kadar Türk-Yunan dostluğu konusundaki çabalarını takdir edip desteklemiş ve reklamını yapmıştır. Bu dönemdeki Türk-Yunan dostluğu gelişmeleri için ayrıca bkz. Monteagle Stearns, *Entangled Allies: U.S. Policy Toward Greece, Turkey, and Cyprus*, Council On Foreign Relations, New York 1992, s. 90.

¹⁴⁸ René Ristelhueber, *A History of the Balkan Peoples*, Twayne Publisher, New York 1971, s. 311. Balkan Pakti için ayrıca bkz. Aurel Braun, *Small-State Security in the Balkans*, The Macmillian Press, London 1983.

¹⁴⁹ Türkiye ve Yunanistan arasında Ankara'da 14 Eylül 1933 tarihinde imzalanan Samimi Anlaşma Misakının tasdikına dair kanun için bkz. TBMM, No: 2384, Kabul tarihi 6-III-1934, Resmî Gazete ile neşir ve ilanı: 12/III/1934- Sayı: 2651.

sonuçlanmıştır.

İkinci Dünya Savaşı başladığında İtalya savaşın dışında olduğunu ilan etmiş ancak Hitler Almanya'sının Fransa'yı kısa sürede yenmesi bu kararını değiştirmiştir. Yunanistan'ın İngilizlere askeri üs vermesini bahane eden İtalya, 28 Ekim 1940 tarihinde Yunanistan'a ultimatoma vererek Korfu, Girit, Epir ve Pire Limanı'nın teslimini istemiştir. Ultimatoma reddeden Yunanistan, saldırıya¹⁵⁰ geçen İtalya birliklerini durdurmuş, karşı saldırıya geçerek Arnavutluk topraklarına kadar mevzilenmiştir. Bu gelişmelerden sonra Hitler¹⁵¹, İtalya'nın yarıda bıraktığı işi tamamlamak üzere Meriç Harekâtı'nı başlatmıştır. Direniş göstermeyen Yunan ordusunu kontrol altına alan Alman kuvvetleri Yunanistan'ın tamamını ele geçirmiştir. Bu durumu fırsat bilen Bulgaristan Batı Trakya'nın da içinde bulunduğu Alman kuvvetleri tarafından işgal edilen bazı toprakları kontrol altına almaya başlamıştır. Böylece Bulgaristan'ın hareket sahasında kalan Batı Trakya'da yaşayan Türkler de Bulgarların yaptığı zulümle karşı karşıya kalmıştır. Yunanistan'ın Almanya tarafından işgal edilmesi ülke ekonomisini çökertmiş, üretimi sıfırlanmıştır. Almanya'nın işgali altında hayati önem taşıyan temel gıdalar bile Yunanistan'da bulunamamaya başlamış, ülkede açlık ve salgın hastalıklar¹⁵² ortaya çıkmaya başlamıştır. Türkiye, Yunanistan halkının hastalıklarla ve açlıkla savaştığı bu zor günlerine kayıtsız kalmamış, Kızılay aracılığıyla temel gıdaların yanı sıra Yunan ordusunun ihtiyaç duyduğu tıbbi malzemeleri de Yunanistan'a göndermiştir. Bu yardımlar ara ara Alman işgali sırasında Yunanistan'a yapılmaya devam etmiştir.¹⁵³

¹⁵⁰ Sheila Lawlor, *Churchill and the Politics of War, 1940-1941*, Cambridge University Press, Cambridge 1994, s. 119.

¹⁵¹ Yunanistan'ın sürpriz zaferi müttefiki İtalya'nın yenilmesi ile birlikte Hitleri Balkanlar'a müdahale etmesi konusunda harekete geçirmiştir. Bu kapsamda Hitler Yunanistan'ı ve Ege'yi ele geçirmek adına kurmaylarına hazırlık için talimat vermiştir. Özellikle Hitler, Yunanistan'da bulunan İngiliz hava üslerine saldırıyı planlamıştır. André Gerolymatos, *The British and the Greek Resistance, 1936-1944: Spies, Saboteurs, and Partisans*, Lexington Books, London 2018, s. 17.

¹⁵² Yunanistan'ın bu zor günlerinde 1 milyon olan nüfusunun 100 bini açlık ve hastalıklarla yaşamını yitirmiştir. Ulvi Keser, *Yunanistan'ın Büyük Açlık dönemi ve Türkiye*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2008, s. 157.

¹⁵³ "Dumlupınar gitti", Cumhuriyet Gazetesi, 25 Ağustos.1942.

2.8 Soğuk Savaş Dönemi

Almanya'nın Yunanistan'ı ele geçirdiği günlerde işgale karşı direniş gösteren örgütler ortaya çıkmış, Yunan halkı bu örgütlere destek vermiştir. Almanya'nın savaşta yenilmeye başlaması ve İtalya'nın da savaştan çekilmesinin ardından, birlikte hareket eden bu örgütler¹⁵⁴ arasında ayrılıklar başlamış, bu ayrılıklar sonucunda örgütler arasında çatışmalar yaşanmaya başlamıştır. Bazı örgütlerin Sovyetler Birliği düşüncesinde komünizm odaklı, bazılarının da kraliyet yanlısı olması çatışmaların ana sebebini oluşturmaktadır. 1944 senesinde bu örgütlerden EAM ülkenin büyük bir bölümünü ele geçirirse de Yunanistan'daki iç savaş tamamen durdurulamamıştır. Batı Trakya Türkleri¹⁵⁵ tüm bu gelişmeler içerisinde gerek İtalyanlara karşı gerekse Bulgarlara karşı direniş göstermiş iç savaş sırasında da Yunan Devleti'nin yanında Sovyet komünist düşüncesinde olan örgütlere karşı durmuştur.

Yunanistan'da yaşanan Alman işgalin ardından yaşanan komünist odaklı hareketlilik ABD ve İngiltere'yi tedirgin etmiştir. Türkiye'de savaşın bitimiyle Yunanistan'la birlikte izlediği tarafsızlık politikasıyla birlikte Sovyet baskısını üzerinde hissetmeye başlamıştır. Sovyetler Birliği savaş sonrası Türkiye ile 1925 yılında imzalanan Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması'nı devam ettirmeyeceğini bildirmiş, boğazlardan üs isteyerek 1936 yılında imzalanan Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin yenilenmesini de talep etmiştir.¹⁵⁶ Sovyetlerin yayılmacı politikalarının hedefinde olan Türkiye ve Yunanistan'ı baskı altında gören İngiltere ve ABD, Truman Doktrini¹⁵⁷ ile Marshall Planı¹⁵⁸'ni devreye sokacaktır. Amerikan Kongresi'nde konuşma yapan ABD

¹⁵⁴ David H. Close, *The Greek Civil War*, Routledge, New York 1995. s. 118.

¹⁵⁵ Yunan iç savaşı ile Türkiye yakından ilgilenmiştir. Özellikle iç savaşın komünist odaklı düşüncesinin Türkiye sıçrama tehlikesi ve Batı Trakya Türklerinin iç savaş sırasında çektiği sıkıntılar bu ilginin ana hatlarını oluşturmaktaydı. Hikmet Öksüz Batı Trakya Türklerinin ideolojik ve askeri olarak iki ateş arasında kaldığını vurgulamaktadır. Hikmet Öksüz, *a.g.e.*, s. 205.

¹⁵⁶ Mieczyslaw Budek, *Turkish Commercial Aviation*, Reprinted from the Journal of air law and commerce for Baker Library, Boston 1958, s. 449.

¹⁵⁷ ABD'nin Sovyetler Birliğinin yayılmacı düşüncesiyle hareket kabiliyetine karşı geliştirilmiş olan bir terimdir. Buna göre; Doktrin demokratik olan ülkeleri hem doğrudan hem de doğrudan olmayan askeri tehditlere karşı korumak, bu bağımsız ülkelere askeri ve mali yardımda bulunmayı öngörmüştür. Heiko Meiertöns, *The Doctrines of US Security Policy: An Evaluation under International Law*, Cambridge University Press, Cambridge 2010, s. 110.

¹⁵⁸ Resmi olarak Avrupa iyileştirme Programı olarak bilinen, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'nın yaşadığı ekonomik çöküntüyü onarmak için mali yardımlar içeren plandır. Michael J.

Başkanı Truman, Orta Doğu'nun güvenliği için Türkiye'nin mevcut statükosunun korunması gerektiğini vurgulamış, Yunanistan'da yaşanan iç savaşın Türkiye'ye yansması sonucunda Orta Doğu'nun bu durumda etkilenebileceğini dile getirmiştir. Böylelikle ABD tarafından Türkiye ile Yunanistan'a askeri odaklı parasal destekte bulunulmuştur.

ABD Marshall Planı'nı ortaya koyarken Sovyetler Birliği de Bulgaristan, Macaristan, Yugoslavya, İtalya, Fransa, Polonya, Çekoslovakya komünist partilerinin temsilcilerinin katıldığı bir buluşmada COMINFORM'u (Information Bureau of the Communist Parties) oluşturmuştur. Bu buluşmadan sonra yayınlanan bildiride tüm dünyayı içine alan bir Sovyetler Birliği modeli açıklanmış dünyanın artık iki blok olduğu söylenmiştir. Bu gelişmelerin ardından ABD, Kanada bazı Avrupa ülkeleri birlikte NATO'yu kurarak bir ittifak oluşturmuştur. NATO, *"ittifak üyelerinden birine yapılmış bir saldırı bütün NATO üyelerine yapılmış sayılacaktır"* kararı ile Sovyetler Birliğini çevreleme hareketine başlamıştır. 1950 yılında başlayan Kore Savaşı Türkiye ve Yunanistan için NATO üyeliğine giden yolun başlangıcı olmuştur¹⁵⁹. Türkiye bu zaman zarfında NATO'ya üyelik için başvurmuş fakat başvurusu reddedilmiştir. Kore Savaşı'nın devam ettiği süreçte BM'nin çağrısına cevap veren Türkiye ve Yunanistan Kore Savaşı'na katılmıştır. Türkiye bu savaş sonrası Türkiye yeniden NATO'ya üye olmak için başvurmuştur. İkinci başvurunun bir kez daha reddedilmesinin ardından 15 Mayıs 1951 tarihinde ABD, Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya alınmalarını diğer üyelere teklif etmiştir. Böylelikle Türkiye ve Yunanistan 18 Şubat 1952'de NATO üyeliğine alınmıştır.

İkinci Dünya Savaşı sona erdiğinde artık dünyada her şeyin eskisi gibi olmayacağı kanısı çok güçlü olmuştur. İki kutuplu sistemin oluşmasıyla birlikte NATO eksenine kayan Türkiye ve Yunanistan arasında 1950'li yılların başında literatüre *"altın yıllar"* olarak da geçen zaman dilimi yaşanmıştır. Bu dönemde iki ülke siyasileri,

Hogan, *The Marshall Plan: America, Britain and the Reconstruction of Western Europe 1947-1952*, Cambridge University Press, Cambridge 1987, s. 1.

¹⁵⁹ Türkiye ve Yunanistan'ın Kore Savaşına katılması ve NATO'ya üye olması için ayrıca bkz. Lawrence S. Kaplan, *A Community of Interests: NATO and the Military Assistance Program, 1948-1951*, Office of The Secretary of Defense Historical Office, Washington 1980, s. 118. Kore Savaşı için ayrıca bkz. William Stueck, *The Korean War: An International History*, Princeton University Press, New Jersey 1995.

ilişkileri güçlendirmek için karşılıklı ziyaretlerde bulunacaktır. Ancak 1955 yılından sonra başlayan Kıbrıs ile ilgili gelişmeler iki ülke arasında yaşanan altın yılların sonunu getirmiştir.¹⁶⁰

Başkan Truman'ın 12 Mart 1947 tarihinde yaptığı konuşma ve iki ülkeye yapılan maddi destek bölgede oluşacak ABD varlığının sürekli kılınacağı işaretlerini de beraberinde getirmiştir. Soğuk Savaş dönemi başat devletlerin gölgesinde bulunan diğer aktörlerle etkileşimin her alanda kendini gösterdiği, karşılıklı bağımlılık, sosyal, siyasi, kültürel ve ekonomik birlikteliklerin kullanılmaya çalışıldığı bir dönemdir. İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesiyle Türkiye ve Yunanistan bulundukları bölgede ve Balkanlar'da SSCB varlığı karşısında kendi güvenlik boşluğunu NATO ile doldururken, ABD'nin başını çektiği batı ile ilişkilerini yüksek tutmaya çalışmıştır.

Truman doktrinin ortaya çıkmasından sonra ABD Marshall planı ile yeni bir program başlatmıştır. Bu program İkinci Dünya Savaşı'nda zarar görmüş Avrupa ekonomisini canlandırma girişimi için bir ekonomik kaynak¹⁶¹ yardımını kapsasa da ABD'nin ticaret kapasitesini üst seviyeye çıkarmak için iyi bir fırsat olmuştur. ABD program sayesinde SSCB'ye karşı kapitalist finans mekanizmasını güçlü kılarken, Balkanlar'daki ittifak hareketleri bu zaman diliminde hız kazanmıştır. ABD kendi nüfusunu komünizme karşı arttırmayı hedeflerken, Orta Doğu politikasına da bu zaman dilimde yön vermeye çalışmıştır.¹⁶² Bu kapsamda Türkiye ve Yunanistan ABD için önemi yükselen iki ülke konumunda değerlendirilmiştir.

Türkiye ve Yunanistan arasında altın yıllar döneminde yaşanan olumlu gelişmelerde başat güç ABD varlığı büyük önem taşımıştır. Sovyetlerle arası kötüye giden Yugoslavya ile yapılacak bir ittifakın önünü açmak isteyen ABD, Türkiye ve Yunanistan kartıyla hareket etmiş, nitekim 28 Şubat 1953 tarihinde Bled şehrinde

¹⁶⁰ Leonidas Karakatsanis, *Turkish-Greek Relations: Rapprochement, Civil Society and the Politics of friendship*, Routledge, London 2014, s. 7-10.

¹⁶¹ Barry Eichengreen, *The European Economy Since 1945: Coordinated Capitalism and Beyond*, Princeton University Press, New Jersey 2007, s. 66.

¹⁶² Michael Joseph Cohen, *Fighting World War Three from the Middle East: Allied Contingency Plans, Allied Contingency Plans 1945-1954*, Frank Cass, London 1977, s. 265-266.

Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında bir pakta imza atılmıştır.¹⁶³

Türkiye'nin bu dönemdeki politikasının temelinde ittifak oluşturma çabaları önemli bir yer tutmaktadır. Balkan Paktı ve Bağdat Paktı ile güvenlik arayışlarını değerlendiren Türkiye bunda başarısız olsa da ABD'nin özellikle 1957 yılından itibaren Orta Doğu'da aktifleşmesi,¹⁶⁴ yapılacak harekatlarda 1954 yılında kurulan İncirlik Üssü'nün kullanmaya başlaması, Türkiye'nin güvenlik çıkarları ile ABD'nin Orta Doğu çıkarlarının kesiştiği sinyali vermiştir. Yunanistan İkinci Dünya Savaşı sonrası güvenlik boşluğunu NATO ile doldururken tehdidin kuzeyden, komünizmden geleceği öngörüsüyle bir güvenlik anlayışı içerisinde olmuştur. Bu kapsamda değerlendirildiğinde Yunanistan kuzeyinde bulunan demir perde ülkelerini öncelikli tehdit olarak belirlemiştir. 1955 yılında iktidara gelen Konstantin Karamanlis'de Yunanistan'ın politikasının belirlenmesinde NATO faktörünü göz ardı etmemiş, yönetimde bulunduğu süre içerisinde ABD ile yakın ilişkiler kurmaya çalışmıştır.¹⁶⁵

Türkiye ve Yunanistan'ın İkinci Dünya Savaşı'ndan önce Balkan Antantı ile yakaladıkları ılımlı dostluk havasını Kıbrıs'ta yaşanmaya başlayan sorunlar ile kaybetmeye başladığından bahsedilmişti. 1955 yılından sonra Türkiye ve Yunanistan arasında sadece Kıbrıs sorunu değil, temel sorunlar olarak tarihe geçen anlaşmazlıklar bir bir kendini göstermeye başlayacak, iki ülke zaman zaman savaşın eşiğine kadar gelecektir.

1960'li yıllar kutuplar arasındaki sertleşmenin yerini yumuşamaya bıraktığı bir dönem olarak göze çarpmaktadır. Melek Fırat'a göre, bu yumuşamanın ilk işareti Stalin'in ölmesi ile başlamış, 1962 yılındaki Küba Füze Krizi ve 1975 Helsinki Senedi ile her iki kutubun içindeki devletler kendi politikalarını uygulamaya koyulmuştur. Başat güçlerin politikalarının ve gücünün sorgulanmaya başladığı bu zaman diliminde

¹⁶³ Yapılan Pakta göre antlaşmaya imza eden devletlerden birine veya birkaçına yapılan her türlü saldırı hepsine yapılmış gibi sayılacak, askeri seçenekler dahil gereken önlemler masaya yatırılacaktır.

¹⁶⁴ Lübnan Krizi dahil olmak üzere incirlik üssü aktif olarak ABD ordusu tarafından Orta Doğu operasyonlarında kullanılmaya başlanmıştır. Carl Kaysen, "A retrospect: What Did It Signify? *Could It Have Been Otherwise?*", *John F. Kennedy And Europe*, Edited By: Douglas Brinkley, Richard T. Griffiths, Louisiana State University Press, Louisiana 1999, s. 117.

¹⁶⁵ 1950'li yıllarda Karamanlis hükümeti askeri ve ekonomi olarak ABD odaklı bir politika izlemiştir. Konu ile ilgili ayrıca bkz. E. Karamouzi, *Greece, the EEC and the Cold War 1974-1979: The Second Enlargement*, The Palgrave Macmillan, Hampshire 2014.

sorunlu devletlerin karşı karşıya gelmesi de kaçınılmaz olmuştur. Kıbrıs konusunda anlaşmayan Türkiye ve Yunanistan bu duruma örnek olarak gösterilebilir.¹⁶⁶ 1950’li yılların ikinci yarısından itibaren Türkiye ve Yunanistan arasında yaşanan gerginliklerde Moskova’nın elini güçlendirmek istemeyen ABD, yaşanan problemleri arabulucu ve baskılayıcı bir politika ile çözmeye çalışmıştır.

Türkiye ve Yunanistan’ın 1960 yıllarda kapitalist düzenin gereksinimlerine uygun siyasi ve ekonomik adımlarla hareket etmesi birtakım sorunları da beraberinde getirmiştir. Özellikle ekonomi alanındaki yeni reformların, iş gücünün göçlerle beraber sanayiye belirli bölgelere aktarması bir işsizlik sorununu oluşturmuştur. Bu süreçte siyasi iktidarın yaptıkları sorgulanmaya başlamış nitekim Türkiye’de 27 Mayıs 1960¹⁶⁷ süreci yaşanmış, Yunanistan’da ise 21 Nisan 1967’de Albaylar Cuntası iktidara el koymuştur.

Türkiye ve Yunanistan ilişkilerini 1960 sonrası dönemde genel hatlarıyla incelediğimizde Kıbrıs ve Ege sorunları temelli bir tablo ile karşılaşmaktayız. İki taraf iç politikada destek bulmak için dış politikayı güçlendirmeye çalışmış, Soğuk Savaş Dönemi şartları altında kendi çıkarları ve kazanımları için uluslararası sistemde sorunları çözmek adına çaba sarf etmesine rağmen genelde bu çabalar iç taraftaki eleştiriler ve istikrarsızlıklar nedeniyle sekteye uğramıştır. Özellikle Kıbrıs sorunu Türkiye ve Yunanistan’ı uluslararası platformlarda ve ikili ilişkilerde karşı karşıya getirmiştir. Yunanistan’da 1967 yılında yönetime gelen askeri cunta, hem iç politikada güven kazanmak hem de Yunanistan’ın uluslararası alanda özellikle Avrupa’da kaybettiği güveni tazelemek adına Kıbrıs meselesini çözmeye yönelmiştir.¹⁶⁸ Türkiye, bu dönemin şartlarını değerlendiremezken, iki taraf Kıbrıs Sorunu’nu çözmek için yapılan girişimlere rağmen, dış politika yanlışları ile Kıbrıs içerisinde yaşanan duruma hâkim olamamıştır. Bu durum 1974 yılında Türkiye ve Yunanistan arasında Kıbrıs’ta sıcak bir çatışmanın önünü açacaktır.

1974 yılında Türkiye’nin Kıbrıs’a yaptığı müdahalenin Yunanistan tarafında en

¹⁶⁶ Melek Fırat, “Yunanistan ile İlişkiler”, *Türk Dış Politikası, Cilt 1 (1919-1980)*, Der: Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul 2001, s. 716.

¹⁶⁷ Douglas Reynolds, *Turkey, Greece, and the "Borders" of Europe: Images of Nations in the West German Press 1950-1975*, Frank&Timme GmbH, Berlin 2013, ss. 246-247.

¹⁶⁸ Yunanistan’daki Cunta Yönetimi dönemi için ayrıca bkz. Ioannis Tzortzis, *Greek Democracy and the Junta: Regime Crisis and the Failed Transition of 1973*, Bloomsbury Publishing, New York 2020.

önemli etkisi askeri yönetimin sona ermesidir. Demokrasiye geçişle beraber Konstandinos Karamanlis ile yola devam eden Yunanistan, NATO'dan çekildiğini¹⁶⁹ açıklayarak yeni bir dış politika çizgisine girmeye çalışmıştır. Yunanistan'ın NATO'dan çıkması ABD'ye bir tepki olarak nitelendirilirken, oluşan güvenlik boşluğu AB ile doldurulmaya çalışılmıştır. “*Yunanistan batınındır*” sloganı ile yeni bir anlayış ortaya koyan Yunanistan, Türkiye'ye ABD tarafından uygulanan ambargoyu¹⁷⁰ değerlendirmenin yollarını aramıştır. Bu kapsamda Yunanistan, AB ile ilişkileri ön planda tutarak, Türkiye ile yaşanacak olan krizlerden kaçmak ya da yaşanan krizleri uluslararası platformlara taşıma hedefi ile elini güçlendirmeye çalışmıştır.

1974 yılı Türk Yunan ilişkilerinde yeni bir dış politika anlayışını da ortaya çıkarmıştır. Ancak Türkiye bu dönemde yalnız ABD'nin yaptığı silah ambargosu değil, SSCB'nin baskısı ile de karşı karşıya kalarak iç siyasette çalkantılar dönemine girmiştir. Türkiye içerisinde ortaya çıkan sağ-sol çatışmalarının yaşanması ile istikrarsızlaşan Türkiye'ye karşı Yunanistan, batı ile ilişkilerini ilerletirken, Başbakanı Karamanlis ile aynı zamanda Sovyetleri ziyaret ederek ilişkileri geliştirmeye çalışmıştır. Monteagle Stearns'a göre, Yunanistan'da cunta yönetiminin düşmesinden sonra Sovyetler Atina ile ilişkileri daha da ilerletmiştir.¹⁷¹ Yunanistan bu zaman diliminde Balkanlar'la olan ilişkilerine de önem vermeye başlamıştır. Türkiye ile de diyalog kanalını açık tutan Yunanistan, 1980'de AB üyesi olunca Türkiye'ye karşı çok önemli bir koz elde etmiştir.

1970'li yılların ortalarında iki kutup arasında yumuşama daha fazla hissedilse de SSCB 'nin Afganistan hamlesi ve İran'da yaşanan devrim, Orta Doğu'da birtakım değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Bundan sonraki süreçte Batı Bloku'nun başat gücü ABD yeni başkanı Ronald Reagan ile Orta Doğu politikası kapsamında yeşil kuşak teorisini uygulamaya çalışacaktır. Türkiye-ABD yakınlaşması 1980'li yıllara damgasını vuran Turgut Özal'ın Partisi ANAP'ın ekonomi odaklı bir dış politika atılımına

¹⁶⁹ Yunanistan'ın NATO üyeliğinden çekilmesi ile ilgili Doktora Tezi için bkz. Élena Archimandritou -Oikónómou, *I apochórissi tis Elládas apó to stratiotikó skélos tou NATO to 1974*, (Panepistímio Makedonías, Oikonomikón kai Koinonikón Epistimón, Tmíma Valkanikón, Slavikón kai Anatolikón Spoudón, Didaktorikí Diatrivi), Thessaloníkí 2012-2013.

¹⁷⁰ ABD, Kıbrıs harekâtından sonra NATO üyesi olan Türkiye'ye silah transferini yasaklamıştır. Philip Morrison, Kosta Tsipis, Professor Kosta Tsipis, *Reason Enough to Hope: America and the World of the Twenty-first Century*, The MIT Press, London 1998, s. 96.

¹⁷¹ Monteagle Stearns, *Entangled Allies: U.S. Policy Toward Greece, Turkey, and Cyprus*, Council On Foreign Relations Press, New York 1992. s. 62.

girişmesini sağlayacaktır.¹⁷² Bunun içinde uluslararası arenada Türkiye’yi zor durumda bırakan meselelerin halledilmesi görüşünü benimseyen Özal, Kıbrıs sorunu ve Yunanistan ile ilişkiler konusunda dikkatli ve yapıcı bir politika izleme yolunu seçerek diyalog yollarını aramaya başlamıştır.

1970’li yılların ortalarından itibaren Yunanistan’ın değişen politika anlayışı 1981 yılında iktidara gelen PASOK (Panhellenik Sosyalist Hareket) ile beraber daha da farklılaşmaya başlamıştır. Andreas Papandreu başkanlığında “*alagi*” (*değişim*) sloganı ile yola çıkan PASOK, Yunan halkının eksikliklerini iyi görmüş, eşitlik çizgisinde iç politika dinamiklerini ön plana çıkarma iddiasıyla iktidara gelmiştir. PASOK sadece iç politika atılımı ile Yunan halkına hitap etmemiş, Karamanlis’in “*Yunanistan Batı’nındır*” söylemini “*Yunanistan Yunanlılar’ındır*” sloganı ile değiştirmiştir. Yunanistan’ın NATO çizgisinden çıkmasını, ABD üslerinin ülkede yer almamasını, SSCB ve onun yanındaki ülkeler dahil komşu ülkelerle de iyi ilişkiler kurulmasını, AT üyeliğinin de sonlandırılması için referanduma gidilmesi gibi vaatlerle seçimlere girerek iktidara gelmiştir.¹⁷³

PASOK, iktidara geldikten sonra vaad ettiği söylemlerin tersine hareket etmiştir. NATO ve ABD ile ilişkiler sürdürülmüş, AT üyeliğinden çıkma gibi bir durum söz konusu olmamıştır. Balkanlar’la olan ilişkiler de aynı süreçte devam ettirilmiştir. Papandreu’nun bu konuda gelen eleştirilere verilen cevabı ise Türkiye temelli olmuştur. Soğuk Savaş başında Yunanistan güvenlik sorunsalı “Kuzey’den gelen tehlike” olarak değerlendirilmesine karşın, Papandreu gelen tüm eleştirileri “Doğu’dan gelen Tehlike” söylemi ile cevaplandırmıştır. Böylelikle “Türk tehdidi” Papandreu’nun vaatlerinin tersine yaptıklarının bir cevabı olmuş, bu dönemde Türkiye ile olan ilişkiler bu çizgide sürdürülmüştür. Dimitrios Kavakas’a göre, 1981’den sonra Papandreu Balkan ülkeleri ile olumlu ilişkiler kurmaya başlamıştır. Bunların içinde Arnavutluk ve Türkiye’de vardır. Ancak ne var ki en çok dikkat çeken Bulgaristan ile olan ilişkilerdir. Yunanistan

¹⁷² Helen Laipson, “US Policy Towards Greece and Turkey since 1974” *Greek-Turkish Conflict in the 1990’s: Domestic and External Influences*, Edited By: Dimitri Conostas, Palgrave Macmillan, New York 1991, s. 170.

¹⁷³ Takis S. Pappas, *Populism and Crisis Politics in Greece*, Palgrave Macmillan, New York 2014, s. 39.

bu dönemde Doğu Bloku ülkesi Bulgaristan ile askeri antlaşmalar imzalamıştır.¹⁷⁴

1980’li yıllar Türk-Yunan ilişkilerinde önemli gelişmelerin yaşandığı bir zaman dilimidir. ABD’nin etkisi ile ilişkiler normalleştirilmeye çalışılmıştır. Yunanistan’ı tekrar NATO’da görmek isteyen Başkan Roger, Türkiye’nin vetosunu darbe ile başta bulunan Kenan Evren’den rica ederek kaldırtmış, Yunanistan tekrardan NATO kanadına dahil olmuştur.¹⁷⁵ Böylelikle Türkiye elinde çok önemli bir kozu kaybetmiştir. Yunanistan Ege ile ilgili problemleri de NATO kanadına tekrar geçtikten sonra da sürdürmeye devam etmiştir. Bu dönemde Ege Komuta merkezleri konusundaki anlaşmazlıklar, kıta sahası sorunları, kara suları sorunu, Limni adasının NATO tatbikatlarına dahil edilmesi gibi problemler ortaya çıkmış iki ülke anlaşmazlıkların ötesinde krizler yaşamıştır.

Papandreu yönetiminde bulunduğu sürece Ege’deki anlaşmazlıklarla ilgili Türkiye ile ikili görüşmeler yapmaktan ve Ege sorunları ilgili taviz vermekten kaçınmıştır. “Doğu’dan gelen tehlike” söylemi ile güvenlik sınırlarını çizen Papandreu, Yunan silahlı kuvvetlerini Bulgaristan sınırından Türk sınırına kaydırarak gerilimi tırmandırmaya devam etmiştir.¹⁷⁶ Seçim arifesinde de Ege Denizi’nde karasularını 12 mile çıkarma durumunu bir daha gündeme getirerek Özal’ın ılımlı tavrının bozulmasına sebebiyet vermiştir. Ancak Papandreu’nun bu siyasi çizgisi Yunanistan’ı ekonomik alanda sekteye uğratmış, askeri yatırımların fazlalaşması¹⁷⁷ ile Papandreu yönetimi seçimlerden sonra AT tarafından ekonomik birtakım düzenlemeleri yapması konusunda uyarılmıştır. Bundan sonraki süreçte Papandreu ekonomik rahatlamayı biraz olsun sağlamak için silah yatırımını geriye atmayı tercih etmiştir. Türkiye ile ilişkilerin normalleşmesi için bir yol arayan Papandreu bu konuda iç kamuoyunun tepkisini

¹⁷⁴ Dimitrios Kavakas, *Greece and Spain in European Foreign Policy: The Influence of Southern Member States in Common Foreign and Security Policy*, Routledge, London 2001, s. 170.

¹⁷⁵ Yunanistan 1974 yılında Türkiye’nin Kıbrıs harekâtı sonrasında ABD’ye bir tepki olarak NATO kanadından ayrılmış ancak ne varki 1979 senesinde NATO’ya tekrar girmek için görüşmelere başlamıştır. Mogens Pelt, *Tying Greece to the West: US-West German-Greek Relations 1949-1974*, Museum Tusculanum Press, Copenhagen 2006, s. 343.

¹⁷⁶ Richard Clogg, *A Concise History of Greece*, Cambridge University Press, Cambridge 1992, s. 188.

¹⁷⁷ PASOK hükümeti 1985 yılından sonra Türkiye’ye karşı yeni defans doktrini doğrultusunda, ordunun gelişim ve modernizasyonu için 40 Fransız Mirage 2000 savaş uçağı, 40 ABD F-16, 4 fırkateyn, 5 çıkarma gemisi, 5 yenilenmiş deniz altı kontratı imzalamıştır. Bu dönemde Yunanistan, Bulgaristan ilişkileri için ayrıca bkz. Stephan Ashley, “Greek-Bulgarian Friendship Treaty”, *Soviet-east European Survey, 1986-1987*, Edited By: Vojtech Mastny, Routledge, London 1988.

almamak adına Özal ile yapılacak görüşmenin gizli tutulması konusunda Dışişleri Bakanlığı ile koordineli bir plan organize etse de görüşme için ilk deneme 1986 yılında başarısızlıkla sonuçlanmıştır.¹⁷⁸

Bu başarısız diyalog girişiminin ardından Ege Denizi'nde yaşanan gerilimler iki ülkenin karşılıklı olarak yaptıkları deniz tatbikatları ve Yunanistan'ın Çanakkale sınırına yakın hava koridoru açması ile tırmanarak devam etmiştir. Burada dikkat çeken bir gelişme Papandreu'nun Balkan devletleri ile ilişkileri geliştirme için yaptığı girişimlerdir. Türkiye'yi yalnızlaştırmak adına yapılan girişimlerde Papandreu Romanya ve Bulgaristan'a ziyaretlerde bulunmuş, Bulgaristan ile Dostluk, İyi Komşuluk ve İş birliği bildirisinin yayınlanmasını sağlamıştır. Nikolaï Todorov'a göre, Bulgar-Yunan ilişkilerinin dostça olması tarihsel bir gerekliliktir. Ona göre iki ülke halkları da son yıllarda yapılan hükümetler arası ilişkilerle bu durumun farkına varmıştır.¹⁷⁹ Ancak ne var ki 1987 yılında Ege Denizi'nde yaşanan kıta sahanlığı ile ilgili krizde Papandreu Jirkov'dan destek istemesine rağmen bir sonuç alamamıştır.

Özal ile Papandreu 1982 yılından beri devam eden diyalogsuzluk sürecine son vermek için 1987 yılında gerçekleştirilen Davos Zirvesi'ni değerlendirerek resmi olmasada bir araya gelebilmişlerdir. Görüşmelerde iyi niyet çağrıları yapılmış, ortak bir komite kurularak ticari, haberleşme, turizm ekonomi gibi konularda bir takım kalıcı adımların atılması hedeflenmiştir. Bu kapsamda yapılacak olan girişimlerin üst düzey makamlar tarafından kontrol edilmesi, devlet nezdinde karşılıklı görüşmelerin arttırılması, iş adamları dahil, basın mensupları ile beraber tüm temasların sağlanıp ortak sanayi odalarının kurulmasıyla tam bir diyalog ortamına geçilmesi de amaçlanmıştır. Davos sürecinden sonra iki ülke lideri bir araya gelerek Davos'ta sağlanan koşulları ilerletecek kararlar almasına rağmen "*Davos ruhu*" olarak isimlendirilen diyalog süreci başarısızlıkla sonuçlanmıştır. 1989 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılması Papandreu'nun sağlık sorunları ile başlayan süreçte birtakım skandallarla iktidarı kaybetmesi, Turgut Özal'ın Türkiye'de Cumhurbaşkanı olması, en önemlisi Kıbrıs

¹⁷⁸ Alexis Heraclides, *The Greek- Turkish Conflict in the Aegean*, Palgrave Macmillani, London 2010, s. 119.

¹⁷⁹ Nikolaï Todorov, *The Ambassador as Historian (Hellenism: Ancient, Mediaeval, Modern, 27)*, Aristide D. Caratzass, New York 1999, s. 132.

konusunda atılan adımlar ve çözüm sürecinin başarısızlıkla sonuçlanması tüm yapılan girişimlerin neticesiz kalmasında etkili olmuştur. John B. Alcock'a göre; Davos Ruhü, Türkiye ve Yunanistan arasında tanınmış olan gerginlikler yüzünden Ege'de yaşanan sorunların etkisinde istenilen amacına ulaşamamıştır.¹⁸⁰

Soğuk Savaş Dönemi, Yunanistan ile Türkiye arasında yaşanan Kıbrıs sorunu ile beraber diğer sorunların da gün yüzüne çıkmasına sebebiyet vermiştir. Özellikle Ege sorunları iki ülke gündemini meşgul etmekle beraber, azınlık sorunları da bu yaşanan anlaşmazlıklar içinde kendini göstermiştir. Belirtmek gerekir ki; Kıbrıs sorunu ikili ilişkilerde Ege sorunları ile beraber daha çok gündemde yer etse de temel sorunlar birbirini tetikler vaziyette iki ülke gündeminde yankılanmıştır. Bu dönemde karasuları, hava sahası, kıta sahası ve Ege adalarının silahlandırılması sorunu iki ülke ilişkilerini gerginleştiren ve kriz noktasına getiren meseleler olarak ortaya çıkmaktadır. Şükrü Sina Gürel'e göre, Türkiye ile Yunanistan ilişkilerinde değişmeyen ana paradigma batının her zaman “*referans noktası*” olmasıdır. Bu özellik Soğuk Savaş Dönemi dahil, 1990'lı yıllara da damgasını vurmuş, iki tarafta batıyı memnun etmek için politikalar üretmiştir.¹⁸¹ Tüm sorunlara rağmen 1990'lı yıllara gelirken iki ülke Davos Ruhü ile 1982 yılından beri var olan diyalogsuz ortamı aşmaya çalışmış bunda da başarı sağlanamamıştır. Bu süreçten sonra SSCB'nin dağılması ile birlikte yaşanan dünya üzerindeki değişim Türk-Yunan ilişkilerinde de kendini göstermeye başlamıştır.

Tarihsel perspektifte Türk-Yunan ilişkileri değerlendirildiğinde 1990'lı yıllara gelmeden görülmektedir ki; ilişkilerin gerginleştiği, çıkarların bölgesel rekabeti üst seviyeye taşıdığıdır. Soğuk Savaş Dönemi sona erdiğinde Türkiye ve Yunanistan Davos Ruhü'nda elde edemediği diyalog ortamını sağlamak adına önce Yeni Dünya Düzeni'nde diyalog girişimlerinde bulunacak, bölgesel çıkarları ekseninde kendi aralarındaki rekabeti sürdürecektir. Bu kapsamda çalışmanın ikinci bölümünde irdelenen tarihsel perspektif 1990'lı yıllara alt yapı oluşturması noktasında önemli bir girizgâh olarak değerlendirilmiştir.

¹⁸⁰ John B. Alcock, *Border and Territorial Disputes*, Longman Group, London 1992, s. 108.

¹⁸¹ Şükrü Sina Güler, *Tarihsel Boyutları İçinde Türk-Yunan İlişkileri 1821-1993*, İmge Kitabevi, Ankara 2018, s. 23.

3.BÖLÜM

1990-1996 YILLARI ARASI TÜRK-YUNAN İLİŞKİLERİ

Çalışmanın bu bölümde döküman analizi ile Türk-Yunan ilişkilerinin 1990'lı yıllarının ilk yarısı ele alınmıştır. Öncelikle, Soğuk Savaş Dönemi'nin sona ermesi sonrası şekillenen yeni dünya dengelerindeki değişim Türk-Yunan rekabeti kapsamında analiz edilmiştir. İlk tahlilde ABD hegemonyasında Yeni Dünya Düzeni kavramı ele alınırken ardından dönemin başında Yunanistan'ın Türkiye ile gerçekleştirmek istediği diyalog girişimleri analize tabi tutulmuştur. Aynı zamanda Kıbrıs'ta çözüm arayışlarının yapıldığı, Batı Trakya'daki Türk azınlıkla ilgili gelişmelerle birlikte yaşanan gerginlikler diyalog girişimlerini başarısız kılmıştır. 1993 yılına kadarki süreçte, Batı Trakya Türk azınlığı ile ilgili gelişmeler, Kıbrıs'ta çözüm arayışları kapsamında yapılan Gali Fikirler Dizisi ile ilgili yaşananlar bu bölümün diğer konularını oluşturmaktadır.

Bölümün ikinci alt başlığı Türkiye ve Yunanistan ilişkilerinin sertleştiği periyod olan 1993-1996 yılları arasını kapsamaktadır. Bu dönemde Yunanistan, AB faktörünü daha çok Türk-Yunan ilişkilerinde gündemine almaya başlamış, diğer yandan Güney Kıbrıs Rum Kesimi ile Ortak Savunma Doktrini uygulayarak askeri modernizasyona hız vermiştir. Yunanistan- PKK terör örgütü ilişkisi çalışmada saptamaya konu olan bir diğer başlığın içeriğini oluşturmaktadır. Öte yandan bölümde Türkiye'de Rum azınlığın temsilcisi konumunda bulunan Fener Rum Patrikhanesi ile ilgili yaşanan yeni gelişmeler bölgesel dinamikler ekseninde analiz edilmiştir.

3.1 Soğuk Savaş Dönemi Sonrası Yeni Dünya Düzeni

Soğuk Savaş Dönemi, SSCB ve ABD'nin kendi hegemonyasını kabul ettirmek amacıyla, silahlı bir çatışma içerisine girmeden diğer güç, imkân ve kabiliyetlerini kullanarak uyguladıkları politikalarla, hakimiyet mücadelesini ekonomik, sosyal, kültürel her alanda gösterdiği bir periyottur. SSCB devlet odaklı ekonomi, otoriter rejim komünizmi, ABD ise kapitalist düzen ile serbest ekonomik pazar ve demokrasi yanlısı bir sistemi savunmuştur.¹⁸²

ABD ile SSCB arasında süregelen rekabetin son bulmasıyla, ABD başkanı George H. W. Bush'un sıklıkla dile getirdiği “Yeni Dünya Düzeni” söylemi¹⁸³ Soğuk Savaş Dönemi'nin sona erdiğinin ve yeni bir dönemin başladığının ilanı gibi değerlendirilmiştir. Oysa ki 1970'li yıllarda batının kapitalist odaklı başlattığı şirketleşme, ekonomik pazarın büyümesi sonraki yıllarda iletişim gücünün artmasıyla küreselleşme ile beraber komünizmin etkisi dünyada zayıflamaya başlamıştır. Nick Eberstadt'a göre; SSCB'nin gücünü kaybetmesinde resmî ideolojisini koruyup, devletler bazından dışarı çıkarmayışı Sovyet ekonomisinin zayıflamasıyla bağlantılıdır.¹⁸⁴ Bunun yanı sıra 1975 yılında Helsinki Nihai Senedi ile başlayan insan hakları ile ilgili ilerletilen süreç, 1990 yılında gerçekleştirilen Paris Yasası AGİK (Avrupa Güvenlik ve İş birliği Konferansı) ile derinleştirilmiştir. Aynı tarihlerde yapılan AKKA (Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması)¹⁸⁵ ile dünya çapında en büyük silahsızlanma antlaşmasına Doğu Bloku ülkelerinden imzaların atılmasıyla beraber küreselleşme komünizmin etki alanına iyiden iyiye son vermiştir. 1990'lı yıllardan önce yaşanan bu gelişmeler zaten mevzi kaybeden SSCB'nin dağılması için gerekli ortamın oluşturulduğunun göstergesidir.

¹⁸² Tom Lansford, *Historical Dictionary of U.S. Diplomacy since the Cold War*, Scarecrow Press, Maryland 2007, s. 115.

¹⁸³ ABD başkanı Bush'un konuşmasında geçen yeni dünya düzeni söylemi için bkz. “more than one small country; it is a big idea, a new world order,” with “new ways of working with other nations . . . peaceful settlement of disputes, solidarity against aggression, reduced and controlled arsenals and just treatment of all peoples.” <https://www.foreignaffairs.com/articles/1992-03-01/what-new-world-order> (12.12.2019)

¹⁸⁴ Nick Eberstadt, *The Poverty of Communism*, Transaction Publisher, London 1990, s. 110.

¹⁸⁵ Richard A. Falkenrath, *Shaping Europe's Military Order: The Origins and Consequences of the CFE Treaty*, The MIT Press, Cambridge 1995.

Elinde bulundurduğu teknoloji ve askeri gücün farkında olan, Soğuk Savaş Dönemi'nden galip ayrılan ABD, yeni vizyonunu “Yeni Dünya Düzeni” söylemi ile çizmeye başlamıştır. Artık dünyada SSCB yoktur. Soğuk Savaş Dönemi rekabeti de sona ermiştir. Egemen güç ABD yeni dengeleri oluşturacak, yeni sınırların nasıl çizileceği konusunda oyun kurucu olacaktır. Böyle bir dönemin başında devletler de kendi kaderlerini tayin ederek güvenlik boşluklarını doldurmak için yeni stratejilerle hareket etme durumunda kalmıştır. ABD bu dönemde özellikle hedefini Balkanlar, Orta Doğu, Kafkasya ve SSCB'nin etkisinin bulunduğu bölgelere çevirmiştir. İdeolojik hakimiyeti de tamamen ele geçirmek isteyen ABD, uluslararası alandaki konumunu daha da güçlendirmeye çalışarak, dünyayı kurguladığı Yeni Dünya Düzeni'ne göre şekillendirmek ve uluslararası konumunu güçlendirmek istemektedir. Ancak ne var ki; 1990'lı yılların başında bazı bölgelerde ne olacağı konusundaki öngörülemeyen belirsizlikler ile ortaya çıkan anlaşmazlıklar, etnik ayrılıkların başlaması çatışmaları da beraberinde getirmiştir.¹⁸⁶

SSCB'nin dağılması, etkisinin olduğu bölgelerde olmak üzere birçok yerde dengelerin değişmesine sebebiyet vermiştir. Yerine geçen Rusya Federasyonu ise bulunduğu bölgedeki coğrafi zenginlikten ötürü güçlü bir mirasa kavuşmuş, sosyo-kültürel, ekonomik ve siyasi etkisiyle bölgesindeki etkin varlığını korumaya devam etmiştir. SSCB'nin varisi olan Rusya'nın nasıl bir politika izleyeceği de bu zaman diliminin merak konusu olmuştur. Ancak bir gerçek vardır ki o da ABD'nin sahip olduğu askeri gücü hükmetmek istediği bölgelere hissettirmesi ve buna göre siyasi kararları uygulatabilme kapasitesidir. Dünya'nın çeşitli bölgelerine askeri üslerini kuran ve birliklerini gönderen ABD, sadece askeri gücü ile değil ekonomik gücünün etkisini dünya üzerinde hissettirebilme ve küresel olarak teknolojisi ile kültürünü de yayabilme gücüne sahiptir. Bu da onu Yeni Dünya Düzeni'nde tek ve mutlak güç olarak ortaya çıkarmıştır. Howard J Sherman'a göre, 1990'lı yılların başlarında ABD ekonomisi 1950'lilerdeki kadar güçlü ve dünyaya hâkim değildir. Avrupa Birliği ekonomik olarak ABD ile yarışır vaziyettedir. Ancak SSCB'nin dağılmasıyla ABD ordusu süper bir askeri

¹⁸⁶ James W. Petersons, *American Foreign Policy: Alliance Politics in a Century of War, 1914-2014*, Bloomsbury, New York 2014, s. 176-177.

güç haline gelmiştir.¹⁸⁷

1991 yılında gerçekleştirilen Roma Zirvesi'nde NATO yeni stratejik konseptini açıklamıştır. Zirvede, tehdidin artık değiştiği, SSCB'nin bir tehlike arz etmediği; terör, uyuşturucu kaçakçılığı, kitle imha silahları, Orta Doğu'daki karışıklıklar gibi sorunların ön planda olduğundan bahsedilmiştir. Bu kapsamda örgütün teçhizat olarak teknolojik donanım ile güçlendirilmesi, daha hızlı müdahale gücüne sahip olması için gerekli adımların atılması kararı alınmıştır. İlhan Uzgel'e göre NATO yeni konseptiyle nükleer silahlara karşı azaltılmış strateji (reduced forward presence) ile yola devam etmiştir.¹⁸⁸

Soğuk Savaş Dönemi'nde askeri odaklı realist güvenlik anlayışı benimsenmiştir. Askeri gücü üstün olan devlet, çıkarlarını en iyi seviyede tutmayı başarmıştır. Ancak bloklar arasında yumuşamanın yaşandığı zamanda dönemin güvenlik anlayışı da değişime uğramaya başlamıştır. 1970'li yıllardan itibaren güvenlik daha çok ekonomik, çevre gibi başka alanlara kayma yönünde eğilim göstermiştir. Bu dönemde askeri odaklı güvenlik anlayışına yapılan eleştiriler de artmıştır.¹⁸⁹ SSCB'nin dağılıp Soğuk Savaş Dönemi'nin bitmesiyle güvenlik anlayışı da değişmiştir. Devlet ve askeri güç odaklı güvenlik konsepti artık geri planda kalarak yerini etnik milliyetçilik, bölgesel çatışmalar, silahsızlanma, göçler, çevresel sorunlar, küresel sağlık gibi alanlara bırakmıştır.

Devlet dışında var olan aktörlerin karar mekanizmalarını etkilediğini vurgulayan neorealist yaklaşım, 1990'lı yıllarda Türk-Yunan ilişkilerinde başka bir uluslararası ilişkiler teorisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde Türk ve Yunan karar vericiler Yeni Dünya Düzeni'ne göre dış politikalarını belirleyerek sistemin etkisi ile dış politika stratejilerini değerlendirmeye başlamıştır. Burada sistemin varlığının yanı sıra sistemde bulunan başka dış aktörler olan AB, NATO gibi uluslararası örgütlerin

¹⁸⁷ Howard J. Sherman, *How Society Makes Itself: The Evolution of Political and Economic Institutions*, Routledge, London 2016, s. 124.

¹⁸⁸ İlhan Uzgel, "ABD ve NATO ile İlişkiler", *Türk Dış Politikası, Cilt 2 (1980-2001)*, Der: Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul 2001, s. 305.

¹⁸⁹ Bu eleştirilerden biri de Barry Buzan tarafından "*People, States & Fear: An Agenda for International Security Studies in the Cold War Era*" isimli kitabında yapılmaktadır. Ona göre güvenlik sadece askeri değil ayrıca politik, çevre, ekonomik ve sosyal olarak da değerlendirilmelidir. Barry Buzan, *People, States & Fear: An Agenda for International Security Studies in the Cold War Era*, Harvester Wheatsheaf, London 1991. s. 5.

de Türkiye ve Yunanistan'ın devlet politikalarını etkilediği görülmektedir. Özellikle Türkiye ve Yunanistan'ın NATO üyesi olması SSCB'nin dağılması ile birlikte NATO'nun doğu kanadında bulunan Türkiye ve Yunanistan'ın rollerini de doğrudan etkilemiştir. Bu noktada sistemin Türk-Yunan rekabetine ivme kazandırdığı neorealist kuramla değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

1990'lı yıllarının başında meydana gelen olaylarda güvenlik algısının değişimini gözler önüne sermektedir. ABD bu dönemde NATO ile birlikte Bosna, Kosova, Somali ve geçmişte başka ülkelere¹⁹⁰ yapılan müdahaleler yüzünden hukuksal olarak eleştirilere maruz kalmıştır. ABD'nin tek başına dizayn etmeye çalıştığı düzende SSCB'nin dağıltma etkisi ile bozulan dengeler tekrardan kurulmaya ve ülkeler kendi güvenlik politikalarını oluşturmaya başlamıştır. Değişen dengeler ekseninde meydana çıkan belirsizlik ortamı da bazı etnik çatışmaları ve savaşları beraberinde getirmiştir. Bu bölgelerden en çok anlaşmazlığın ve etnik çatışma ile mücadelenin yaşandığı yer Balkanlar'dır.

Sadece Soğuk Savaş Dönemi sonrası değil etnik farklılıkların yoğun olarak bir arada bulunduğu topraklar olan Balkanlar'da anlaşmazlıklar geçmişte de eksik olmamıştır. Bu anlaşmazlıklar çatışmaların artmasına, iç karışıklıklara, isyanlara ve savaşlara sebebiyet vermiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın etkisini derinden yaşayan bölge, savaş sonrası genel olarak SSCB kontrolündedir. Ancak Soğuk Savaş bitimine yakın özellikle Yugoslavya lideri Tito'nun ölümüyle beraber Balkanlar'da milliyetçilik hareketleri hız kazanmıştır. SSCB'nin dağılması ise bu süreci hızlandırarak Yugoslavya'nın parçalanmaya başlamasına sebebiyet vermiştir. Yaşanan anlaşmazlıkların çatışmaları beraberinde getirmesiyle önce Slovenya ve Hırvatistan, ardından Makedonya bağımsızlıklarını ilan etmiştir. Ancak 1992 yılında Bosna Hersek'in bağımsızlığını ilan etmesinden sonra Yugoslavya topraklarındaki iç savaş dahada şiddetlenmiştir. Hırvat ve Müslümanlara karşı Sırp'ların kanlı müdahalesi Balkanlar'da tansiyonu oldukça yükseltmiştir. Yeni Dünya Düzeni'ni Balkanlarda da dizayn etmek isteyen ABD, çatışmalara son vermek için bölgeye NATO ve BM temelli

¹⁹⁰ BM 1970'li yılların ilk yarısından itibaren çeşitli bölgelere insani müdahaleler gerçekleştirmiştir. 1971 Doğu Pakistan, 1978-79 Kamboçya ve Uganda, 1979 Orta Afrika, 1990 Kuzey Irak.

adımlarla müdahalede bulunmuştur.¹⁹¹ Ancak bu müdahalelerin hukuksallığı bugün halen daha tartışılmaktadır.

Soğuk Savaş Dönemi sonrasında dikkatlerin toplandığı bir diğer bölge ise Orta Doğu olmuştur. ABD, Yeni Dünya Düzeni'nde ekonomi odaklı yapısını dizayn etmek için bölgenin yer altı zenginliklerini ele geçirme, dünyaya yeni bir ekonomi ivmesi kazandırma,¹⁹² bölge petrolünü kendi tekelinde tüm dünyaya aktarma, aşırı İslamı önlenme, İsrail'in varlığının koruma, Irak ve İran'ı kontrol altında tutup çevreleme amacıyla Orta Doğu politikasına önem vermiştir. Yaşanan Körfez Savaşı sonrasında İsrail'in Orta Doğu'da eli güçlenmiş, Arap ülkeleri ise gücünü kaybetmeye başlamıştır. Ancak Baskın Oran'a göre SSCB'nin dağılması bölgedeki Kürt milliyetçiliğini arttırmış, özellikle Türkiye ve Kuzey Irak'ta bulunan Kürtler ABD'nin piyonu olmuştur.¹⁹³

Balkanlar ve Orta Doğu'dan sonra özellikle enerji kaynakları ile göze çarpan bir diğer bölge ise Kafkasya ve Orta Asya'dır. SSCB dağılınca burada da güç dengeleri yerinden oynamış, oluşan güç ve güvenlik boşluğunu değerlendirmek isteyenler arasında ciddi bir yarış başlamıştır. Soğuk Savaş Dönemi'nde SSCB hakimiyetinde bulunan devletlerin yeniden Rusya güdümüne geçmesinden endişe eden batı, bölgede yeni güvenlik temelli siyasi, ekonomik ve askeri adımlar atmak istemiştir. NATO temelli atılacak bu adımların ilk safhasında, daha önceden SSCB güdümünde bulunan devletlerin NATO ile yakın ilişkilere sokulması plan dahilinde olurken, 1991 yılında yapılan Kuzey Atlantik İş birliği Konseyi (KAİK) ile eski Demir Perde ülkeleri ile ilişkilerin geliştirilmesi hedeflenmiştir. Bundan üç sene sonra ise Barış İçin Ortaklık Programı (Partnership For Peace)¹⁹⁴ ile konseyde bulunan devletler ile güvenlik

¹⁹¹ NATO ve BM'lerin 1991-1999 yılları arasındaki operasyonları için ayrıca bkz. Henning Frantzen, *NATO and Peace Support Operations, 1991-1999: Policies and Doctrines*, Frank Cass, New York 2005.

¹⁹² İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra SSCB ve ABD temelli oluşan dünya ekonomisi göze çarpmaktadır. Ancak Yeni Dünya Düzeni ile birlikte ABD serbest piyasa ekonomisi ile ithalat ve ihracatın artmasını hedeflemiştir. Böylelikle Laissez Faire ile devletin ekonomi üzerindeki kısıtlamalarının da azaltılması arzulanmıştır. Rocco Michael Paone, *Evolving New World Order/disorder: China-Russia-United States-NATO*, University Press of America, New York 2001, s. 221.

¹⁹³ Baskın Oran "Küreselleşme Ekseninde Türkiye", *Türk Dış Politikası, Cilt 2 (1980-2001)*, Der: Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul 2001, s. 213.

¹⁹⁴ Jonathan Dean, *Ending Europe's Wars: The Continuing Search for Peace and Security*, Twentieth Century Fund Press, Washington 1994, s. 247.

kapsamlı askeri reformları arttırılması, ortak tatbikatlarla ilişkilerin güçlendirilmesi planlanmıştır.¹⁹⁵

Türkiye ve Yunanistan, SSCB'nin dağılması sonrası oluşan Yeni Dünya Düzeni ile birlikte politikalarını yeniden dizayn etmek durumunda kalmıştır. Orta Doğu, Balkanlar ve Kafkasya'daki gelişmeler Türkiye ve Yunanistan'ı Yeni Dünya Düzeni içerisinde yeni bir rekabetin içerisine itmiştir.¹⁹⁶ Soğuk Savaş Dönemi'nde aynı kutupta bulunan Türkiye ve Yunanistan arasında geçmişten gelen rekabetin Yeni Dünya Düzenindeki yansıması kendi bölgeleri içerisindeki güç mücadelesine dönüşmüştür.

SSCB'nin dağılması ile birlikte oluşan güç boşluğunda, Türkiye'nin Soğuk Savaş Dönemi'ndeki denge siyasetinden uzaklaştığı ve batının önemseydiği stratejik avantajını kaybettiği algısına düşülmüştür. Ancak ne var ki, tarihsel ve kültürel geçmişinden gelen bağları ve ABD'nin Yeni Dünya Düzeni politikaları Türkiye'nin önemini kaybolmadığını göstermiştir. Türkiye yaşanan güç boşluğunda, Kafkaslar ve Orta Asya'da “*Adriyatik'ten Çin Seddine Türk Dünyası*”¹⁹⁷ söylemi, Balkanlar'da geçmişten gelen kültürel ve tarihsel bağları, Orta Doğu'da ise stratejik konumu ile dış politikasına yön vermeye çalışmıştır.

Yunanistan, SSCB'nin dağılması ile Kuzey'den gelen tehlike tezi konusunda rahatlamış, komşusu ve rekabet halinde olduğu Türkiye'nin SSCB kozunu kaybettiği için de 1990'lı yıllara daha umutlu girmiştir. Ancak dönemin başında Türkiye'nin ABD odaklı politikası, Balkanlar'da tarihsel bağı bulunan devletlerle olan ilişkileri, Bulgaristan ile yakınlaşması, Rusya ile ticari ve ekonomik adımlar atması, Orta Asya Devletleri ile soydaşlığı, Orta Doğu'da ABD politikalarının yanında olması Yunanistan'ı

¹⁹⁵ ABD'nin Soğuk Savaş sonrası Politikası için ayrıca bkz. David Parker, *US Foreign Policy Towards Russia in the Post-Cold War Era: Ideational Legacies And Institutional Conflict And Co-Operation*, Routledge, New York 2020, s. 7.

¹⁹⁶ Wayne C. Thompson, *Western Europe 2015-2016*, The Rowman& Littlefield Publishing Group, Lanham 2015, s. 284.

¹⁹⁷ SSCB dağılınca bağımsız Türk Devletlerinin ortaya çıkması Türk Kamuoyunda yeni bir heyecana sebebiyet vermiştir. Devlet içindekiler “*Adriyettik'ten Çin Seddi'ne Türk Dünyası*” sloganı ile Türkiye'nin yeni dış politika anlayışını dizayn etmeye çalışmıştır. Bu konuda yeni bağımsız olması istenilen Doğu Türkistan temsilcileri ile devlet nezdinde görüşmeler gerçekleştirilmiş ancak uzun vadede bölge ile ilgili istenilen strateji Türkiye'nin iç siyasetteki istikrarsızlığı, ekonomik problemleri vb sebepleri yüzünden sağlanamamıştır. Türkiye'nin Orta Asya Politikası için ayrıca bkz. Jean-Marc Coicaud, Nicholas J. Wheeler, *National Interest and International Solidarity: Particular and Universal Ethics in International Life*, United Nations University Press, Tokyo 2008, s. 135.

tedirgin etmiştir. 1990'lı yıllara girerken Balkanlar'da yaşanan gelişmeler dünya gündemine oturmaya başlamıştır. SSCB'nin etkisinin Balkanlar'da kaybolmaya başlamasından sonra bölgenin yeni dizaynında Yunanistan'ın komşuları ile olan ilişkileri de olumlu seyretmemiştir. Arnavutluk'la geçmişten bu yana seyreden azınlık ve bölgesel anlaşmazlık sorunu, Makedonya ile isim konusundaki problem, Yunanistan'ın batı ülkelerinin tavrına rağmen Sırbistan'ı destekler politikası ile Bosna ile kötüye giden ilişkiler Balkanlar'da olumsuz bir Yunan algısı oluşturmuştur.¹⁹⁸.

Soğuk Savaş Dönemi'nde aynı kutupta yer alan, tarihsel rekabeti her alanda sürdüren Türkiye ve Yunanistan, 1990'lı yıllara Yeni Dünya Düzeni ile şekillenen uluslararası sistemdeki değişimle ve kendi aralarında çözümlenmeyi bekleyen anlaşmazlıklarla girmiştir.

3.2 İlişkilerde Yumuşama Eğilimi

Türkiye ve Yunanistan 1990'lı yıllara istikrarsız iç politika ve ekonomik çalkantılarla girdi. Yeni Dünya Düzeni ile bulundukları bölgedeki değişen dengeler, birbirleri olan rekabetleri, geçmişten gelen anlaşmazlıklar iki ülkenin politikalarını belirlemede etkili olmuştur.

1989 yılında PASOK'un Papandreu'sundan yönetimi devralan Yeni Demokrasi Partisi lideri Konstantin Miçotakis, Yunanistan'ın iç siyasetteki çalkantılı dönemini 1990 yılında hükümeti kurmasıyla atlatmaya çalıştı. Ancak Miçotakis yönetime geldiğinde karşısında, iç politikada bozuk bir ekonomi dış politikada ise komşularıyla sorunlu bir Yunanistan profili ile karşılaşmıştır. Bu tarihlerde PASOK lideri Papandreu ve bakanları bankacılık skandalları ile suçlanıyordu. Yunan ekonomisi içine girdiği bu dar boğazda 19 Mart 1990 tarihinde Avrupa Komisyonu Başkanı Jacques Delors tarafından Avrupa uyumluluk paketine uymadığı, ekonomik verilerinin kötü olduğu konusunda uyarılmıştı. Bu uyarının üzerine Yunanistan'a uluslararası alanda

¹⁹⁸ Richard Clogg, *a.g.e.*, s. 201

Avrupa'nın hasta adamı (the sick man of Europe) lakabı takılacaktır.¹⁹⁹ Böyle bir atmosferde liberal ekonomi anlayışını benimseyen partisi ile seçimlere katılmadan hemen önce Yunan gazetecilere verdiği demeçte “*diyalog konusunun Türkiye ile PASOK iktidarı döneminde sözde diyalog olarak ilerletildiğini*” dile getiren Miçotakis, Milliyet gazetesine verdiği bir diğer demeçte ise PASOK iktidarını suçlayarak “*Papandreu'nun Lozan'ı tamamen unuttuğunu*” dile getirmiştir. Miçotakis aynı haberde Pire Radyosu'nda da “*Lozan Antlaşması'nın Türk-Yunan ilişkilerinde şüphe edilemez bir mihenk taşı*” olduğunu vurgulamıştır.²⁰⁰

Türkiye ise 1990'lı yıllara geriden getirdiği büyük bir ekonomik bunalımla başlamıştır. Bu dönemde ülke içerisinde yaşanan siyasi çalkantılar Yunanistan'da olduğu gibi Türkiye'de de had safhaya ulaşmıştır. NATO ile toplantıların yapıldığı, AB ile masaya oturulduğu bu periyotta iç politikada yaşanan çekişmeler dış politikayı da zaafa uğratmış ancak ABD ile paralel doğrultuda giden politika anlayışı, dışarda yaşadığı temel sorunların telafi edilmesi açısından Türkiye adına olumlu olmuştur. William M. Hale göre, 1970 ve 1980'li yıllar boyunca Türkiye AB üyeliği için çaba sarf etmiş, bu durum diğer batılı güçler ile ABD arasındaki ilişkilerin ayırt edilmesinde önemli bir nüans olmuştur. Türkiye'nin AB üyeliği süreci 1990'lı yıllarda da aynı beklentilerle devam etmiştir. Ancak ne var ki, Türkiye'nin batılı ülkelerle olan ilişkilerine hâkim olan AB üyeliği süreci belirgin bir şekilde her an bozulacak şekilde işlemiştir. İşte bu durum 1990'lı yıllar boyunca ABD ile Türkiye arasındaki ilişkilerin güçlenerek devam etmesini sağlamıştır. Sonuç olarak, Türkiye ABD ile ilişkilerini güçlendirirken, NATO üyesi olması ve ABD yanlısı politikaları sayesinde İsrail ile ilişkileri geliştirmiş ancak AB'ye üyelik süreci genelde problemli geçmiştir.²⁰¹

Yunanistan'da bir türlü seçilemeyen Cumhurbaşkanlığı'na Mayıs 1990'da Konstantin Karamanlis oturunca iç siyasetteki istikrarsızlık biraz olsun durgunlaşmış, seçim çalışmalarında Türkiye ile “diyalog” sözünü dile getiren Miçotakis bundan kısa

¹⁹⁹ Aris Trantidis, *Clientelism and Economic Policy: Greece and the Crisis*, Routledge, London 2016, s. 73-74.

²⁰⁰ “Yeni Temelde, Yeni Diyalog”, Milliyet Gazetesi, 02.11.1989.

²⁰¹ William M. Hale, *Turkish Foreign Policy, 1774-2000*, Frank Cass, London 2000, s. 218.

bir süre sonra da hükümeti kurarak göreve başlamıştır.²⁰² Miçotakis Türkiye’de yayınlanan katıldığı 32. Gün programında Türk kamuoyuna iki ülke ilişkileri hakkında olumlu mesajlar vermeye çalışmıştır.²⁰³ Bundan birkaç gün sonra da İstanbul’da düzenlenen bir konferansa katılım sağlayan Yunanistan Adalet Bakanı aracılığı ile Başbakan Yıldırım Akbulut’a görüşebilecekleri sözlü mesajını ileten Miçotakis, 6 Temmuz’da Londra’da düzenlenen NATO zirvesinde Türkiye Başbakanı Yıldırım Akbulut ile bir araya gelmiştir. Yapılan görüşmede iki lider diyalog çağrısını yenileyerek başka hiçbir konuya değinmemiştir. Miçotakis, 1989 yılında gerçekleştiren Davos sürecinin başarısızlıkla sonuçlanmasında Papandreu’yu gizli bir diplomasi (secret diplomacy) yönetmekle, diyalogdan uzak bir şekilde Yunanistan en güçlü kartı AB’yi kullanmamakla suçlamıştır.²⁰⁴

Miçotakis, Yıldırım Akbulut’la görüştüktan kısa süre sonra da ABD’ye giderek temaslarda bulunmuş, Kıbrıs sorunu ve Mersin krizi hakkında ABD’nin desteğini istemiştir. Bu temaların hemen ardından ABD ile Yunanistan arasında Savunma ve Ekonomi İş birliği Antlaşması imzalanmıştır Bazı Yunanlı yazarlara göre, ABD ile imzalanan bu antlaşma ile önümüzdeki 8 yıl içerisinde Yunan topraklarına kuralacak ABD üslerinin düzenlenmesi yapılmıştır.²⁰⁵ Türk kamuoyunda tepki ile karşılanan bu antlaşma bir anda Türkiye-ABD ilişkilerini de sorgulanır hale getirmiştir. Gündemin tekrar Yunanistan’a çevrildiği bu günlerde Türkiye Savunma Bakanlığı’ndan “*Ege Denizi üzerinde Türk jetleri uçacak*” açıklaması gelmiştir. Miçotakis Türk jetlerinin Ege denizi üzerinde uçuşu ve Kıbrıs’ta yaşanan hareketlenme üzerine bir açıklama yaparak “*Yunanistan’ın bir şeyden korkmaz, şantajda boyun eğmez*” açıklamasını yapmıştır.²⁰⁶ İki ülke ilişkilerinin gerginleşmesi üzerine ABD Başkanı Bush Türkiye’ye Yunanistan konusunda teminat vererek ortamı yumuşatmaya çalışmış, ancak ne var ki Türkiye ve Yunanistan arasında yaşanan gelişmelerin seyri bu teminattan etkilenmemiştir.

²⁰² Merkez sağ kanattan oyların %46,9’unu alan Miçotakis’in başını çektiği Yeni Demokrasi Partisi mecliste 150 vekil ile seçimlerden galip ayrılmıştır. Edward Lawson, *Encyclopedia of Human Rights*, Taylor&Francis Publishers, Washington 1996, s. 636.

²⁰³ “Mitsotakis”, Milliyet Gazetesi, 11 Haziran 1990.

²⁰⁴ Michalis Stavrou Micheal, *Resolving the Cyprus Conflict: Negotiating History*, Palgrave Macmillian, New York 2009, s. 106.

²⁰⁵ John S. Koliopoulos, Thanos M. Veremis, *Greece: A Modern Sequel*, NYU Press, New York 2002, s. 314.

²⁰⁶ “Türk jetleri Ege’de uçacak”, Milliyet Gazetesi, 20 Temmuz 1990

Türkiye’de Mesut Yılmaz’ın başbakan olması ile Türk-Yunan ilişkileri yeni bir sürece girmiştir. Mesut Yılmaz, Yunanistan ile diyalog kurmak adına Miçotakis’e bir mektup göndermiş, Miçotakis Yılmaz’ın bu teklifini olumlu karşılamıştır. Ancak burada ilginç olan nokta şudur ki, aynı tarihlerde ABD başkanı Bush hem Atina ve hem de Ankara’ya bir ziyaret planlamıştır. Türkiye’de bu ziyaret sırasında Miçotakis’e Bush’un “*daveti kabul et ve Ankara’ya git*” şeklinde telkin ettiği haberleri yapılmıştır. Nitekim iki başbakan 11 Eylül’de Paris’te bir araya gelerek bir saldırmazlık paktı imzalanması konusunda karara vardıklarını açıklamışlardır.²⁰⁷ Yapılan bu görüşme özellikle Yunan kamuoyu ve muhalefetine tepkilere neden olmuştur. Görüşmede Kıbrıs konusunda ortak bir zirve yapılması kararlaştırılmış ancak Yunan hükümet sözcüsünün görüşmeden sonra yaptığı basın toplantısında kıta sahanlığı konusundaki demeçleri Türkiye tarafından hoş karşılanmamıştır. Başbakan Mesut Yılmaz da yapılacak zirvenin erken seçim sebebiyle ertelenmesini uygun görmüştür. Kjell Engelbrekt’e göre; Tüm bu yapılan görüşmelerin altında Kıbrıs sorunun çözümünün sonuçlandırılması amacı vardır. Ancak Türkiye ve Yunanistan diyalog ve görüşmelerin kesilmesinde birbirlerini suçlamıştır.²⁰⁸

Türkiye’de yapılan seçimlerden sonra Başbakanlık koltuğuna oturan Süleyman Demirel’e “*diyalog ve dost Türk halkı*” içerikli mesaj gönderen Miçotakis, Türkiye ile iyi ilişkiler kurulması yönündeki kararlılığına devam etmek istediği sinyalini vermiştir. Dostluk içerikli bu mesaja rağmen Yunanistan bir yandan da Washington yanındaki politikası ile Balkanlar, Kafkasya ve Orta Doğu’da kendisine nazaran daha aktif olan Türkiye’ye karşı AB kartını kullanmaya çalışarak terör örgütü PKK ile de görüşmekten²⁰⁹ kaçınmamıştır. Süleyman Demirel, Miçotakis’in diyalog çağrısı mektubunu olumlu karşılamış, iki başbakan 1 Şubat 1992’de yapılan Davos’da bir araya

²⁰⁷Panayotis Tsakonas, *The Incomplete Breakthrough in Greek-Turkish Relations: Grasping Greece’s Socialization Strategy*, Palgrave Macmillan, Hampshire 2010, s. 49.

²⁰⁸ Yunanistan ve Avrupa güvenlik politikalarının yeniden dizayn edilmesi ilgili ayrıca bkz. Kjell Engelbrekt, *Security in Peripheral Europe: A Comparative-Perspectivist Approach*, Routledge, London 2002.

²⁰⁹ Terör örgütü lideri Abdullah Öcalan Milliyet gazetesi’ne verdiği röportajda “Yunanistan’dan PASOK ve Yeni Demokrasi Partisi milletvekilleri ile Güney Kıbrıs Rum Kesimi milletvekillerinin bir emekli Yunan generalle kendilerini kampta ziyaret ettiklerini, Yunanistan’da bir radyo kurulması yönünde destek ve yardım edebileceklerini söylemiştir. “Atina’dan Apo’ya radyo önerisi”, Milliyet gazetesi röportajı, 12 Ağustos 1991; Konuyla ilgili ayrıca bkz: Kosta Tsipis, *Common Security Regimes in the Balkans*, East European Monographs, New York 1996, s. 108.

gelmiştir. Bu buluşma TBMM’de sert tartışmalara neden olmuştur. Demirel Muhalefet partilerine verdiği cevap da “*Değerli Milletvekilleri, bakınız, açıklıkla söyleyelim ki, Türk-Yunan ilişkilerini biz barışçıl yollardan götürmek isiyoruz.*” açıklamasını yapmıştır.²¹⁰ Özal ile Papandreu arasında yapılan önceki Davos buluşmasına nazaran beklentinin az olduğu bu görüşmede iki lider Dostluk, İyi Komşuluk ve İşbirliği Antlaşması yapılması, Kıbrıs sorunu ile alakalı iyi niyet ve kalıcı çözümlerin sağlanması, Yunanistan’ın Karadeniz Ekonomik İşbirliği²¹¹ oluşumuna katılmasına destek verilmesi konularında anlaşmaya varmışlardır. Burada şunu belirtmekte de fayda vardır; bu gelişmeler yaşanırken 1990 yılında Avrupa Birliği komisyon başkanı Abel Matutes’in ismiyle anılan “Matutes paketi” Yunanistan’ın vetosu ile engellenmiştir.²¹² Bu durum Türkiye tarafından tepki ile karşılanmıştır.

Fener Rum Patrikhanesi lideri Demetrios Papadopoulos (I. Demetrios)’un ölümü sonrası yeni ruhani lider Bartholomeos ‘un (Dimitris Arhondonis) kilisenin başına geçmesi sırasında Türkiye’ye gelen Miçotakis, burada Süleyman Demirel’le bir kez daha görüşmüştür.²¹³ Ancak bu sırada Kıbrıs ile ilgili gelişmelerin seyri hızlanmış, iki ülke arasındaki karşılıklı olumlu adımlarla oluşturulmak istenen diyalog kesintiye uğrama sinyallerini vermiştir. Nitekim Yunan Başbakan Miçotakis, Karadeniz Ekonomik İşbirliği’ne katılım için İstanbul’a geldiğinde, Başbakan Süleyman Demirel’le bir görüşme gerçekleşmemiştir.

²¹⁰ TBMM tutanakları, B:46, (10.03.1992)

²¹¹ Arnavutluk, Ermenistan, Azerbeycan, Bulgaristan, Gürcistan, Yunanistan, Moldovya, Romanya, Rusya, Türkiye ve Ukranya gibi 11 ülkenin başını çektiği oluşum, 25 Haziran 1992 tarihinde İstanbul’da bir araya gelerek deklarasyona imza atmıştır. Irena Rudneva ana Eileen Petzold-Bradley, “Environment and Security Challenges in the Black Sea Region”, *Responding to Environmental Conflicts: Implications for Theory and Practice*, Edited By: Eileen Petzold-Bradley, Alexander Carius, Arpád Vincze, Kluwer Academic Publishers, Budapest 2001, s. 198.

²¹² Alexander Kazamias, “The Greek Variable in EU-Turkish Relations”, *Turkey and the European Union: Internal Dynamics and External Challenges*, Edited By: Joseph S. Joseph, Palgrave Macmillian, New York 2006, s.142.

²¹³ Kosta Tsipis, *a.g.e.*, s. 243.

3.3 Kıbrıs Sorunu

Soğuk Savaş Dönemi boyunca Türkiye ve Yunanistan arasında ilişkilerinin nabzını en çok etkileyen sorunların başında gelen Kıbrıs sorunu dönemin sona ermesiyle yeni gelişmelere sahne olmuştur. ABD, Soğuk Savaş Dönemi boyunca meselenin SSCB lehine olmaması için Kıbrıs sorununu kendi menfaatleri doğrultusunda değerlendirip Türkiye ve Yunanistan politikasını buna göre dizayn etmiştir. GKRY lideri Makarios'un olumsuz tavrına karşın ABD'nin çekimser duruşu, Yorgo Vasos Vasiliu'nun başa geçmesinin ardından değişime uğramış, adada çözüm için Türk ve Rum tarafı görüşmelere başlamıştır.²¹⁴

Soğuk Savaş Dönemi sonlarına doğru Türkiye ve Yunanistan kronikleşmiş sorun olan Kıbrıs'ı ilişkilerde bir anahtar olarak görmüştür. Ancak ne var ki, Papandreu hükümetinin diyalogdan uzak tavrı uzun bir süre ilişkileri gergin seviyede tutmuş, Özal hükümetinin yakınlaşma çabalarına rağmen diyalogsuz ortam Kıbrıs'ta nihai çözüm için gerekli adımların atılmasını geciktirmiştir. Türkiye'de yaşanan 1980 darbesi sonrası demokrasiye geçiş ile birlikte Türkiye'nin ekonomik kalkınmasını sağlamak ve dünya ile entegrasyonun gerçekleşmesi için dış politika argümanlarını gözden geçiren Özal, AB'ye üye olmak için önünde var olan engellerin en önemlilerin başında Kıbrıs meselesi olduğunun farkına varmış, meselenin çözümü içinde Yunanistan ile iyi ilişkiler kurmak istemiştir.²¹⁵ Türkiye'nin bu amacını iyi tahlil eden ve AB kozunu kullanmayı düşünen Yunanistan, Soğuk Savaş Dönemi sonlarına doğru Ege'de yaşanan krizlerde diyalogsuz tavrını sürdürmeyi devam ettirmiş, krizden çıkmak adına Özal'ın görüşme talebine rağmen kıta sahanlığı konusunda Uluslararası Adalet Divanı'na gitmeyi koşul olarak sunmuştur. Papandreu, Türkiye'nin Yunanistan üzerinde uzun vadeli planlara sahip olduğunu, Ege'yi istikrarsızlaştırmak istediğini bu konuda da en büyük destekçisinin ABD olduğunu her fırsatta vurgularken, böyle bir ortamda diyalog kurulmasının mümkün olmayacağını egemenlik meselelerin tartışmaya bile açılmayacağını bu dönemde sık sık dile getirmiştir. Bu yüzden Türkiye ile yalnızca kıta sahanlığı meselesinin görüşülebileceğini bunun içinde UAD ekseninde bir anlaşmaya varılacağı

²¹⁴ William C Banks, *Political Handbook of the World 1997*, CQ Press, Washington 1997, s. 210.

²¹⁵ Michalis Stavrou Michael, *Resolving the Cyprus Conflict: Negotiating History*, New York 2009, s. 104.

düşüncesini bir dış politika yolu olarak tercih eden bir Papandreu profili vardır. Aslında bu durum Yunan devlet politikasında kalıplaşmıştır.²¹⁶

içerisinde de birtakım gelişmeleri beraberinde getirmiştir. Bundan sonraki süreçte AB'nin Kıbrıs sorununu Türkiye önüne tam üyelik için koşul olarak sunması Türk-Yunan ilişkilerinde 1990'lı yılların hareketli geçeceği sinyali vermiştir. GKRY, 3 Temmuz 1990 tarihinde Kıbrıs'ın tamamı adına AB'ye tam üyelik başvurusunu yapması Kıbrıs sorununa da yeni bir boyut kazandırmıştır. Ancak burada belirtilmesi gereken en önemli hususlardan bir tanesi de Türkiye'nin 17 Nisan 1990'da AB'ye yaptığı tam üyelik başvurusudur.²²⁰ Soyalp Tamçelik'e göre, AB'nin Kıbrıs konusundaki ısrarı bu adımdan sonra daha da artmıştır. Nitekim Türkiye'nin tam üye olması için Kıbrıs sorununun olmazsa olmaz bir şart olarak sunulması buna bir örnektir.²²¹

Türkiye, AB'nin Kıbrıs sorununu tam üyeliğin bir koşulu olarak öne sürmesi ve GKRY'nin AB çatısı altına girmesi için yaptığı başvuru karşısında tepkisini Dışişleri kanalı ile dile getirirken, KKTC ile ekonomik düzeyde birtakım adımların atılması sonrasında gümrük, giriş çıkış gibi konularda kolaylıkların sağlanması noktasında kararlar almıştır. KKTC Cumhurbaşkanı Rauf Denktaş, GKRY'nin AB'ye üyeliğine aday gösterilmesine BM'lerin 649 sayılı kararının hukuksal tarafına vurgu yaparak cevap vermiştir. Denktaş, Ancak Kıbrıs'ta bir anlaşma yapıldığı takdirde Kıbrıs'ın AB üyeliğinin gerçekleşebileceğini dile getirmiştir. 649 sayılı kararının sahibi BM' de, AB'nin aldığı bu kararın ancak adada kalıcı bir barışın sağlandıktan sonra uygulanabileceğini, bunun dışında alınan kararlardan uzak durulması gerektiğini Genel Sekreter Cuellar aracılığı ile bir basın toplantısında dile getirmiştir.²²² Türk tarafının, KKTC'nin ve dahi BM'lerin tepkilerine rağmen AB, GKRY'nin tam üye olması ile ilgili başvuru kararını değerlendirmeye almıştır.

1991 yılının başlarında Turgut Özal'ın, ABD'nin Orta Doğu politikasını özel bir yerde tutmasının Türkiye için bir avantaj olarak görmesi, Yunanistan'ın da AB odaklı Kıbrıs sorununa yaklaşmaya başlaması, Kıbrıs'ta kalıcı çözüm için gerekli girişimlerin

²²⁰ Türkiye'nin AB üyeliği sürecinde Rauf Denktaş özellikle AB destekçileri tarafından sorunun çözümü için artan bir baskı ile karşılaşmıştır. Türkiye'nin Kıbrıs Politikası için ayrıca bkz. Altuğ Günel, "What does Turkey want from Cyprus?", *Cyprus and the Roadmap for Peace: A Critical Interrogation of the Conflict*, Edited By: Michális S. Michael, Yücel Vural, Edward Elgar, Northampton 2018, s. 53.

²²¹ Soyalp Tamçelik, "Kıbrıs'ta Çözüm İçin Ortaya Çıkan Gali ve Annan Planlarının Temel Özellikleri", *The Journal Of Academic Social Science Studies*, Number: 32, 2015, s. 65.

²²² Official Journal of the European Communities: Debates of the European Parliament, Office for Official Publications of the European Communities, <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/5ca5daeb-a627-442f-b881-d33ede35ad55>, S. 66. (21.10.2020)

hazır olduğu inancıyla Özal, Türkiye, Yunanistan, KKTC ve GKRY arasında gerçekleştirilecek dördümlü bir görüşme fikrini ortaya atmıştır. Yunanistan tarafı bu fikre sıcak bakmakla beraber, yapılacak olan görüşmenin BM'ler daimî temsilcilerinin de katılımıyla gerçekleşmesini istemiştir. ABD bu noktada devreye girerek kendisinin de içinde bulunduğu beşli konferans yapılmasını istemiş,²²³ ancak bu girişim de başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Bu dönem aktif olarak ABD'nin Kıbrıs sorununa müdahil olduğunu görmekteyiz. AB'nin Kıbrıs sorununa ilişkin harekete geçip, GKRY'nin adanın tamamına yönelik üye olması amacıyla yaptığı başvuruyu değerlendirmeye alması ABD tarafından tepkiyle karşılanmıştır. 1992 yılına kadar BM, Kıbrıs sorunu ile ilgili iki toplumun iş birliği ve anlaşması yönünde, Kıbrıs'ta başka bir gücün egemenliğini kabul etmeme, iki toplumun bir arada ve ayrılmadan kalmasını sağlayan Kıbrıs Cumhuriyeti vurgusu ile federasyon yapısının anayasal bir düzene kavuşturulmasına vurgu yapan 649 sayılı karara ek, 716²²⁴, 750²²⁵ ve 774²²⁶ sayılı kararlara imza atmıştır.

Soğuk Savaş Dönemi'nin sona ermesiyle yaşanan değişimlerin dünya çapındaki etkisi bölgesel anlaşmazlıklarla beraber etnik çatışmaların artmasına sebebiyet vermiştir. Balkanlar ve diğer coğrafyalarda yaşanan çıkar çatışmalarının etnik unsurları tetiklemesi ile yaşanan kargaşa federasyon fikrinin ne kadar doğru olacağı konusunu bir kez daha gündeme getirmiştir. Kıbrıs sorunu dünya konjonktürünün geniş çaplı değişime uğradığı böyle bir zaman diliminde ABD, BM ve AB'nin ilgi alanına daha çok girmeye başlamıştır. 1992 yılında eski Mısır Dışişleri Bakanı Butros Gali'nin²²⁷ BM Genel

²²³ Public Papers of The Presidents of the United States, George Bush, 1990 Book 1-January 1 to June 30, 1990, United States Government Printing Office, Letter to Congressional Leaders Reporting on the Cyprus Conflict April 9, 1990, Washington 1991, s. 478-479.

²²⁴ 11 Aralık 1991 tarihli 716 Sayılı BM Güvenlik Konseyi kararı için bkz. <http://unscr.com/en/resolutions/716>, (10.05.2020)

²²⁵ 10 Nisan 1992 tarihli 750 Sayılı BM Güvenlik Konseyi kararı için bkz. <http://unscr.com/en/resolutions/750>, (10.05.2020)

²²⁶ 26 Ağustos 1992 tarihli 774 Sayılı BM kararı için bkz. <http://unscr.com/en/resolutions/774>, (10.05.2020)

²²⁷ TBMM'de Mısır asıllı Kıpti BM Genel Sekreter Gali hakkında ciddi eleştiriler söz konusu olmuştur. Bu eleştirilerden en göze çarpanı Necmettin Erbakan tarafından yapılmış, Gali'nin kardeşinin Yunanistan'da büyük bir holding sahibi olduğu ve ayrıca kardeşinin eşinin de bir Rum olduğu, Sekreterin Rum lider Vasiliou ile ortaklaşa iş yaptığı, Yunanlılarla aynı inanca sahip Ortodoks kökenli böyle bir sekreterin arabulucu olmasının doğru olmadığı söylenmiştir. TBMM Meclis Tutanakları, B: 94, O:1 (25.08.1992)

Sekreteri olması ve Türkiye’de yaşanan siyasi değişim Kıbrıs sorununa da yeni bir boyut kazandıracaktır.

3.3.1 Gali Fikirler Dizisi

BM Genel Sekreteri koltuğuna oturan Butros Gali, çalışmalarına Kıbrıs’ta kalıcı bir çözüm için görüşmelerin başlatılması gerektiği yönünde Türkiye, Yunanistan, KKTC ve GKRY liderlerine bir mektupla ileterek başlamıştır. Göreve gelmesinin ardından 3 Nisan 1992’de BM Genel Kurulu’na Kıbrıs sorununun çözümü için bir çerçeve oluşturup “*Fikirler Dizisi*” raporu sunmuştur. Türk ve Rum taraflarını ikna etmeyi amaçlayan çerçeve rapor, siyasi hakların eşitliğinde Kıbrıs’ı tek bir çatı altında tek devletli bir yapıda çözüme kavuşturmayı amaçlamıştır. Ancak burada dikkat çeken BM ‘ye 3 Nisan 1992 tarihinde sunulan raporun ardından sadece 6 gün sonra 9 Nisan 1992’de BM tarafından çıkarılan 750 sayılı karardır. Yapılan görüşmeler sonrasında BM’lere sunulan raporun ardından da çıkarılan BM 750 Sayılı kararı, iki tarafı müzakerelerin tamamlanması için çabaya davet etmesinin yanı sıra Türkiye ve Yunanistan’ın çözümün konusunda uluslararası arenada etkin bir statüye sahip olduğunu vurgulamıştır. Bu karara göre; Kıbrıs’ta Federe devlet oluşturulması gündemden kaldırılacak yerine tek vatandaşlık statüsü olan bir devlet yapısı ortaya konulacaktır. 750 Sayılı Karar BM’lerin diğer aldığı kararlara göre önemli bir farkı ortaya çıkarmaktadır. Bu kararla BM Genel Sekreteri istediğinde Güvenlik Konseyi’ne başvurma opsiyonuna sahip olmuştur.²²⁸

BM kanalıyla Türk ve Rum taraflarını bir araya getiren görüşmeler 1992 yılının yaz aylarında gerçekleşmeye başlamıştır. Genel Sekreter Gali’nin de bizzat katıldığı toplantılar bir çerçeve anlaşması ile 1977 ve 1979 senelerinde yapılan anlaşmaların ışığında, iki toplumu tek devlet çatısı altında siyasal açıdan birleştirme amaçlı gerçekleştirilmiş, görüşmeler sonucunda yapılacak olan referandumla çerçeve

²²⁸ Sevil Ertuğrul, Kıbrıs Sorunu ve Birleşmiş Milletler Genel Sekreterlerinin Çözüm Önerileri, (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Doktora Tezi), İstanbul 2012, s. 280.

anlaşmanın sonuçlandırılması hedeflenmiştir. Görüşmelerde ilk olarak toprakların paylaşımı konusunda anlaşma zemini aranmıştır. Denktaş, Gali'nin su kaynaklarının çok olduğu Güzelyurt bölgesini Rum tarafı sınırlarına katan haritasına karşı çıkmış Türk tarafının itirazı sonucu bu konuda bir anlaşma zemini oluşturulamamıştır. Clement Dodd'a göre, Genel Sekreter Gali'nin sunduğu bu harita Kıbrıs Türklerinin adadaki toprak kaybını artıran bir harita olmakla beraber, Kıbrıs'ın kuzeyde üretim kaynaklarının merkezi olan Güzelyurt (Morphou) bölgesinin Rumlara bırakılmaktadır. Bu durum Kıbrıs Türklerinin kabul edemeyeceği şartlardan birini oluşturmuştur.²²⁹ Bu konuda anlaşmaya varılamayacağını anlayan Gali, görüşmeleri göç ve anayasal konularına kaydırmıştır. Yaz aylarının sonlarına doğru kesilen görüşmeler sonrasında Gali'nin Konseye sunduğu raporda Türk tarafının tartışmaya açmadığı Gali haritası 774 sayılı kararla temel çerçeve anlaşmasının içerisine konulmuş, taraflar arasında tekrar görüşmelerin devam etmesi için ileri bir tarih belirlenmiştir.²³⁰

Görüşmeler tekrar başladığında KKTC temsilcileri 100 paragraflık Fikirler Dizisi'nin 91 paragrafını onaylamıştır. Ancak BM iki taraf arasında anlaşmaya varılmamasının faturasını da Türk tarafına çıkarmıştır. Gali ve BM'nin suçlayıcı tavrından rahatsızlık duyan Türk tarafına, çıkarılan 789 sayılı kararla görüşmeleri çıkmaza soktuğu ve bu doğrultuda müzakerelere ayak uydurulması gerektiği iletilmiştir. Kararda geçmiş yıllardaki çıkarılan BM kararlarına atıf yapılmış, ancak Kıbrıs'ta iki toplumun varlığına vurgu yapan 649 sayılı karara değinilmemekle birlikte Türk tarafına Gali Fikirler Dizisi ve haritasına uyulması, buna ek olarak da güven sağlayıcı önlemlerin alınması yönünde çağrı yapılmıştır. Çıkarılan kararda 649 sayılı Güvenlik Konseyi kararına yer verilmemesi hem Türkiye Dışişleri Bakanlığı hem de KKTC Cumhurbaşkanı Rauf Denktaş tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Gali'nin görüşmelerin başından itibaren Türk tarafını suçlayıcı tavrı bu süreçte de devam etmiştir. Nitekim Güvenlik Konseyi'nin 789 sayılı kararı Denktaş ve KKTC iç siyaseti tarafından da adaletsiz olarak değerlendirmiştir.²³¹ Rum tarafı ve Yunanistan Türk tarafını suçlayan

²²⁹ Clement Dodd, *The History and Politics of the Cyprus Conflict*, Palgrave Mcmillan, New York 2010, s. 170.

²³⁰ United Nations, Security Council Resolution 774, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/774>, (20.05.2020)

²³¹ Oliver P. Richmond, *Mediating in Cyprus: The Cypriot Communities and the United Nations*, Frank Cass, London 2006, s. 203.

789 Sayılı kararı olumlu karşılarken, GKRY muhalefet partileri Gali Fikirler Dizisi ve çıkarılan son karara tepkisini sürdürmeye devam etmiştir.²³²

KKTC ile GKRY arasında gerçekleştirilen görüşmeler dizisi GKRY’de yaşanan seçim hazırlıkları yüzünden kesintiye uğramış, Vasiliou yeniden aday olmakla beraber Gali Fikirler Dizisi görüşmelerinde başarılı olduğu inancı ile seçimlere girmiştir. Oysa GKRY’de aday olan diğer liderler ise Gali Fikirler Dizisi’ni kabul edilemez olarak nitelendirmişti. GKRY’de yapılan seçim Vasiliou’nun beklediği gibi geçmemiş, Glafkos İoannu Klarides seçimden zaferle ayrılmıştır. Klarides²³³ yönetime gelir gelmez karşı olduğu Fikirler Dizisi konusunda çekimser bir tavır sergileyerek Kıbrıs görüşmeleri yerine dikkatini daha çok AB odaklı çalışmalara yönlendirmiştir. Ayrıca sadece AB odaklı değil ABD ile de ilişkileri ilerletmek isteyen Klarides, Yunanistan ile de askeri odaklı çalışmalara önem vermeyi tercih etmiştir. Burada belirtilmesi gereken unsurlardan bir tanesi de GKRY’nin 1990’lı yıllarda daha çok BM’ler odaklı politikadan ziyade AB odaklı sorunun çözümüne yaklaşmasıdır.²³⁴ Bu durum yapılan müzakerelerin başarısızlıkla sonuçlanmasında önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Güvenlik odaklı düşünen GKRY, AB’ye tam üyeliği gerçekleşirse Kıbrıs’ta bulunan Türk askerinin varlığının fazla tutunamayacağını hesap etmiştir.²³⁵

Glafkos İoannu Klarides’in Cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra BM Genel Sekreteri Türk ve Rum liderlere New York’da Kıbrıs sorunun çözümü için bir araya gelme çağrısında bulunmuştur. KKTC ve GKRY ile temas kuran Genel Sekreter, müzakerelerin tekrardan başlaması konusunda anlaşmaya varmış, güven sağlayıcı önlemlerin oluşturulması için gerçekleştirilecek toplantıların ilkinin yapılmasını planlayarak takvimde uygun bir zaman ayarlamıştır. Buluşma gününde New York’ta bir araya gelindiğinde Türk tarafı için sürpriz bir gelişme yaşanmıştır. BM Güvenlik Konseyi’nin daimî beş üyesi Türk tarafının bilgisi dışında haber verilmeden toplantıya

²³²“Vasilius Bayram Yapıyor”, Milliyet Gazetesi, 27 Kasım 1992.

²³³ Glafkos Klerides, geleneksel Hristiyan Demokrasisi ve serbest piyasa mekanizması odaklı Democratic Rally (Dimokratikos Synagermost DISY) partisi kurucusudur. Kıbrıs Rum Kesimi hakkında ayrıca bkz. Hans Slomp, *Europe, A Political Profile: An American Companion to European Politics*, 1. Cilt, ABC-CLIO, California 2011, s. 690.

²³⁴ Kıbrıs Rum Kesimi AB ve Kıbrıs Görüşmeleri hakkında Klarides’in kitabı için bkz. Glafkos Clerides, *Negotiating for Cyprus 1993-2003*, Rutzen, Wiesbaden 2008.

²³⁵ Sevil Ertuğrul, *a.g.e.*, s. 293.

iştirak etmiştir. Genel Sekreter böyle bir ortamda bir araya gelen iki tarafa Güven Arttırıcı Önlemler (Confidence-Building Measures) ismi altında KKTC ile GKRY arasında çözüm için maddeleri içeren paketi imza etmek şartıyla önlerine sunmuştur. Paketin içeriğini²³⁶ inceleyen Rauf Denktaş, böyle bir paketi KKTC Meclisi'ne danışmadan imza edemeyeceğini söyleyerek ülkesine geri dönmüştür.²³⁷ Eski ABD Başkanı Bill Clinton'a göre ortaya sunulan paket son derece adil ve dengelidir; tarihi bir fırsat hem Kıbrıs Türkleri hem de tüm Kıbrıslılar için kaçırılmıştır.²³⁸ Burada belirtilmesi gereken husus, KKTC tarafına sunulan teklifin Türkiye tarafından kabul edilme arzusunun Türkiye Dışışleri kanalı ile BM Genel Sekreteri'ne iletilmesidir. Türkiye ayrıca KKTC üzerindeki ambargonun kaldırması yönünde de isteğini de burada dile getirmiştir. Ancak Denktaş'ın, KKTC içerisinde yaşanan siyasi çalkantılı süreçte artık görüşmelere kendisinin katılamayacağını, yerine KKTC Dışışleri Bakanı'nın katılabileceğini açıklaması ve bu durumu da BM Genel Sekreteri'nin kabul etmemesi sonucunda KKTC ve GKRY'ne çözüm için sunulan paket ile ilgili görüşmeler kesilmiştir.²³⁹

1990'lı yılların ilk zaman diliminde Türk-Yunan ilişkilerine sadece Kıbrıs sorunu damgasını vurmamıştır. Bu dönemde azınlıklarla ilgili sorunlar da iki ülke gündemini meşgul etmiştir.

²³⁶ Türk ve Rum tarafına sunulan paketin bazı maddeleri şunlardır:

-Türk ordusu denetiminde olan Kapalı Maraş bölgesinin bir bölümünün BM kontrolüne verilmesi, bölgenin ikamete açılarak Türklerin ve Rumların ortak faydalanmasının sağlanması

- Lefkoşa Havaalanının kullanımın BM kontrolünde uluslararası trafiğe açılması, Trafik denetimin sınırlı olarak hak sahibi yabancı havayollarına sunulması ve Türkiye'dekilerinde bundan aynı şekilde faydalanması

-Bu havalimanından ülkeye giriş yapanların hem Rum kesimi hem de Türk tarafına rahatça gidip gelebilmeleri, Michalis Stavrou Micheal, a.g.e., s. 133.

²³⁷ United States Department of States, *United States Participation in The United Nations, Report by the President to the Congress for the year 1992*, Department of State Publication, Breau Of International Organization Affairs, U.S Government Printing Office, Washington 1993, s. 32.

²³⁸ Public Papers of The Presidents of The United States, *William J. Clinton 1993, Book II- Agust 1 To December 31, 1993*, United States Government Printing Office, Washington 1994, s. 1395.

²³⁹ Melek Fırat, a.g.e., s. 458.

3.4 Azınlıklarla ile ilgili Gelişmeler

Yunanistan'da Batı Trakya Türk azınlığı ve Türkiye'de bulunan İstanbul Rumlarının hakları Lozan Antlaşması'nın 37-45. maddeleri ile garanti altındadır. Türk-Yunan ilişkilerinin seyri iki ülke azınlığının üzerindeki etkiyi de belirleyen unsurların başında gelmektedir. Türkiye-Yunanistan arasında 1930'lu yıllardan 1950'li yılların yarısına kadar geçen olumlu ilişkilerin etkisi her alanda olduğu gibi azınlıklara da yansımıştır. Ancak Kıbrıs'ta yaşanan olaylarla birlikte gerilmeye başlayan Türk-Yunan ilişkileri iki ülkede bulunan azınlıkları da etkilemiştir. Kıbrıs sorunuyla beraber, Selanik'te Atatürk'ün doğduğu eve bomba atılması sonrasında Türkiye'de bulunan Rumların evlerine ve dükkanlarına saldırılmasıyla gerçekleşen 6-7 Eylül olayları iki ülke azınlıkları ile ilgili olumsuz gelişmelerin yaşanmasına sebebiyet vermiştir.

Yaşanan gelişmelerle birlikte, İstanbul Rumlarının nüfusu Türkiye'de azalmış, Batı Trakya'da bulunan Türk nüfus ise çeşitli zorluklarla karşı karşıya kalmıştır. İstanbul'da azalan Rum nüfusuna rağmen Fener Rum Patrikhanesi ise varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Azınlıklarla ilgili yaşanan gelişmeler Batı Trakya Türkleri ve Patrikhane meselesi etrafında 1990'lı yıllarda da kendini göstermiştir.

3.4.1 Batı Trakya ile İlgili Yaşananlar

Batı Trakya Türkleri ile ilgili baskılar 1990'lı yıllardan önce genelde eğitim haklarının kısıtlanması, Türklerin ellerinde bulunan malların devletin mülkiyetine geçirilmesi, çıkarılan kanunlarla Müslüman vakıfların yönetsel ve ekonomik yetkilerinin kısıtlanması gibi uygulamalarla devam etmiştir. 1981 yılında Papandreu yönetiminin iktidara gelmesi ile birlikte diyalogsuz devam eden Türk-Yunan ilişkileri sürecince Batı Trakya Türk azınlığına olan baskılar daha da artmıştır. Ali Hüseyinoğlu'na göre; Türkiye'de yaşanan 6-7 Eylül olayları ve Kıbrıs sorunu, Türkiye'deki 110.000'den 3.000'e inen Rum nüfusu ve Batı Trakya'daki Müslüman Türkler için zor zamanların

başlamasında oldukça etkili olmuştur.²⁴⁰

1980’li yıllarda Konstandinos Karamanlis’in “*Yunanistan batınındır*” söylemine karşın Papandreou’nun “*Yunanistan Yunanlılarındır*” söylemi ile hareket eden PASOK, AB üyeliğine karşın Batı Trakya Türk azınlığı konusunda olumlu bir adım atmamış aksine iktidara geldiği ilk yıllarda Batı Trakya’da yapılan kamulaştırmalarla birçok Türk’ün arazisine el koymuştur. Eğitimle ilgili kısıtlamalara devam ederek Türkçe ders sayılarında azaltma yapılmıştır. 1980’li yılların sonları Batı Trakya Türkleri için bir dönüm noktası olmuştur. Yunanistan Yüksek Mahkemesi tarafından Batı Trakya Türk Öğretmenler Birliği ve Gümülcine [Komotene] Türk Gençler Birliği dernekleri içerisinde “Türk” kelimesi geçtiği için kapatılmıştır. Bu karar 29 Ocak 1988 tarihinde 10.000’den fazla Batı Trakyalı Türk’ün katılımı ile protesto edilmiştir. Bundan bir gün sonra Davos’da bir araya gelen Yunanistan Başbakanı Andreas Papandreaou ve Türkiye Başbakanı Turgut Özal, Batı Trakya Türkleri protestosunu ve azınlıkla ilgili yaşanan gelişmeleri iki ülkenin dostane yakınlaşması için göz ardı etmişlerdir.²⁴¹ Yunanlı yazarlar Asteris Huliaras ve Charalambolos Tsardanis göre; 1991 yılında Yunan medyasında ve dış politika karar mekanizmalarında, Balkanlar’da tüm bölgenin istikrarını tehdit eden ve Yunan ulusal güvenliğine ciddi bir tehdit oluşturan bir ‘Müslüman yayının’ varlığına dair jeopolitik bir görüş ortaya çıkmıştır. Balkanlarda var olan Müslüman nüfus, Bulgaristan’ı, Eski Yugoslavya’yı, Makedonya Cumhuriyeti’ni, Kosova’yı ve Bosna’yı aşan bir eksen ile Türkiye’den Arnavutluk’a bir “yay” oluşturmaktadır. Yunan karar vericiler, Türkiye’nin Müslüman ayrılıkçı hareketleri Batı Trakya’daki Müslümanları uygun koşullar yaratmak için manipüle etmeye çalıştığını düşündüklerinden, bu yayın bölgenin istikrarına bir tehdit oluşturduğunu düşünmektedirler. Bu nedenle, Yunanistan’daki birçok kişi “Müslüman” veya “İslami” yay yerine “Türk” terimini kullanmayı tercih etmiştir. Sonuç olarak, ‘Müslüman yayı’ kavramının arkasında, Yunan toprak bütünlüğüne yönelik Türk ‘tehdidinin’ ülkenin doğusundan kuzey sınırlarına yayılacağı korkusunu oluşturmuştur. Yunan

²⁴⁰ Ali Hüseyinoğlu, *Continuities and Changes In the Minority Policy of Greece: The Case of Western Thrace*, (Middle East Technical University, The Degree of Master of Science in International Relations) Ankara 2015, s. 71.

²⁴¹ Gizemoglu Çakmak, Ali Hüseyinoğlu, “Muslim Turks of Western Thrace and Turkish- Greek Relations: The Triadic Relational Nexus”, *Conflict Areas in the Balkans*, Edited By: Pinar Yürür and Arda Özkan, Lexington Books, London 2020, s. 14.

gazetelerindeki sayısız makalede "Müslüman tehdidi" algısının tekrar edilerek işlenmesinde bu oldukça etkili olmuştur.²⁴²

3.4.1.1 Sadık Ahmet ve İbrahim Şerif'in Yargılanması

Azınlık mensubu Doktor Sadık Ahmet ve İbrahim Şerif'in yargılanması Batı Trakya Türkleri ile ilgili Türk-Yunan ilişkilerinde yer eden olayların başında gelmektedir. Haziran 1989 seçimlerinde bağımsız aday olarak parlamentoya seçilen Doktor Sadık Ahmet, kasım ayında yapılan ikinci seçimlerde de İbrahim Şerif ile birlikte bağımsız aday olarak seçim çalışmalarına katılmıştır. Ancak seçim çalışmalarında seçmene "Türk" ismi geçen broşür dağıtan iki aday, seçimlerden sonra halkın huzurunu bozdukları gerekçesiyle yargılamaya tabi tutulmuşlardır. Sadık Ahmet duruşma sonrasında mahkeme salonundan ayrılırken *"Hapse atıldım çünkü sadece Türk olduğum için, eğer Türk olmak suçsa burada tekrar ediyorum, Ben Türküm ve bunu hep hatırlatacağım. Mesajım tüm Batı Trakya Türk azınlığına, onlarda Türklüğünü unutmamalı."* diyerek salon dışında toplanan beş bin kadar Türk'e seslenmiştir.²⁴³ 18 aya kadar tutuklanma istemiyle yargılanan Doktor Ahmet ve Şerif, Selanik'te 69 gün cezaevinde kalmış ve kefaretle serbest bırakılmıştır. Ancak ilerki yıllarda Helsinki Watch Raporu ve European Commission of Human Rights tarafından çıkarılan raporda yargılamanın tarafsız ve adil yapılmadığı tespit etmiştir.²⁴⁴

Dr. Sadık Ahmet ve İbrahim Şerif'in yargılanmasından iki gün sonra, 29 Haziran'da gerçekleşecek olan Davos zirvesinin yıl dönümünde protesto amaçlı Gümülcine'de bulunan Eski Cami'de Batı Trakyalılar tarafından bir mevlit tertip edilmiş ancak bir grup Yunanlı yapılacak olan etkinliği protesto etmek için bir araya gelmiştir. Mevlit başlamadan patlak veren olaylarda sokaklara dağılan Yunanlı grup, Batı Trakya

²⁴² Asteris Huliaras, Charalambolos Tsardanis, *(Mis)understanding the Balkans: Greek Geopolitical Codes of the Post-communist Era*, Routledge Taylor&Francis Group, London 2006, 469-470

²⁴³ The Western Thrace Turks Issue In Turkish-Greek Relations: File on the Problems of Turkey, International Affairs Agency, New York 1992, s. 104.

²⁴⁴ Helsinki Watch Report, Destroying Ethnic Identity: The Turks of Greece, Human Rights Watch, New York 1990, s. 23.

Türklerine ait dükkân, iş yeri ve ofislerin camlarını dökmeye başlamış, bazı azınlık mensuplarını darp etmiştir.²⁴⁵ Yunanlı vatandaşların maddi ve manevi zarar görmediği olayda yaklaşık otuzdan fazla Batı Trakya Türkü yaralanmıştır. Akabinde Türkiye Gümülcine Başkonsolosu Kemal Gür, Rodop Valisine bir mektup göndererek yaşanan olaylarda zarar gören işyerlerini gezmek istediğini ve gerekli güvenliğin sağlanmasını istemiştir. Ancak mektupta Batı Trakya Türk azınlığından bahsederken, “soydaşlarımız” kelimesini kullanması Yunan makamlarca sert bir dille eleştirilmiş, Kemal Gür Atina Büyükelçiliğine çağrılarak ülkesine geri dönmesi istenmiştir. Türkiye bu karara olumsuz cevap verince Yunanistan çok geçmeden bir nota ile “persona non grata” ilan etmiştir. Türkiye’de çok geçmeden Yunanistan İstanbul Başkonsolosu için aynı prosedürü uygulamıştır.²⁴⁶

3.4.1.2 Müftü Seçimi

Batı Trakya’da müftüler Müslüman Türklerin dini lideri konumundadır. Yunanistan hükümeti ile azınlığın sorunlarına ilişkin temaslarda bulunan da müftülerdir. Batı Trakya Müslüman azınlığı da müftüleri sadece dini lider değil ayrıca bir siyasi lider olarak da görmektedir. Müftü seçiminin yasal arka planında 1913 Atina Antlaşması vardır. Yunan devleti bunu 1920 yılında çıkarılan 2345/1920 sayılı kanunla uygulamaya almıştır. Bu yasa ile müftüler ve baş müftüler kendi toplulukları tarafından seçilme hakkına sahip olmuştur.²⁴⁷

1980 yılına kadar müftü seçimleri ile ilgili herhangi bir sorunla karşı karşıya kalınmamış, müftüler ve baş müftü bu tarihe kadar Yunanistan hükümeti tarafından atanmıştır. Gümülcine müftüsü Mustafa Hüseyin Efendi’nin kalp krizi sonucu vefatı sonrasında Yunan hükümeti Rüştü Ethem’i göreve atamış, Batı Trakya’da yaşayan

²⁴⁵ Gizemoğlu Çakmak, Ali Hüseyioğlu, a.g.e., s. 13.

²⁴⁶ Turgay Cin, *Türk-Yunan ilişkilerinde iki eski başkent: Gümülcine-İstanbul*, Orion Kitabevi, Ankara 2009, s. 96.

²⁴⁷ Konstantinos Tsitselikis, “Muslims In Greece”, *Islam and the European Union*, Edited by: Richard Potz, Wolfgang Wieshaider, Peeters Publishing, Leuven 2004, s. 102.

Müslüman Türk azınlık bu duruma tepki gösterince yeni müftü görevinden istifa etmiştir. Yunan hükümeti bu sefer Gümülcine'ye resmi müftü olarak Cemali Meço'yu atamıştır.²⁴⁸ Mustafa Hüseyin Efendi'nin vefatıyla başlayan sorunlar zinciri, Batı Trakya Müslüman Türkleri müftülerin seçilmesi ile ilgili 2345/1920 sayılı kanunun uygulanmasını istemesi, Yunan hükümetinin de müftülerin atanması ile ilgili bir yeni yasa tasarısını meclise sunmasıyla devam etmiştir.

Yunan hükümeti 16 Şubat 1990'da Mustafa Hilmi'nin oğlu Mehmet Emin Aga'yı İskeçe Müftülüğüne ve yaklaşık bir buçuk ay sonra da Meço'yu Gümülcine müftülüğüne atamıştır. 1990 yılının ağustos ayında İskeçe Cami'nde yapılan seçimlerde Mehmet Emin Aga müftü olmuştur. Hükümetin atadığı Emin Aga'nın seçilmesi yaşananların gidişatını yumuşatsada Yunanistan birkaç ay sonra 2345/1920 sayılı kanun maddesini ilga eden müftülerle ilgili düzenlemeleri yapan 182 sayılı KHK'yı yürürlüğe koymuştur. Ancak çıkarılan yasa Batı Trakya Müslüman Türkleri tarafından tepki ile karşılanmış çıkarılan KHK'dan birkaç gün sonra yeni yapılan seçimle İbrahim Şerif'i Gümülcine müftüsü seçmişlerdir. Atanmış ve seçilmiş müftü ikileminde halkın tepkisi artsa da Yunan hükümeti 182 sayılı KHK ile İskeçe Müftüsü olarak Mehmet Emin Şinikoğlu'yü müftü olarak atamıştır.²⁴⁹

1993 yılının Müslümanların oruç tuttuğu Ramazan ayında Türkiye'nin Batı Trakya'ya gönderdiği müftülere atanmış müftülerle koordineli çalışması uyarısında bulunan Yunan makamları, Türkiye'den gelen müftülerin Batı Trakya Müslüman Türklerinin seçmediği müftülerle iş birliği yapamayacaklarını, ülkeyi derhal terk etmemeleri durumunda tutuklanacakları açıklamıştır. Türkiye ile ilişkileri geren olay sonrası Türkiye'den gönderilen müftüler geri dönmüşlerdir.²⁵⁰

Batı Trakya'da azınlıklarla ilgili yaşanan gelişmeler esnasında, Lozan Antlaşması'nda hakları güvence altında olan ve sayıları üç bine kadar gerilemiş İstanbul Rumlarının simgesi Fener Rum Patrikhanesi ile ilgili gelişmelerde göze çarpmaktadır.

²⁴⁸ Konstantinos Tsitselikis, *Old and New Islam in Greece: From Historical Minorities to Immigrant Newcomers*, Martinus Nijhoff Publisher, Boston 2012, s. 561.

²⁴⁹ Turgay Cin, *a.g.e.*, s. 255.

²⁵⁰ Melek Fırat, "Yunanistan ile İlişkiler", *a.g.e.*, s. 446.

3.4.2 Fener Rum Patrikhanesi ile İlgili Gelişmeler

Azınlık bünyesinde bir kurum olan Fener Rum Patrikhanesi'nin statüsü ile ilgili Lozan Konferansı'nda çetin tartışmalar yaşanmıştır. Osmanlı Devleti zamanında aldığı imtiyazlar ile Yunan ayaklanması dahil, Yunanistan'ın Anadolu çıkarması sırasında işgale katkıda bulunan Patrikhane'nin Türkiye dışına çıkarılması konusunda Lozan görüşmeleri sırasında Türk tarafı oldukça yoğun çaba sarf etmiştir. Görüşmeler sonucunda imza edilen Lozan Antlaşması ile Patrikhane'nin ülke içerisinde kalmasına ancak sadece bir dini makam, azınlık kilisesi olarak göreve devam etmesine karar verilmiştir. Bunun yanı sıra, patrikliğin sahip olduğu yetkilerin siyasi olarak kullanıldığı yönündeki Türk tarafının iddialarına karşılık Lozan'da müttefikler, siyasi yetkilerinden arındırılarak sadece dini görevleri olan bir Patriklik statüsünde Patrikhane'nin Türkiye'de kalmasını istemişlerdir.²⁵¹

1980 sonrası ABD, özellikle Balkanlar'da bulunan Doğu Bloku ülkelerinin Ortodoks nüfusa sahip olması sebebiyle Patrikhane ile daha çok yakından ilgilenmeye başlamıştır. Eski ABD Başkanı Jimmy Carter 1980 sonrası Türkiye'ye hacı olmak için geldiğinde Fener Rum Patrikhanesi'ni ve İzmir'deki Meryem Ana Kilisesi evini ziyaret etmiştir. Ziyareti sırasında ise bütün kiliselerin birleşmesi yönünde çağrı yapmıştır.²⁵² Yapılan faaliyetlerin etkisi ve Turgut Özal'ın Yunanistan ile ilişkileri normalleştirmek istemesi birtakım gelişmeleri de beraberinde getirmiştir.

1985 yılında gerçekleşen ABD ziyaretinde Kuzey ve Güney Amerika Başpiskoposu Patrik İakovos ile görüşen Özal'ın yapıcı tutumu sonrasında İakovos Türkiye'yi uzun bir aradan sonra ziyaret etmiştir. İakovos *"Yetki verilirse Türk-Yunan ilişkilerinin normalleşmesi için arabulucuk yaparım"* sözleriyle Türkiye ve Yunanistan arasında yumuşamada kilit rol oynayabileceği sinyalini vermiştir.²⁵³ Özal'ın ABD'ye yaptığı ziyaret sonrası ABD'li yetkililer Türkiye'de Patrikhane'ye karşı daha çok ilgi

²⁵¹ Levent Ürer, *Azınlıklar ve Lozan Tartışmaları*, Derin Yayınları, İstanbul 2003, s. 247-248.

²⁵² "Carter Bir günde iki kez hacı oldu", Cumhuriyet Gazetesi, 20 Temmuz 1985.

²⁵³ "Arabulucuk yaparım", Cumhuriyet Gazetesi, 8 Nisan 1987.

göstermeye başlamış, Patrik İakovos bu süreçte Türk-Yunan ilişkileri konusunda olumlu mesajlar vermeyi sürdürmüştür. İakovos kendisine Türkiye tarafından uygulanan persona non grata'sının kaldırılmasından sonra beklenen Davos buluşmasının gerçekleşmesinde arabulucu rolünü üstlenmiştir.²⁵⁴ Bu buluşma sonrası Andreas Papandreu Patrik İakovos'a bir mektupla teşekkür edecektir. Bu gelişmeler yaşanırken İstanbul Ortodoks Fener Rum Patriği Dimitrios 1987 yılında Moskova'da bulunan Rus Ortodoks kilisesini ziyaret etmiş²⁵⁵ ilerki aylarda Atina ve Polanya'ya gitmiştir. Patrik Dimitros bu dönemdeki ziyaretler zincirini Patrik İakovos'la birlikte Kudüs ve İskenderiye ruhani liderlerini ziyaret ederek sürdürmüştür. Cumhurbaşkanı Özal, 1989 yılında Dimitros'u makamında kabul etmiş, Yunanistan doğrudan yapılan görüşmeyi memnuniyetle karşılamıştır. Bu dönemin din merkezli geçen hareketli günlerinin altında şüphesiz çözülmeye başlayan SSCB'in hükmettiği Balkanlar ve Kafkasya'da ivme kazanan inanç potansiyelinin yükselişi olmuştur. ABD böyle bir ortamda ilgisini Patrikhane meselesine daha çok yöneltmiş, Fener Rum Patrikhanesi de bu durumu kendi lehine kullanmak için büyük bir fırsat olarak görmüştür.²⁵⁶

Soğuk Savaş Dönemi sonlarına doğru Fener Rum Patrikhanesi'ne karşı artan ilgi 1991 yılında ruhani lideri Dimitrios'un ölümüyle beraber daha da yoğunlaşmaya başlamıştır. Patrik Dimitrios'un ölümünden sonra yerine kim geçeceği konusu gündemi meşgul etmeye başlamış, kamuoyunda ABD'nin Yeni Dünya Düzeni'nde Balkanlar ve Kafkasya'da Ortodoks nüfusunu kontrol edecek Moskova'dan uzak bir tercih için ABD vatandaşı ruhani lider Patrik İakovos'u Fener Rum Patrikhanesi ruhani lideri yapacağı öngörüsü oluşmuştur. Ancak kendisinin Türkiye'de istenmeyen adam olması ve Türk vatandaşlığının bulunmaması daha çok Patrikhane içerisinden Dimitris Arhondonis'in Fener Rum Patrikhanesi yeni ruhani lideri olacağı kanısını güçlendirmiştir. Gündemi meşgul eden Patrik Dimitrios'un cenaze töreni arefesinde Yunanistan'da Türkiye Büyükelçiliği Basın Ateşe Yardımcısı Çetin Görgü Marksist-Leninist çizgide olan 17 Kasım Devrimci örgütünün üstlendiği terör saldırısında öldürülmüştür.²⁵⁷ Bu olay

²⁵⁴ Alexander Kitroeff, *The Greek Orthodox Church in America: A Modern History*, Cornell University Press, New York 2020, s. 179.

²⁵⁵ "East Meets East in a Visitor From Constantinople", *New York Times*, (26, 9.1987)

²⁵⁶ Elçin Macar, *Cumhuriyet Döneminde İstanbul Rum Patrikhanesi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2003, ss. 232-233.

²⁵⁷ Bilal N. Şimşir, *Şehit Diplomatlarımız (1973-1994)*, 2 Cilt, Bilgi Yayınevi, Ankara 2000, s. 820.

İstanbul'da yapılacak olan Patrik Dimitrios'un cenaze töreninin gölgesinde kalmış kamuoyunda çok fazla ses getirmemiştir. Tüm bu gelişmeler sonrasında son Patrik Dimitrios'un yerine Dimitris Arhondonis ruhani ismi Vartaholomeos²⁵⁸ yeni patrik olarak göreve başlamıştır.

Vartaholomeos'un göreve gelme sürecinde kamuoyunda uyandırılmak istenilen heyecanın sebebi onun 1990'lı yıllarda yapmaya çalıştıklarıyla anlaşılacaktır. Samim Akgönül'e göre; Vartaholomeos bu yıllarda iki temel amaç üzerinde çalışmalarına başlamıştır. Bunlardan ilki Fener Rum Patrikhanesi'nin uluslararası alandaki etkinliğini yükselterek ruhunu liderliğini Ortodoks dünyasına kanıtlamak, diğeri ise Türk hükümeti ile ilişkileri yoğunlaştırarak uluslararası alandaki prestijini dünyada arttırmaktır.²⁵⁹ Soğuk Savaş Dönemi'nin bitimi Sovyet güdümünde olan kiliselerin de uyanışa geçmesine sebebiyet vermiştir. Vartaholomeos göreve gelir gelmez kendisini Ortodoks dünyasında yaşanan rekabetin içerisinde bulmuştur. Bu dönem içerisinde Vartaholomeos daha çok Fener Rum Patrikhanesi'nin Ekümenlik faaliyetlerine ağırlık vermiş ve uluslararası alanda kendisini kabul ettirmek için yoğun çaba sarfetmiştir. Bu amaç doğrultusunda 1992 yılında İstanbul'da Ortodokslar kendi aralarında bir buluşmada bir araya gelmiştir.²⁶⁰ Vartaholomeos'un, Moskova Ortodoks kilisesi ile rekabetinde Fener Rum Patrikhanesi'nin Ortodoks dünyasına öncülük etme statüsünde bulunması amacıyla böyle bir buluşmaya öncülük ettiği düşünülmektedir.

1992 yılının son günlerine doğru Patrik Vartaholomeos, Yunanistan'da Aynoroz Manastırı'nı ziyaret etmiş, arkasından Girit'e geçerek burada hazır bulunan üst düzey devlet protokolü tarafından karşılanmıştır. Coşku ile karşılanan Patrik, limana ayak bastığında Yunanistan Başbakanı, Genel Kurmay Başkanı ve devlet erkanına elini öptürmüştür. Burada Yunan Başbakan Miçotakis yaptığı konuşmada Patrik'in adaya gelişinin Helen kültürünü hatırlattığını, Ortodosluk ve Helenizm'in birbiri ile bütün

²⁵⁸ Bartholomeo, Türkçe yazılışı ile Vartholomeo tarihte İsa'nın 12 havarisinden biri olarak Anadolu ve Ermenistan'ın bulunduğu bölgede vaazlar vererek halkı dininden döndürmeye çalışan bir havari olarak bilinmektedir. Fener Rum Patrikhanesi yeni Ruhani lideri kendisine bu ismi seçmiştir. Aytunç Altındal, *Türkiye ve Ortodokslar*, 17. Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul 2010, s. 207.

²⁵⁹ Samim Akgönül, "Patrikhane, Patrik Bartholomeos ve Türkiye Kamuoyu: Uluslararasılaşmanın Arkeolojisi", *Tarihi, Siyasi ve Dini ve Hukuki Açından Ekümenik Patrikhane*, Der: Cengiz Aktar, İletişim Yayınları, İstanbul 2011, s. 220.

²⁶⁰ Greek Orthodox, Ecumenical Patriarch, https://www.greekorthodox.org.au/?page_id=3674, (5.1. 2019)

olduklarını söylemiştir.²⁶¹ Bundan sonraki süreçte Patrik Vartaholomeos diğer ülkelerin patriklerini, patrikhanelerini ve başpsikoposluklarını ziyaret etmeyi sürdürmüştür. Gregorios D. Ziakas'a göre; Vartaholomeos, Doğu'da ve Batı'da yapılan bu ziyaretler zincirinde sadece Hristiyanların kutsal mekanlarıyla değil Müslümanlar ve Yahudilerle de temaslar kurarak barış mesajları vermiştir.²⁶²

Bu dönem Türkiye üzerinde Patrikhane konusunda ABD baskısının arttığı ve ABD içerisindeki Rum Ortodoks lobisinin faaliyetlerinin fazlalaştığı bir zaman dilimidir. Soğuk Savaş Dönemi sonlarına doğru devam eden bu durum 1990'lı yılların başlarında daha çok hissedilmeye başlamış, nitekim ABD Başkanı Clinton Başbakan Tansu Çiller'den Patrikhane'nin ekümenliğinin tanınmasını istemiştir. Clinton'un bu isteği Beyaz Saray'da Yunan Başbakanı Andreas Papandreou ile görüşükten sonra yapması düşündürücü olmakla beraber, Patrikhane'nin ekümenliği konusunun böyle bir zamanda dile getirilmesi ABD'deki Yunan lobisinin baskısı olarak yorumlanmıştır.²⁶³

Patrik Vartaholomeos, Türkiye'nin AB üyeliği konusunda iyimser bir tavır sergilemiştir. Clinton'un danışmanı Yunanlı George Stephanopoulos'un, Türkiye'nin AB üyesi olması konusunda olumlu açıklamalar yapan Vartaholomeos ile Atina'da görüşükten sonra, AB'ye tam üye bir Türkiye'nin, az sayıda kalan Rumların güvencesi olacağı şeklinde yorum yapması ve ABD'nin de bunun arkasında olduğu izlenimi uyandırması Yunanistan tarafından tepki ile karşılanmıştır. AB'nin Patrikhane'nin bir bürosunun Brüksel'de açılmasını istemesi de Türkiye cephesinde tepkilere yol açmıştır. Ancak Fener Rum Patrikhanesi bu isteği olumlu karşılayarak, alacağı maddi yardımlar, Ortodoks dünyasını tek elde toplama amacı ve ekümenliği için bir avantaj olarak görmüştür. Türkiye'nin tepkilerine rağmen büro açılmıştır.²⁶⁴

Türkiye'de Patrikhane'nin ekümenliği konusu halen daha tartışılmaktadır. 1994 yılında, 7 Şubat başlangıç tarihli, ABD'de bulunan Musevi Cemaatine bağlı Vicdana

²⁶¹ "Fener Patriği'ne Başkan Protokolü", Milliyet Gazetesi, 11 Kasım 1992.

²⁶² Gregorios D. Ziakas, "The Ecumenical Patriarchate of Constantinople and Recent Dialogue with Islam", *Two Traditions, One Space: Orthodox Christians and Muslims in Dialogue*, Edited By: George C. Papademetriou, Somerset Hall Press, Boston 2001. s. 241.

²⁶³ Daily Report, West Europe, The Integrated Workplace: A Comprehensive Approach to Developing Workspace, Foreign Broadcast Information Service, Washington 1994, s. 53.

²⁶⁴ Elçin Macar, *a.g.e.*, s. 243-249.

Çağrı Vakfı, Fener Rum Patrikhanesi teşvikleriyle Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı katılımlı, başkanlığını Vartholomeos'un yaptığı Barış ve Hoşgörü toplantısı gerçekleştirilmiştir. 9 Şubat'ta sona eren toplantının gerçekleştirildiği günlerde Bosna Hersek'de 68 müslüman öldürülmüştür. Toplantının son bulduğu gün ismi "Boğaziçi Deklarasyonu" olan İngilizce ve Türkçe bir bildiri yayınlanmıştır. İngilizce metnin altına Patrik Vartholomeos'un Ekümen sıfatını kullanarak imza atması, Türkçe metninde ise Fener Rum Patrikhanesi Patriği yazması tartışmaların odak noktası olmuş, yayınlanan bildirinin altına Türkiye Cumhuriyeti Diyanet İşleri Başkanı Mehmet Nuri Yılmaz da imza atmıştır.²⁶⁵ Yapılan toplantıdan birkaç ay sonra 19 Nisan'da AB Parlamentosu açılışına davet edilen Vartholomeos burada da Ekümen sıfatını kullanınca Türk kamuoyunda bu durum tepkiyle karşılanmıştır. Bu dönemde Patrikhane hakkındaki endişeler gün yüzüne çıkarken TBMM'de konu ile ilgili hükümet soru yağmuruna tutulmuştur. Bu sorulardan bir tanesi de AB Parlamentosu'nda Patrik Vartholomeos'un ekümen sıfatı ile yaptığı konuşma ile ilgilidir. Patrikhane'ye Vatikan benzeri bir devlet statüsü kazandırma iddialarına karşılık 1994 yılında Vartholomeos'un bazı Avrupa ülkelerine yaptığı ziyaretler sırasında "*Patrikhane'nin devlet kurma amacıyla olmadığı, Türkiye devleti yasaları tarafından korunduğu*" ile ilgili sözleri delil olarak gösterilmiştir.²⁶⁶

Bu dönemde iki önemli gelişmeye dikkat çekmekte fayda vardır. 1994 yılının son aylarına doğru Yunanistan tek taraflı olarak Ege Denizi'nde karasuları sınırını 6 milden 12 mile çıkarma kararı almıştır. Türkiye ve Yunanistan arasında gerilimi tırmandıran bu gelişme, TBMM'de (casus belli) savaş sebebi kararının çıkmasına sebebiyet vermiştir. Aytunç Aytundal'a göre; bu dönem Yunanistan ve Rusya arasında bir ittifakın oluşturulduğu dönemdir. Bu ittifakın ana aktörünü de Pan-Ortodoks ittifakı oluşturmakta ve Fener Rum Patrikhanesi burada kilit rol oynamaktadır. Yunanistan, 16 Kasım'daki 12 mil kararına odaklanmış bir yandan da PKK'ya doğrudan ve gizlice destek vermeyi sürdürmüştür.²⁶⁷ Altındal'ın bu tespiti Yunanistan ile Türkiye arasında

²⁶⁵ Olivier Clément, *Conversations with Ecumenical Patriarch Bartholomew*, St Vladimir's Seminary Press, New York 1997, I, S. 46.

²⁶⁶ TBMM Tutanakları, Yazılı Soru Önergesi, B: 81, 1.3.1995, 0:4. Sayı: SPLD/25-2087

²⁶⁷ Aytunç Altındal, *a.g.e.*, ss. 243-244.

1997 yılında yaşanan S-300 füze savunma sistemi krizi ile desteklenmektedir.

Vartaholomeos kültürel ve kamuoyu odaklı çalışmalarla da gündemin dikkatini çekmeye çalışmıştır. 1990 yılında Dünya Doğal Hayatı Koruma Vakfı Başkanı Prens Philip'in Girit'te bir açılış konuşması yapması ve eski Patrik Dimitros'un 1 Eylül tarihini de çevre günü ilan etmesi ile Heybeliada Ruhban Okulu'nda her yıl düzenlenen çevre toplantıları yapılmaya başlanmıştır. 1992 yılında Prens Philip, Patrik Vartholomeos'un davetlisi olarak İstanbul'a gizli bir toplantı için gelmiş, bu toplantı sonrası Heybeliada'da bulunan Ayatriada Manastırı'nda çevre ve din konulu sempozyuma katılmıştır. Dünya Doğal Hayatı Koruma Vakfı Başkanı olarak sempozyuma iştirak ettiğini söyleyen Prens Philip'ten sonra konuşan Patrik Vartholomeos, *"çevreyi korumanın bir inanç meselesi olduğunu ve teolojik bir yanı bulunduğunu"* dile getirmiştir.²⁶⁸ 1995 yılında devam eden çevre etkinlikleri Ege Denizi kapsamlı olarak Pire, İstanbul, Kuşadası hattında devam etmiş, yine Prens Philip'in iştirak ettiği tura ABD Başkan Yardımcısı Al Gore ve Türkiye'nin en önemli iş adamlarından Rahmi Koç destek vermiştir. Gemilerde gerçekleşen tur, Aziz İoannis ile özdeşleşen Patmos adasında devam etmiştir.²⁶⁹ Burada belirtilmesi gereken önemli bir nokta ise Yunanlı bir armatöre ait Alexander isimli bir yattan inen Vartholomeos, Patmos'da Yunanlı Bakanların da içinde bulunduğu bir devlet töreni ile karşılanmıştır.

1992 yılında başlayan çevre ile ilgili sempozyumların bir diğeri 1997 yılının yine eylül ayında planlanmıştır. Yunanlı bir iş adamı tarafından temin edilen, Venizelos ismini taşıyan gemi ile başlayan yolculuklar serisinin Trabzon'dan başlayıp, Karadeniz'de bulunan diğer şehirlerde durup, Selanik'te son bulması hedeflenmiştir. Rahmi Koç, yolculuğun ilk durak noktası olan Trabzon'a gidilmesi için davetlilere kendi özel uçağını tahsis etmiştir. Yapılacak olan organizasyon Türkiye'de özellikle milliyetçi kesim tarafından eleştirilmiş, gezinin Rum Pontus Devleti hayalini canlı tutma girişimi olduğu söylemleri kamuoyunda yankı uyandırmıştır. Nitekim Trabzon'a gelen davetliler burada taşlı protesto edilmiştir.²⁷⁰ Gemi İstanbul sınırlarına geldiğinde de aynı şekilde

²⁶⁸ "Prens ne Arıyor", Milliyet Gazetesi, 2 Haziran 1992

²⁶⁹ Elçin Macar, *a.g.e.*, ss. 244-245; Ecumenical Patriarchate, to Host High-Powered Symposium on Patmos, http://www.rsesymposia.org/themedia/File/1150759861-athens_news-01-09-95.jpg (21.09.2020)

²⁷⁰ "Trabzonda Gemi Skandalı", Cumhuriyet Gazetesi, 21 Eylül 1997.

tepkilere maruz kalmıştır. Burada Yunanlılar ve Türkler için ayrı bir öneme sahip Ayasofya'nın sempozyum kafilesi tarafından ziyaret edilmesi, özellikle Türkiye'deki İslamcı gruplar tarafından eleştirilmiştir. Etkinliğin son durağı Selanik'te kafilenin devlet töreni ile karşılanması Patrikhane ile Atina arasındaki bağın bir göstergesi olarak değerlendirilmiştir.²⁷¹

Fener Rum Patrikhanesi ile ilgili Vartholomeos'un mesai harcadığı bir konu da Heybeliada Ruhban Okulu'nun (HRO) açılması ilgilidir. Türk-Yunan ilişkilerinin iyi olduğu altın yıllar olarak nitelendirilen bir dönemde Teoloji Yüksek Okulu vasfıyla Lozan Antlaşması'na ters olarak okulun statüsü değiştirilmiş ve yabancı öğrencilerin burada ders görmesinin önü açılmıştır. Ancak HRO 1971 yılında Danıştay başvurusu ve Anayasa Mahkemesi kararı ile 1951 yılında değiştirilen yönetmelik ile diğer yüksekokullar hükümlerine bağlanmıştır. Okulun diğer üniversiteler gibi devlete bağlanmasını istemeyen Patrikhane de teoloji bölümüne son vermiştir.²⁷² İstanbul Rum azınlığının azalmasından dolayı da lise kısmında hukuksal bir değişiklik yapılmamasına rağmen okulda öğrencisizlikten eğitim öğretim yapılamamaktadır.

HRO'nun açılması ile ilgili ABD Ortodoksları ruhani lideri Patrik İakovos ve Fener Rum Patriği Vartholomeos konu ile ilgili taleplerini Türk hükümetlerine zaman zaman dile getirmişlerdir. Türk-Yunan ilişkilerinin diyolog arayışları içerisine girdiği dönemde görevdeyken yaşamını yitiren Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın cenazesi için Türkiye'ye gelen Miçotakis, Süleyman Demirel ve Patrik Vartholomeos ile görüşmüştür. HRO'nun açılması hakkında umutlu olduğunu söyleyen Miçotakis, Patrik Vartholomeos'un Türk-Yunan ilişkilerinin seyrinden memnun olduğunu, ilişkilerin iyi olmasının Patrik'e rahat nefes aldırıldığını ifade etmiştir.²⁷³ 1994 yılında HRO'nun ilk açılış vesilesi ile dünyanın çeşitli yerlerinden gelen üç yüz kadar din adamı ve ruhani liderler okulun açılması konusunda yazılı başvuru yaparak hükümetten yardım beklediklerini dile getirmişlerdir. 1995 yılında da Türk-Yunan ilişkileri ve Kıbrıs konusunda diplomatik bir gezi düzenleyen ABD Başkanı Bill Clinton'un özel danışmanı

²⁷¹ Samim Akgönül, a.g.e., s. 231-232.

²⁷² Emruhan Yalçın, *Son haçlı kalesi Heybeliada*, Elips Kitap, Ankara 2009, s. 72.

²⁷³ "Demirel'in Cumhurbaşkanlığı Adaylığını Beklemiyordum", Milliyet Gazetesi, 23 Nisan 1993

George Stephanopoulos okulun açılması konusunu bir kez daha gündeme getirmiştir.²⁷⁴

3.5 Diyalogdan Gerginliğe: Papandreu Dönemi

1990'lı yılların başlarında Türkiye ve Yunanistan'ın diyalog çabaları geleneksel devlet politikaları, mevcut sorunların aşılammaması, iç siyasette yaşananların ve kamuoyunun etkisiyle istenilen seviyeye getirilememiştir. Yeni Dünya Düzeni'nin etkisi ve bölgesel yaşanan gelişmelerde Yunanistan, Türkiye ile diyalog yollarını ararken bir yanda da Makedonya ile isim sorunu, Arnavutluk ile mevcut sorunlar ile karşı karşıya kalmıştır. Tüm bunların yanında bir de Yunanistan'da yaşanan ekonomik bunalım ve kemer sıkma politikaları muhalefetin elini güçlendirmiştir. James F. Brown'a göre; Papandreu'nun seçim söylemleri Türkiye, Makedonya ve Arnavutluk için oldukça şovenisttir.²⁷⁵ 1993 yılında Yunanistan'da yapılan erken seçimler sonucunda Andreas Papandreu yeniden iktidara gelmiştir. Papandreu'nun tekrar başbakanlık koltuğuna oturması Türk kamuoyunda ilişkilerin yeniden gerginleşeceği beklentisini oluşturmuştur.

Miçotakis yönetiminin uygulamalarını eleştiren Papandreu, iktidara gelince beklendiği gibi Türk-Yunan ilişkilerini olumsuz etkilemiştir. Bu adımlardan ilki Yunanistan ve Kıbrıs Rum kesimi arasında yapılan Ortak Savunma Doktrini olmuştur. Ardından AB ekseninde yaşanan ilişkiler sarmalı ve Kıbrıs sorunun etkisi, Ege Denizi karasuları sınırını 12 mil çıkarma arzusunu yasallaştırmaya çalışan Papandreu yönetimi Türk-Yunan ilişkilerinin gidişatını etkileyen bir dönemin başlangıcını oluşturmuştur. Öte yandan Papandreu 1980'li yıllarda olduğu bu dönemde de terör örgütü PKK ile ilişki kurmaya daha sık bir şekilde devam etmiştir.

²⁷⁴ "Clinton Danışmanı Ankara'da", Cumhuriyet Gazetesi, 19 Ağustos 1995.

²⁷⁵ James F. Brown, *Hopes and Shadows: Eastern Europe After Communism*, Duke University Press, Carolina 1994, s. 185.

3.5.1 Yunanistan- GKRY Ortak Savunma Doktrini

Papandreu göreve gelir gelmez öncelikle son üç yıl boyunca Yunanistan iç politikasında mücadele alanı olan Makedonya ile ilişkiler konusunda adımlar atılacağı konusunda işaretler vermiştir. Arkasından Yunanistan Dışişleri Bakanı'nın Yugoslavya'yı ziyaret etmesi, rekabet içinde olduğu Balkanlar'da Türkiye'ye karşı bir politika izleneceği, NATO ve BM'nin tutumuna karşı Yugoslavya'yı destekleyeceği öngörüsünü oluşturmuştur. Bu öngörü beklendiği gibi doğru çıkmış, Yunanistan Makedonya politikasında dışlayıcı bir siyaset izlerken diğer taraftan Yugoslavya'yı destekler bir pozisyonda kalmayı tercih etmiştir.²⁷⁶ Bu durum Balkanlar'da Yunanistan ve Türkiye arasında rekabetin seyrini hızlandırırken, Türkiye'nin Makedonya'nın bağımsızlığını kabul etmesi ve ayrıca bölgedeki kültürel bağlarının varlığı Yunanistan'ı çevreleniyor hissine kaptırmıştır.²⁷⁷

Soğuk Savaş Dönemi sonrası Yeni Dünya Düzeni'nde Balkanlar, Kafkasya, Orta Doğu'da yaşanan değişimlerle Yunanistan, Kıbrıs sorunun bölgesel bir güvenlik sorunu teşkil ettiği, 1974 yılında yaşananlarla beraber tehdittin Türkiye'den gelebilme potansiyeli saptaması ile bir güvenlik anlayışı benimsemiştir. 1980'li yıllarda Türk tehdidi söylemini destekleyen politikalarla iki ülke ilişkilerinde diyalogtan uzak bir dış politika benimseyen, komşusu Türkiye'yi "*Doğudan Gelen Tehlike*" olarak nitelendiren Papandreu'nun 1993 yılında tekrar başbakan olduğunda yapacağı ilk işlerden birisi de GKRY lideri Klarides ile birlikte savunma iş birliği anlaşması yapmak olmuştur.²⁷⁸ "*Ortak Savunma Doktrini*" olarak kamuoyuna duyurulan ve içeriği askeri olarak belirlenen doktrinin temel hatları şu şekilde belirlenmiştir:²⁷⁹

Bunlardan ilki, Kıbrıs'ın Yunanistan'ın savunma sorumluluğu içine dahil edilmesidir. GKRY karşı yapılacak Türk saldırısının Yunanistan'a yapılmış olarak

²⁷⁶ Realizm ve Yugoslavya'nın parçalanma sürecinde ülkelerinin tutumları için bkz. Stephen M. Saideman, *The Ties That Divide: Ethnic Politics, Foreign Policy, and International, Divide Conflict*, Columbia University Press, New York 2001, s. 145.

²⁷⁷ Bilge Ustaoglu, *Yunanistan'da Panhellenik Sosyal Hareketin (PASOK) Kuruluşu, Gelişimi ve Dış Politikası, (Andreas Papandreu Yönetimi)*, (Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Doktora Tezi), Ankara 2020, s 378.

²⁷⁸ Neophytos Loizides *Designing Peace: Cyprus and Institutional Innovations in Divided Societies*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia 2016, s. 28.

²⁷⁹ Melek Fırat, *a.g.e.*, s. 359.

değerlendirilmesi, askeri ve savunma planlanmasının Yunanistan ve GKRY arasında ortaklaşa yapılması da belirtilen içerikte yer almaktadır. Son olarak uluslararası camiada GKRY ve Yunanistan'ın ortak hareket etmesi önemli hususlardan biridir.

Soğuk Savaş Dönemi sonrasında realizm içinde sık kullanılan bir kavram olarak karşımıza çıkan güvenlik ikilemi, Yunanistan ve GKRY'nin birlikte ortaya koyduğu Ortak Savunma Doktrini ile karşımıza çıkmaktadır. Yukarıda da belirtildiği gibi, Yunanistan'ın tehdit olarak nitelendirdiği Türkiye'ye karşısında bölgesel güvenliğinin tehlikede olabileceği öngörüsüyle çıkar odaklı politikalara devam ederek askeri harcamalarını arttırmaya devam etmiştir. Bu durum Yunanistan'ın kuşatılmışlık hissine kapıldığı öngörüsünü kuvvetlendirmektedir. 1993 yılında göreve gelen Papandreu iktidarının Ortak Savunma Doktrini'ni uygulamasında etkili olan faktörlerin başında yine güvenlik ikilemi kavramına uygun Türk Silahlı Kuvvetleri'nde 1991 yılında başlatılan modernizasyonun gerçekleştirilmesiyle dengelerin değişeceğinden çekinen Yunanistan'ın endişesinin varlığı gelmektedir. Bir diğer etken ise KKTC topraklarında konuşlanmış Türk askerinin, Kıbrıs Rumlarının varlığı konusunda Yunanistan ve GKRY tarafından bir tehlike olarak algılanmasıdır. Ortak Savunma Doktrini'nin oluşmasında bu sayılanların hepsinde güvenlik ikilemi yanında güç dengesinin sağlanması amaçlanmıştır.

Yapılan Ortak Savunma Doktrini Yunanistan'a Akdeniz'de askeri ve stratejik bir hareket alanı sağlamasını, GKRY savunma hatlarının yeniden dizayn edilmesini, güneyde yeni hava ve kara üslerinin inşa edilmesini ve bunların tek bir merkezle Yunanistan'ın savunma sahası içerisine alınmasını öngörmektedir. Bu kapsamda Baf'da bir askeri havva üssü ve Terazi Deniz Üssü'nün yapılması, GKRY ve Yunanistan arasında ortak tatbikatlar düzenlenmesi, ortak askeri modernizasyon çalışmaları ile beraber ilerki yıllarda Türk-Yunan ilişkilerinde bir kriz olarak ortaya çıkacak Rusya'dan S-300 füzelerinin alınması planlanmıştır.²⁸⁰

Türkiye Ortak Savunma Doktrini 'ne karşı tepki gösterirken, Yunanistan ile GKRY arasındaki askeri hareketlilik devam etmiş, GKRY'da Yunan asker sayısı

²⁸⁰ KIBRIS Meselesinin Tarihçesi, BM Müzakerelerinin Başlangıcı, http://www.mfa.gov.tr/kibris-meselesinin-tarihcesi_-bm-muzakerelerinin-baslangici.tr.mfa, (09.09.2020)

arttırılmaya başlanmıştır. Bu zaman zarfında Baf Askeri Hava Üssü ve Terazi Deniz Üslerinin inşasına devam edilmiştir. Bunlara ek Rum tarafına Rus malı T-80 tankları ve modernizasyonu gerçekleştirilmiş zırhlı personel taşıyıcı askeri araçlar getirilmiştir. Tüm yaşanan bu askeri hareketliğin yanında Yunanistan-GKRY ortak tatbikatlar düzenlemişlerdir. Bu tatbikatlar olurken Türkiye’de uluslararası sularda bazı tatbikatlar düzenlemiştir. Yunanistan’ın Kıbrıs’ın güneyinde yaşanan askeri hareketliliğine karşın Türkiye’de adaya askeri takviyede bulunmuştur.²⁸¹ Zamanın Türkiye Cumhuriyeti Milli Savunma Bakanı Turhan Tayan; Türkiye’nin, Yunanistan’ın GKRY’ne yaptığı askeri yığınak ve silahlanma ile ilgili BM nezdinde girişimlerde bulunmasıyla, 23 Aralık 1996 yılında 1092 sayılı kararın²⁸² Güvenlik Konseyi’nce çıkarıldığını belirtmiştir.²⁸³

Tüm bu gelişmeler yaşanırken, yönetime gelir gelmez Ortak Savunma Doktrini planını devreye sokan Papandreu yönetimi, 1994 yılında Ege’de tek yanlı olarak karasuları sınırını 12 mile çıkarma kararını yürürlüğe sokmaya çalışacak, Türk-Yunan ilişkilerinde başka bir krizin yaşanmasına sebebiyet verecektir.

3.5.2 Yunanistan’ın Karasuları Sınırını 12 Mile Çıkarma Arzusu

Türkiye ve Yunanistan arasındaki karasuları sınırı Lozan Antlaşması ile 3 mil olarak belirlenmiştir. Yunanistan 1936 yılında çıkardığı 230 sayılı kanun ile karasuları sınırını tek taraflı olarak 6 mile çıkarmıştır. Dönemin dostane atmosferi ile yaşanan olumlu ilişkiler ortaya konan bu kararın Türkiye tarafından görmezden gelinmesinde etkili olmuş, Türkiye 1964 yılında 476 sayılı kanunla karasularını karşılıklı ilkesinin altı çizilerek ile 6 mile genişletmiştir. Yunanistan 1982 yılında ortaya konulan Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi’ni (BMDHS) onaylayarak 1994 yılında karasuları sınırını 12 mile çıkaracağını açıklayınca iki ülke ilişkileri yeniden gerilmiştir. Türkiye

²⁸¹, “KKTC’ye Takviye”, Cumhuriyet Gazetesi, 30 Kasım 1995.

²⁸² Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Kıbrıs’da yaşanan askeri hareketlilik ve silahlanma konusundaki endişesini dile getirmiştir. Kararın ayrıntıları için bkz. UNSCR, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1092>, (11.10.2020)

²⁸³ TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 19, 45. Birleşim 14.1.1997.

için ciddi sonuçlar doğurması sebebiyle Casus Belli (savaş sebebi) olarak değerlendirilen bu durum Ege Denizi'ni bir Yunan Gölü²⁸⁴ haline getirecek, kıta sahanlığı durumu dahil olmak üzere Türkiye'nin Ege Denizi'ndeki hareket alanı kısıtlanarak askeri, siyasi ve ekonomik faaliyetler Türkiye'nin aleyhine olacaktır.

1994 yılının ilk ayında Yunanistan'ın Taşöz adası civarında sondaj çalışması yaptığına dair bilgi kamuoyuna yansımış, Türk jetlerinin uyarı mahiyetinde uçuş yaptığı haberleri ile birlikte Papandreu tarafından Ege'de bir kriz çıkarılacak beklentisi ön plana çıkmıştır. 1973 ve 1987 yılında kıta sahanlığı sorunu ile kriz yaşayan iki ülkenin 1994 yılında yine aynı sorun sebebiyle karşı karşıya geleceği bir beklenti olarak ortaya çıkarken, Taşöz civarında yapıldığı iddia edilen sondaj çalışmasının Yunanistan'ın karasularını 12 mile çıkarma girişiminin bir parçası olduğu şeklinde yorumlanmıştır. Yunanistan'ın karasularını 12 mile çıkaracağını duyurmasının ardından Türkiye Başbakanı Tansu Çiller ise Yunanistan'ın gerginliği tırmandıran açıklamalarına “*Hemen adalara çıkarım*” demeciyle karşılık vermiştir. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel ise Başbakan Tansu Çiller'in bu açıklamasını eleştirerek Cumhurbaşkanı Konstantin Karamanlis ve Başbakan Andreas Papandreu'ya dostluk anlaşması imzalayalım talebinde bulunmuştur.²⁸⁵ Ancak Demirel ilerki günlerde Gökçeada ve Selçuk Havalimanlarının pist uzunluklarının arttırılması talimatını vererek Türk Silahlı Kuvvetleri'nce Ege Denizi'nde yapılacak Deniz Kurdu-1 tatbikatını izlemek üzere tatbikat bölgesine gitmeyi planlamıştır. Yaşanan gelişmeler sonrası açıklamalarda bulunan Yunanistan hükümet sözcüsü Evangelis Venizelos, “*Yunanistan'ın Türkiye'nin havalimanlarıyla ilgili aldığı kararı dikkatli takip ettiğini ve Türkiye'nin krizi tırmandırma eğiliminde bulunduğunu*” söylemiştir. Tırmanan gergin ortam bir ara Türk ve Yunanistan arasında müsteşarlar düzeyinde yapılması planlanan görüşmelerde yumuşatılmaya çalışılsada Yunan tarafı bu görüşmeler öncesinde 12 mil konusunda ve diğer Ege sorunları ile ilgili konularda tavrında bir değişiklik olmadığını dile

²⁸⁴ Ege Denizi'nde karasuları 12 mil olursa Yunanistan uluslararası suların %71,5'ine, Türkiye 8.8'ine sahip olacaktır. Serdar Ş. Güner, “Greek-Turkish Territorial Waters Game”, *Diplomacy Games*, Edited By: Rudolf Avenhaus, I. William Zartman, Springer, Munich 2007, s. 183.

²⁸⁵ “Demirel'den Yunanistan'a Zeytin Dalı”, Cumhuriyet Gazetesi, 12 Haziran 1994.

getirecektir.²⁸⁶

Yunanistan Dışışleri Bakanı Karolos Papulyos 9 Kasım 1994 tarihinde İstanbul'a bir ziyarette bulunarak tansiyonun düşmesini sağlamıştır. Türk Dışışleri Bakanı Hikmet Çetin ile uyuşturucu, mülteciler, karşılıklı suçlamalardan kaçınma konularında görüşen iki bakan, 12 mil konusunda Yunanistan'ın hakkı karasularını 12 mile çıkarma hakkının bulunduğunu, ancak şu anda ülkesinin böyle bir girişimde bulunmasının söz konusu olmadığını söylemiştir.²⁸⁷ Tansiyonu düşüren bu açıklamadan yalnızca bir hafta sonra 16 Kasım 1994 tarihinde Yunanistan 12 mil kararını uygulama yönünde karar almış, 1 Haziran 1995 tarihinde Yunanistan parlamentosu BMDHS'ni onaylamıştır. Türkiye'de 8 Haziran 1995 tarihinde Yunan parlamentosunun aldığı karardan bir hafta sonra TBMM'de aldığı kararla Bakanlar kuruluna askerî harekât dahil bütün seçenekleri kullanma ve Yunanistan'ın karasuları sınırını 12 mile çıkarmasının savaş sebebi (casus belli) sayılacağı konusunda karar vermiştir.²⁸⁸ PASOK'lu Papandreu yönetimin karasularını 12 mile çıkarma kararı ile birlikte Türkiye-Yunanistan arasındaki ilişkilere hareketlilik getiren diğer bir konuda AB-Kıbrıs, Yunanistan-Türkiye dörtgenindeki yaşanan gelişmelerdir.

3.5.3 Avrupa Birliği, Kıbrıs, Yunanistan-Türkiye Hattı

1981 yılında Yunanistan'ın AB'ye üye olması, Türk-Yunan ilişkileri açısından önemli bir gelişme olmuştur. 1983 yılında Başbakan olan Turgut Özal'ın Türkiye'nin AB'ye tam üye olması için komşusu Yunanistan ile mevcut sorunların çözülmesi gerekliliğinin farkında diyalog arayışına başlaması, Yunanistan'ın AB'ye üye olmasının avantajını ortaya koymuş, Yunanistan, 1987 yılında AB'ye tam üye olmak için başvuran

²⁸⁶ 9 Eylül 1994'ten, 14 Aralık 1994 tarihine kadar süren Müsteşarlar düzeyinde gerçekleştirilen toplantılara Büyükelçi Tugay Uluçevik, Yunanistan Dışışleri Bakanlığı Siyasi Direktörü Büyükelçi Apostolides katılmıştır. İki taraf mevcut sorunlardan uzak diyalog ve dostluk odaklı bir yaklaşımla siyasi istişareler, Ulaştırma konusunda ortak komisyon oluşturma, Kültürel değişim programları, Çifte Vergilendirme, Kanun dışı geçiş faaliyetleri konularında toplantılar düzenlemişlerdir. Dışışleri Bakanlığı Tarihçesi 1994, <http://diad.mfa.gov.tr/diad/tarihce/1994-2.pdf>, (10.11.2020)

²⁸⁷ "Kasım'da 12 mile çıkmayacağız", Milliyet Gazetesi, 10 Haziran 1994.

²⁸⁸ Haydar Çakmak, *Türk dış politikası, 1919-2008*, Platin Yayınları, İstanbul 2008, s. 1064.

Türkiye'ye karşısında mevcut sorunların çözümünde yeni bir koz olarak AB kartını kullanmaya başlamıştır. Bu durum ileriki yıllarda sadece Ege sorunları değil aynı zamanda Kıbrıs sorunun çözümünde de kendini gösterecek, Yunanistan'ın AB içerisinde sahip olduğu veto hakkı Türkiye'nin AB üyeliği için bir engel, diplomasi masasında bir koz olarak ortaya çıkacaktır. Birol Yeşilada'ya göre, 1980'li yıllarında Ankara bu tarihte AB'ye yapılacak başvuruda Atina'nın Türkiye'yi üyelik konusunda veto etmeyeceğini, çünkü Türkiye'nin Yunanistan'ın NATO'ya tekrar dönüşünde bir engel çıkarmadığı öngörüsüyle hareket ettiğini ifade etmektedir.²⁸⁹

Türkiye'nin tam üyelik başvurusuna 1989 yılında AB'nin ekonomik ve siyasi kriterlerine hazır değil cevabını veren komisyon, Türkiye ile ilişkilerin geliştirilmesi için 1995 yılında gümrük birliğine katılma yönünde hazırlık yapılması önerisini sunmuştur. 1993 yılında komisyon ilerleme raporunda 1990 yılında tüm Kıbrıs adına AB'ye tam üyelik başvurusu yapan Güney Kıbrıs Rum Kesimi'ne olumlu yönde karar vermiş, bu durum Gümrük Birliği'ne katılmaya hazırlanan Türkiye'de kamuoyunda tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Yunanistan ise Türkiye hakkındaki Gümrük Birliği ilerleme raporu komisyon kararına itiraz etmemiş²⁹⁰ ancak 1994 yılında Papandreu yönetimi Kıbrıs konusunu Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne girmesi sürecinde bir koşul olarak ortaya atmıştır.²⁹¹

GKRY'nin tüm Kıbrıs adına yaptığı başvuru Türk kamuoyunda tartışma yaratırken, 1995 yılında tam üyelik müzakereleri başlarsa nasıl siyasi bir adım atılacağı Türkiye'de merak konusu olmuştur. 1994 yılında adanın genişleme programına alınması KKTC'nin 29 Ağustos 1994'de 47 sayılı meclis kararını almasında etkili olacaktır. Yunanlı yazar Van Coufadakis'e göre bu karar Denktaş'ın Kıbrıs sorunu görüşmelerini donduran bir karar olmuştur.²⁹² Kararın içeriğine bakıldığında Papandreu yönetiminin GKRY ile ortaklaşa attığı adımlara benzer kararların alınması dikkat çekmektedir. Buna göre: Kıbrıs Türk halkının egemenlik hakkına atıf yapılarak, eşit, siyasi ve hukuksal

²⁸⁹ Birol Yeşilada, *EU-Turkey Relations in the 21st Century*, London 2013, s. 11.

²⁹⁰ Panayotis Tsakonas, *a.g.e.*, s. 192.

²⁹¹ Clement Henry Dodd, Heinz-Jürgen Axt, *Cyprus: The Need for New Perspectives*, Eothen Press, Florida 1999, s. 116.

²⁹² Van Coufoudakis, "The Cyprus Question: International Politics and the Failure of Peacemaking", *Greece in the Twentieth Century*, Edited By: Fotini Bellou, Theodore A. Couloubis, Theodore C. Kariotis, Franks Cass, London 2004, s. 125.

yapısının garantiye alınmadan ABD’de ortaya atılan Güven Arttırıcı Önlemler paketinin uygulanamayacağı, federasyon olma yönünde alınan meclis kararından vazgeçildiği, ekonomik olarak Türkiye ile beraber hareket edilip bunun için mevcut engellerin ortadan kaldırılacağı, GKRY ile Yunanistan arasında Ortak Savunma Doktrini’ne denk KKTC ve Türkiye arasında benzer askeri, güvenlik ve savunma odaklı adımların anlaşmalarla atılacağı, Türkiye’nin KKTC’ye desteğinin sürekliliği konularında Demirel-Deklarasyonu yayınlanmıştır.²⁹³ Deklarasyon Brüksel’e gönderilen bir mesaj olarak yorumlanırken, Yunanistan, GKRY ile Ortak Savunma Doktrini Kapsamında askeri hareketliliği daha da arttırmıştır.²⁹⁴

1995 yılında Kıbrıs’ın tamamına yönelik AB üyelik müzakerelerinin başlatılması Yunanistan’ın Türkiye’nin Gümrük Birliği’ne imza atmasına ses çıkarmamasıyla sonuçlanmıştır. 6 Mart 1995 tarihinde Türkiye ile AB arasında imza edilen Gümrük Birliği anlaşması kararının en önemli etkisi GKRY’nin tam üyelik için takvim alması ile sonuçlanmıştır. Türkiye, GKRY’in AB’ye üyelik için verilen karara itiraz etmemiş, AB yolunda GKRY’ni muhatap almak zorunda bırakılmıştır. Neorealist yaklaşımla bu durum değerlendirildiğinde, Türkiye’nin AB yolunda taviz verdiği görülmektedir. Yunanistan ise Kıbrıs sorununu AB eksenine oturtma yolunda büyük bir başarı elde etmiştir.

Papandreu döneminde dikkat çeken ve iki ülke ilişkilerinde gerginliğe yol açan bir diğer gelişme ise Yunanistan’ın, Türkiye’ye karşı yoğun faaliyet gösterdiği PKK terör örgütüne verdiği destektir.

3.5.4 Yunanistan ve PKK Terör Örgütü Arasındaki İlişki

1973 yılında ideolojik temelleri atılan Türkiye’nin Doğu Anadolu bölgesinde sivillere ve güvenlik güçlerine silahlı saldırılarda bulunan PKK (Partiya Karkaren

²⁹³ Melek M. Fırat, “Helsinki Zirvesinden Günümüze AB-Türkiye İlişkileri Çerçevesinde Kıbrıs gelişmeleri”, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt: 4, No: 1, Ankara 2004, s. 51.

²⁹⁴ Erol Manisalı, “Türkiye ve Kıbrıs”, *AB ve Kıbrıs*, Edited by: İrfan Kaya Ülger, Ertan Efegil, Gündoğan Yayınları, İstanbul 2002, s. 115.

Kürdistan) 1990'lı yıllarda Türk-Yunan ilişkilerinde ayrı bir yer etmiştir. 1980'li yıllarda PKK'nın Avrupa, Orta Doğu ve diğer ülkelerle temasları göze çarparken, 1987 yılında Almanya Federal Suç Ofisi tarafından PKK *“tehlikeli bir oluşum”* olarak tanımlanmıştır. 1988 yılında Yunanlı General aynı zamanda Papandreu'nun yakın arkadaşı olan General Dimitris Matafias ve emekli Yunan donanma amirali Antonis Neksasis bazı PASOK milletvekilleri ile birlikte PKK'nın faaliyetlerini sürdürdüğü Beka vadisini ziyaret etmişlerdir.²⁹⁵ Yunanlılarla yakın ilişkiler kuran PKK'ın, Mümtaz Soysal'a göre; 1993 yılından önce GKRY'nde yapılandığını Kıbrıs'ın güneyinde kamplara sahip olduğunu ve her yıl 10 milyon dolarlık yardım aldığını ifade etmektedir.²⁹⁶ Emekli Amiral Antonis Naksakis'in bu görüşmeden sonra da defalarca PKK kamplarını ziyaret ettiği bilinmektedir.²⁹⁷

1990'lı yılların başlarında Yunanistan'ın, PKK ile ilişki kurduğu ve destek verdiği konusu Türkiye tarafından dile getirilmeye başlanmış, bu durum Yunan tarafına resmi kanallarla da iletilmiştir.²⁹⁸ Bu tarihlerde Yunanistan'ın Avrupa İlişkileri Bakanı Theodore Pangalos'un *“Kürt halkının özgürlük mücadelesinde destekleyici olmalıyız”* sözleriyle PKK ile ilişkilerin Papandreu döneminde daha da artacağı sinyallerini vermiştir. Nitekim Başbakan Andreas Papandreou da Fransa ve Almanya'yı PKK militanlarının girişlerde engellenmesi konusunda eleştirmiştir.²⁹⁹ Yunanistan'ın PKK'yı destekleyici tavrı örgütün bu dönemde eleman kazanmasında etkili olmuştur. PKK'nın faaliyet alanı bu dönemde giderek daha da artmaya başlamış, Türkiye içerisinde eylemleri de yükselişe geçmiştir.

Yunanistan 1990'lı yıllarda PKK için imkanlarını kullanabildiği bir ülke konumundan da öte militanların yetiştirildiği bir yer, ekonomik, lojistik desteğin sağlandığı bir köprü ve sığınak olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel Yunanistan Cumhurbaşkanı Konstantin Karamanlis'e mektup

²⁹⁵ “İtiraf”, Hürriyet Gazetesi, 2 Mart 1999.

²⁹⁶ Micheal M. Gunter, “The Kurdish Factor in Turkish Foreign Policy”, *Journal of Third World Studies*, Vol:11, Number: 2 Third World Crises, University Press of Florida, Florida 1994, s. 461.

²⁹⁷ Alman Die Wilt gazetesinin haberine göre; Yunanistan'ın PKK'yı eğittiği ve parasal yardımda bulunduğu yazılmıştır. Bu haber Türk basınında da aynı şekilde haber olarak geçmiştir., “Die Welt, PKK'yı Yunanistan Eğitiyor”, Cumhuriyet Gazetesi, 3 Aralık 1994.

²⁹⁸ Türkiye'de Milliyetçi Hareket Partisi lideri Alparslan Türkeş Yunanistan'ın PKK ile ilişki içerisinde bulunduğunu dile getirmiştir. “Türkeş'in İddiaları”, Gazetesi, 9 Kasım 1991.

²⁹⁹ Micheal M. Gunter, a.g.m., s. 462.

göndererek Fransa ve Almanya'nın PKK'nın faaliyetlerini yasakladığını hatırlatmış, Atina ve Pire'deki PKK etkinliğine dikkat çekerek bürolarının kapatılması ve ayrıca teröre destek verilmemesi konusunda uyarılarda bulunmuştur.³⁰⁰ Yunanistan Cumhurbaşkanı Karamanlis, Süleyman Demirel'in mektubunu şaşkınlıkla karşıladığını belirterek, kamplar konusunda Yunanistan'ın herhangi bir terör örgütünün eğitimine destek vermediğini, iki ülke arasındaki ilişkilerin iyi götürülmesi için çaba sarfettiklerini, terörü kınadıklarını belirtmiş, ancak PKK büroları hakkında açıklama yapmamıştır.³⁰¹

1980'li yıllarda Yunanistan'da, doğu kökenli Türk uyruklu kaçakların tutulduğu Lavron kampı, 1990'lı yıllarda ise Yunan gizli servisinin desteği ile DHKPC ve PKK militanlarının tutulduğu bir yer haline gelmiştir.³⁰² Bu militanlar gizli servis tarafından Türkiye aleyhine yapılan gösterilerde kullanılmıştır. 1990'lı yıllar Yunanistan'ın PKK'ya desteğinin bir hayli arttığı bir dönemdir. Yunanistan ülke içerisinde PKK bürolarının açılmasına izin verirken Lavrion kampı dahil Atina çevresinde iki kamp ve Kos Adası'nda bir kamp olmak üzere PKK militanlara siyasi ve askeri bilgi desteği sunacak eğitimler vermiştir. Terör uzmanı ve aynı zamanda “Suç-Terör İttifakı ve Devletler” kitabının yazarları Lyubov Grigorova Mincheva, Ted Robert Gurr, ileri yıllarda yaşanacak olan İstanbul metrosuna bombalı saldırı planlayan sekiz teröristin yakalanması ve bunların Lavrion kampından geldiğinin anlaşılması ile kampın bir eğitim kampı olduğu, Yunanistan'ın PKK'ya verdiği desteği reddetse de gizliden bir desteğin ortada olduğunu yazmıştır.³⁰³

PKK'ya finansal destek sağlamak isteyen Yunanistan “*Kürdistan için 200 milyon Drahmi*” sloganıyla bağış toplama kampanyası başlatmış, “*Ege'deki Barış Kürdistan Dağları'ndan sağlanmaktadır*” söylemini kullanmıştır. Yunanistan tüm bunların yanında ayrıca PKK'ya diplomatik ve siyasi destek de sağlamaya çalışmıştır.³⁰⁴

³⁰⁰ “Demirel'den Yunan Cumhurbaşkanı'na: Terörü himaye etme”, Milliyet Gazetesi, 07 Haziran 1994.

³⁰¹ Bu gelişmeler yaşanmadan önce Yunanistan'da Yunan hükümeti 19 Mayıs'ı “*Pontus Soykırımı*” günü ilan etmiş ardında da parlamento içerisinde milletvekilleri BM ve AGİT'e gönderilerek PKK'ya destek bildirisini imzalamıştır. Aynı zaman diliminde PKK sempatisini bir grup Atatürk'ün evinin yanında bulunan Türk Başkonsolosluğu önünde protesto gösterisi düzenlemiştir. “Fırsatçı Yunanlılar”, Milliyet Gazetesi, 2 Nisan 1992.

³⁰² James Ker-Lindsay, *Crisis and Conciliation: A Year of Rapprochement Between Greece and Turkey*, Bloomsbury Academic, New York 2007, s. 38.

³⁰³ Lyubov Grigorova Mincheva, Ted Robert Gurr, *Crime-terror Alliances and the State: Ethnonationalist and Islamist Challenges to Regional Security*, Routledge, London 2013, s. 60.

³⁰⁴ “PKK'ya destek”, Cumhuriyet Gazetesi, 24 Mart 1994.

AB içerisindeki siyasi gücünü de kullanarak, Türkiye topraklarında bağımsız Kürt devleti kurulmasına sempati duyulması amacı ile etkinlikler düzenleyen Yunanistan, PKK kamplarına halka açık ziyaretler gerçekleştirmenin yanında, örgüte örtülü destek sağlayarak sivil toplum kuruluşlarını da koordine etmiştir.³⁰⁵

1995 yılında dikkat çeken bir başka gelişme de Yunanistan ve Suriye arasında imzalanan savunma anlaşmasıdır. PKK'nın yönetim organizasyonu ve lojistik alanında bulunan Suriye ile yapılan anlaşma Türkiye tarafından düşmanca ve Türkiye'ye karşı yapılmış bir anlaşma olarak değerlendirilecektir. Türkiye'de buna karşı İsrail ile 1996 yılında anlaşma yapmıştır. Burada vurgulanması gereken Kıbrıs ve Ege sorunları kapsamında değerlendirilen iki ülke arasındaki güç mücadelesinin askeri yatırımları arttırdığı, Yunanistan'ın, Kıbrıs ve Ege'deki silahlanmalar dahil, gizli ve açıktan Türkiye'yi zor durumda bırakacak şekilde içeriden kışkırtmalara olanak sağlamaya çalıştığıdır. Yunanistan üyesi bulunduğu AB kanalı, Patrikhane kartı ve Ortodoks dünyası ile beraber Türkiye'yi köşeyi sıkıştırmayı amaçladığı, PKK'yı da içeriden kullandığı yoruma açık bir durumdur.

Yunanistan'da 1996 yılında Andreas Papandreu'nun sağlık sorunları sebebiyle görevi bırakması sonrası Kostas Simitis görevi devralmıştır. Simitis Papandreu yönetiminin uyguladığı sert politikaların etkisinden kurtulmak istesede bu durum geçmişten gelen sorunların varlığı ile kolay olmayacaktır. Türkiye ve Yunanistan bu tarihten sonra iki ülke ilişkilerini geren, krizlerle yoğun bir dönemle karşı karşıya kalmıştır.

³⁰⁵ Anıl Karaca, *Disrupting Terrorist Networks: An Analysis of The PKK Terrorist Organization*, (Naval Postgraduate School Thesis Monterey) California 2010, s. 46-47.

4. BÖLÜM

1996-2000 YILLARI ARASI TÜRK-YUNAN İLİŞKİLERİ

Çalışmanın analitik yapısında son bölüm olarak planlanan 1996-2000 yılları arası Türk-Yunan ilişkileri, krizlerin yaşandığı, iki ülke ilişkilerinin gerginleşip donma noktasını yaşadığı bir periot olarak bilinmektedir. Yunanistan'da Türkiye tehdidine yoğunlaşan Andreas Papandreu'dan koltuğu devralan Kostas Simitis, Türk-Yunan ilişkilerini AB odaklı bir noktaya taşımaya çalıştığı bu bölümde tespit edilen ana husustur. Ayrıca Türkiye ile ılımlı ilişkiler içerisinde olma eğiliminin iki ülke arasındaki temel sorunlar yüzünden gerçekleşmediği anlaşılmıştır. Ancak bu bölümün çalışmanın hipotezine katkısı Yunanistan'ın dostluk söylemlerinde gerçekten ciddi ve yapıcı mı olduğu sorusunun cevaplandırılmasıdır.

Yunanistan'ın 1994 yılında Ege Denizi karasuları sınırını 12 mile çıkarma isteğine karşın Türkiye'nin aldığı casus belli kararı, Yunanistan-GKRY arasında imza edilen Ortak Savunma Doktrini, Ege Denizi üzerinde iki ülkenin tatbikat üzerine tatbikat yapmasıyla devam eden süreç, ilerki yılların gergin geçeceğinin habercisi olmuştur. Nitekim beklendiği gibi 1996 yılında yaşanan Kardak krizi Türkiye ve Yunanistan arasında olası savaştan dönülmesiyle sonuçlanmıştır. Analitik çerçevede bu bölümün ilk alt başlığı olan Kardak krizi Türk-Yunan ilişkilerinde bir dönüm noktası olarak görülmektedir. Egemenliği tartışmalı ada, adacık ve kayalıkların hukuksal olarak tartışmaya açıldığı bu dönem Kıbrıs'ta yaşanan krizlerle Türk-Yunan gerginliğinin daha da arttığı gözlemlenmiştir. Bölümde Kıbrıs'ta yaşanan krizlerin uluslararası kamuoyunda yankı uyandırması ile ilgili saptamalarda Kıbrıs Meselesi'nin çözülmesi gerekliliği algısının oluşturulmak istendiği sorunsalı da değerlendirilmeye tabi tutulmuştur. Bu kapsamda Yeşil Hat olayları, Loiziodu davası, S-300 Füze Krizi bölüm içerisinde başlıklandırılmıştır.

Öte yandan, bu dönemde AB, Kıbrıs sorununu daha çok Türkiye'nin önüne diplomasi masasında daha sık çıkarmaya başlamıştır. 1997 yılında yayınlanan Gündem 2000 Raporu'nda, GKRY'nin, Kıbrıs'ın tamamı adına yaptığı AB üyelik başvurusu için olumlu görüş verilmesi yıllardır üyelik müzakerelerinin başlatılmasını bekleyen Türkiye

tarafından tepki ile karşılanmıştır. Çalışmanın bu bölümünde, Kıbrıs ile ilgili yaşanan krizlerle birlikte AB'nin Gündem 2000 raporu ile kamuoyunda daha çok yankı uyandıran Kıbrıs ile ilgili Loiziodu Davası'na öncelik vermesinin amacı sorgulanmıştır. Yaşanan gelişmelerle beraber son olarak Yunanistan'ın terör destekçiliğinin net bir şekilde ortaya çıkması, iki ülke ilişkilerini dondurma noktasına getirmiştir. PKK terör örgütü lideri Abdullah Öcalan'ın Kenya'da yakalanması ve üzerinden sahte GKRY pasaportu çıkması ile yaşanan Abdullah Öcalan krizi bölümünün bir başka alt başlığını oluşturmaktadır.

Bölümün son analiz edilen konusu 1999 yılında başlayan Türk-Yunan yakınlaşmasıdır. Yapılan saptamalarda iki ülkenin yakınlaşmasında halkların etkisinin büyük olduğu gözlemlenirken, yakınlaşmanın Türk-Yunan ilişkilerinin normalleşmesi ve normalleşmenin olağan bir durum mu olduğu açıklanmaya çalışılmıştır.

4.1 Krizler Dönemi

Papandreu Türk-Yunan ilişkilerini gerginleştiren, Türk tehdidi algısı ile Yunanistan'ın dış politikasını realist çizgide tutmaya çalışan bir lider olarak tarihe geçmiştir. Onun bu realist yaklaşımı, askeri harcamalara yaptığı yatırımlar ile birlikte sürekli komşularıyla gerginlik, sürtüşme, bazen krizlerin yaşanmasına sebebiyet vermiş, bu durumun sonuçları Yunanistan'da özellikle ekonomik birtakım sıkıntıları beraberinde getirmiştir. Papandreu'nun milliyetçi saldırgan söylemleri AB içerisindeki Yunanistan imajını sarsarken, Balkanlar'da oluşturulmak istenen dengeler karşısındaki uyumsuz tutumu NATO içerisinde Yunanistan'ın eleştirilere maruz kalmasına da sebep olmuştur.³⁰⁶

1996 yılı Yunanistan'da bir dönüm noktası olarak değerlendirilmektedir. PASOK lideri Andreas Papandreou'nun Başbakanlık görevinden ayrılması ile parti içerisindeki muhalefetin hareketi geçmesi sonrasında Papandreu'nun istemediği ekonomiden sorumlu eski Bakan Kostas Simitis Yunanistan'da başbakanlık koltuğuna oturmuştur. Simitis, Papandreu'nun saldırgan dış politika anlayışı ile Yunanistan'ın AB

³⁰⁶ Tom Lansford, *Political Handbook of the World 2016-2017*, CQ Press, California 2017, s. 578.

içerisindeki imajının sarsıldığının, askeri yatırımlar ile ekonominin ağır yük altında kaldığının farkındalığı ile ülkenin başına geçmiş, batı merkezli bir politika anlayışını benimsemiştir. AB çizgisinde ekonomik yönden güçlü siyasal olarak da Papandreu'nun yaptığı hatalardan uzak bir Yunanistan tablosu çizmek isteyen Simitis,³⁰⁷ AB'nin genişleme sürecine katkı sağlayan bir ülke olmak amacıyla Balkan politikasına geçmişe nazaran daha da ılımlı bir yaklaşımla devam etmek istemiş, bu kapsamda Balkan devletleri ile ekonomik ilişkileri de güçlendirmeyi hedeflemiştir. Diane Ethier'a göre Simitis, kabine içindeki sosyalist ve milliyetçi destekçilerinin etkisi ile beklenen manevrayı sağlayamamıştır.³⁰⁸ Simitis'in, Türkiye ile ilişkileri normalleştirme arzusu Balkan devletleri ile hızlı bir şekilde sorunları daha da yumuşak bir zemine oturtması kadar kolay olmayacaktır. Papandreu'nun uzun yıllar Türk tehdidi söylemi ile oluşturduğu dış politika anlayışı, tarihsel problemlerin getirdiği ana meselelerin halen daha çözülmemiş olması, Başbakan Simitis için aşılması gereken zor bir engel ve ani değişikliğin ülke içerisinde vereceği tepkinin bilinmezliği ile Türk-Yunan ilişkilerinin hemen normalleşmeyeceği gerçeğini ortaya koymuştur. Bu yüzden Simitis Papandreu'dan kalma Kıbrıs Rum kesimi ile yapılan Ortak Savunma Doktrini gibi uygulamalara aynen devam etmiş ancak Türkiye ile var olan sorunları AB merkezinin içerisine alarak, kendisinden ordu olarak daha güçlü olan Türkiye'yi AB ile muhatap etmeye çalışmıştır. Bunun için ilk olarak Türkiye ile diyalog yollarını aramak en azından Papandreu'nun bıraktığı kötü imajı temizlemek adına harekete geçmek isteyen Simitis, hükümetin başına geçer geçmez Türk-Yunan ilişkilerinde yeni bir Ege sorunun temelini atan Kardak krizi ile karşı karşıya kalacaktır. Bu sorun çözülür çözülmez ise Türkiye ile Yunanistan arasında başka krizlerle yoğunlaşan iki ülke ilişkileri, önce Gavdos sonra ise Kıbrıs ile alakalı yaşananlarla beraber Yunanistan'ın PKK'ya verdiği desteğinin ortaya çıkması ile tekrardan gergin ilişkilerin içerisinde kendini bulacak, Simitis'in arzu ettiği diyalog ortamı için en uygun atmosfer 1999 yılında iki ülkede yaşanan depremler sonrası gerçekleşecektir.

³⁰⁷ Papandreu yönetiminde (1993-1996) yılları arasında Yeni Demokrasi Partisi'nin ekonomik verilerinden daha iyi bir istikrarlı ekonomik yönetim sergilemiştir. Glen Segel, *Is there Third Way*, Glen Segel, London 2000, s. 88.

³⁰⁸ Diane Ethier, *Economic Adjustment in New Democracies: Lessons from Southern Europe*, St. Martin's Press, Inc, New York 1997, s. 50-51.

4.2 Ege Denizi, Ada, Adacık ve Kayalıklar ile ilgili Krizler

1994 yılında Yunanistan karasuları sınırını BMDHS’i maddesini öne sürerek 6 mil’den 12 mile çıkarma kararı³⁰⁹ ile Ege Denizi ile ilgili gerginlik Türkiye ve Yunanistan arasındaki gerginliğin artacağı sinyalini vermiştir. Türkiye bu karar sonrasında savaş sebebi (Causus Belli) kararını TBMM’de almış, iki ülke de bu tarihten sonra Ege Denizi’nde askeri tatbikatlar yaparak askeri anlamda güç yarışı içerisinde olduklarını göstermeye devam etmiştir. Bu süreç zarfında önce Kardak krizi ve sonrasında yaşanan Gavdos krizi, egemenliği tartışmalı ada, adacık ve kayalıklarla ilgili yeni bir anlaşmazlığın Türk-Yunan ilişkilerinde ortaya çıkmasında etkili olmuştur.

4.2.1 Kardak Krizi

1995 yılında Yunanistan Ege Bakanlığı ve Savunma Bakanlığı çalışması ile Ege Denizi’nde yaşamaya elverişli olmayan ada, adacık ve kayalıkların iskana açılacağını duyurmuştur. Bu gelişmeden sonra Figen Akad isimli yük gemisinin kaza ile Bodrum Gümüşlük açıklarında bulunan Türkçe İkizce, Yunanca İmia adasında karaya oturmasıyla başlayan süreç, kurtarma işlemini hangi devletin yapacağı tartışması üzerine diplomatik bir krize dönüşerek gözleri yeniden Ege Denizi’ne çevirmiştir.

Türkiye ve Yunanistan arasında diplomatik notalarla devam eden gerginlik, bir grup Yunanlının kayalıklara çıkıp Yunan bayrağı dikmesi ve ardından Hürriyet muhabirlerinden olan Türk gazetecilerin adaya çıkıp bayrağı indirip yerine Türk bayrağı dikmesi ile devam etmiştir. Yaşanan gelişmelerle iki ülke kamuoyu ve basın dikkatleri tamamen Kardak kayalıklarına çevirmiştir. Dikilen Türk bayrağına karşılık olarak Yunan Deniz Kuvvetleri ve Hava Kuvvetleri harekete geçerek komandolarını Doğu Kardak kayacığına indirmiştir. Türk Deniz Kuvvetleri ve Yunan Deniz Kuvvetlerini

³⁰⁹ Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi için bkz. https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf, (10.10.2020)

Kardak etrafında karşı karşıya getiren olay da heyecanlı bekleyiş sürerken Tansu Çiller “*O bayrak iner, o asker gider*” açıklamasını yapacak³¹⁰ aynı esnada yeni koltuğa oturmaya hazırlanan Kostas Simitis’de Parlamento’da “*Yunanistan’ın Türkiye’nin hareketlerine ve saldırılarına karşılık vereceğini*” söyleyecektir.³¹¹ Tüm bu gelişmelerden önce Türk ve Yunan Dışişleri bakanlıklarında nota hareketliliği yaşanırken, Yunanistan Türk Büyükelçisi’ne “*Kardak kayalıklarına yaklaşılmaması durumunda sıcak temasla cevap verileceğini*” bildirmiş, Türkiye’de Yunan Büyükelçisi’ne “*Kardak kayalıklarının hemen boşaltılması*” şeklinde mesaj geçmiştir. Gerilim devam ederken Kardak kayalıkları çevresinde de askeri hareketlilik had safhaya ulaşmıştır.³¹²

Gergin bekleyiş Türkiye ve Yunanistan’a itidal çağrısı yapan Clinton’un mesajı ile devam etsede iki taraf Ege’de bir çakıl taşı dahi birbirine vermeme kararlılığında askeri hazırlıklara devam etmiştir. Yunanistan’ın geri dönüşü olmayan tavrı, Türkiye’nin kayalıklara askeri harekatta bulunacağı ısrarı, 31 Ocak gecesi Türk Sualtı Taarruz (SAT) komandolarının Yunanistan’ın asker çıkarmayıp boş bıraktığı Batı Kardak kayalıklarındaki Yunan bayrağını indirmesi yerine Türk Bayrağını dikmesi ile neticelenmiştir. Yunanistan Genel Kurmay Başkanlığı’nın Batı Kardak kayalığına Türk SAT ekibinin çıktığına dair kesin bilgiye ulaşması ancak sabah saatlerinde gerçekleşmiş, durumu teyit etmek için Navarino isimli Yunan firkateyninden kalkan helikopter düşerek üç Yunan askerinin ölmesine sebebiyet vermiştir. 1993 yılında 1997 yılına kadar Yunanistan’da görev yapan ABD büyükelçisi Thomas Michael Tolliver Niles Türk askerlerinin Batı Kardak Kayalığı’na çıktığı gecede kalkan Yunan helikopterinin düşmesiyle ilgili Yunanlı yetkililerin kendilerini suçladıklarını söylemiştir. ABD büyükelçisi Yunanlıların kendilerini suçlamasına itiraz edince, uyduları kullanma gücü olmasına rağmen kullanmadıkları cevabıyla karşılaşmıştır.³¹³

Batı Kardak kayalığına çıkan Türk SAT ekibinin kayalığa Türk bayrağı dikmesi

³¹⁰ Fuat Aksu, *a.g.e.*, s. 208.

³¹¹ Bilge Ustaoglu, *a.g.e.*, s. 403.

³¹² Deniz Bölükbaşı, *Turkey and Greece: The Aegean Disputes*, Cavendish Publishing, London 2004, s. 824.

³¹³ Thomas Michael Tolliver Niles, “Island Squabble”, *American Diplomats: The Foreign Service at Work, Memoirs and Occasional Papers Association for Diplomatic Studies and Training*, Edited By: William D. Morgan, Charles Stuart Kennedy, Üniverse Inc, New York 2004, s. 247.

ile Kardak kayalıklarında durum eşitlenmiştir. Bu sırada ABD araya girerek her iki ülkeden de sözlü teyitle mevcut status quo'ya dönüleceği garantisini almıştır. Türk Dışişleri de *“Türk askerlerine müdahalede bulunulmadığı sürece Yunan askerlerine ateş açılmayacağı, Yunan kuvvetlerinin kayalıklardan çekilmesi durumunda Türk askerlerinin de kayalıklardan çekileceği”* açıklamasını yapmıştır. Krizin çözüme kavuşması anlık bir sonuç getirse de Türkiye ve Yunanistan arasında Kardak kayalıklarında yaşanan olayın sadece bir kriz değil ayrıca Ege Denizi'nde bulunan başka ada, adacık ve kayalıkların egemenliği tartışmalarının da uzun vadede süreceği sinyali vermiş, iki tarafta tek tek konu ile ilgili tezlerini sunmaya başlamıştır.

Kriz'den sonra ABD'ye hareket eden Kostas Simitis, ABD başkanı Bill Clinton ile görüşmüş, bu görüşmeden sonra gazetecilere demeçler verilmiştir. Clinton, Kardak Kriz ile ilgili gazetecilere verdiği demeçte *“Türkiye ve Yunanistan'a krizin son bulması için Uluslararası Adalet Divanı'na gidilirse iyi olacağını söylediklerini, ABD içerisinde Yunanistan'dan daha güçlü dostlarının olduğunu ve Türklerle de bu zamana kadar da iyi ilişkiler kurduklarını ve beraber çalıştıklarını dile getirerek Türkiye ve Yunanistan arasındaki fikir ayrılıkları konusunda endişe duyduklarını”* dile getirmiştir. Ayrıca Clinton *“iki ülkenin uluslararası hukuka sadakatle uydukları takdirde güç kullanımı ve tehdit olmadan beraber hareket edebileceklerini ve birbirlerinin karasularına saygıyla yaklaşabileceklerini”* konuşmasına eklemiştir. Yunan Başbakanı Kostas Simitis ise *“Yunanistan'ın ABD ile ilişkileri geliştirmek istediğini ayrıca AB, Balkanlar ve Orta Doğu'da dengelerin korunması, dünyada barışın sürekli hale getirilmesi konusunda çalışabileceklerini ve bunun için AB ve Balkan ülkeleri ile uyum içinde ilişkileri geliştirerek komşu Türkiye ile Kıbrıs sorunu ile ilgili de aynı düşüncede olduklarını”* dile getirmiştir.³¹⁴

Kardak Krizi Yunanistan için 1974 Kıbrıs Barış Harekatı'ndan sonra ikinci bir başarısızlıktır. Türkiye'nin Batı Kardak kayalığına asker çıkarıp Türk bayrağı dikmesi ve bu durumun kayalıklar etrafında konuşlanan Yunan askeri kuvvetlerine rağmen gerçekleşmesi, vahim olan Batı Kardak kayalığının boş bırakılması meselesi Yunan tarihi kayıtlarına askeri bir başarısızlık olarak geçmiştir. Üstelik tüm bu yaşanan

³¹⁴ Public Papers of The Presidents of The United States, William J. Clinton, 1996, Book I- January 1 to June 30, United States Government Printing Office, Washington 1997, s. 561.

sürecin tam teyidinin Yunan Genel Kurmay Başkanlığı tarafından sağlanamaması, ABD ve Türk kaynaklarından Batı Kardak kayalığında Türk bayrağı dikildiğinin anlaşılması askeri başarısızlığın bir boyutunu daha gözler önüne sermiştir. Kardak krizi gerçekleştiğinde Yunanistan Dışişleri Bakanı olan Theodoros Pangalos Türk ordusunun Batı Kardak kayalığına Yunan askerleri arasından asker çıkardığı ve bayrak diktiği gecede Türkiye'deki büyükelçilikten haber aldıklarını, Genelkurmay Başkanı'nın o gece diğer kayalığı boş bıraktıkları için istifasını sunduğunu dile getirmiş, Başbakan Simitis ise 2005 yılında yayınlanan kitabında saat 03.30'da ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Richard Holbrooke'un Yunan Dışişleri Bakanı Theodoros Pangalos'u arayarak bilgiyi teyit ettiği haberini yıllar sonra yazmıştır.³¹⁵

Uluslararası ilişkiler disiplininde zorlayıcı diplomasi kuvvet kullanma ya da kuvvet kullanma uyarısı aktörlerin sıklıkla başvuruldukları bir usul olarak bilinmektedir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kavramın sistemik bir zemine oturması ile tartışılmaya başlanmıştır. Fuat Aksu'ya göre; Türk dış politikasının temel karakteristik özelliklerden birinin statüko yanlılığı olmasıdır. Bu kapsamda Aksu, Türkiye'nin özellikle komşularıyla ilişkilerinde dış politika bağlamında daha çok kuvvet kullanma tehdidi ile strateji oluşturduğundan bahsetmektedir.³¹⁶ Kardak krizi bu kapsamda değerlendirildiğinde iki ülkenin askeri güç mekanizmaları ile karşı tarafı zorlayıcı diplomasi aksiyonlarını devreye soktuğunun bir örneğidir. Yunanistan'ın bayrak krizinde ilk olarak komandoları Doğu Kardak kayalığına çıkarıp konuşlandırması, aynı şekilde iki tarafın Deniz kuvvetlerini kayalıkların etrafında tutması kuvvet kullanma stratejisinin bir örneğidir. Ancak Türkiye'nin Batı Kardak kayalığına askerlerini çıkarması, statüko'da eşitliği sağlaması ve tetiğe dahi basmadan sadece kayalıklara küçük bir askeri grupla Yunan donanması arasından çıkartma yapması zorlayıcı diplomasinin açık boyutunu gözler önüne sermiştir.

Kardak Krizi ile birlikte Türk Silahlı Kuvvetleri Ege Denizi ile ilgili haritalandırma çalışmalarına hız vermiş, Lozan Antlaşması'nda ismen geçmeyen ada,

³¹⁵ “Pangolos, 22 yıl sonra Kardak krizini anlattı: Haberi alınca başbakanlık buz kesti”, Hürriyet Gazetesi, 1 Mart 2018.

³¹⁶ Fuat Aksu, “Kuvvet Kullanma Tehditine Dayalı Dış Politika Krizlerinde Güvenlik Kavramı”, *Türkiye'de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti*, Der: Evren Balta Paker, İsmet Akça, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010, s. 477-479.

adacık ve kayalıkların listesini ortaya çıkartarak “*gri alanlar*” tezini öne sürmüştür. Bununla birlikte Yunanistan’a ait olmayan adaların varlığı konusunda önemli bir iddia ortaya atılmıştır. Yunanistan’da başbakanlık koltuğuna oturan Kostas Simitis ise, Kardak krizi sonrasında AB içerisinde hızlı bir diplomatik ziyaretler zincirine başlamış, üye devletleri ziyaret ederek Türk-Yunan ilişkilerini tamamen AB içerisine çekmek için mücadele etmiştir. Türkiye’nin Gümrük Birliği’ne imza attığı bu dönemde AB kriz sonrası; “*Yunanistan’ın sınırlarının AB sınırı*” olduğu açıklamasını yaparak, Türkiye’nin uluslararası hukuk kaidelerine tam uyumlu bir ülke çizgisinde, AB uyum sürecine ayak uydurabileceğinin altını çizmiştir. Türk tarafında rahatsızlık yaratan bu açıklama sonrası diplomatik girişimler başlatan Türkiye’de hükümet, özellikle Türk-Yunan ilişkilerinde Ege sorunlarının altını çizerek, mevcut sorunların çözümü için iki ülkenin bir araya gelebileceği ve sonuç alınamazsa Uluslararası Adalet Divan’ının kapısının çalınabileceğini açıklamıştır.³¹⁷ AB ile yaşanan bu süreçte hükümet bilhassa Yunanistan’ın AB ile ilişkileri zora sokturmaya çalıştığından söz ederken, 1996 yılının mart ayının sonlarında Mesut Yılmaz hükümet adına bir basın toplantısı düzenleyerek Yunanistan ile mevcut sorunların çözümü konusunda koşulsuz diyalog sürecinin başlatılabileceğini, hatta bir dostluk anlaşması dahi yapılarak siyasi irade ile iki ülke arasındaki sorunların çözüme kavuşturulması için önkoşulsuz görüşmelerin başlatılabileceğini açıklamıştır. Bunun yanında ayrıca iki ülke arasında askeri düzeyde güven arttırıcı önlemler konusunda da bir gelişmenin söz konusu olabileceği sinyali veren Yılmaz, üçüncü taraflarla ilgili çözüm seçeneklerinin değerlendirilebileceğinden bahsederek, iki ülkenin mutabık kalacağı çözüm önerileri ile masaya oturup barışçıl ortamın sağlanabileceğinin altını çizmiştir.³¹⁸

Kardak Krizi sonrasında özellikle Türk kamuoyunda AB ile gelişmelerin Yunanistan tarafından engellendiği öngörüsü siyasi kanat tarafından sıkça dile getirilmeye başlanmıştır. Bunda şüphesiz Simitis’in AB ülkelerini ziyaretler gerçekleştirerek başlattığı diplomatik atağın payı büyüktür. Türkiye’yi özellikle saldırgan pozisyonda göstermek isteyen ve AB nezdinde böyle bir imajın oluşmasını arzu eden Yunanistan’da Mesut Yılmaz’ın diyalog çağrısı şaşkınlıkla karşılanmıştır.

³¹⁷ Melek Fırat, *a.g.e.*, s. 466.

³¹⁸ “Ön Koşulsuz Diyalog”, Cumhuriyet Gazetesi, 25 Mart 1996.

Basın toplantısının gecesinde Yunanistan hükümet sözcüsü Dimitris Reppas; “*Türkiye’nin topraklarımızda gözü var*” açıklaması ve Gümrük Birliği tarafından Türkiye’ye verilecek olan finansman desteğinin Yunanistan tarafından veto edilmeye hazırlanıldığını belirtmesi,³¹⁹ Yunanistan’ın Türkiye ile diyaloga yanaşmadığı, Simitis’in de Türk-Yunan ilişkilerini AB çizgisine kaydırma çabasının bir örneğini oluşturmaktadır.

4.2.1.1 Kardak Krizi ve Ege Denizi Egemenliği Tartışmalı Ada, Adacık ve Kayalıkların Hukuksal Alt Yapısı

Türkiye ve Yunanistan arasında ortaya çıkan Ege Denizi’nde bazı ada, adacık ve kayalıkların aidiyeti konusunda anlaşmazlığın hukuksal alt yapısının tarihsel bir boyutu bulunmaktadır. Bu boyutun ana temelini öncelikle Lozan Antlaşması’nın 6. 12. 15. ve 16. maddeleri ile 1947 Paris Barış Antlaşması oluşturmaktadır.³²⁰ Ancak burada iki ülke arasında hukuksal ihtilaf konusuna Yunanistan’ın iddialarının içerisinde 4 Ocak 1932 Türk- İtalyan Sözleşmesi ve 28 Aralık 1932 Türk-İtalyan Mutabakat Zaptı da yer almaktadır. Bu hukuki argümanların hepsi incelendiğinde Türkiye ve Yunanistan görüşlerinde farklılıklar olduğu, öne sürülen hukuki dayanaklarda yorum farkları olduğu görülmektedir.

Türkiye tarihsel perspektifte, Osmanlı Devleti’nin sahip olduğu ve devrettiği adaların yanında Ege Denizi’nde bulunan devredilmeyen ada, adacık ve kayalıkların da halefi olduğunu, Lozan Antlaşması’nda bu durumun açıklığa kavuşturularak devredilen adaların ismen sayıldığını ve ismen sayılmayan diğer adaların da Lozan Antlaşması 16. maddesinde geçen “*ilgililerce geleceği belirlenir*” hükmüne dayanarak ada, adacık ve kayalıkların egemenliklerin tam net olmadığını savunmaktadır.³²¹

³¹⁹ “Yunanistan Karşılık Vermiyor”, Milliyet Gazetesi, 25 Mart 1996.

³²⁰ Bu adalar aynı zamanda 1947 Paris Barış Antlaşması ile silahsızlandırılmak şartıyla Yunanistan’a devredilmiştir. Hüseyin Pazarcı, *Doğu Ege Adalarının Askerden Arındırılmış Statüsü*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara 1986, s. 63.

³²¹ Başaren Eritre-Yemen kararında Lozan Antlaşması’nın 16. Maddesinin yorumlanmasında ilgilerece ibaresi “*Lozan Barış Andlaşması ’nın yüksek akit tarafları olsun ya da olmasın adalar üzerinde hukuki*

Yunanistan ise Lozan Antlaşması maddelerinde isme konu olan adalarla ilgili Türkiye'nin iddia ettiği gibi Ege Denizi'nde gri bölgelerin bulunmadığını, Lozan Antlaşması maddelerinde ismen sayılan adalara ek, 3 mil dışında kalan adaların hepsinin Yunanistan'a devredildiğini ayrıca İtalya'ya devredilen adaların da egemenliğinin kendisine geçtiğini iddia ederek, Türkiye ve İtalya arasında 1932 yılında yapılan mutabakatın resmi bir geçerliliği olduğunu savunmaktadır. Ali Karamahmut ve Sertaç Hami Başeren; uluslararası antlaşma niteliği kazanmamış bir mutabakat zaptının Türkiye'nin irade beyanatı sayılamayacağını ifade ederek İtalya'nın halefiyetinin söz konusu olamayacağını, Yunanistan'ın bu durumda adalarla ilgili egemenlik iddiası tezinin hukuki dayanağı olmadığı görüşündedir.³²²

Türkiye ve Yunanistan'ın, çıkarlarının ön planda olduğu ihtilaf konusu realist yaklaşımla değerlendirildiğinde sorunun sadece Ege Denizi'nde küçük bir kaya parçasından ibaret olmadığı meselenin boyutlarının çok ciddi olduğu görülmektedir. Egemenliği tartışmalı ada, adacık ve kayalıkların, bu adalar 150 sayısının üzerindedir, bazılarının iskana açılmasının hukuki bir tarafı olmamasına rağmen Yunanistan'ın öngördüğü gibi egemenlikleri kendisine ait olursa neticesi Türkiye açısından önemli sonuçlar doğuracaktır. Karasuları sınırı bu durumdan doğrudan etkilenerek, hava sahası da Yunanistan için avantajlı duruma gelecektir. Ayrıca adaların da kıta sahanlığı olduğunu iddia eden Yunanistan'ın kıta sahanlığı alanı da bu durumdan doğrudan etkilenecektir. Yunanistan karasuları sınırını 12 mile çıkarma arzusu bu duruma eklenirse Türkiye Ege Denizi'nde tüm haklarından mahrum kalacak, uluslararası sulardaki geçiş sınırları bile tehlikeye girecektir. Bu durumun askeri, sosyal ve ekonomik boyutları Türkiye için büyük zararlar oluşturacaktır. Türkiye 1994 yılında aldığı savaş sebebi Casus Belli kararı ile durumun ciddiyetinin farkındadır. Bunlara ek olarak, BMDHS'nin 121. maddesindeki "*İnsanların oturmasına elverişli olmayan veya kendilerine özgü ekonomik bir yaşamı bulunmayan kayalıkların münhasır ekonomik bölgeleri veya kıta sahanlıkları olmayacaktır.*"³²³ ifadesinde açıkça belirtilmesine rağmen

iddiaları ya da siyasi çıkarları bulunanların tamamı" olarak belirtmiştir. Sertaç Hami Başeren, *Ege Sorunları*, Türk Deniz Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 2003, s. 73

³²² Ali Karamahmut, Sertaç Hami Başeren, *The Twilight Zones In the Aegean, Unforgetten Turkish Islands*, Turkish Historical Society Printing House, Ankara 2004, s. 18.

³²³ United Nations Convention on the Law of the Sea, https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf, (16.12.2021)

Yunanistan'ın ayrıca adaların karasuları olduğu tezi ile kendisini bir takım ada devleti görmektedir.

Türkiye ve Yunanistan arasında Kardak krizinden sonra bir başka ada, adacık ve kayalıkların egemenliği ilgili bir kriz de Girit'in güneyinde bulunan Gavdos ile ilgili gündeme gelmiştir.

4.2.2 Gavdos Krizi

Kardak Krizi sonrası haziran ayında İtalya'nın Napoli kentinde bulunan NATO karargahında sonbaharda yapılması planlanan "Dynamix Mixed" tatbikatı için NATO subayları bir araya gelmiştir. Tatbikatın planması sırasında Yunanlı subayların Gavdos Adası'nın tatbikat alanı içerisine alınmasını ısrarla istemeleri üzerine toplantıda bulunan bir Türk subayı Gavdos Adası'nın egemenlik statüsünün incelenmesi yönünde beyanatta bulunmuş, bu durum Yunanistan tarafından tepkiyle karşılanmıştır.³²⁴ Olaydan birkaç gün sonra Yunanistan Başbakanı Simitis'in, Gavdos adasını ziyaret edeceği açıklanmıştır. Yunanistan bununla da kalmayıp Türk Büyükelçisini Dışişleri'ne çağırarak Yunanistan'ın Ege ile alakalı düşüncelerini anlatmıştır. Gümrük Birliği'nden Türkiye'nin mali destek alacağı bu zaman diliminde yaşananlar, Yunanistan'ın veto için bir sebep aradığı düşüncesini oluşturmuştur. Olay Türk kamuoyunda yankılansa da tansiyonu yükseltmemek adına Süleyman Demirel Çankaya'da Gavdos ile ilgili gerilimi tırmandırmama kararı alınan bir toplantı tertip etmiştir.³²⁵

Krizin yaşandığı günlerde Yunanistan'ın tepkisi Dışişleri düzeyinde devam ederken, Yunan Bakan Pangolos, NATO toplantısında Gavdos'un egemenliğinin sorgulanması gerektiğini dile getiren Türk subayının cezalandırılmasını beklediğini söylemiştir. Türkiye'de konuyla ilgili Cumhurbaşkanlığı'nda krizi tırmandırmama kararı alınmasına rağmen Yunanistan en üst düzeyde tepkilerini sürdürmeye devam etmiştir. Yunanistan Başbakanı Kostas Simitis *"Türkiye Yunan bayrağını isteyerek, Lozan*

³²⁴ Haralambos Athanasopoulos, a.g.e., s. 11.

³²⁵ "Atina Köpürdü", Milliyet Gazetesi, 29 Aralık 1997.

Antlaşması'ndan şüphe ediyor'' içerikli mektubu ABD başkanı, Rusya Başkanı, NATO Genel Sekreteri, BM Genel Sekreteri, AB üye ülkelerine göndermiştir.³²⁶ Yunan kamuoyunda Türkiye Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in Suriye ve Yunanistan'ı tehdit olarak gören açıklamaları yankı yaratmıştır.³²⁷ Yunanistan'daki Antenna televizyonu Türkiye'nin Girit'in güneyindeki petrol kaynaklarını bildiğini, Gavdos adası ile ilgili iddiasını gündeme getirmesinin altında kıta sahanlığı sorunu olduğunu iddia etmiştir.

Gavdos krizi Türkiye'nin gri bölgeler tezi konusunda ısrarlı olduğunun bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak Melek Fırat'a göre Gavdos adasının Girit'in güneyinde ve Türkiye'ye uzak kalması Türk Dışişlerini zora sokmuştur.³²⁸ Yunanistan adanın yerleşime açık bir yer olduğunu iddia ederken Türk tarafı da iskân olarak uygun olmadığını dile getirmiştir. Yunanlı yazarlar ise adanın Girit'in güneyinde 1996 yılında üç yüz kadar balıkçının yaşadığını, adanın aidiyetinin gri alanlar içerisinde olamayacağını statüsünün Lozan Antlaşması ile belirlendiğini savunmaktadırlar.³²⁹

4.3 Kıbrıs ile ilgili Yaşanan Gelişmeler ve Krizler

Türkiye ve Yunanistan arasında Ege'de yaşanan krizler, sürekli sertleşme ve gerilim, iki ülkenin uluslararası arenada karşı karşıya gelme ihtimalini daha da arttırmıştır. 1990'lı yılların değişen dengelerinde siyasi, askeri kapasitelerini yükselten iki ülkenin güçlenme eğilimleri, aralarındaki rekabeti de mevcut sorunlar temelinde ateşlemiştir. Ege'de yaşanan krizlerden sonra Kıbrıs ile ilgili gelişmelerin daha çok kamuoyunda yer etmesi Türk-Yunan ilişkilerinde 1990'lı yıllara damgasını vurmuştur.

1997 yılında Yeşil Hat Gerilimi ile karşıya karşıya gelen Türkiye ve

³²⁶ Tüm bu gelişmeler yaşanırken haziran ayında Gavdos ünlü bir Yunan armatörün yatıyla Eski ABD Başkanı Bush'u ağırlamıştır. Former US President Bush Visits Gavdos Island, <http://www.hri.org/news/greek/mpab/1996/96-06-18.mpab.html#02>, (21.10.2020)

³²⁷ Athens New Agency (ANA), Demirel reiterates proposal for non-aggression pact between Greece, Turkey, (24/05/1997)

³²⁸ Melek Fırat, *a.g.e.*, s. 470.

³²⁹ Krateros M. Ioannou, "The Greek Territorial Sea", *Greece and the Law of the Sea*, Edited By: Theodore C. Kariotis, Martinus Nijhoff Publishers, London 1997, s.148.

Yunanistan, çok geçmeden GKRY'nin adanın güneyine yerleştirmek istediği Rusya'dan alınan S-300 füzeleri ile ilgili karşı karşıya gelecektir. Kıbrıs'ta çözüm sağlanamaması, Türkiye'nin AB üye olması yolunda çözümün Kıbrıs'tan geçtiğinin Yunanistan tarafından bir koşul olarak sunulması, bununla beraber PKK terör örgütü lideri Abdullah Öcalan'ın kaçış sürecinde Yunanistan'ın desteğinin net olarak anlaşılması iki ülke ilişkilerine damga vurmuştur. Ege sorunları ile gerginleşen Türk-Yunan ilişkileri 1996 yılının yazında Gavdos ile tekrar hareketli günler yaşanmasının hemen ardından da Kıbrıs ile ilgili gelişmelere sahne olmuştur.

4.3.1 Yeşil Hat Gerilimi

1974 yılında Türkiye'nin Kıbrıs harekâtı sonrasında Kıbrıs Türkleri ve Rumları kuzey ve güney olarak yeşil hat ile ikiye ayrılmıştır. Birleşmiş Milletler Kıbrıs Barış Gücü kontrolünde olan ara bölgeyi kapsayan yeşil hat, 1996 Ağustos ayında sıcak gelişmelere şahitlik etmiştir. Kıbrıs Türk tarafında nüfus sayımı yapılacağı günde Rumların motosikletler ile bu yeşil hattı geçerek protesto gösterisinde bulunacağı açıklaması Türkiye'deki Milliyetçi Hareket Partisi tabanlı Ülkücü Ocakları'nda tepkiyle karşılanmıştır. Ülkü Ocakları Rumların yapacağı eyleme Türkiye'den Kıbrıs'a motorlarla geçerek aynı şekilde mukabele edeceğini duyursa da imkansızlıklardan dolayı sınırda Yeşil hat bölgesinde yürüyüşle karşı bir eylem yapma kararı almıştır. KKTC'de Rauf Denктаş tarafından ağırılanan ülkücü grup olayların şiddetlendiği gün sınır bölgesi olan yeşil hatta doğru yürüyüşe geçmiştir. Yeşil hatta motorlu Rum grubu bekleyen ülkücüler bölgede oturma eylemi yapmıştır. BM Genel Sekreteri Butros Gali ve Rum lider Klarides'in uyarılarına rağmen harekete geçen binlerce motorlu Kıbrıs Rumu, Derince bölgesine geldiklerinde burada Türk tarafına gelen ülkücüler ve vatandaşlarla karşılaşmıştır. Yapılan itidal çağrılarına rağmen iki tarafın birbirlerine taşlı sopalı mukavemet etmesi ile Derince bölgesinde telleri geçen Tasos Isaak isimli Rum çıkan arbedede yaşamını yitirmiştir.³³⁰

³³⁰ Brendan O'Malley, Ian Craig, *The Cyprus Conspiracy: America, Espionage and the Turkish Invasion*, I.B Tauris Publishers, London 2001, s. 230.

Yaşanan olaylarda ölen Tasos Isaak'ın cenaze töreninde toplanan Rum milliyetçileri bu sefer yeşil hatta Türk sınırına dayanmış içlerinden Solomon Solomu isimli Rum, tel örgüleri aşarak Türk Bayrağını indirmek için direğe tırmanırken açılan ateş sonucu boynundan vurularak direktten indirilmiştir.³³¹ Olayın TV ekranlarına yansması Kıbrıs konusunu yeniden uluslararası kamuoyunun gündemine oturtmuştur. Sınırdaki yaşanan gerginlik sonrası Yunanistan Başbakanı Kostas Simitis Rum Kesimi'ne moral olması amacıyla GKRY'ne ziyarette bulunmuştur. Simitis ve Klarides protestolar sırasında yaşamını yitiren Tasos İsaac ve Solomon Solomu'nun ailesini de ziyaret etmiştir. Türkiye Başbakanı Necmettin Erbakan ise olaylardan dolayı üzüntü duyduğunu ifade ederek, burada suçlunun olayları teşvik edenler olduğunu vurgulamış ve akli selim davranılması gerektiğini belirtmiştir. Bu açıklamadan sonra bir açıklama da Kıbrıs'a ziyaret de bulunan Dışişleri Bakanı Tansu Çiller'den gelmiştir. Çiller *"Kim Türk bayrağına uzanmaya cürret ederse o eller kırılır"* açıklamasını yapmıştır.³³² Bu açıklamaları takiben ABD devlet departmanından da *"bir bayrağın insan hayatından önemli olamayacağı"* mesajı geçilmiştir. Yaşanan olaylar sırasında Yunanistan'da Türk makamlarına ve yaşayan Müslüman Türklere karşı saldırılarda bulunulmuştur.³³³

Kıbrıs yeşil hatta iki Rumun yaşamını yitirmesinden kısa bir süre sonra, Magosa tarafında Güvercinlik mevkinde bulunan KKTC Güvenlik Komutanlığı'na Rumlar tarafından saldırıda bulunulmuştur. Karanlıkta yapılan saldırıda nöbet tutan askerlere kalışnikof silahlarla ateş açıldığını belirleyen BM Barış gücü yetkilileri, saldırının profesyonel gece görüşüne sahip özel eğitilmiş kişiler tarafından gerçekleştirildiği tespit etmiştir. Saldırı sonucu nöbet tutan askerlerden Allahverdi Kılıç yaşamını yitirmiş, Burhan Cihangir isimli asker ise ağır yaralanmıştır.³³⁴ Olaylardan sonra konuşan Yunanistan Başbakanı Simitis:

³³¹ Stratis Andreas Efthymiou, *Nationalism, Militarism and Masculinity in Post-Conflict Cyprus*, Palgrave Macmillian, Berlin 2019, s. 45-46.

³³² "Türk Bayrağına Uzanan Eller Kırılır", *Milliyet Gazetesi*, 16 Ağustos 1996.

³³³ Charis Psaltis, Tahir Beydola, Giorgos Filippou and Nektarios Vrachimis, "Contested Symbols as Social Representations: The Case of Cyprus" *Symbols that Bind, Symbols that Divide: The Semiotics of Peace and Conflict*, Edited By: Scott L. Moeschberger, Rebekah A. Phillips DeZalia, Springer, London 2014, s. 73.

³³⁴ Zaim M. Necatigil, *Kıbrıs uyuşmazlığı ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kaskacında Türkiye: Avrupa İnsan Hakları Komisyonu ve Mahkemesi'nde Kıbrıs Rum yönetimi ve Kıbrıslı Rumlar tarafından Türkiye aleyhine getirilen davalar*, Turhan Kitabevi, Ankara 2005, s. 170-171.

“Kıbrıs’ta Türk barbarlığı yaşandığını, Güvercinlikte Türk askerlerine yapılan saldırının Yunanistan’ı müzakere ve diyaloga çekmek için düzenlenen bir tertip olabileceğini, Türkiye’nin uluslararası hukuk ve mahkemelerle sorunları çözme yolunu seçmesini, Yunanistan’ın egemenlik haklarını savunacağını,” ³³⁵dile getirmiştir.

Kostas Simitis’in bu açıklamalarından bir gün önce Yunanistan ile ilgili açıklamalarıyla dikkat çeken Türkiye’de Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Tansu Çiller, Güvercinlikte Rumların yaptığı saldırı ile ilgili; *“Türkiye’nin Kuzey Irak’la ilgilendiği zaman diliminde Yunanistan Kıbrıs’ta provakosyan ve öc alma eğiliminde hareket ettiğini, eğer öç alınacaksa 16 günlük bebeklerin öcü alınması gerekir.”*³³⁶ diyerek Kıbrıs’ta geçmiş zamanda yaşanan Rumların yaptığı kanlı eylemlere dikkat çekmiştir.

1996 yılının son günlerinde Kıbrıs’ta yükselen tansiyon sonrası sular durulmayacak, Kıbrıs bu sefer Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin bir kararı ile gündeme gelecektir.

4.3.2 Loizidou Davası

Avrupa hukuk sistemini benimseyen Türkiye, Avrupa’nın belirlemiş olduğu normlara ayak uydurmak için birçok kuruluşa üye olmuştur. Avrupa Konseyi üyesi de olan Türkiye’nin diğer nihai hedefi ise Avrupa Birliği’dir. Özellikle 1980’li yıllarda AB üyeliği kapısını daha fazla zorlamaya başlayan Türkiye, Yunanistan’la AB üyeliği çerçevesinde ilişkilerin başka bir boyutunu yaşamaktadır. Türkiye ve Yunanistan çözümlenemeyen sorunların realist çizgisinde çeşitli platformlarda karşı karşıya gelmekte, ellerinde tutukları diplomatik ve siyasi avantajları da kullanmaktadır. Bu diplomatik kozlardan bir tanesi de Yunanistan için AB üyeliğindeki veto hakkıdır. Türkiye’nin AB’ye üye olma yönündeki çabalarını, AB normlarını ayak uydurma gerekliliğini iyi bilen Yunanistan, bu durumu özellikle 1990’lı yıllarda bir dış politika

³³⁵ “Simitis Türkiye’yi suçladı”, Cumhuriyet Gazetesi, 10 Eylül 1996.

³³⁶ “16 Günlük Bebeklerin Öçleri Var”, Cumhuriyet Gazetesi, 9 Eylül 1996.

tercihi olarak kullanmaya başlamıştır. 1990'lı yıllarda Türkiye'nin AB'ye tam üye olmak için daha çok istekli olması, GKRY'nin AB'ye üye yapılması yönündeki gidişat, Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne imza atması gibi gelişmelerle birlikte Kıbrıs sorunu, Türkiye'nin önüne diplomasi masasında daha çok konulmaya başlamıştır

1990'lı yılların başında Kıbrıs sorunun çözümüne yönelik adımların başarısızlıkla sonuçlanması, daha sonraları Ege sorunlarının Türkiye ve Yunanistan ilişkilerini krizler dönemine sokması, Kıbrıs'ta da etkilerini göstermiştir. 1996 yazında başlayan Kıbrıs'ta yeşil hattı delme olayları sonrasında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin (AHİM) Türkiye aleyhine verdiği karar ile Kıbrıs sorunu bir kez daha gündeme oturmuştur. Kıbrıslı Rum Titiana Loizidou'nun açtığı mülkiyet davası³³⁷ Türkiye ve Kıbrıs için bazı sonuçlar içermesi bakımından önem arz etmektedir.

1974 yılında gerçekleştirilen Kıbrıs Barış Harekâtı sonrasında kuzey ve güney olarak ikiye bölünen Kıbrıs'ta güneyde bulunan Türkler kuzeye, kuzeyde bulunan Rumlar da güneye hareket etmiştir. Mülkiyet sorununu oluşturan bu durum hem KKTC hem de GKRY kesimi tarafından yasal bir zemine oturtulmuştur. Türkiye Özal Dönemi'nde 22 Ocak 1987 yılında AHİM'e bireysel başvuru hakkını, 22 Ocak 1990'da zorunlu yargı yetkisini imza ederek bu konuda yükümlülük altına girdiğini kabul etmiştir.³³⁸ Kıbrıs Rumları Türkiye'nin bu yükümlülüğü kabul etmesini beklercesine 1989 yılından itibaren bireysel başvuru yaparak mülkiyet hakları konusunda AHİM'e başvurmaya başlamıştır. Kıbrıs Rumlarından Bayan Titina Loizidou dava açanlar arasında en bilinen isim olarak tarihe geçmiştir. Rumların mülkiyet hakkı meselesini gündeme getirmek için 19 Mart 1989 tarihinde Kıbrıs'ın güneyinden kuzeyde bulunan Akıncılar köyüne “*Kadınların Eve Dönüşü*” (Woman Walk Home)³³⁹ isimli protesto yürüyüşü tertip eden Lizidou ve yanındakiler, Türk askeri tarafından gözaltına alınarak

³³⁷ Davanın AHİM orijinal metni ve duruşmalar sonuçları için bkz. <http://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-58007&filename=001-58007.pdf> (11.10.2020)

³³⁸ Avrupa Konseyi, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Loizidou- Türkiye Davası, Dava Esasları ve Karar, (40/1993/435/514), Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı özet çeviri, 18 Aralık 1996, <http://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-124295&filename=CASE%20OF%20LOIZIDOU%20v.%20TURKEY%20-%20%5BTurkish%20Translation%5D%20by%20the%20Turkish%20Ministry%20of%20Foreign%20Affairs.pdf> (01.12.2020)

³³⁹ Olga Maya Demetriou, *Refugeehood and the Postconflict Subject: Reconsidering Minor Losses*, Suny Press, New York 2018, s. 99. Ayrıca bkz. Zaim M. Necatigil, *a.g.e.*, s. 28.

sınır dışı edildiklerini ve kuzeydeki evlerine de ulaşamadıklarını iddia ederek mahkemeye başvurmuştur. AHİM Loizidou'nun davasını ilginç bir şekilde öne alarak 18 Aralık 1996'da KKTC'nin bir devlet olmadığını, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Kıbrıs'ta varlığından dolayı Bayan Loizidou'nun hakkının sürekli olarak ihlal edildiği yönünde Türkiye'ye karşı bir karar çıkarmıştır. Türkiye bu duruma, olay konusu davanın sınırları dışında gerçekleştiğini yönünde itiraz etse de mahkeme KKTC'de bulunan Türk Silahlı Kuvvetleri'nin varlığını gerekçe göstererek itirazı red etmiştir.³⁴⁰

Bu karardan sonra 28 Temmuz 1998 tarihinde mahkeme tazminat kararını da açıklamış, Türkiye'nin Bayan Loizidou'ya 875 bin ABD doları tazminat ödemesi yönünde karar vermiştir. Türkiye ve KKTC kararın emsal bir karar olabileceğini düşünerek bu miktarın Bayan Loizidou'ya kesinlikle ödenmemesi yönünde fikir birliğine varmıştır. Bu kararın arkasından binlerce Rum mahkemeye başvurmuştur.³⁴¹ Ancak kararın özellikle GKRY'nin AB üyelik sürecinde ve Kıbrıs ile ilgili gündemin yaşanan krizlerle daha da uluslararası platformlarda haber olduğu bir zaman diliminde verilmesi, akıllara Kıbrıs Sorunun çözümü için gerekli atmosferin oluşturulduğu izlenimini getirmiştir. Bunun son örneği de Kıbrıs Rum Kesimi ile Rusya'nın S-300 füze savunma sistemi konusunda anlaşma sağlaması ile yaşanan gelişmelerdir.

4.3.3 S-300 Füze Krizi

Klasik realizm argümanlarından gücü tanımlarken tek başına bir kalıbın içinde olmayacağı, hayatta kalma adına caydırıcılık temelinde psikolojik veya siyasi üstünlük sağlama olgusunun da gücün içinde olduğu vurgulanmaktadır. Morgenthau devletlerin hayatta kalmak için askeri gücün varlığının öneminden bahsetmiştir. Bu durum genellikle askeri gücün tam olarak çoğaltılması ve olabildiğince güçlenmesini de ortaya koymuştur. Ancak ne var ki Soğuk Savaş Dönemi'nde başat güçlerin varlığında bu durum diğer devletler için askeri gücün üst seviyeye çıkmasının imkânı olmadığını da

³⁴⁰ Council of Europe, *Armed Forces and Security Services: What Democratic Controls?* Printed Council of Europe, Strasbourg 2009, s. 212.

³⁴¹ Michael K. Addo, *The Legal Nature of International Human Rights*, Martinus Nijhoff Publishers, Boston 2010, s. 484.

göstermiştir. Çalışmanın kavramsal çerçevesinde Morgenthau'nun milli güç kavramından bahsederken, askeri donanım ve günün şartlarına ayak uydurmanın teknoloji ile birlikte öneminden bahsedilmiştir. Burada vurgulanması gereken bir nokta da savunmacı ve saldırgan realizm kavramlarının konumuzla alakasıdır. Devletlerin amaçlarını güçten daha çok güvenliğe oturtan bu yaklaşım sistemdeki yerin korunmasına da odaklıdır. Saldırı ve savunma dengesinde yine teknolojik yeniliklerin veya coğrafi durumların etkisi de kaçınılmazdır. Son olarak konuya bütünlük sağlaması adına yukarıda bahsedilen zorlayıcı diplomasi tanımında; statükoyu korumak ve eski haline döndürmek için diplomasi ve askeri seçenekleri kullanma yolu Türkiye'nin dış politika örneği ile pekiştirilmiştir. Kardak krizinde ortaya çıkan bu durumun bir örneği S-300 füze krizinde de karşımıza çıkmıştır.³⁴²

Kardak ve Gavdos krizi ile devam eden, arkasından Kıbrıs'ta yaşanan gerilimler zaten askeri odaklı gücünü yükseltmek isteyen GKRY ve Yunanistan'ı silahlanma konusuna daha fazla eğilim göstermeye itmiş, Türkiye'nin hava gücü ve Kıbrıs'taki güçlü askeri varlığı Yunanistan ve GKRY tarafından tehdit olarak algılanmıştır.³⁴³ Kostas Simitis iktidarında Kardak krizi sonrası Türkiye ile yaşadığı sorunları AB çizgisine çekmek adına Kıbrıs'ı bir avantaj olarak gören Yunanistan, güç dengesini sağlayacak adımları hem masada da hem de sahada atmak adına girişimlerde bulunmuştur. Bu girişimlerden bir tanesi de GKRY ile Rusya arasında 5 Ocak 1997 tarihinde S-300 füze savunma sistemlerinin Kıbrıs'ın güneyine yerleştirilmek için yapılan anlaşmadır. Son modernizasyonu 2000 yılında yapılan S-300 füze sisteminin menzili 210 km'ye kadar çıkabilmekte, irtifa kapasitesi ise 30 km'dir.³⁴⁴

Ortak Savunma Doktrini ile askeri modernizasyonu arttıran Yunanistan ile GKRY, Rusya ile silahlanma konusunda yakın temaslar kurmaya başlamıştır. 1995 yılında Ortak Savunma Doktrini çerçevesinde GKRY'ni ziyaret eden Yunanistan

³⁴² Fuat Aksu and Süleyman Güder, "Turkey's Protracted Foreign Policy Conflicts: Cyprus and Aegean Crises Management Process, *Analyzing Foreign Policy Crises in Turkey: Conceptual, Theoretical and Practical Discussions*, Edited By: Fuat Aksu, Helin Sâri Ertem, Cambridge Scholars Publishing, Cambridge 2017, s. 64.

³⁴³ Heinz Kramer, *A Changing Turkey: The Challenge to Europe and the United States*, Brooking Institution Press, Washington 1999, s. 175.

³⁴⁴ Rus üretici firma Almaz'ın ürettiği S-300 Füze Sistemi için bkz. <https://www.savunmasanayi.org/s-300-fuze-sistemi/> (11.16.2020)

Savunma Bakanı Yaresimos Arsenis, Rum lider Klarideris ile savunma detayları konusunda Rusya ile iş birliği içinde olduklarını, yeni yapılan üslerin savunma ihtiyacının Rus füze ve uçak savarlarla sağlanacağını belirtmiştir.³⁴⁵ West Daily raporuna göre, Rumların, Rusya ile ilişki içerisine girip beş yıllık silahlanma programı çerçevesinde T- 80 tankları satın aldığını yazmıştır.³⁴⁶ Nitekim Kıbrıs'ta yaşanan Yeşil Hat geriliminden sonra Yunanistan Savunma Bakanı ve Kara Kuvvetleri Komutanı Güney Kıbrıs'a gelerek Rum Milli Muhafız Ordusunun beş yıllık silahlanma programı konusunu masaya yatırmıştır. Bu ziyaretin dikkat çekici tarafı ise S-300 füze savunma sistemleri konusunun Rusya'dan gelen bir ekibin GKRY Savunma Bakanlığı'nda bulunduğu sırada gerçekleştiği haberidir.³⁴⁷ Bu dönemde Rusya bölge ülkelerine yaptığı silah satışları ile gündeme gelmiştir. GKRY S-300 füze sistemi satışıyla ilgili 1995 yılından itibaren görüşmelerde bulunduğu Rusya ile 4 Ocak 1997 tarihinde füzelerin teslimine ilişkin anlaşma imzalamıştır. Rus Rosvoorujeniya şirketiyle yapılan bu anlaşmadan önce de GKRY'ne yukarıda da söylendiği gibi silah, tank ve uçak satışı yapmış, bunun üzerine Türkiye en son yapılan anlaşmaya tepkisiz kalamayacağını açıklamıştır.³⁴⁸

S-300 füze sisteminin GKRY'ne yerleştirileceği haberlerinden sonra Türkiye gündem olarak hareketli bir zaman dilimine girmiştir. S-300 füzelerinin Kıbrıs'ta olmasının Türkiye'nin güney sınırlarını da tehlikeye düşüreceği öngörüsü Ankara'nın yüksek düzeyde tepkileriyle devam etmiştir. Zorlayıcı diplomasinin bir örneğinin yaşandığı bu zaman diliminde, hükümet kanadından açıklamalar da peş peşe gelmiş, 4 Ocak 1997 Rum Kesimi ile Rusya arasında yapılan S-300 füze sistemi anlaşmasından sonra 20 Ocak 1997 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti ve KKTC arasında Demirel-Denktaş Deklarasyonu imzalanmıştır.³⁴⁹ Milli Savunma Bakanı Turhan Tayan, "*Kıbrıs'ı ablukaya alabileceklerini*"³⁵⁰, Dışişleri Bakan Tansu Çiller ise, "*gereğini yaparız*"

³⁴⁵ Alexis Heraclides, a.g.e., s. 139-140.

³⁴⁶ *Daily Report, West Europe*, FBIS-WEU-96-065, Cyprus, The Service, 3 April 1996.

³⁴⁷ "Güney Kıbrıs'ta silah pazarlığı", *Milliyet Gazetesi*, 22 Kasım 1996.

³⁴⁸ Erel Tellal, "Rusya ile ilişkiler", *Türk Dış Politikası, Cilt2*... s. 544.

³⁴⁹ Güney Kıbrıs Rum Kesimi'nde artan silahlanma eğilimi ile teröre verilen desteğin, Türkiye ve KKTC'nin güvenliği konusunda yapılan açıklamalarda iki ülke arasında ortaklaşa iş birliği ve güvenlik konularına değinilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti- Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Ortak Açıklaması, 20 Temmuz 1997, http://www.mfa.gov.tr/turkiye-cumhuriyeti---kuzey-kibris-turk-cumhuriyeti_ortak-aciklamasi_-20-temmuz-1997.tr.mfa, (16.11.2020)

³⁵⁰ "S-300 Baskını", *Hürriyet*, 28 Ağustos 1997.

açıklaması yaparak konu ile ilgili Rusya'ya nota göndereceklerini söyleyerek Yunanistan'ı da uyarmıştır. Dönemin Kıbrıs'tan sorumlu Devlet Bakanı Abdullah Gül ise, “*füzelerin Kıbrıs'a yerleştirilmesi durumunda vurulabileceği*” açıklamasını yapmıştır. Tüm diplomatik çabaların yanında Türkiye zorlayıcı diplomasi kavramının içeriğine uygun şekilde askeri uyarı niteliğinde uyarılar da yapmıştır. Bunlardan belki de en önemlisi Kıbrıs Geçitkale'de S-300 füzelerin yerleştirilmesi durumunda Türk F-16 jetleri tarafından vurulabilme yeteneğinin gösterildiği tatbikattır.³⁵¹

Kıbrıs'ın güneyinde Yunanistan ve GKRY'i tarafından gerçekleştirilen silahlanma Türkiye tarafından en üst perdeden tepkilere sebebiyet vermiştir. GKRY S-300 füzelerini Rusya'dan alması ile ilgili ABD ve İngiltere tarafından da eleştirilmiş, ancak ne var ki bu ülkeler S-300 füze krizini Kıbrıs sorunu eksenine kaydırmaya çalışarak bir an önce Kıbrıs'ta çözümün acilen sağlanması yönünde açıklamalar yapmıştır. Bölge dengelerine etki edecek S-300 hamlesi ABD için Rusya'ya karşı kayıtsız kalınamayacak bir durumun çözümlenebilmesi gerekliliğini ortaya koymuştur.³⁵² Nitekim krizin sonunda füzelerin Yunanistan'a verilerek 1999 yılında Türkiye sınırından uzak Girit'e yerleştirilmesi kararı verilmiştir.³⁵³

S-300 Füze krizi, füze sisteminin Girit'e yerleştirilmesi ile son bulmuş, kriz iki yıl boyunca kamuoyunun gündeminde yer etmiştir. Yaşanan kriz, Kıbrıs sorunun bir an önce çözülmesi gerekliliğini ortaya koyarken, krizden önce yaşanan yeşil hat gerginliği ve Loizidou davası gelişmeleri de bu durumu kanıtlar niteliktedir. S-300 füze krizinde

³⁵¹ Bülent Işın, *Cumhuriyet bahriyesi kronolojisi: 1923-2005*, Deniz Basımevi Müdürlüğü, Ankara 2006, s. 177.

³⁵² ABD, Rusya'nın Doğu Akdeniz'deki etkisinin artmasından yana olmamakla birlikte, S-300'lerin Kıbrıs'ın güneye yerleştirilmesi esnasında, gelecek olan uzman ekiple beraber Rusya'ya gidecek bilgi akışından endişe etmiştir. Bu duruma radar sistemleri, personel temini de eklendiğinde ABD Orta Doğu çıkarları için bölgeden uzak olmayacak bir Rus varlığını istememektir. Bu durum hem NATO hem de Türkiye çıkarlarına da ters bir durumdur. Uzel'e göre burada ilginç olan nokta, ABD'li yetkililerin Kıbrıs Rumlarına Kıbrıs sorunu ile ilgili statüko yanlısı sözlerle füzeleri adaya yerleştirmemeleri konularında uyarılarıdır. Uzun süredir Kıbrıs'ta silahlı bir mukavemet olmadığı ve çatışma ortamına gerek olmadığını dile getiren Amerikalılar, böylelikle, Türkiye'nin Kıbrıs tezleri ile uyumlu demeçler vermiştir. İlhan Uzel, “ABD ve NATO ile ilişkiler”, *Türk Dış Politikası*, Cilt 2..., s. 294.

³⁵³ 1998 yılının haziran ayında İstanbul Boğazı'nda hareketli dakikalar yaşanmıştır. Ukrayna'dan Mısır'a traktör taşıdığı belirtilen Malta bandıralı 'Natasha-1 adlı geminin konşimentosunda beyan etmediği 7 füze rampası taşıdığı ve bu yüzden Çanakkale Boğazı'nda durdurulduğu ve 30 saatlik inceleme sonucunda taşınan yükün Mısır tarafından sahiplenilmesi sonucu gemi serbest bırakılmıştır. Gemi'nin serbest bırakılması soru işaretlerini de beraberinde getirmiştir. “Mısır Sahiplendi S-300 rampası yüklü gemi gitti”, *Hürriyet Gazetesi*, 17 Haziran 1998.

kazanan taraf ise silah satması, NATO içerisinde iki ülkeyi karşı karşıya getirmesi, Doğu Akdeniz’de etkisi olduğunu göstermesi sebebiyle Rusya olmuştur. Yunanlı Yazar Panayotis Tsakanos’a göre; S-300 füzelerinin Girit’e yerleştirilmesi Türkiye’nin başarılı zorlayıcı diplomasının bir sonucudur.³⁵⁴

Kıbrıs meselesinin çözümünün uluslararası platformlarda yankı uyandırması, Türkiye’nin AB üyeliği süreci ile birlikte yeni gündemin Kıbrıs-Türkiye- AB üçgeni çerçevesinde oluşmasını sağlamıştır.

4.3.4 AB ve Türkiye Arasında Yaşanan Gelişmeler

Kıbrıs’ta yaşanan krizler dönemi, Kıbrıs Sorununun çözümü için 1994 yılında kesilen görüşmelerin yeniden gerçekleştirilmesi için uygun bir atmosfer oluşturmuştur. Kıbrıs’ta yaşanan krizlerler sırasında AB’de hareketli gelişmeler yaşanmaktaydı. AB ülkeleri arasında hükümetler arası konferanstan sonra genişleme stratejisi kapsamında rapor düzenlenmiş, 16 Temmuz 1997’da yayınlanan Gündem 2000 Raporu’nda GKRY için tam üyelik müzakerelerinin altı ay içinde başlatılabileceğinden bahsedilmiştir. Ancak bu raporda dikkat çekici taraflar bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi de Türkiye’nin Ege sorunları ve Kıbrıs konusunda çözüm için hareket etmesi, komşularla iyi ilişkiler kurması AB’ye üyeliği için gerekli koşullar olarak sıralanmıştır. Türk-Yunan ilişkilerinin koşul olarak sunulduğu raporda, Türkiye’nin AB üyelik müzakerelerine başlaması için yeterli siyasi, ekonomik ve sosyal kriterlere sahip olmadığı da belirtilmiştir.³⁵⁵ Böylelikle Türkiye AB ilişkilerinde Yunan engeli Gündem 2000 Raporu ile bir kez daha ortaya çıkmıştır. Hatırlanması gerekir ki Türkiye’nin 1995 yılında Gümrük Birliği’ne üye olması konusunda da zorluklar çıkaran Yunanistan olmuştur.³⁵⁶

Kıbrıs Sorunu’nun yaşanan krizlerle daha çok gündeme gelmesi, AB içerisinde yaşanan gelişmeler, Balkanlar’da Bosna Savaşı’nın sona ermesi, Yeni Dünya Düzeni

³⁵⁴ Panayotis Tsakanas, *a.g.e.*, s. 72.

³⁵⁵ Raporun orijinal içeriği için bkz. *Agenda 2000- Volume 1*, Doc/97/6, Strasbourg, 15 July 1997, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/DOC_97_6, (21.11.2020)

³⁵⁶ Tom Lansford, *Political Handbook of the World 2016-2017*, Sage Co Press, California 2017, s. 578.

başat gücü ABD'nin Kıbrıs sorunu ile daha fazla ilgilenmesini sağlamıştır. Dayton Anlaşması'ndaki diplomatik başarısı ile dikkat çeken Richard Charles Albert Holbrooke, Clinton tarafından özel temsilci olarak Kıbrıs'a görevlendirilmiştir.³⁵⁷ Kardak Krizi sırasında Türkiye ve Yunanistan arasında arabulucuk yapan Holbrooke, Kıbrıs'ta yaşanan krizlerden önce GRKY ile KKTC arasında da arabulucuk yapmayı planlamış, yaşanan krizler toplumsal görüşmeler için ortamın uygun olmadığını göstermiştir.

Türkiye'de Bülent Ecevit başkanlığında oluşturulan ANAP-DSP-DTP koalisyon hükümeti Gündem 2000 Raporu'na karşı sessiz kalmamış, KKTC 'nin Türkiye için vazgeçilmez olduğu ve bütünleşme yönünde adım atılabileceğini duyurmuştur. AB'nin Türkiye'ye karşı olumsuz rapor sunmasının arkasından Kıbrıs'taki iki lider Denktaş ve Kiarides 9 Temmuz 1997 tarihinde New York'ta bir araya gelerek görüşmelere başlamıştır. Görüşmelerde BM bir çözüm planı sunmuş, tarafların ağustos ayında tekrar buluşması ve görüşmeleri devam ettirmesi adına ikinci buluşma planlanmıştır. İkinci görüşme Montreux'a yakın Glion kentinde yapılsada mutabakat sağlanamayınca yapılacak üçüncü görüşmeler iptal edilmiştir.³⁵⁸ Bu zaman diliminde Bülent Ecevit kabinesinden bazı isimleri de yanına alarak KKTC'ye bir ziyarette bulunacaktır. Yapılan ziyaretin akabinde ise Türkiye ve KKTC'nin, 20 Temmuz 1997 ve 23 Nisan 1998 tarihinde yayınlanan ortak deklarasyonlarda bütünleşmesi vurgusu yapılmıştır. Türkiye böylelikle hem diplomatik olarak hem de sözlü demeçlerle Kıbrıs'ın bütününe yönelik yapılan AB tam üyelik müzakerelerinin başlamasına ve kendisinin üyelik koşullarını sağlamadığı yönünde Lüksembourg zirvesine sert tepki göstermiştir. Bu sert tepki ayrıca, AB ile görüşmeleri durdurma, AB konferansına iştirak etmeme, Kıbrıs ve Ege sorunlarının Yunanistan tarafından gündem edildiği hiçbir toplantıya katılmama ve Kıbrıs Rum tarafının AB'ye alınma hazırlığına başlaması durumunda

³⁵⁷ Clement Dodd, *a.g.e.*, s. 193, İdris Bal, *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası*, Ankara Global Araştırmalar Merkezi, Ankara 2006, s. 343.

³⁵⁸ Denktaş, Güney Kıbrıs Rum Kesimi'nin Kıbrıs'ın bütünü için başlatılan AB üyeliği süreci durdurulmadıkça, S-300 füze alımı iptal edilmedikçe görüşmelerin gerçekleştirilemeyeceği gerekçesiyle görüşmelerin sürdürülemeyeceğini açıklamıştır. Paul Bessemer, "Turkey", *Middle East Contemporary Survey, Volume XXI*, Edited By: Bruce Maddy-Weitzman, Westview Press, Tel Aviv 2000, s. 740.

Türkiye'nin de KKTC ile bütünleşeceği kararıyla devam etmiştir.³⁵⁹

AB'nin GKRY ile tüm Kıbrıs'ın tamamı adına yapılan başvuruyu olumlu değerlendirip tam üyelik müzakerelerine onay vermesi, Türkiye ve KKTC'yi vakit kaybetmeden harekete geçirmiştir. Toplanan Türkiye-KKTC Ortaklık Konseyi, tam üyelik müzakerelerinin başlatılmasıyla ortaya çıkan siyasi, hukuki, sosyal ve ekonomik yansımalarının olumsuzlukların altını çizirken, Kıbrıs sorununun artık eskisi gibi olmadığını, öncesinde ortaya konan çözüm koşullarının da değişim gösterdiği gerekçesiyle; Kıbrıs'ta bundan böyle iki devletin mevcudiyetinin varlığı ortaya konmadıkça çözüm olamayacağı; Türkiye ve KKTC arasında her alanda iş birliğinin üst seviyeye somut adımlarla çıkarılacağını açıklamıştır.³⁶⁰

1996 yılında Kardak krizi sırasında göreve gelen Yunanistan Başbakanı Kostas Simitis, yaşanan son gelişmelerle Türk-Yunan ilişkilerini AB merkezli bir çizgiye kaydırma amacıyla önemli bir yol katetmiştir. Ancak Gündem 2000 Raporu ve Kıbrıs ile ilgili son gelişmelerle Türkiye'nin AB ile görüşmeleri askıya alması bu durumu tersine çevirmiştir. Üstelik Türkiye ABD odaklı bir siyaset ile AB'den uzaklaşma eğilimi göstermeye başlamıştır. Türkiye'de kamuoyunda AB üyeliği konusunda engel olarak Yunanistan'ın olduğu gündemde yerini bulurken, terör örgütü lideri Abdullah Öcalan'ı yakalaması sonrası Yunanistan'ın PKK'ya verdiği desteğin artık saklanacak bir tarafı olmadığının anlaşılması ile Türk-Yunan ilişkileri yine başka bir gerilimin içinde kendini bulmuştur.

4.4 Abdullah Öcalan Krizi

Çalışmanın üçüncü bölümünde Yunanistan terör örgütü PKK ile ilişkisinden ve bunun Türk-Yunan ilişkilerine yansımından bahsetmiştik. Türkiye'nin 1980 yılından itibaren yaşadığı siyasi, ekonomik ve sosyal sıkıntıların bir tarafını da terör

³⁵⁹ Türkiye Cumhuriyet Dışişleri Bakanlığı, Kıbrıs Meselesini Tarihçesi, BM müzakerelerinin Başlangıcı, http://www.mfa.gov.tr/kibris-meselesinin-tarihcesi_-bm-muzakerelerinin-baslangici.tr.mfa, (21.11.2020)

³⁶⁰ Melek Fırat, *a.g.e.*, s. 476.

oluşturmaktadır. Terör örgütü PKK, Türkiye ile çıkarları ters düşen komşu ülkelerle ya da diğer devletlerle ilişki kurmuştur. Bu durumu terör örgütü lideri Abdullah Öcalan da yakalandıktan sonra mahkemede Avrupa, Orta Doğu ve Rusya’da örgütün üyelerinin barındırılması, örgüte elemanı kazandırılması ve finansal olarak yardım aldığı konularında PKK’nın desteklendiğini itiraf etmiştir.³⁶¹ Türkiye ile askeri güç savaşını dengelemek adına gizliden PKK’ya destek veren Yunanistan, Türkiye tarafından resmi makamlar yoluyla uyarılmasına rağmen bu durumu ısrarla reddetmiştir. Yunanistan sadece PKK ile değil aynı zamanda PKK’ya destek veren Suriye, İran ve Ermenistan ile ittifak yaparak Türkiye ile güç dengesini sağlama yoluna gitmiştir. Terör örgütü lideri Abdullah Öcalan ve yanındakiler çoğu zaman bu devletlerin resmi makamları ve istihbarat örgütleri ile yakın ilişkiler kurmuştur.³⁶² Türkiye resmi notalarla bu durumu dile getirirken, genelde diğer devletler terör örgütünü irtibat kurduklarını ya red etmiş ya da bu durumu red etmişlerdir.

Türkiye, 1998 yılında PKK’ya karşı etkin bir mücadele başlatmıştır. Sınır dışı harekatlara ek, örgütün yönetici kadrosundan Şemdin Sakık Türk Silahlı Kuvvetleri’nin operasyonu ile yurt dışından getirilmiştir. Örgüt içerisinde çözülme emarelerinin artması, siyasi iradenin de etkisi ile kamuoyunda terör örgütü lideri Abdullah Öcalan’ın da yakalanma beklentisini ortaya çıkarmıştır. Dönemin başbakanı Mesut Yılmaz, Suriye’de barındığı bilinen Öcalan’a desteğin kesilmesi konusunda güney komşusu Suriye’yi uyarmıştır.³⁶³ Ancak bu konudaki en tetikleyici ve etkili adım dönemin Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Atilla Ateş tarafından Suriye’yi hedef göstererek yaptığı *“Türkiye beklediği karşılığı alamazsa, her türlü tedbiri almaya hak kazanacaktır. Artık sabrımız kalmadı.”* açıklamasıdır.³⁶⁴ Askeri kanattan yapılan bu açıklama zorlayıcı diplomasinin başka bir örneğini oluşturmaktadır. Yapılan baskılar sonucunda Suriye’de barınamayacağını anlayan terör örgütü lideri Abdullah Öcalan önce Rusya, arkasından İtalya’ya geçmiştir. İtalya’da sığınma talebi kabul edilmeyen terör örgütü lideri bu süre

³⁶¹ Council of Europe, Parliamentary Assembly, Documents Working Papers, Volume VII 8489-8549, Council of Europe Publishing, Strasbourg 1999, s. 17.

³⁶² Alexander Murinson, *Turkey's Entente with Israel and Azerbaijan: State Identity and Security in Middle East and Caucasus*, Routledge, London 2010, s. 100.

³⁶³ Kemal Kirişçi, Barry Rubin, *Günümüzde Türkiye'nin Dış Politikası*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2002, s. 155.

³⁶⁴“Suriye’ye sabrımız kalmadı”, Hürriyet Gazetesi, 17 Eylül 1998.

içerisinde İtalya'nın kendisine özel misafir³⁶⁵ statüsüyle ev sahipliği yapması Türkiye tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Bir müddet İtalya'da kalan Öcalan, İtalya'dan ayrılıp özel bir jetle Minsk'e geçmiş burada da barınamayacağı anlaşıncı Atina'ya gelmiştir. Atina'da iki gece kalan terör örgütü lideri Yunanlı yöneticilerin bu durumdan rahatsızlık duyması üzerine ülkeden çıkış yaparak kendisine tahsis edilen jetle Beyaz Rusya ve Hollanda'ya yönelmiş ancak uçağın bu ülkelere inilmesine izin verilmemesi üzerine Atina'ya tekrardan dönmüştür.³⁶⁶

Abdullah Öcalan'ın Yunanistan'da durmasının sonuçlarının farkında olan Başbakan Kostas Simitis, Yunanistan'ın teröre örgütüne verdiği desteğin ortaya çıkmasının kanıtlanabileceğinden endişe ederek Abdullah Öcalan'ın ülkeden ayrılmasını istemiştir. Yunanistan'ın uluslararası alanda AB kimliği imajını sarsacak olan bu durumun ortadan kalkması için Yunanistan'dan çıkışı verilen terör örgütü lideri Abdullah Öcalan'a önce Kenya'da Yunanlı bir iş adamının evine götürülmesi teklif edilmiş, ancak Öcalan bunu kabul etmeyince Kenya Nairobi Yunan Konsoloslugu'na götürülmüştür. ABD desteği ile³⁶⁷ yeri tespit edilince de Kenya kolluk kuvvetleri konsolosluğun etrafını sarmış, ülkeyi terk etmesi istenmiştir. Havaalanına doğru yola çıkarılan terör örgütü lideri burada Türkiye'den gelen özel bir ekibe teslim edilmiş, 16 Şubat'ta Türkiye getirilmiştir.³⁶⁸

Abdullah Öcalan'ın Yunan Büyükelçiliğinde yakalanması ve üzerinde Güney Rum Kesimi'ne ait diplomatik pasaport bulunması³⁶⁹ teröre verdiği desteğin ortaya çıkması ile Yunanistan uluslararası örgütler içerisinde ciddi şekilde eleştirilmiş, ABD ve AB Yunanistan'ı bu tavrından dolayı kınamıştır. Ancak bu konudaki en büyük tepki

³⁶⁵ Öcalan önce İtalya'da göz altına alınmış ancak sonrasında gönüllü statüsünde İtalya'da kalmaya devam etmiştir. Bu durum Türkiye – İtalya arasında kısa süreli de olsa bir kriz yaratmıştır. Elisabetta Brighi, *Foreign Policy, Domestic Politics and International Relations: The case of Italy*, Routledge, New York 2013, s. 127.

³⁶⁶ Alisdair Rogers, "A European space for transnationalism", *Transnational Spaces*, Edited By: Philip Crang, Claire Dwyer, Peter Jackson, Routledge, London 2004, s. 165.

³⁶⁷ ABD gizli servisi CIA'in resmi internet sitesindeki bilgiye göre, Yunanistan gizli servisi EYP sonucu yıkımla ve gerginleşme ile bitecek bir operasyon riskini göze alarak Abdullah Öcalanı Nairobi'de saklamak istemiştir. Central Intelligence Agency, <https://www.cia.gov/library/center-for-the-study-of-intelligence/csi-publications/csi-studies/vol53no1/fiasco-in-nairobi.html>, (12.11.2020)

³⁶⁸ Richard Clogg, *a.g.e.*, s. 230.

³⁶⁹ "Lazaros Mavros", PKK terör örgütü lider Abdullah Öcalan adına Güney Kıbrıs Rum Kesimi tarafından düzenlenmiş diplomatik pasaport'un üstündeki isim. The Guardian newspaper, 18 February 1999.

Öcalan'ı yakalayan Türkiye'den gelmiştir. Yıllardır Yunanistan'a verdiği desteği siyasi ve diplomatik kanallarla Yunanistan'a ileten Türkiye Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, Yunanistan'ı sert bir dille “*gereğini yaparız*” diyerek uyarmış, bu uyarıdan sonra Yunanistan ordusu ile teyakkuza geçmiştir.³⁷⁰

Öcalan'ın yakalanması Türkiye'de fark edilir şekilde milliyetçi şuuru harekete geçirmiştir. Türkiye'de iç kamuoyu Abdullah Öcalan'ın yargılanmasına odaklanırken Türk Ceza Kanunun 125. maddesinde vatana ihanet suçundan İmralı Adası'nda yargılanmasına başlanmıştır. Yunanistan'da Başbakan Kostas Simitis, Öcalan olayı konusunda bilgisiz bırakıldığını açıklayarak 20 Şubat 1999 tarihinde kabine içerisinde Dışişleri Bakanı Theodoros Pangalos ile birlikte İçişleri ve Kamu Düzeni bakanlarının görevine son vermiş, olayda parmağı bulunanlar hakkında soruşturma başlatarak, Öcalan'ı kaçıran gizli servis EYP'nin başkanını da görevden almıştır. Yunan kamuoyu Öcalan konusunda ikiye bölünmüş, bir kısım Kürtlere verilen desteğin başından yanlış olduğunu, diğer kesim de Öcalan'ı Yunanistan'ın teslim ettiğini düşünmüştür.³⁷¹

Yunanistan, teröre verdiği desteğin ortaya çıkması ve yıllardır bu durumu reddetmesine rağmen terör örgütü lideri Abdullah Öcalan'ın kaçırılma olayında parmağı olduğunun anlaşılması ile yaşadığı prestij kaybının telafisinin onarılması yolunda politikasını değiştirmek zorunda kalmıştır. Türkiye ile ilişkileri düzeltmek, dünyaya olumlu mesaj vermek adına Yunanistan, diyalog eğilimli bir yapıya bürünecek, komşusu Türkiye ile yeni bir yumuşama sürecinin başlangıcı için adımlar atılma sürecinde fırsatlar arayacaktır.

4.5 Türk-Yunan İlişkilerinde Yakınlaşma

1999 yılında yaşananlar Türk-Yunan ilişkilerinde yeni bir başlangıcın habercisi olmuştur. Öcalan'ın yakalanması ve teröre verdiği desteğin ortaya çıkmasıyla kendisini uluslararası kamuoyunda aklamaya çalışan Yunanistan, NATO üyesi olan Türkiye ile

³⁷⁰ Kemal Kirişçi, Barry Rubin, a.g.e., s. 127.

³⁷¹ Melek Fırat, Yunanistan ile İlişkiler, a.g.e., s. 477.

ilişkileri geliştirme seçeneğinin kendisini aklamak için en iyi yol olabileceğini düşünmüştür.³⁷² Yunanistan için ilk fırsat NATO'nun Kosova'ya müdahalesi sırasında yaşanan iş birliği sırasında gerçekleşmiş, ancak ilişkilerin hemen düzelmesi beklenmemiştir.

Türkiye Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in Yunanistan'ı sert bir savaş diliyle uyarı niteliğindeki ultimatomu sonrasında Yunan tarafında radikal bir değişim olduğu gerçeği ortaya çıkmaktadır. Öcalan yakalandıktan sonra dahi PKK için terör kelimesini kullanmaktan çekinen Yunanistan'a bir tepki de ABD tarafından gelmiştir. Dışişleri Bakanı Medeleine Albright, Yunanistan'ın terör konusunda başarısızlığı ile ilgili kaygılı olduklarını dile getirmiştir.³⁷³ Türkiye'nin tepkisi sadece siyasi kanat değil askeri ağızdan da dile getirilmeye devam etmiş bu yönde en etkili açıklamalardan bir tanesi Türk Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral İlhan Kılınç'tan gelmiştir. *“Maalesef karşı sahildeki komşumuz, bölücü terör örgütüyle yasak bir aşk yaşamaktadır. Detaylarını son günlerde daha iyi öğrendiğimiz yasak ilişkilerden doğacak neticelerle ilgili nafakalar çok ağır gelecektir.”* Yunanistan'ı kastederek söylenen bu sözlerle³⁷⁴ ek olarak ayrıca iş dünyası ve Türkiye'deki Kamu İktisadi Teşebbüsleri de Yunanistan ile ticari ilişkileri durdurma kararı almıştır.³⁷⁵

Abdullah Öcalan'ın yakalanmasından sonra Türk-Yunan ilişkileri donma noktasına gelirken, iki ülke arasında yakınlaşmanın ilk sinyalleri Dışişleri Bakanları tarafından verilmiştir.³⁷⁶ 24 Mayıs 1999 tarihinde Türk Dışişleri Bakanı İsmail Cem, Abdullah Öcalan'ın yakalanması skandalında eski Dışişleri Bakanı Pangalos'un ve olayda parmağı olan sorumluların görevden alınması için Başbakan Simitis'e mektup yazan, Türk-Yunan ilişkilerine ılımlı bakan Yunanistan Dışişleri Bakanı Yorgo Papandreu'ya terörizm konusunda iş birliği yapmak için bir mektup yazmıştır. Türk-Yunan ilişkilerinde yeni bir dönemin açılışını yapacak olan cevap *“İki ülke arasındaki güveni geliştirmek istiyoruz.”* başlığı ile turizm ve çevre, camilerin onarımı, terörle

³⁷² Panayotis Tsakonas, *a.g.e.*, s. 73.

³⁷³ “Albright'tan Atina'ya Uyarı”, Milliyet Gazetesi, 21 Kasım 1998.

³⁷⁴ “Yunanistan PKK ile Aşk yaşıyor”, Hürriyet Gazetesi, 13 Kasım 1999.

³⁷⁵ “Yunanistan'a resmi boykot”, Milliyet Gazetesi, 18 Kasım 1999.

³⁷⁶ Alexis Heraclides, *a.g.e.*, s. 144.

mücadele, ekonomik temas, Balkanlar'da istikrar konuları ile gelmiştir.³⁷⁷ Papandreu cevap verdiği mektupla Yunanistan'ın teröre verdiği desteği reddetmekle beraber, dünya kamuoyunda ülkesini aklamayı amaçlamış ve meseleyi sıradan göstererek iş birliği önermiştir. Ancak ne varki, Papandreu'nun iş birliği dediği ve terörü de kapsayan alan içerisinde PKK terör örgütünün adı geçmemiştir.³⁷⁸ Yunan bakan ayrıca iş birliğinin ancak AB ile uyumlu bir şekilde gerçekleştirilebileceğinin altını çizerek mektuba yanıt vermiştir. Bu durumun Yunanistan Başbakanı Kostas Simitis'in 1996 yılından itibaren uyguladığı Türk-Yunan ilişkilerini AB çizgisine kaydırma politikasının bir parçası olarak değerlendirilmesi yanlış olmayacaktır.³⁷⁹

30 Haziran 1999'da New York'da bir araya gelen İsmail Cem ile Yorgo Papandreu turizm, çevre, kültür, ticaret ve bölgesel iş birliği konularını ilerletmek adına altı kişilik karma bir komisyon oluşturmuştur. Ortak Çalışma Komiteleri ismiyle anılan komisyonun iş birliği alanı bir yıl sonra TBMM'de kanunlaştırılacaktır.³⁸⁰ Öcalan'ın yakalanması sonrasında Yunanistan'ın ilişkileri iyileştirme ve terör konusunda bir anda keskin dönüş yapması tesadüf değildir. 1999 yılında gerçekleşen Kosova müdahalesi ile yayılan etnik çatışmalar ve Makedonya sınırında yaşanan Arnavut asıllıların gerilla faaliyetlerini arttırması Atina'yı Üsküp'ün irredentist bir harekete geçeceği konusunda tedirgin etmiştir.³⁸¹ Balkanların yaşadığı bu karmaşada bir de Türkiye ile karşı karşıya gelip gerginliği devam ettirmenin Yunan karar vericileri tarafından mantıksız olarak değerlendirilmiş olabileceği muhtemeldir.

Türk-Yunan ilişkilerine yeni bir anlayış getiren iki bakanın girişimleri iki ülke kamuoyunda geniş yankı uyandırmış, gergin atmosfer biraz olsun yerini ılımlı bir havaya bırakmaya başlamıştır. Türkiye'de 17 Ağustos 1990 tarihinde meydana gelen Marmara depreminin yaşanması ile kendiliğinden yardım için harekete geçen Yunan halkının tavrı, Yunanistan hükümetinin de depremde enkaz altında kalanlar için kurtarma ekibi

³⁷⁷ Dimitris Keridis, Dimitris Triantafyllou, *Greek-Turkish Relations in the Era of Globalization*, 2. Cilt, Institute for Foreign Policy Analysis, Kokkalis Foundation, Athens 2001, s. 252.

³⁷⁸ Bu alanlar organize suç, sınır kaçakçılığı, uyuşturucu gibi alanlardır.

³⁷⁹ Ali Dayıoğlu, "Yunanistan ile İlişkiler", *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne, Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt III, 2001-2012*, Der: Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul 2013, s. 562.

³⁸⁰ T.C. Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar 14.6.2000 Genel Müdürlüğü Sayı: B.02.0.KKG.0.10/101-67/292

³⁸¹ Jon V. Kofas, *Under the Eagle's Claw: Exceptionalism in Postwar U.S.-Greek Relations*, Praeger, London 2003, s. 237.

göndermesi, aynı şekilde eylül ayında Atina yakınlarında meydana gelen deprem sonrası Türkiye'nin yardım için harekete geçmesi, Türk-Yunan ilişkilerine farklı ve olumlu bir ivme kazandırmıştır. İki ülke vatandaşlarının bu çabası, halkların devlet politikalarından daha olumlu bir ilişki içerisinde olduğu gerçeğini ortaya koymuştur. Yunanlı yazar Ioannis N. Grigoriadis; yaşanan depremlerin, iki ülkenin coğrafi yakınlığını ve ortak insanlık tehditlerini hatırlattığını söylemektedir.³⁸² Bu gelişmelerden sonra Türk ve Yunan Dışişleri bakanları başlattıkları diyalog ortamını farklı alanlara da kaydırma planı içerisine girişmişlerdir. NATO çerçevesinde ikili iş birliği, güven arttırıcı önlemler,³⁸³ her yıl bakanlar arasında buluşma gibi konular bakanlar arasında masaya yatırılmıştır.

Türk-Yunan ilişkileri realist olarak değerlendirdiğinde son zamanlarda yaşanan yakınlaşma ile iki ülkenin kültürel ve tarihsel sınırlamaların birkaç yıl içinde değişebileceği iddiası sorgulanabilir. Türk-Yunan ilişkilerinin tarihsel kökleri ve çözümlenmemiş sorunların varlığı bu durumu daha da zor kılmaktadır. Ancak bir gerçek var ki o da 1999 yılında yaşanan gelişmelerin Türk-Yunan ilişkilerine olumlu bir hava kattığıdır. Burada sorgulanması gereken ana nokta ise, iki ülkenin gerçekten realist ve neorealist çizgiden uzaklaşıp, askeri odaklı güç dengesini yine eskisi gibi sürdürüp sürdürmediğidir. Bu kapsamda Türkiye-Yunanistan arasında yeniden yakınlaşma çabalarının ilk somut gelişmesi Türkiye'nin Helsinki zirvesinde AB'ye aday devlet olarak kabul edilmesiyle gerçekleşmiştir. Yunanistan bu zirvede Türkiye'ye karşı veto oyu kullanmamış, Türkiye böylelikle diğer aday ülkelerle birlikte AB programlarına katılma ve ajansları ile iş birliği yapma, yapılan toplantılara iştirak etme, müzakerelerin başlanması amacıyla yapılacak mali yardım desteklerden faydalanma hakkını elde etmiştir.

1997 yılında yayınlanan Gündem 2000 Raporu sonrasında Türkiye ile AB arasında kesilen görüşmelerin Helsinki'de tekrar başlamasını sadece Türk-Yunan ilişkilerindeki olumlu havaya bağlamak yanlış olacaktır. AB, Türkiye'nin Kafkaslardan gelen enerji kaynakları üzerindeki jeopolitik konumu, NATO içerisindeki veto yetkisi ve

³⁸² Ioannis N. Grigoriadis, "Greek-Turkish Relations", *The Oxford Handbook of Modern Greek Politics*, Edited By: Kevin Featherstone, Dimitri A. Sotiropoulos, Oxford University Press, Oxford 2020, s. 616.

³⁸³ Türkiye Cumhuriyeti, Dışişleri Bakanlığı, Son Gelişmeler, <http://www.mfa.gov.tr/ege-sorunu-ile-ilgili-son-gelismeler.tr.mfa>, (22.11.2020)

gücü, ABD'nin Türkiye'nin birliğe üye olması arzusu ve ülke içerisinde yaşanan demokratik adımların atılması gibi nedenlerle Türkiye'ye karşı arkasını tamamen dönemeyeceğini anlamıştır. Türkiye'ye verilmeyecek olan adaylık statüsünün daha çok zararlı olacağını hesap eden AB, koşullarını ve çizgisini kendi belirlediği ve üye ülkelerinin de inisiyatifinde olacağı bir genişleme sürecine Türkiye'yi dahil etmenin daha faydalı olacağını düşünmüştür. Türkiye bu süreçte kendisine sunulan Helsinki'de alınan kararların sonuçlarının kendisi için AB üyeliği yolunda sonuca ulaşacağı varsayımı ile bir garanti olacağını düşünmüş, ancak ne var ki Helsinki sonuç bildirgesinde ortaya konan Kıbrıs ve Ege ile ilgili ihtilafların çözülmesi şartı konusunda tereddütte kalmıştır.³⁸⁴

Helsinki Sonuç Bildirgesi 4. paragrafında Ege ve Yunanistan kelimesi geçmemesine rağmen:

*“Aday devletler eşitlik içerisinde AB yasalarıyla bahsedilen amaç ve değerlerine önem vermelidirler. Bu kapsamda AB Konseyi aday devletleri yaşanan anlaşmazlıklar ve sınırlarla ilgili çözümlerin BM antlaşmasına uygun şekilde çözmeye çalışmalıdırlar. Eğer sorunların çözümü uygun görülmez ve sınır anlaşmazlıkları konusunda bir neticeye varılamazsa en uygun zamanda Uluslararası Adalet Divanı'na gidilmelidir. AB Konseyi bu durumun gerçekleşip gerçekleşmediğini üyelik süreci boyunca, 2004 yılına kadar UAD'na gidilmesini desteklemek amacıyla kontrolleri sağlayacaktır. AB Konseyi burada bir hatırlatma olarak Kopenhag ve siyasi kriterlere uyumun müzakerelerin başlatılması için ön şart olduğunu vurgular.”*³⁸⁵

³⁸⁴ Sanem Baykal, Tuğrul Arat, “1990’larda Türkiye-AB ilişkilerinin Genel Hatları”, *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne, Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt 2, Der: Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul 2001, s. 352.

³⁸⁵ Orijinal Metin için bkz. “The European Council reaffirms the inclusive nature of the accession process, which now comprises 13 candidate States within a single framework. The candidate States are participating in the accession process on an equal footing. They must share the values and objectives of the European Union as set out in the Treaties. In this respect the European Council stresses the principle of peaceful settlement of disputes in accordance with the United Nations Charter and urges candidate States to make every effort to resolve any outstanding border disputes and other related issues. Failing this they should within a reasonable time bring the dispute to the International Court of Justice. The European Council will review the situation relating to any outstanding disputes, in particular concerning the repercussions on the accession process and in order to promote their settlement through the International Court of Justice, at the latest by the end of 2004. Moreover, the European Council recalls that compliance with the political criteria laid down at the Copenhagen European Council is a prerequisite for the opening of accession negotiations and that compliance with all the Copenhagen

Dördüncü paragrafta bahsi geçen ifadelerin Yunanistan ile yaşanan sınır anlaşmazlıklarına atıf yapıldığı Türkiye tarafından tahlil edilmekle beraber tepkiyle karşılanmıştır. Türkiye ve Yunanistan arasındaki Ege Sorunlarının çözümü için bir dayatma olarak algılanan bu durum, Türkiye'ye karşı AB kartıyla diplomatik bir dayatma uygulandığını izlenimini oluşturmuştur.

Helsinki Bildirisi'nde Türkiye'nin karşı çıktığı diğer bölüm 9 (a ve b) paragraflarında geçen ifadelerdir. A paragrafında Güney Kıbrıs Rum Kesimi ve Türk tarafı arasında New York'ta başlatılan görüşmelerin AB tarafından memnuniyetle karşılandığı BM Genel Sekreterini 'nin çabalarının da çözümün gerçekleşmesi için güçlü bir şekilde desteklendiğinin altı çizilmektedir. B paragrafında AB Konseyi Kıbrıs'ta varılacak olan kapsamlı politik bir çözümün Kıbrıs'ın bütününe ele alacak şekilde tam üyeliğin sağlayacağını ifade eder. Buna göre, eğer görüşmelerde çözüm sağlanamayıp başarılı olunamazsa, Konsey nihai kararını ön şartsız olarak vereceği belirtilerek Kıbrıs için AB'ye tam üyeliğin başlatılacağını sinyali verilmiştir.³⁸⁶

Türkiye'yi Kıbrıs'ta çözüm için istenilenin yapılması, eğer bu gerçekleşmezse AB Konseyi'nin Türkiye'nin de onaylayacağı şekilde Güney Kıbrıs Rum Kesimi'nin tam üye olmasının sağlanacağını ifaden 9 (a ve b) paragrafları, Türkiye'ye ulaşır ulaşmaz bir dayatma mı yoksa üyelik için önkoşul mu olduğu siyasiler ve hükümet tarafından anlaşılmaya çalışılmış, çok geçmeden Türkiye bu anlaşmazlığı netleştirmek için AB 'ye tepkisini iletmiştir. Kıbrıs Rum Kesimi için 2002 yılında AB'ye tam üyelik kapısını açan bu duruma en büyük tepki ise New York'ta Kıbrıs Sorunu çözümü için görüşmelerde bulunan KKTC yetkililerinden gelmiştir. Konfederasyon amacı ile toplantılara iştirak eden heyet AB'nin bu kararını Türkiye kabul ederse büyük bir avantajı kaybedeceklerini ileri sürmüştür.³⁸⁷

Türkiye'nin tepkileri üzerine AB dönem başkanı aynı zamanda Finlandiya Başbakanı olan Paavo Lipponen dönemin Türkiye Başbakanı Bülent Ecevit'e mektup

criteria is the basis for accession to the Union", European Parliament, Helsinki European Council 10 and 11 December 1999 Presidency Conclusions, https://www.europarl.europa.eu/summits/hel1_en.htm, (12.12.2020)

³⁸⁶European Parliament, Helsinki European Council 10 and 11 December 1999 Presidency Conclusions, https://www.europarl.europa.eu/summits/hel1_en.htm, (13.12.2020)

³⁸⁷ Melek Fırat, *Yunanistan ile İlişkiler, Türk Dış Politikası Cilt 2...*, s. 480.

yazarak Türkiye'nin çekincelerini gidermeye çalışmıştır. Yıllar sonra basına da yansıyan Ecevit ve Lipponen arasındaki mektup trafiğinin ilk safhasında Bülent Ecevit'e hitaben AB Dönem Başkanı Lipponen; Türkiye ve AB arasında yeni bir dönemin başlangıcı ile Türkiye'nin artık bir aday ülke statüsünde olmasından dolayı mutluluğunu dile getirerek; Türkiye'nin itiraz ettiği 4. ve 9. bölümlerde geçen paragrafların atfı konusunun üyelik kriterleri ile alakalı olmadığını, bunun bir siyasi diyalog iması olduğunu, 4. paragrafta geçen tarihsel 2004 hatırlatmasını UAD'na başvurunun son tarih olduğunu, Kıbrıs konusunun ise çözümünün bir AB amacına hizmet ettiğini açıklamıştır.³⁸⁸ AB Dış Politika ve Güvenlik Yüksek Temsilcisi Xavier Solana, AB Komisyonunun Genişlemeden Sorumlu Komiseri Gunther Verheugen ve 10 Aralık gecesi Fransa Başkanı Jacques Chirac Ankara'ya gelerek Türk hükümetini adaylık süreci ile ilgili ikna etmeye çalışmış ve bunda da başarılı olmuşlardır. Türkiye'nin ikna olması Kıbrıs Sorunu'nu Türkiye-Yunanistan çizgisinden AB eksenine oturtmuştur.³⁸⁹

³⁸⁸ Onur Öymen, "Turkish-Greek Relations", *Regional and Ethnic Conflicts: Perspectives from the Front Lines*, Edited By: Judy Carter, George Irani, Vamik D Volkan, Routledge, London 2009, s. 204.

³⁸⁹

SONUÇ

Realist yaklaşım temelinde doküman analiz yöntemi ile 1990'lı yıllarda Türk-Yunan ilişkilerini ele aldığımız çalışmada, iki ülke arasındaki ilişkilerin tarihsel düşmanlık algısı ile şekillendiği görülmüştür. Bu kapsamda iki ülke, tarihten aldığı tecrübelerle birbirini tehlike olarak tanımlamış, güvenlik paradigmaları dahil politikalarını buna göre belirlemiştir. Türk-Yunan ilişkilerinde var olan Kıbrıs, Ege ve Azınlık gibi temel sorunların çözümünün güçleşmesinin ana tahlilinde, birbirlerini düşman ve tehlike olarak tanımlamalarının varlığı bunda en önemli etken olarak saptanmıştır.

Çalışmanın analitik kısmında ortaya konan sorular doğrultusunda çıkan bulgularda 1990'lı yılların Türk-Yunan ilişkilerinin en yoğun geçtiği dönem olduğu görülmüştür. Geçmiş sorunların daha çok tartışmalara konu olduğu bu dönemde ayrıca başka sorunlarda ortaya çıkmış, uluslararası alanda yaşanan değişimlerle beraber Türk-Yunan ilişkilerinde rekabet en yüksek seviyeye ulaşmıştır. Bu durum Türk-Yunan ilişkilerinin geleceğini de olumsuz etkilerken, kronik sorunların çözüme kavuşturulmasını da güçleştirmiştir. 1990'lı yılların ilk başında iki ülkenin diyalog çabası çözümlenemeyen sorunların gölgesinde kalmıştır. Bu saptamayla çalışmada, Türk-Yunan diyalogu söylemlerinin mevcut temel sorunlar çözümlenmeden gerçekleştirilemeyeceğinin gerçekliği ortaya çıkarılmıştır.

Çalışmada, uluslararası örgütlerin Türk-Yunan ilişkilerini doğrudan etkilediği belirlenmiştir. İki ülkenin NATO üyesi olması öncelikli unsur olarak saptanırken, Yunanistan'ın AB üyesi olması sonrasında iki ülke ilişkilerine doğrudan etki eden en önemli uluslararası örgütün AB olduğu anlaşılmıştır. Bu kapsamda Türkiye'nin AB'ye üye olma çabaları Yunanistan için bir koz olarak görülmüştür. Mevcut sorunlar temelinde 1990'lı yıllara gelmeden Yunan karar vericilerin Türkiye ile ilişkileri AB çizgisine kaydırmak için çabaladığını görmekteyiz. Türkiye ise AB'ye üye olmak için Özal döneminden itibaren Yunanistan ile diyalog kurarak bu durumu tersine çevirmeye çalışmıştır. 1990'lı yılların özellikle ikinci yarısından sonra Yunanistan Başbakanı Kostas Simitis ile beraber Türk-Yunan ilişkilerinde artık AB'nin olmazsa olmaz bir uluslararası aktör olduğu, bununda Yunan karar vericilerin yaptığı politikalarla

şekillendiği görülmektedir. Soğuk Savaş Dönemi başlarında NATO üyesi olan iki ülkenin kendi aralarında yaşadığı krizlerde başat güç ABD, NATO'nun güney kanadında bulunan Türkiye ve Yunanistan arasındaki ihtilaflarda dengeleyici bir konumda olmuştur. 1996 yılında yaşanan Kardak gerilimi ve arkasından yaşanan S-300 füze krizinde ABD'nin araya girmesi buna örnek olarak gösterilebilir. Ancak 1974 yılında Kıbrıs'ta yaşanan Türk-Yunan çatışması sırasında NATO ve ABD'nin varlığı yaşananları durdurmamıştır. Kıbrıs çıkarması sonrasında Türkiye'ye ABD tarafından silah ambargosu uygulanmış, Yunanistan ise ABD'ye tepki olarak NATO kanadından çekilmiştir. 1980'li yılların başında AB'ye üye olan Yunanistan'ın NATO kanadından ayrılmasını Türkiye'nin dış politika karar vericileri tarafından iyi değerlendirilemediğini açık bir şekilde görmekteyiz. NATO'ya geri dönen Yunanistan'a karşı veto kozunu kaçıran Türkiye, Başbakan Turgut Özal zamanında ise diyalog arayışlarında bulunarak ilişkilerde taviz veren taraf olarak gözükmüştür. Tüm veriler ışığında değerlendirildiğinde; uluslararası örgütlerin Türk-Yunan ilişkilerinde yapıcı rolü konusunda olumlu bir tablo ortaya çıkmamaktadır. Uluslararası örgütler de Türk-Yunan ilişkilerinin kendi çıkarlarına göre değerlendirmiştir. Buradaki önemli nokta; Yunanistan'ın, Türkiye ile yaşadığı temel anlaşmazlıkları uluslararası örgütlerin meselesiymiş gibi bir dış politika yöntemi olarak uygulamak istemesidir.

Öte yandan, 1990'lı yıllar Türk-Yunan ilişkilerinde var olan temel sorunların çözülmesinde ilerleme ve sonuç alınmadığı bir zaman dilimi olmuştur. Bu dönem Soğuk Savaşın bitişiyle iki ülkenin dış politikalarını yeniden gözden geçirmeye çalıştığı bir zamandır. 1990'lı yılların ilk yıllarında diyalog arayan, geçmişten gelen rekabeti sürdüren Türk-Yunan profili karşımıza çıkmaktadır. Türkiye ve Yunanistan burada kendi rol ve çıkarları konusunda adım atarken, kendi güvenliklerini ön planda tutan bir politika dizayn etmeye çalışmıştır. Bunda da ABD'nin Yeni Dünya Düzenini dizayn etme, bölgesel değişimlerin etkisi kaçınılmazdır. İki ülke oluşan dengelerde ve kendi iç siyasetlerindeki çalkantılı süreçlerinde, aralarında kronikleşen sorunların etkisini aşmadığı için diyalog konusunda da başarısız olmuştur.

Çalışmada tahlil edilen sonuçlardan bir tanesi, diyalog çabalarının Türk-Yunan ilişkilerinde kısa vadede gerçekleşmediğidir. Yapılan ikili anlaşmalar, doruk toplantıları ve istikşafı görüşmeleri sorunların Türk-Yunan ilişkileri adına uzun vadede olumlu

yakınlaşmaların gerçekleşmesine katkı sağlamadığıdır. Bunun en önemli sebebi ise tarihsel düşmanlık algısının iki ülke tarafından benimsenmiş olmasıdır. Ancak 1930 yıllarda Atatürk ve Venizelos ile başlayan Türk-Yunan dostluğunun 1950’li yıllarının ortalarına kadar devam etmiştir. Burada dikkat çeken unsur ise; Türk-Yunan menfaatlerinin ortak paydada buluştuğudur. Bu ortak payda “ortak düşman” olarak belirlendiğinde iki ülke, kendi menfaatleri için aralarındaki düşmanlıkları bırakabilmekte uzun süreli dostluk paydasında buluşabilmeyi başarabilmektedir. Ancak unutmamak gerekir ki, bunun için ortak düşman olarak belirlenen aktör veya aktörlerin iki ülkenin varlığını tehlikeye sokacak kapasitede olması gerektiğidir. 1930’lu yıllarda Nazi Almanya’sı ve İtalya’nın revizyonist hareketlerinin Türkiye ve Yunanistan’ı ortak paydada buluşturması sonucunda Balkan Antantı imzalanmıştır.

Türk-Yunan dostluğu ile ilgili çalışmada tespit edilen bir diğer farklılık ise; iki ülke halklarının yaşadıkları zor zamanlarda birbirlerine yardım etmesidir. 1999 yılında önce Türkiye sonra Yunanistan’da yaşanan depremlerin ardından birbirlerinin yardımına koşan iki ülke halkı, kendi tarihsel kodlarında sadece düşman algısının olmadığını, Osmanlı İmparatorluğu’nun hoşgörü şemsiyesi altında beraber yaşadıkları zamanların da bulunduğunu kanıtlar nitelikte hareket etmişlerdir. İkinci Dünya Savaşı sırasında, Alman ordusunun Yunanistan’ı işgal etmesiyle Yunan halkının hammadde ihtiyaçlarından yoksun, açlık çekmesine kayıtsız kalmayan Türk halkının gemilerle Yunanistan’a yardım malzemesi göndermesi, halkların devlet politikalarından farklı olarak yaklaşma potansiyeline sahip olduğunu göstermektedir.

Çalışmada tespit edilen bir diğer bulgu ise Yunanistan’ın 1990’lı yılların öncesinden itibaren “düşmanımın düşmanı dostumdur” mantığı ile hareket etmesidir. 1980’li yıllarda PASOK iktidarı döneminde Yunanistan’ın gizliden terör örgütlerini finansal, sosyal, siyasi yönden desteklediği anlaşılmıştır. Türkiye’nin siyasi ve diplomatik kanallardan sürekli olarak PKK’ya verdiği destek konusunda Yunanistan’ı uyarmasına rağmen, bu durum ya reddedilmiş ya da cevapsız bırakılmıştır. Aslına bakılırsa Yunan diplomasinin bu taktiği yeni değildir. Tarihsel perspektifte değinildiği gibi, Girit isyanı dahil, Yunan karar vericiler kendilerini uluslararası arenada masum gösterme konusunda oldukça iddialıdır. Öte yandan, Yunanistan’ın 1995 yılında terör örgütü PKK’nın yönetim kadrosunun bulunduğu Suriye ile savunma anlaşması

imzalaması, Yunanistan'ın, düşmanımın düşmanı dostumdur mantığı ile hareket ettiğinin bir diğer örneğini göstermektedir.

Çalışmada tespit edilen bir diğer bulgu ise 1990'lı yılların başında Türkiye ve Yunanistan'ın askeri modernizasyona önem vermesidir. SSCB'nin etkin olduğu bölgelerden çekilmesiyle oluşan sosyal, siyasi, ekonomik boşluğu dizayn etme planı Türkiye ve Yunanistan rekabetini de yakından ilgilendirmiştir. Dünyada çözülmemiş sorunlara eğilen ABD, Balkanlar ve diğer bölgelerde etkin bir şekilde gücünü hissettirmeye başlamıştır. Türkiye'nin bu dönemde ABD ile hareket ettiği, aynı zamanda AB'ye de üye olmak için çabaladığı bilinmektedir. Yunanistan ise Türkiye'nin Balkanlar'la olan bağlarından endişe ederek kuşatılmış hissi ile kendi güvenlik anlayışını AB ile dizayn etmeye çalışmıştır. Bu durum özellikle Türkiye ile var olan temel sorunların (Kıbrıs, Ege ve Azınlık) Yunanistan tarafından endişe verici şekilde algılanmasını sağlamıştır. Şüphesiz bunda Türkiye'nin ordu olarak kendisinden güçlü olması ve 1974 yılında Kıbrıs'a müdahale etmesinin etkisi büyüktür. 1993 yılında PASOK'un iktidara gelmesi Türk-Yunan ilişkilerini sertleştirmiştir. Bu dönemde Yunanistan'ın Güney Kıbrıs Rum Kesimi'yle birlikte askeri modernizasyona büyük önem verdiği tespit edilmiştir. Ortak Savunma Doktrini ile Kıbrıs'ı kendi savunma sahası alanına alan Yunanistan, Rusya'dan tank, silah ve en son füze savunma sistemi tedarik etmiştir. Çalışmada elde edilen bulgulara Yunanistan'ın bu dönem Rusya ile Pan-Ortodoks ittifakı oluşturup yakınlaştığı tespit edilmiştir. Diğer yandan AB kartını Türkiye'ye karşı daha sık kullanmaya başlayan ve terör örgütü PKK'ya destek veren Yunanistan'ın, Ege'de karasularını 12 mile çıkarma kararı alması, Türkiye'nin bu duruma casus belli ile cevap vermesi, ileriki yıllarda Türk-Yunan ilişkilerinin gergin geçeceği sinyallerini vermiştir.

Çalışmada ortaya çıkarılan bulgularla, Türkiye ve Yunanistan'ın aralarındaki yaşadığı krizlerde, Türkiye'nin mevcut statükoyu korumaya çalıştığını; Yunanistan'ın ise var olan statükodan memnun olmayarak açıktan ve gizliden dengeleri değiştirmeye diplomatik ve eylemsel ataklar yaptığı tespit edilmiştir. Türkiye, burada zorlayıcı diplomasinin bir boyutunu uygulamak durumunda kalmıştır. Kardak Krizi, S-300 füze krizi, Kıbrıs yeşil hat gerilimi sırasında statükoyu zedeleyici ilk adımın Yunanistan tarafından atıldığı saptanmıştır. Yunan karar vericilerin Ege Denizi'nin tarihsel olarak

Helen egemenliğine ait olduğunu düşünmesi, Türkiye tarafından Kıbrıs’a 1974 yılında yapılan müdahale ve Türk askerinin KKTC’deki varlığını tehdit unsuru olarak görmesi Yunanistan’ın böyle bir tutum sergilemesindeki en önemli nedendir. Ayrıca, Yunanistan’ın PKK terör örgütüne gizliden destek vermesi, kendi ülkesinde ve Rum Kesimi’nde kamplar açmasına ön ayak olması, PKK yöneticilerinin barındığı Suriye ile savunma anlaşması imzalaması bu durumu kanıtlayan diğer unsurlardır. Tüm bu verilerin toplamında çalışmanın başında ortaya konulan hipotezi destekler nitelikte, Yunanistan’ın Türkiye ile ilişkileri, tarihsel emellerinden vazgeçmeyerek sürdürdüğü ve “tehlikeli düşman Türkiye” algısı ile askeri önlemlerini 1990’lı yıllarda arttırarak realist çizgisinden ayrılmadığı gerçeği ortaya çıkmaktadır.

1990’lı yıllarda Türk-Yunan ilişkilerini en çok etkileyen temel sorunların başında Kıbrıs meselesi gelmektedir. 1980’li yıllarda Başbakan Turgut Özal’ın dış politika önceliği olan Kıbrıs Sorunu, Soğuk Savaş Dönemi sona ermeden başlayan görüşmelere rağmen çözümlenememiştir. Kıbrıs Türklerinin varlığını göz ardı eden hiçbir teklif KKTC ve garantör Türkiye tarafından kabul edilmemektedir. Rum ve Yunan tarafı ise, Türk tarafını daha çok azınlık konumunda bırakacak tekliflerin diplomasi masasında kabul edilmesini istemekte, adadaki Türk ordusunun varlığından endişe duymaktadır. Çalışmada konuyla ilgili elde edilen bulgulara ortaya çıkan ana tespit; Yunanistan, Kıbrıs’ı enosis ile kademeli olarak kendisine bağlamak istemektedir. Ayrıca Yunanistan Girit meselesine benzer şekilde uluslararası toplumu arkasına almaya çalışmaktadır. Bunu gerçekleştirmek için AB kanalını kullanan Rum Kesimi ve Yunanistan, 1990’lı yıllarda meseleye BM’den çok AB’nin müdahil olması için çabalamıştır. BM’nin daha önce çıkardığı kararlarına rağmen, Güney Kıbrıs Rum Kesimi’nin adanın tamamı adına yaptığı başvuruyu kabul eden AB, Türk-Yunan ilişkilerinin normalleşmesi ve Türkiye’nin AB’ye alınması için Kıbrıs’ta çözümü şart koşturmaktadır. Ancak sorun çözülsün bile Türkiye’nin AB üyeliğine alınacağı konusu garanti değildir.

Kıbrıs meselesinin Türk-Yunan ilişkilerinden AB çizgisine kaymasının Yunanistan Başbakanlığına gelen Kostas Simitis hükümeti ile gerçekleştiğini söylemek yanlış olmaz. Dış politikada Türkiye ile ilişkileri normalleştirmek isterken, Kardak Krizi, Kıbrıs’ta yaşanan gerilimler, Öcalan bunalımı gibi engellerle karşılaşan Simitis, zorlu

geçen kriz dönemine karşın 1999'lı yıllara gelindiğinde Türk-Yunan ilişkilerinin artık bir AB meselesi olmasını sağlamıştır. Çalışmada Türkiye'deki karar vericilerin AB yolunda taviz verdiği konusunda tartışmaların gündemi meşgul ettiği tespit edilmiştir. Ayrıca Yunanistan'ın beklediği gibi AB, sadece Kıbrıs sorunu değil Türkiye ile Yunanistan arasında Ege Denizi'nde yaşanan sorunların da çözülmesi konusunda Helsinki bildirisinde Türkiye'ye şart koşturmuştur. Son tahlilde Güney Kıbrıs Rum Kesimi AB'ye üye olmuş, KKTC ise tanınmayan bir devlet statüsünde kalmaya devam etmiştir. Böylece çözümsüzlüğün çözüm olduğunu dile getiren KKTC eski Cumhurbaşkanı Rauf Denktaş'ın haklılığı da ortaya çıkmıştır. 2000'li yıllara gelindiğinde ise Türk-Yunan ilişkilerinin Yunanistan'ın istediği gibi bir AB meselesi haline geldiği tespit edilmiştir.

Çalışmada tespit edilen bulgulardan bir tanesi, Türkiye ve Yunanistan arasındaki hassas meselelerden olan azınlıklarla ilgilidir. Bulgulara göre Yunanistan Batı Trakya'daki Türk azınlığın varlığından endişe duymaktadır. Tarihsel süreç içerisinde bölgede yaşayan Müslüman Türklerin, Türkçe eğitim haklarının elinden alınması, vakıflarının hareket sahalarının kısıtlanması, Türklerin ellerinde bulunan mallara el konulması, 1980'li yıllarda Türk isminin kaldırılması bu saptamayı kanıtlar niteliktedir. Bu durum 1990'lı yılların başlarında da Türklerin demokratik haklarına müdahalelerle devam etmiştir. Ayrıca Yunan devleti Türklerin müftü seçimi gibi hassas ve inançsal noktalarına da baskı uygulayarak Türkleri kontrol altında tutmak istemektedir. Bu durumu çıkarılan yasalarla da meşru göstermek isteyen bir Yunanistan tablosu, çalışmada yapılan tahliller sonucu ortaya çıkarılmıştır. Bir diğer saptama ise Türkiye'nin Batı Trakya azınlığı ilgili gelişmelere 1990'ların başında kayıtsız kaldığıdır. Bu durumun ilk örneği 1989 yılında gerçekleşen Davos zirvesinde Türk-Yunan ilişkilerini düzeltmek adına Batı Trakya'da yaşanan olayların Özal-Papandreu buluşmasında gündeme getirilmemesi ile gerçekleşmiştir. Daha sonraları müftü seçimi ve Sadık Ahmet ve İbrahim Şerif'in yargılanması olaylarında da Türk hükümeti gerektiği kadar tepkisini göstermemiştir. Genel saptama; Türkiye ve Yunanistan'ın diyalog arayışları ve Kıbrıs Meselesi gibi sorunların çözülmesi için çaba sarf ettiği bu dönemde Batı Trakya Türk azınlığı meselesini göz ardı ettiği yönündedir. Bu durum daha çok Yunan çıkarlarına hizmet etmiştir.

Öte yandan, Türkiye'deki Yunan azınlığı temsil eden Fener Rum Patrikhanesi

ilgili çalışmada, 1990'lı yıllarda Patrikhane'nin ekümenlik elde etme ve Türkiye'deki prestijini yükseltme amacıyla olduğu anlaşılmıştır. Ancak çalışmada meselenin sadece bir patrikhane meselesi olmadığı tespit edilmiştir. ABD'nin 1980'li yıllarda başlayan Fener Rum Patrikhanesi'ne ilgisi, 1990'lı yıllarda daha da artmıştır. Bunun sebebinin ABD'nin Balkanlar'da var olan Ortodoks nüfusu kontrol etme, Rusya'daki Ortodoks kilisesine karşı Fener Rum Patrikhanesi'ni daha fazla ön plana çıkarma amacıyla olmasıdır. ABD'deki Yunan lobi faaliyetlerinin etkisini de burada göz ardı etmemek gerekir. Yunanlı Kuzey ve Güney Amerika Başpiskoposu Patrik İakovos ve Clinton baş danışmanı yine Yunanlı George Stephanopoulos Fener Rum Patrikhanesi konusunda gündemde yer eden açıklamalarda bulunmuştur. Çalışmada elde edilen bulgular, bu durumun ABD'nin İstanbul'daki Fener Rum Patrikhanesi ile ilgilenmesinin Yunan lobi faaliyetlerinin etkisiyle olduğu sorusunu ortaya çıkarmıştır. Bu dönemde sadece ABD değil aynı zamanda AB'de Patrikhane ile yakından ilgilenmiştir. AB, Patrikhane'ye maddi yardım sağlama ve Brüksel'de büro açma konusunu gündeme getirmiştir. Edinilen bulgulara göre hem ABD'nin hem de AB'nin İstanbul Patrikhanesi yakından ilgilenmesindeki amacın, Balkanlar'da ve SSCB'nin etkisinin kaybolduğu yerlerde Moskova Patrikliği yerine rahatça kontrol edebilecekleri Fener Rum Patrikhanesi'ni kullanmak olduğu kuvvetle muhtemeldir. Burada hem Fener Rum Patrikhanesi'nin hem de Yunanistan'ın çıkarlarına uyacak bir durumun ortaya çıktığından bahsetmek yanlış olmayacaktır. Nitekim İstanbul Fener Rum Patrikhanesi ruhani lideri Vartholomeos'un düzenlediği kültürel gezi faaliyetlerinde eski Helen uygarlığının bulunduğu yerlerin gezi programı içerisine konulması bu durumu kanıtlamıştır.

Öte yandan bu dönemde Patrikhane meselesi ile ilgili gelişmelerin ön plana çıkması, Yunanistan'ın Ege Denizi'nde 12 mil sınırı kararı alması ve Rum Kesimi ile Ortak Savunma Doktrini imzalayarak, Rusya'dan T-80 tankları gibi askeri mühimmat satın alınması aynı zamana denk gelmektedir. Çalışmada elde edilen bulgulara göre Yunanistan, Fener Rum Patrikhanesi'ni kullanarak Rusya ile ittifak kurmuştur. 1997 yılında Türkiye ve Yunanistan arasında kriz yaratan, Kıbrıs Rum Kesimi'ne Rusya'dan S-300 füze savunma sistemi alınması bu durumu kanıtlamaktadır. Tüm bu gelişmeler yaşanırken Yunanistan'ın PKK'ya destek vermesi ve Türkiye'de PKK'nın terör eylemlerini arttırması ayrıca dikkat çekmektedir.

Türkiye ve Yunanistan arasındaki azınlık sorunlarının temelde iki ülke ilişkilerinde yaşanan gelişmelerde bir koz olarak kullanıldığı bir gerçektir. Çalışmada bu durumu kanıtlar nitelikte, Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkilerin kötüye gittiği zamanlarda faturanın iki ülke azınlığına kesildiği saptanmıştır. 1955 yılında Yunanistan'ın Kıbrıs'taki enosis hareketleri Türkiye'deki Rum azınlık nüfusunun erimesine sebebiyet vermiştir. Aynı şekilde Batı Trakya Türkleri de Yunanistan'da baskıların odağında kalmıştır. Türk-Yunan ilişkilerinde azınlıklar hakkında son bir saptama, Fener Rum Patrikhanesi'nin Türkiye'deki geçmişten kalma kötü imajı ile ilgilidir. Türk tarih bilincinde Patrikhane şu an da bir Türk kurumu olmasına rağmen geçmişte ülkeye ihanet etmiştir. Bu durumun laiklik noktasında değerlendirilmesi gerektiği de bir gerçektir. Sonuç olarak Patrikhane bir Türk kurumudur. Türkiye'den izinsiz adım atması düşünülemez.

1990'lı yıllarda Türk-Yunan ilişkilerinde Ege sorunları ile ilgili gerginliklerin devam etmesinin yanında geçmiş yıllarda ortaya çıkan Ege adalarının silahlandırılması ile başlayan, daha sonraları hava sahası ve fir hattı, karasuları ve de kıta sahanlığı ile ilgili anlaşmazlıklara, önce Yunanistan'ın 1994 yılında Ege Denizi'nde karasularını 12 mile çıkarma kararı ile ilgili gerginlik ve ardından 1996 yılının başlarında Kardak krizi ile ortaya çıkan egemenliği tartışmalı ada, adacık ve kayalıklar sorunu da eklenmiştir. Çok geçmeden Gavdos krizi ile karşı karşıya gelen Türkiye ve Yunanistan'ın Ege sorunları ile ilgili çözülmesi güç bir durumla karşı karşıya olduğu çalışmada tespit edilmiştir. Çalışmada ortaya çıkarılan bulgularda öncelikle iki ülkenin Lozan Antlaşması'nın yorumlanması ile ilgili farklı düşüncelere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Tarihsel anlaşmazlık ve sahiplik konusunda farklı düşüncelerde olan Türkler ve Yunanlılar, Ege Denizi'nde sınır dahil, yer altı kaynaklarının kullanımını da egemenlik boyutunda değerlendirmektedir. Türkiye, BMDHS'ine taraf olmamakla beraber Yunanistan 12 mil kararını savaş sebebi sayarak Ege Denizi'nden bir çakıl taşı dahi verilmeyeceğini göstermiştir. Yunanistan'ın hem devlet aklı hem de Helenizmin tarihsel kaynakları Ege Denizi'ni bir Yunan denizi olarak kabul etmektedir. Yunanistan'a göre kıta sahanlığından başka Ege Denizi ile ilgili herhangi bir sorun yoktur. Kıta sahanlığı sorunu da UAD ile çözüme kavuşturulmalıdır. 1990'lı yılların sonuna kadar Ege'de çıkan krizlerde ABD arabulucu olmuş, ancak 1999 yılında yayınlanan AB Helsinki

Sonuç Bildirgesi 4. paragrafında sınır anlaşmazlıkları vurgusu ile Türkiye'ye 2004 yılına kadar UAD gidilmesi yönünde koşul sunulmuştur. Türk-Yunan ilişkilerinde Ege sorunlarının AB çizgisine oturtulmasının Yunan dış politikasında “Yunanistan'ın sınırları AB'nin de sınırlarıdır” şeklinde bir anlayışın oluşmasını da sağlamıştır. 1990'lı yılların en önemli getirisi Yunanistan için bu olurken, Türkiye gri bölgeler tezi ile Ege Denizi'nde Osmanlı'dan beri aidiyeti belli olmayan adaların varlığını tartışmaya açmıştır. Sorunun tam olarak çözülmemesi, iki ülkenin egemenlik çizgisinde Ege Denizi'ndeki meselelere yaklaşımı, çözüm odaklı yapılan görüşmelerde aslında sadece iletişimi kapatmamak adına yapılan toplantılar olduğu kanısını güçlendirmektedir. Bu durumu kanıtlar nitelikte, 2000 yılında başlayan ve basına kapalı olarak gerçekleştirilen istikşafı görüşmeler halen sürdürülmektedir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

ADDO, Michael K., *The Legal Nature of International Human Rights*, Martinus Nijhoff Publishers, Boston, 2010.

ADIYEKE, Ayşe Nükhet, *Osmanlı İmparatorluğu ve Girit bunalımı (1896-1908)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000.

AKSU, Fuat, *Türk Dış Politikası'nda Zorlayıcı Diplomasi*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2008.

AKSU Fuat, *Türk-Yunan İlişkileri: İlişkilerin Yönelimini Etkileyen Faktörler Üzerine Bir İnceleme*, Stratejik Araştırma ve Etüdler Milli Komitesi, Ankara, 2001.

ALLCOCK, John B., *Border and Territorial Disputes*, Longman Group, London, 1992.

ALTINDAL, Aytunç, *Türkiye ve Ortodokslar*, 17. Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul, 2010.

ANAND, Ruchi, *Self-Defense in International Relations*, Palgrave Macmillian, New York, 2009.

ARI, Tayyar, *Uluslararası İlişkiler Teorileri, Çatışma, Hegomanya, İşbirliği*, 8. Baskı, MKM Yayıncılık, Bursa, 2013.

ARMAOĞLU, Fahir H., *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi 1914-1980*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1983.

ARMAOĞLU, Fahir, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2010.

ASTERİS, Huliaras, CHARALAMBOLOS Tsardanis, *(Mis)understanding the Balkans: Greek Geopolitical Codes of the Post-communist Era*, Routledge Taylor&Francis Group, London, 2006.

ATATÜRK, Mustafa Kemal, *Nutuk (Söylev): Orjinal ve Günümüz Türkçesi ile*, Süryay Sürekli Yayınlar, Bedi Yazıcı (çev.), İstanbul, 1995.

ATHANASOPOULOS, Haralambos, *Greece, Turkey and the Aegean Sea: A Case Study in International Law*, McFarlan Company Publisher, London, 2001.

BAL, İdris, *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası*, Ankara Global Araştırmalar Merkezi, Ankara, 2006.

BALCI, Ali, “Realizm”, *Uluslararası İlişkilere Giriş*, Der: Şaban Kardaş, Ali Balcı, 7. Baskı, Küre Yayınları, İstanbul, 2017.

BANKS, William C, *Political Handbook of the World 1997*, CQ Press, Washington, 1997.

BARROS James, *The Corfu Incident of 1923: Mussolini and The League of Nations*, Princeton University Press, New Jersey, 1965.

BARRY, Quintin, *War in the East: A Military History of the Russo-Turkish War 1877-78*, Casemate Helion Company Limited, Malta, 2012.

BARTLETT, Margaret Wilmer, *Cyprus, the United Nations and the Quest for Unity*, Melrose Books, Sango Otta, 2007.

BAŞEREN, Sertaç Hami, *Ege Sorunları*, Türk Deniz Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 2003.

BELEN, Fahri, *20. YY'da Osmanlı Devleti*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1973.

BLİCK, Andrew, *Beyond Magna Carta A Constiyution for the United Kingdom*, Bloomsbury Publishing, Oxford, 2015.

BOLTON, M. Kent, *The Rise of the American Security State: The National Security Act of 1947 and The Militarization of U.S Foreign Policy*, Praeger Publisher, Westport, 2017.

BÖLÜKBAŞI, Deniz, *Turkey and Greece: The Aegean Disputes*, Cavendish Publishing, London, 2004.

BRAUN, Aurel, *Small-State Security in the Balkans*, The Macmillian Press, London, 1983.

BRİGHİ, Elisabetta, *Foreign Policy, Domestic Politics and International Relations: The case of Italy*, Routledge, New York, 2013.

BROWN, James F., *Hopes and Shadows: Eastern Europe After Communism*, Duke University Press, Carolina, 1994.

BUDEK, Mieczyslaw, *Turkish Commercial Aviation*, Reprinted from the Journal of Air Law and Commerce for Baker Library, Boston, 1958.

BUZAN, Barry, *People, States & Fear: An Agenda for International Security Studies in the Cold War Era*, Harvester Wheatsheaf, London, 1991.

CARR, Edward Hallett, *The Twenty Years' Crisis, 1919-1939: An Introduction to the Study of International Relations*, Macmillian, New York, 1939.

CİN, Turgay, *Türk-Yunan ilişkilerinde iki eski başkent: Gümülcine-İstanbul*, Orion Kitabevi, Ankara, 2009.

CLOGG, Richard, *A Concise History of Greece*, Cambridge University Press, Cambridge, 1992.

CLEMENT, Olivier, *Conversations with Ecumenical Patriarch Bartholomew*, St Vladimir's Seminary Press, New York, 1997.

CLERIDES, Glafcos, *Negotiating for Cyprus 1993-2003*, Rutzen, Wiesbaden, 2008.

CLOSE, David H., *The Greek Civil War*, Routledge, New York, 1995.

COHEN, Michael Joseph, *Fighting World War Three from the Middle East: Allied Contingency Plans, Allied Contingency Plans 1945-1954*, Frank Cass, London, 1977.

COICAUD, Jean-Marc-WHEELER, Nicholas J., *National Interest and International Solidarity: Particular and Universal Ethics in International Life*, United Nations University Press, Tokyo, 2008.

COLLINS, Alan, *The Security Dilemmas of Southeast Asia*, Palgrave Macmillan, London, 2000.

ÇAKMAK, Haydar, *Türk Dış Politikası 1919-2008*, Platin Yayınları, İstanbul, 2008.

ÇAM, Esat, *Siyaset Bilimine Giriş*, Der Yayınları, İstanbul, 2005.

DAHL, Robert Alan, *The Concept Of Power*, Bobbs-Merrill, College Division, Indianapolis, 1957.

DAKİN, Douglas, *The Greek Struggle for Independence 1821-1833*, University of California Press, Los Angeles, 1973.

DANİŞMEND, İsmail Hami, *Izahli Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, 1. Cilt, Türk Yayınevi, İstanbul, 1971.

DAVIS, James W., *Threats and Promises: The Pursuit of International Influence*, The Johns Hopkins University Press, Maryland, 2000.

DAVIS, Paul K., *Ends and Means: The British Mesopotamian Campaign and Commission*, Feirleng Dickinson, London, 1994.

DEAN, Jonathan, *Ending Europe's Wars: The Continuing Search for Peace and Security*, Twentieth Century Fund Press, Washington, 1994.

DEDEOĞLU, Beril, *Uluslararası Güvenlik ve Strateji*, Derin Yayınları, İstanbul, 2003.

DEMETRIOU, OLGA Maya, *Refugeehood and the Postconflict Subject: Reconsidering Minor Losses*, Suny Press, New York, 2018.

DIXON, Jeffrey S.- Sarkees, Meredith Reid, *A Guide to Intra-state Wars, An Examination of Civil Wars 1816-2014*, Sage Publisher, London, 2016.

DODD, Clement, *The History and Politics of the Cyprus Conflict*, Palgrave Mcmillan, New York, 2010.

DODD, Clement Henry-Axt, Heinz-Jürgen, *Cyprus: The Need for New Perspectives*, Eothen Press, Florida, 1999.

DOĞAN, İlyas, *Devletler Hukuku*, Astana Yayınları, Ankara, 2013.

DONNELLY, Jack, *Realism and International Relations*, Cambridge University Press, Cambridge, 2000.

DOUGHERTY, James E., *Contending Theories of International Relations: A Comprehensive Survey*, Longman, London, 1997.

DRAGOSTINOVA, Theodora K., *Between Two Motherlands: Nationality and Emigration among the Greeks of Bulgaria, 1900-1949*, Cornell University Press, New York, 2011.

EBESTADT, Nick, *The Poverty of Communism*, Transaction Publisher, London, 1990.

EFTHYMIÖU, Stratis Andreas, *Nationalism, Militarism and Masculinity in Post-Conflict Cyprus*, Palgrave Macmillan, Berlin, 2019.

EICHENGREEN, Barry, *The European Economy Since 1945: Coordinated Capitalism and Beyond*, Princeton University Press, New Jersey, 2007.

ENGELBREKT, Kjell, *Security Policy Reorientation in Peripheral Europe: A Comparative-Perspectivist Approach*, Routledge, London, 2002.

ETHIER, Diane, *Economic Adjustment in New Democracies: Lessons from Southern Europe*, St. Martin's Press, Inc, New York, 1997.

FALKENRATH, Richard A., *Shaping Europe's Military Order: The Origins and Consequences of the CFE Treaty*, The MIT Press, Cambridge, 1995.

FEATHERSTONE K.- PAPADIMITRIOU D.- MAMARELIS A.- NIARCHOS, G., *The Last Ottomans: The Muslim Minority of Greece 1940-1949*, Palgrave Macmillan, New York, 2011.

FORTNA, Benjamin C., *The Circassian: A Life of Esref Bey, Late Ottoman Insurgent and Special Agent*, Oxford University Press, New York, 2016.

FRANTZEN, Henning, *NATO and Peace Support Operations, 1991-1999: Policies and Doctrines*, Frank Cass, New York, 2005.

FREYBERG-Inan, Annette, *What Moves Man: The Realist Theory of International Relations and Its Judgement of Human Nature*, State University of New York Press, New York, 2004.

GERD, Lora, *Russian Policy in the Orthodox East: The Patriarchate of Constantinople (1878-1914)*, De Gruyter Open Publisher, Warsaw, 2014.

GEROLYMATOS, André, *The British and the Greek Resistance, 1936–1944: Spies, Saboteurs, and Partisans*, Lexington Books, London, 2018.

GILBERT, Alan, *Must Global Politics Constrain Democracy? Great-Power Realism, Democratic Internationalism*, Princeton University Press, New Jersey, 1999.

GİNGERAS, Ryan, *Sorrowful Shores: Violence, Ethnicity, and the End of the Ottoman Empire 1912-1923*, Oxford University Press, New York, 2009.

GLASER, Charles L., “Realism”, *Contemporary Security Studies*, Edited By: Alan Collins, Fourt Edition, Oxford University Press, Oxford, 2016.

GOOCH, John, *Mussolini and His Generals: The Armed Forces and Fascist Foreign Policy, 1922-1940*, Cambridge University Press, Cambridge, 2007.

GRIGORIADIS, Ioannis N., *Instilling Religion in Greek and Turkish Nationalism: A “Sacred Synthesis”*, Palgrave Macmillian Publisher, New York, 2013.

GUZZİNİ, Stefano, *Power, Realism and Constructivism*, Routledge, New York, 2013.

GÜLER, Şükrü Sina, *Tarihsel Boyutları İçinde Türk-Yunan İlişkileri 1821-1993*, İmge Kitabevi, Ankara, 2018.

HALE, William M., *Turkish Foreign Policy, 1774-2000*, Frank Cass, London, 2000.

HALE, William M., *Turkish Politics and the Military*, Routledge Press, London, 1994.

HALL, Richard C., *War In The Balkans*, Abc-Clio, California, 2014.

HARRİSON, Ewan, *The Post-Cold War International System: Strategies, Institutions and Reflexivity*, Routledge, New York, 2004.

HATİPOĞLU, Murat, *Türk-Yunan İlişkilerinin 101 Yılı (1821-1922)*, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1988.

HATİPOĞLU Murat, *Yakın Tarihte Türkiye ve Yunanistan 1923-1954*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2007.

HERACLİDES, Alexis, *The Greek- Turkish Conflict in the Aegean*, Palgrave Macmillani, London, 2010.

HOCAOĞLU, Mehmet, *Abdülhamid Han'ın Muhtıraları*, Oymak Yayınları, İstanbul, 1975.

HOBBS, Thomas, *Elementa Philosophica De Cive*, Deniz Zarakolu (çev), Belge Yayınları, İstanbul, 2007.

HOBBS, Thomas, *Laviathan*, Semih Lim(çev), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007.

HOGAN, Michael J., *The Marshall Plan: America, Britain and the Reconstruction of Western Europe 1947-1952*, Cambridge University Press, Cambridge, 1987.

HOLSTI, Ole R., "Theories of International Relations", *Explaining the History of American Foreign Relations*, Edited By: Michael J. Hogan, Thomas G. Paterson, Cambridge University Press, New York, 2004.

HOWARD, Douglas A., *A History of the Ottoman Empire*, Cambridge University Press, Cambridge, 2010.

HÖFFE, Otfried, *Thomes Hobbes*, Translated by: Nicholas Walker, Sunny Press, New York, 2015.

HUNTER, Isobel L, *This is Greece*, Evans Bros, London, 1947.

IŞIN, Bülent, *Cumhuriyet bahriyesi kronolojisi: 1923-2005*, Deniz Basımevi Müdürlüğü, Ankara, 2006.

IŞIN, Mithat, *Tarihte Girit ve Türkler*, Askeri Deniz Matbaası, Ankara, 1945.

JAMES, Alan, *Peacekeeping in International Politics*, Palgrave Macmillian, New York, 1990.

JARVIS, Darryl S. L., *International Relations and the Challenge of Postmodernism: Defending the Discipline*, University of South Carolina Press, Carolina, 2000.

JELAVICH, Barbara, *History of the Balkans: Twentieth Century*, Volume 2, Cambridge University Press, Cambridge, 1983.

KALELIOĞLU, Oğuz, *Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri ve Megali İdea*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2009.

KALIOPOULOS, Ioannis- SVOLOPOULOS, Konstantinos- NIMAS, Theodoros- CHELIOTI, Chris Scholinaki, *History of the Modern and Contemporary World*, ITYE Diofantos, Athens, 2013.

KAPLAN, Lawrence S., *A Community of Interests: NATO and the Military Assistance Program, 1948-1951*, Office of The Secretary of Defense Historical Office, Washington, 1980.

KARABULUT, Bilal, *Güvenlik, Küreselleşme Sürecinde Güvenliği Yeniden Düşünmek*, Barış Kitabevi, Ankara, 2015.

KARAKATSANIS, Leonidas, *Turkish-Greek Relations: Rapprochement, Civil Society and the Politics of friendship*, Routledge, London, 2014.

KARAMAHMUT, Ali- BAŞEREN, Sertaç Hami, *The Twilight Zones In the Aegean, Unforgetten Turkish Islands*, Turkish Historical Society Printing House, Ankara, 2004.

KARAMOUZI, E., *Greece, the EEC and the Cold War 1974-1979: The Second Enlargement*, The Palgrave Macmillan, Hampshire, 2014.

KAVAKAS, Dimitrios, *Greece and Spain in European Foreign Policy: The Influence of Southern Member States in Common Foreign and Security Policy*, Routledge, London, 2001.

KAY, Sean, *Global Security in the Twenty-first Century: The Quest for Power and the Search for Peace*, Rowman&Littlefield Publisher, Inc, Maryland 2006.

KESER, Ulvi, *Yunanistan'ın Büyük Açlık Dönemi ve Türkiye*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2008.

KER-LINDSAY, James, *Crisis and Conciliation: A Year of Rapprochement Between Greece and Turkey*, Bloomsbury Academic, New York, 2007.

KERİDİS, Dimitris- Triantafyllou, Dimitris, *Greek-Turkish Relations in the Era of Globalization*, 2. Cilt, Institute for Foreign Policy Analysis, Kokkalis Foundation, Athens, 2001.

KHANNA, V.N., *International Relations, 5th Edition*, Vikas Publishing House, New Dehli, 2013.

KİRİŞÇİ, Kemal- RUBİN, Barry, *Günümüzde Türkiye'nin Dış Politikası*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2002.

KİTROEFF, Alexander, *The Greek Orthodox Church in America: A Modern History*, Cornell University Press, New York, 2020.

KOFAS, Jon V., *Under the Eagle's Claw: Exceptionalism in Postwar U.S.-Greek Relations*, Praeger, London, 2003.

KOLİOPOULOS, John S.- VEREMİSV, Thanos M., *Greece: A Modern Sequel*, NYU Press, New York, 2002.

KÖROĞLU, Kemalettin, *Eski Mezopotamya Tarihi: Tarihi Başlangıçtan Perslere Kadar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015.

KRAMER, Heinz, *A Changing Turkey: The Challenge to Europe and the United States*, Brooking Institution Press, Washington, 1999.

KURUMAHMUT, Ali- BAŞAREN, Sertaç H., *The Twilight Zones in the Aegean: (Un)forgotten Turkish Islands*, Turkish Historical Society Printing House, Ankara, 2004.

KYDD, Andrew H., *International Relations Theory*, Cambridge University Press, Cambridge, 2015.

LANSFORD, Tom, *Historical Dictionary of U.S. Diplomacy since the Cold War*, Scarecrow Press, Maryland, 2007.

LANSFORD, Tom, *Political Handbook of the World 2016-2017*, CQ Press, California, 2017.

LAWLOR, Sheila, *Churchill and the Politics of War, 1940-1941*, Cambridge University Press, Cambridge, 1994.

LAWSON, Edward, *Encyclopedia of Human Rights*, Taylor&Francis Publishers, Washington, 1996.

LAUGHLAN, John, *A History of Political Trials: From Charles I to Saddam Hussein*, Peter Lang Oxford, Oxfordshire, 2008.

LELE, Ajey, *Disruptive Technologies for the Militaries and Security*, Springer, Singapur, 2019.

LOİZİDES, Neophytos, *Designing Peace: Cyprus and Institutional Innovations in Divided Societies*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 2016.

LONGFORD, Peter, *Modern Philosophies of Human Nature: Their Emergence from Christian Thought*, Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht. 1986.

MACAR, Elçin, *Cumhuriyet Döneminde İstanbul Rum Patrikhanesi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

MACHIAVELLI, Niccolò, *Art of War*, The University of Chicago Press, Chicago, 2003.

MAKSUDOĞLU, Mehmet, *Osmanlı Tarihi 1289-1922*, 5. Basım, Salon Yayınları, İstanbul, 2018.

MANGO, Andrew, *Atatürk*, Hachette Publishing, London, 1999.

MARCOGLU, Emmanuel E., *The American Interest in the Cretan Revolution, 1866-69*, National Centre of Social Research, London, 1971.

MEARSHEIMER, John J., *The Tragedy of Great Power Politics*, Norton, New York, 2001.

MEIERERTONS, Heiko, *The Doctrines of US Security Policy: An Evaluation under International Law*, Cambridge University Press, Cambridge, 2010.

MİCHAEL, Michalis Stavrou, *Resolving the Cyprus Conflict: Negotiating History*, New York, 2009.

MİLAS, Herkül, *Yunan Ulusunun Doğuşu*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994.

MİLTON, Giles, *Paradise Lost: The Destruction of Islam's City of Tolerance*, Hachette Press, London, 2009.

MİNCEVA, Lyubov Grigorova- GURR, Ted Robert, *Crime-terror Alliances and the State: Ethnonationalist and Islamist Challenges to Regional Security*, Routledge, London, 2013.

MORGENTHAU, Hans Joachim, *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, Alfred A. Knopf, Publishing, New York, 1948.

MORRISON, Philip- TSİPİS, Kosta, *Reason Enough to Hope: America and the World of the Twenty-first Century*, The MIT Press, London, 1998.

MURINSON, Alexander, *Turkey's Entente with Israel and Azerbaijan: State Identity and Security in Middle East and Caucasus*, Routledge, London, 2010.

NECATİGİL, Zaim M., *Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kısacasında Türkiye: Avrupa İnsan Hakları Komisyonu ve Mahkemesi'nde Kıbrıs Rum Yönetimi ve Kıbrıslı Rumlar Tarafından Türkiye Aleyhine Getirilen Davalar*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2005.

NYE Jr, Joseph S., *Soft Power: The Means To Success In World Politics*, PublicAffairs, New York, 2005.

O'MALLEY, Brendan- CRAİG, Ian, *The Cyprus Conspiracy: America, Espionage and the Turkish Invasion*, I.B Tauris Publishers, London, 2001.

ÖKSÜZ, Hikmet, *Batı Trakya Türkleri*, Karam Yayınları, Çorum, 2006.

ÖRENÇ, Ali Fuat, *Balkanlarda İlk Dram: Unuttuğumuz Mora Türkleri ve Eyaletten Bağımsızlığa Yunanistan*, Babiali Kültür Yayıncılığı, İstanbul, 2009.

ÖZER, Metin, *Unutulan Girit*, Umay Yayınları, İzmir, 2007.

PATEL, Bimal N., *The World Court Reference Guide: Judgments, Advisory Opinions and Orders of the Permanent Court of International Justice and International Court of Justice (1922-2000)*, Martinus Nijhoff Publisher, Lahey, 2002.

PAONE, Rocco Michael, *Evolving New World Order/disorder: China-Russia-United States-NATO*, University Press of America, New York, 2001.

PAPPAS, Takis S., *Populism and Crisis Politics in Greece*, Palgrave Macmillan, New York, 2014.

PARKER, David, *US Foreign Policy Towards Russia in the Post-Cold War Era: Ideational Legacies And Institutional Conflict And Co-Operation*, Routledge, New York, 2020.

PATRICH, Joseph, *The Sabaitic Heritage in the Orthodox Church from the Fifth Century to the Present*, Peeters Publisher, Leuven, 2001.

PAZARCI, Hüseyin, *Doğu Ege Adalarının Askerden Arındırılmış Statüsü*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara, 1986.

PELT, Mogens, *Tying Greece to the West: US-West German-Greek Relations 1949-1974*, Museum Tusculanum Press, Copenhagen, 2006.

PENTZOPOULOS, Dimitri, *The Balkan Exchange of Minorities and Its Impact on Greece*, C. Hurst & Co. Publishers, London, 1962.

PETERSONS, James W., *American Foreign Policy: Alliance Politics in a Century of War, 1914-2014*, Bloomsbury, New York, 2014.

PHILIPSON, Coleman, *Termination of War and Treaties of Peace*, The Law Book Exchange, New Jersey, 2008.

PROTT, Volker, *The Politics of Self-determination: Remaking Territories and National Identities In Europe, 1917-1923*, Oxford University Press, New York 2016.

PSOMIADES, Harry J., *The Eastern Question: The Last Phase: a Study in Greek-Turkish Diplomacy*, Pella Publishing Company, New York, 2000.

REYNOLDS, Douglas, *Turkey, Greece, and the "Borders" of Europe: Images of Nations in the West German Press 1950-1975*, Frank&Timme GmbH, Berlin, 2013.

RICHMOND, Oliver P., *Mediating in Cyprus: The Cypriot Communities and the United Nations*, Frank Cass, London, 2006.

RISTELHUEBER, René, *A History of the Balkan Peoples*, Twayne Publisher, New York, 1971.

SAIDMAN, Stephen M., *The Ties That Divide: Ethnic Politics, Foreign Policy, and International, Divide Conflict*, Columbia University Press, New York, 2001.

EGEL, Glen, *Is there Third Way*, Glen Segell, London, 2000.

SCHELLING, Thomas, *Arms and Influence*, Yale University Press, London, 1966.

SHERMAN, Howard J., *How Society Makes Itself: The Evolution of Political and Economic Institution*, Routledge, London, 2016.

SLOMP, Hans, *Europe, A Political Profile: An American Companion to European Politics*, 1. Cilt, ABC-CLIO, California, 2011.

STEARNS, Monteagle, *Entangled Allies: U.S. Policy Toward Greece, Turkey, and Cyprus*, Council On Foreign Relations Press, New York, 1992.

STRASSLER, Robert B., *The Landmark Thucydides, A Comprehensive Guide to The Peloponnesian War*, Free Press, New York, 1996.

STUECK, William, *The Korean War: An International History*, Princeton University Press, New Jersey, 1995.

ŞİMŞİR, Bilal N., *Şehit Diplomatlarımız (1973-1994)*, 2 Cilt, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2000.

TANG, Shipin, *A Theory of Security Strategy for Our Time: Defensive Realism*, Palgrave Macmillan, New York, 2010.

THUCYDİDES, *The Peloponnesian War*, Oxford University Press, Translated by: Martin Hammond, New York, 2009.

THOMOPOULOS, Elaine, *The History of Greece*, ABC-CLİO, Kansas, 2012.

THOMPSON, Wayne C., *Western Europe 2015-2016*, The Rowman& Littlefield Publishing Group, Lanham, 2015.

TODOROV, Nikolaï, *The Ambassador as Historian (Hellenism: Ancient, Mediaeval, Modern, 27)*, Aristide D. Caratzass, New York, 1999.

TRANTİDİS, Aris, *Clientelism and Economic Policy: Greece and the Crisis*, Routledge, London, 2016.

TSAKONAS, Panayotis, *The Incomplete Breakthrough in Greek-Turkish Relations: Grasping Greece's Socialization Strategy*, Palgrave Macmillan, Hampshire, 2010.

TSİPİS, Kosta, *Common Security Regimes in the Balkans*, East European Monographs, New York, 1996.

TUCKER, Spencer C, *50 of The World's Greatest Conflicts*, ABC-CLİO, LLC Publisher, California, 2015.

TZORTZİS, Ioannis, *Greek Democracy and the Junta: Regime Crisis and the Failed Transition of 1973*, Bloomsbury Publishing, New York, 2020.

URBAN, Jessica Leann, *Nation, Immigration, and Environmental Security*, Palgrave Macmillan, New York, 2008.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi Cilt 2, VIII, Yüzyıl*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1956.

ÜRER, Levent, *Azınlıklar ve Lozan Tartışmaları*, Derin Yayınları, İstanbul, 2003.

VARMAZİS, N. N., *Ekdoseis Malliaris- Paideia* A. E., Thessaloniki, 1983.

VEREMİS, Thanos M.- KOLİOPOULOS, Giannis S.- MİCHAİLİDİS, Iakovos D., *1821 The Creation of a Nation-State*, Metaichmio Publications, Athens, 2018.

WALTZ, Kenneth Neal, *Theory of International Politics*, McGraw-Hill, New York, 1979.

WASSERSTEİN, Bernard, *Barbarism and Civilization: A History of Europe in our Time*, Oxford University Press, New York, 2007.

WEBER, Cynthia, *International Relations Theory: A Critical Introduction*, Routledge, London, 2001.

WEIS, Frederick Lewis- BEALL, William Ryland, *The Magna Charta Sureties, 1215: The Barons Named in the Magna Charta 1215*, Genealogical Publishing, Boston, 1955.

WOLFERS, Arnold, *National Security as an Ambiguous Symbol*, Academy of political Science, 1952.

WODRUFF, W., *The Struggle for World Power 1500–1980*, The Macmillian Press, London, 1981.

YALÇIN, Emruhan, *Son Haçlı Kalesi Heybeliada*, Elips Kitap, Ankara, 2009.

YAVUZ, Celalettin, *Osmanlı Bahariyesi'nde Yabancı Misyonlar: Çeşme Faciası'ndan Birinci Dünya Harbi'ne Kadar Osmanlı Bahariyesi'nde Çağdaşlaşma Gayretleri*, İst. Dz. İk. Group K.'lığı Basımevi Müdürlüğü, İstanbul, 1999.

YEŞİLADA, Birol, *EU-Turkey Relations in the 21st Century*, London, 2013.

ZURCHER, Erik Jan, *Turkey: A Modern History*, I.B Tauris, New York, 2004.

Makaleler & Tezler

AKGÖNÜL, Samim, “Patrikhane, Patrik Bartholomeos ve Türkiye Kamuoyu: Uluslararasılaşmanın Arkeolojisi”, *Tarihi, Siyasi ve Dini ve Hukuki Açıdan Ekümenik Patrikhane*, Cengiz Aktar (ed.), İletişim Yayınları, İstanbul, 2011.

AKSU, Fuat, “Kuvvet Kullanma Tehditine Dayalı Dış Politika Krizlerinde Güvenlik Kavramı”, *Türkiye’de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti*, Evren Balta Pakert-İsmet Akça (ed.), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010.

AKSU, Fuat – GÜDER, Süleyman, “Turkey’s Protracted Foreign Policy Conflicts: Cyprus and Aegean Crises Management Process”, *Analyzing Foreign Policy Crises in Turkey: Conceptual, Theoretical and Practical Discussions*, Fuat Aksu-Helin Sâri Ertem (ed.) Cambridge Scholars Publishing, Cambridge, 2017.

ASHLEY, Stephan, “Greek-Bulgarian Friendship Treaty”, *Soviet-east European Survey, 1986-1987*, Vojtech Mastny(ed.), Routledge, London, 1988.

AYDIN, Mustafa, “Uluslararası İlişkilerin “Gerçekçi” Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 1, Sayı:1, Ankara, 2004.

BAYKAL, Sanem- ARAT, Tuğrul, “1990’larda Türkiye-AB ilişkilerinin Genel Hatları”, *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne, Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt 2, Baskın Oran (ed.), İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

BESSEMER, Paul, “Turkey”, *Middle East Contemporary Survey, Volume XXI*, Bruce Maddy-Weitzman (ed.), Westview Press, Tel Aviv, 2000.

BRAUCH, Hans Günter, “Güvenliğin Yeniden Kavramsallaştırılması: Barış, Güvenlik, Kalkınma ve Çevre Kavramsal Dörtlüsü”, *Uluslararası İlişkiler Akademik Dergi*, Cilt:5, Sayı: 18, Ankara, 2008.

BROCKETT, Gavin D., “Collective Action And The Turkish Revolution: Towards a Framework For The Social History of Atatürk Era, 1923-1938”, *Turkey Before and After Atatürk: Internal and External Affairs*, Sylvia Kedourie, -Frank Cass (ed.), London, 1999.

COUFOUDAKIS, Van, “The Cyprus Question: International Politics and the Failure of Peacemaking”, *Greece in the Twentieth Century*, Fotini Bellou, Theodore A. Couloubis-Theodore C. Kariotis- Franks Cass (ed.), London 2004.

ÇAKMAK, Gizemoğlu, HÜSEYİNOĞLU, Ali, “Muslim Turks of Western Thrace and Turkish- Greek Relations: The Triadic Relational Nexus”, *Conflict Areas in the Balkans*, Pınar Yürür -Arda Özkan (ed.), Lexington Books, London 2020.

DAVİSON, Roderic H., “Turkish Diplomacy of İtalian Fascism, 1922-1932”, *The Diplomats, 1919-1939*, Gordon A. Craig- Felix Gilbert (ed.), Princeton University Press, New Jersey, 1953.

DAYIOĞLU, Ali, “Yunanistan ile İlişkiler”, *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne, Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt III, 2001-2012, Baskın Oran (ed.), İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.

DİLEK, Gülçin- FİLİPPİDOU, Eleni, “Turkey And Greece: Reconsturicting a Shared Past,” *Teaching History and the Changing Nation State: Transnational And Intranational Perspectives*, Robert Guvyer (ed.) Bloomsbury Publisher, New York, 2006.

ELMALI, Osman, “İbni Haldun ve Machevelli’nin Realist Siyaset Kuramları”, *Ekev Akademi Dergisi*, Yıl:7 Sayı:15, Erzurum, 2003.

ERHAN, Çağrı, “ABD’nin Ulusal Güvenlik Anlayışı”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi*, Sayı:56, Ankara, 2001.

ERTUĞRUL, Sevil, *Kıbrıs Sorunu ve Birleşmiş Milletler Genel Sekreterlerinin Çözüm Önerileri*, (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Doktora Tezi), İstanbul, 2012.

FIRAT, Melek, “Yunanistan ile İlişkiler”, *Türk Dış Politikası*, Cilt 1 (1919-1980), Baskın Oran (ed.), İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

FIRAT, Melek M., “Helsinki Zirvesinden Günümüze AB-Türkiye İlişkileri Çerçevesinde Kıbrıs gelişmeleri”, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt: 4, No: 1, Ankara, 2004.

GİBİANSKİİ, Leonid, “Soviet-Yugoslav Relations, The Cominform And Balkan Communist Parties: Documentary Sources And Some Aspects of Its Research”,

The Balkans in the Cold War, Vojislav G. Pavlović (ed.), Institute For Balkan Studies, Belgrade, 2011.

GRİGORİADİS, Ioannis N., “Greek-Turkish Relations”, *The Oxford Handbook of Modern Greek Politics*, Kevin Featherstone, - Dimitri A. Sotiropoulos (ed.), Oxford University Press, Oxford, 2020.

GUNTER, Micheal M., “The Kurdish Factor in Turkish Foreign Policy”, *Journal of Third World Studies*, Vol:11, Number: 2 Third World Crises, University Press of Florida, Florida, 1994.

GÜNAL, Altuğ, “What does Turkey want from Cyprus?”, *Cyprus and the Roadmap for Peace: A Critical Interrogation of the Conflict*, Michális S. Michael- Yücel Vural- Edward Elgar (ed.), Northampton, 2018.

GÜNER, Serdar Ş., “Greek-Turkish Territorial Waters Game”, *Diplomacy Games*, Rudolf Avenhaus- I. William Zartman (ed.), Springer, Munich, 2007.

HÜSEYİNOĞLU, Ali, “Continuities and Changes In the Minority Policy of Greece: The Case of Western Thrace”, (Middle East Technical University, The Degree of Master of Science in International Relations), Ankara, 2015.

IOANNOU, Krateros M., “The Greek Territorial Sea”, *Greece and the Law of the Sea*, Theodore C. Kariotis (ed.) Martinus Nijhoff Publishers, London, 1997.

KADERCAN, Burak, “Güç”, *Uluslararası İlişkilere Giriş*, Der: Şaban Kardaş, Ali Balcı, 7. Baskı, Küre Yayınları, İstanbul, 2017.

KARACA, Anıl, “Disrupting Terrorist Networks: An Analysis of The PKK Terrorist Organization”, (Naval Postgraduate School Thesis Montrey) California, 2010.

KAYSEN, Carl, “A retrospect: What Did It Signify? Could It Have Been Otherwise?”, *John F. Kennedy And Europe*, Douglas Brinkley- Richard T. Griffiths (ed.) Louisiana State University Press, Louisiana, 1999.

KAZAMİAS, Alexander, “The Greek Variable in EU-Turkish Relations”, *Turkey and the European Union: Internal Dynamics and External Challenges*, Joseph S. Joseph (ed.), Palgrave Macmillan, New York, 2006.

KODAMAN, Timuçin–AKÇAY, Ekrem Yaşar, “Kuruluştan Yıkılışa Kadar Osmanlı Diplomasi Tarihi ve Türkiye’ye Bıraktığı Miras”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:22, Isparta, 2010.

LAİPSON, Helen, “US Policy Towards Greece and Turkey since 1974” *Greek-Turkish Conflict in the 1990's: Domestic and External Influences*, Dimitri Conostas (ed.), Palgrave Macmillan, New York, 1991.

LUKES, Steven, “Power and the Battle for Hearts and Minds: On the Bluntness of Soft Power”, *Power in World Politics*, Felix Berenskoetter- M. J. Williams (ed.) Routledge, London, 2007.

LYNN-Jones, SEAN M., “Realism and Security Studies”, *Contemporary Security and Strategy*, Craig A. Snyder (ed.), Routledge, New York, 1997.

MANİSALI, Erol, “Türkiye ve Kıbrıs”, *AB ve Kıbrıs*, İrfan Kaya Ülger - Ertan Efeğil (ed.), Gündoğan Yayınları, İstanbul, 2002.

MASALA, Carlo, “Alliances”, *The Routledge Handbook of Security Studies*, Myriam Dunn Cavelty- Victor Mauer-Thierry Balzacq (ed.), Routledge, New York, 2010.

MAZEY, Sonia and RICHARDSON, Jeremy, “Agenda Setting, Lobbying and the 1996 IGC”, *Politics of European Treaty Reform*, Pinter, Washington, 1997.

MILLER, Benjamin, *Can Opponents Cooperate: Explaining Great Power Cooperation in Managing Third Area Conflicts*, 1. Cilt, University of California Berkeley, California, 1988.

NILES, Michael Thomas Tolliver, “Island Squabble”, *American Diplomats: The Foreign Service at Work, Memoirs and Occasional Papers Association for Diplomatic Studies and Training*, William D. Morgan- Charles Stuart Kennedy (ed.), İuniverse Inc, New York, 2004.

OİKONOMOUO, Élena Archimandríτου, *I apochórisi tis Elládas apó to stratiotikó skélos tou NATO to 1974*, (Panepistímio Makedonías, Oikonomikón kai Koinonikón Epistimón, Tmíma Valkanikón, Slavikón kai Anatolikón Spoudón, Didaktorikí Diatriví), Thessaloníki, 2012-2013.

ORAN, Baskın “Küreselleşme Eksenin’de Türkiye”, *Türk Dış Politikası*, Cilt 2 (1980-2001), Baskın Oran (ed.), İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

ÖYMEN, Onur, “Turkish-Greek Relations”, *Regional and Ethnic Conflicts: Perspectives from the Front Lines*, Judy Carter- George Irani- Vamik D Volka (ed.), Routledge, London, 2009.

ÖZLÜK, Erdem, *Uluslararası İlişkilerde Devlet Egemenliğinin Dönüşüm Sorunu*, (Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Doktora Tezi), Konya, 2012.

ÖZTÜRK, Armağan, “Machiavelli Düşüncesinde Cumhuriyetçi Özgürlük ve Kurucu Lider İmgesi”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt:68, Sayı:2, Ankara, 2013.

MACHIAVELLI, Prens, Anahtar Kitaplar Yayınevi, Çev: Nazım Güvenç, İstanbul, 1993,

PSALTĪS, Charis- BEYDOLA, Tahir- FILĪPOU, Giorgos- VRACHĪMĪS, Nektarios, “Contested Symbols as Social Representations: The Case of Cyprus” *Symbols that Bind, Symbols that Divide: The Semiotics of Peace and Conflict*, Scott L. Moeschberger- Rebekah A. Phillips DeZalia (ed.), Springer, London, 2014.

ROGERS, Alisdair, “A European space for transnationalism”, *Transnational Spaces*, Philip Crang- Claire Dwyer- Peter Jackson (ed.), Routledge, London, 2004.

ROSOW, Stephan J., “Echoes of Commercial Society: Liberal Political Theory In Mainstream IPE”, *Constituting International Political Economy*, Kurt Burch- Robert Allen Denmark (ed.), Lynne Rienner Publisher, London, 1997.

RUNDEVA, Irena- Petzold-Bradley, Eileen, “Environment and Security Challenges in the Black Sea Region”, *Responding to Environmental Conflicts: Implications for Theory and Practice*, Eileen Petzold-Bradley- Alexander Carius- Arpád Vincze (ed.) Kluwer Academic Publishers, Budapest, 2001.

SCHWELLER, Randall, “*Bandwagoining For Profit: Bringing the Revisionist State Back In*”, *The Perils of Anarchy: Contemporary Realism and International Security*, Michael Edward Brown- Sean M. Lynn-Jones - Steven E. Miller(ed.), The MIT Press, London, 1995.

STEFANĪDĪS, Ioannis D., “Reconstructing Greece as a European State: Venizelos’ Last Premiership, 1928-32” *Eleftherios Venizelos: The Trials of Statesmanship: The Trials of Statesmanship*, Paschalis M. Kitromilides (ed.), Edinburgh University Press, Edinburgh, 2006.

STOURAĪTĪ, Anastasia- KAZAMĪAS, Alexandar, “The Imaginary Topographies of The Megali Īdea: National Territory as Utopia”, *Spatial Conceptions of The Nation, Modernizing Geographies In Greece And Turkey*, P. Nikiforos Diamandouros- Thalia Dragonas- Çağlar Keyder (ed.), I.B Tauris Publisher, London, 2010.

ŞAHİN, Çiğdem, “Göktürk Devleti Diplomasisi”, *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, Volume: 40, 2018.

TAMÇELİK, Soyalp, “Kıbrıs’ta Çözüm İçin Ortaya Çıkan Gali ve Annan Planlarının Temel Özellikleri”, *The Journal Of Academic Social Science Studies*, Number: 32, 2015.

TELLAL Erel, “Rusya ile İlişkiler”, *Türk Dış Politikası*, Cilt2, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

TSİTSELİKİST, Konstantinos, “Muslims In Greece”, *Islam and the European Union*, Edited by: Richard Potz, Wolfgang Wieshaider, Peeters Publishing, Leuven, 2004.

TURAN, Sibel, “Neorealist Kuram Bağlamında Ukranya Krizi’nin Değerlendirilmesi”, *Uluslararası İlişkilerde Teoriden Pratiğe Güncel Yaklaşımlar*, Sibel Turan- Nergiz Özkural Köroğlu (ed.), Dora Yayınları, Bursa, 2015.

TURAN, Sibel- Köroğlu, Nergiz Özkural – Güngör, İlker Aral, “Kuramsal Çerçeve: Uluslararası İlişkilerde Güvenlik”, *Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kuramları ve Sorunlarına Temel Yaklaşımlar*, Sibel Turan- Nergiz Özkural Köroğlu (ed.), Press London, London, 2017.

USTAOĞLU, Bilge, *Yunanistan’da Panhellenik Sosyal Hareketin (PASOK) Kuruluşu, Gelişimi ve Dış Politikası, (Andreas Papandreu Yönetimi)*, (Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Doktora Tezi), Ankara, 2020.

UZGEL İlhan, “ABD ve NATO ile İlişkiler”, *Türk Dış Politikası*, Cilt 2 (1980-2001), Baskın Oran (ed.), İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

VARNAVA, Andrekos, “Balkan League”, *Encyclopedia of the Age of Imperialism, 1800-1914: A-K*, Carl Cavanagh Hodge (ed.), Greenwood Publishing Group, Westport, 2008.

WOHLFORT, William C., “Realizm”, *The Oxford Handbook Of International Relations*, Christian Reus Smith- Duncan Snidal (ed), Oxford Universty Press, London, 2008.

YALVAÇ, Faruk, “Devlet”, *Uluslararası İlişkilere Giriş*, Şaban Kardaş- Ali Balcı (ed.), 7. Baskı, Küre Yayınları, İstanbul, 2017.

YURDUSEV A. Nuri, “Thomas Hobbes and International Relations: An Assessment”, *METU- Middle East Technical University Studies in Development*, No:34, Ankara, 2007.

ZIAKAS, Gregorios D., “The Ecumenical Patriarchate of Constantinople and Recent Dialogue with Islam”, *Two Traditions, One Space: Orthodox Christians and Muslims in Dialogue*, George C. Papademetriou (ed.), Somerset Hall Press, Boston, 2001.

Belgeler & Raporlar & Gazeteler

Athens New Agency (ANA), Demirel reiterates proposal for non-aggression pact between Greece, Turkey, (24.05.1997)

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, “Arşiv belgelerine göre Balkanlar'da ve Anadolu'da Yunan mezâlimi, 1. cilt”, Der: İsmet Binark, Necati Aktaş, Necati Gültepe, Osman Yıldırım, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara, 1995.

Council of Europe, *Armed Forces and Security Services: What Democratic Controls?* Printed Council of Europe, Strasbourg, 2009.

Council of Europe, Parliamentary Assembly, Documents Working Papers, Volume VII 8489-8549, Council of Europe Publishing, Strasbourg, 1999.

Cumhuriyet Gazetesi, “Dumlupınar gitti”, 25 Ağustos 1942.

Cumhuriyet Gazetesi, “Carter Bir günde iki kez hacı oldu”, 20 Temmuz 1985.

Cumhuriyet Gazetesi, “Arabulucuk yaparım”, 08 Nisan 1987.

Cumhuriyet Gazetesi, “KKTC’ye Takviye”, 30 Aralık 1995.

Cumhuriyet Gazetesi, “Clinton Danışmanı Ankara’da”, 19 Ağustos 1995.

Cumhuriyet Gazetesi, “Trabzonda Gemi Skandalı”, 21 Eylül 1997.

Cumhuriyet Gazetesi, “Die Welt, PKK’yı Yunanistan Eğitiyor”, 3 Aralık 1994.

Cumhuriyet Gazetesi, “Türkeş’in İddiaları”, 9 Kasım 1991.

Cumhuriyet Gazetesi, “PKK’ya destek”, 24 Mart 1994.

Cumhuriyet Gazetesi, “Ön Koşulsuz Diyalog”, 25 Mart 1996.

Cumhuriyet Gazetesi, “Simitis Türkiye’yi suçladı”, 10 Eylül 1996.

Cumhuriyet Gazetesi, “16 Günlük Bebelerin Öçleri Var”, 9 Eylül 1996.

Cumhuriyet Gazetesi, “Demirel’den Yunanistan’a Zeytin Dalı”, 12 Haziran 1994.

Daily Report, West Europe, The Integrated Workplace: A Comprehensive Approach to Developing Workspace, Foreign Broadcast Information Service, Washington, 1994.

Daily Report, West Europe, FBIS-WEU-96-065, Cyprus, The Service, 3 April 1996.

Hürriyet Gazetesi, “Yunanistan PKK ile Aşk yaşıyor”, 13 Mart 1999

Hürriyet Gazetesi, “Pangolos, 22 yıl sonra Kardak krizini anlattı: Haberi alınca başbakanlık buz kesti”, 1 Mart 2018.

Hürriyet Gazetesi, “İtiraf”, 2 Mart 1999

Hürriyet, S-300 Baskını, 28 Ağustos 1997.

Hürriyet Gazetesi, “Mısır Sahiplendi S-300 rampası yüklü gemi gitti”, 17 Haziran 1998.

Hürriyet Gazetesi, “Suriye’ye sabrımız kalmadı.” 17 Eylül 1998.

Milliyet Gazetesi, “Yeni Temelde, Yeni Diyalog”, 2 Kasım 1989

Milliyet gazetesi röportajı, “Atina’dan Apo’ya radyo önerisi”, 12 Ağustos 1991.

Milliyet Gazetesi, “Mitsotakis”, 11 Haziran 1990.

Milliyet Gazetesi, “Türk jetleri Ege’de uçacak”, 20 Temmuz 1990.

Milliyet Gazetesi, “Vasilius Bayram Yapıyor”, 27 Kasım 1992.

Milliyet Gazetesi, “Yunanistan Karşılık vermiyor.”25 Mart 1996.

Milliyet Gazetesi, Türk Bayrağına Uzanan Eller Kırılır, 16 Ağustos 1996.

Milliyet Gazetesi, “Güney Kıbrıs’ta silah Pazarlığı”, 22 Aralık 1996.

Milliyet Gazetesi, “Atina Köpürdü”, 29 Aralık 1997.

Milliyet Gazetesi, “Fener Patriği’ne Başkan Protokolü”, 11 Kasım 1992.

Milliyet Gazetesi, Albright’tan Atina’ya Uyarı, 21 Kasım 1998.

Milliyet Gazetesi, Yunanistan’a resmi boykot, 18 Mart 1999.

Milliyet Gazetesi, Prens ne Arıyor, 02 Haziran 1992.

Milliyet Gazetesi, “Demirel’in Cumhurbaşkanlığı Adaylığını Beklemiyordum”, 23 Nisan 1993.

Milliyet Gazetesi, “Fırsatçı Yunanlılar” 02 Nisan 1992.

Milliyet Gazetesi, “Kasım’da 12 mile çıkmayacağız”, 10 Haziran 1994

New York Times, East Meets East in a Visitor From Constantinople, 26 Eylül 1987.

Public Papers of The Presidents of The United States, William J. Clinton, 1996, Book I- January 1 to June 30, United States Government Printing Office, Washington, 1997.

Public Papers of The Presidents of The United States, *William J. Clinton 1993, Book II- Agust 1 To December 31, 1993*, United States Goverment Printing Office, Washington, 1994.

Public Papers of The Presidents of the United States, George Bush, 1990 Book 1-January 1 to June 30, 1990, United States Goverment Printing Office, Letter to Congressional Leaders Reporting on the Cyprus Conflict April 9, 1990, Washington 1991.

T.C. Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar 14.6.2000 Genel Müdürlüğü Sayı: B.02.0.KKG.0.10/101-67/292

TBMM, No: 2384, Kabul tarihi 6-III-1934, Resmî Gazete ile neşir ve ilanı: 12/III/1934- Sayı: 2651.

TBMM Tutanakları, Yazılı Soru Önergesi, B: 81, 1.3.1995, 0:4. Sayı: SPLD/25-2087.

BMM Meclis Tutanakları, B: 94, O:1 25,08.1992

TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 19, 45. Birleşim 14.1.1997

The Guardian newspaper, 18 February 1999.

The Western Thrace Turks Issua İn Turkish-Greek Relations: File on the Problems of Turkey, International Affairs Agency, New York, 1992.

Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Plânlama Genel Müdürlüğü, Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl Lozan (1922-1923), T.C Dışışleri Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1973.

United States Department of States, *United States Participation in The United Nations, Report by the President to the Congress for the year 1992*, Department

of State Publication, Breau Of İnternational Organization Affairs, U.S Goverment Printing Office, Washington, 1993.

İnternet Kaynakları

Agenda 2000- Volume 1, Doc/97/6, Strasbourg, 15 july 1997, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/DOC_97_6 (21.11.2020)

Avrupa Konseyi, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Loizidou- Türkiye Davası, Dava Esasları ve Karar, (40/1993/435/514), Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı özet çeviri, 18 Aralık 1996, <http://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf?library=ECHR&id=001-124295&filename=CASE%20OF%20LOIZIDOU%20v.%20TURKEY%20-%20%5BTurkish%20Translation%5D%20by%20the%20Turkish%20Ministry%20of%20Foreign%20Affairs.pdf> (01.12.2020)

Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi için bkz. https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf (10.10.2020)

Central Intelligence Agency, <https://www.cia.gov/library/center-for-the-study-of-intelligence/csi-publications/csi-studies/studies/vol53no1/fiasco-in-nairobi.html>, (12.11.2020)

Davanın AHİM orijinal metni ve duruşmalar sonuçları için bkz. <http://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-58007&filename=001-58007.pdf> (11.10.2020)

Dışışleri Bakanlığı Tarihçesi 1994, <http://diad.mfa.gov.tr/diad/tarihce/1994-2.pdf>, (10.11.2020)

Ecumenical Patriarchate, to Host High-Powered Symposium on Patmos,
http://www.rsesymposia.org/themedia/File/1150759861-athens_news-01-09-95.jpg
 (21.09.2020)

European Parliament, Helsinki European Council 10 and 11 December 1999
 Presidency Conclusions, https://www.europarl.europa.eu/summits/hel1_en.htm,
 (12.12.2020)

European Parliament, Helsinki European Council 10 and 11 December 1999
 Presidency Conclusions, https://www.europarl.europa.eu/summits/hel1_en.htm,
 (13.12.2020)

Foreign Affairs, "more than one small country; it is a big idea; a new world
 order, <https://www.foreignaffairs.com/articles/1992-03-01/what-new-world-order>
 (12.12.2019)

Former US President Bush Visits Gavdos Island,
<http://www.hri.org/news/greek/mpab/1996/96-06-18.mpab.html#02>, (21.10.2020)

Greek Orthodox, Ecumenical Patriarch,
https://www.greekorthodox.org.au/?page_id=3674, (5.1. 2019)

Katlamak, <https://www.etimolojiturkce.com/arama/katlamak> (21.12.2020)

Kıbrıs Meselesinin Tarihçesi, BM Müzakerelerinin Başlangıcı
http://www.mfa.gov.tr/kibris-meselesinin-tarihcesi_-bm-muzakerelerinin-baslangici.tr.mfa (09.09.2020)

Montevideo Convention on the Rights and Duties of States,
<https://www.jus.uio.no/english/services/library/treaties/01/1-02/rights-duties-states.xml>, (01.01.2019)

Official Journal of the European Communities: Debates of the European Parliament, Office for Official Publications of the European Communities, <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/5ca5daeb-a627-442f-b881-d33ede35ad55>, S. 66. (21.10.2020)

Rus üretici firma Almaz'ın ürettiği S-300 Füze Sistemi için bkz. <https://www.savunmasanayi.org/s-300-fuze-sistemi/> (11.16.2020)

Serdar, İskender, “Neorealizm, Neoliberalizm, Konstruktivizm ve İngiliz Okulu Modellerinde Uluslararası Sistemsel Değişiklere Bakış”, Cilt:1, Sayı:1, www.jemsos.com, (06.06.2016), s. 5.

TBMM tutanakları, B:46, <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d19/c005/b046/tbmm190050460136.pdf>, (10.03.1992)

Türk Dil Kurumu Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/>, (01.06.2019)

Türkiye Cumhuriyet Dışişleri Bakanlığı, Kıbrıs Meselesini Tarihçesi, BM müzakerelerinin Başlangıcı, http://www.mfa.gov.tr/kibris-meselesinin-tarihcesi_-bm-muzakerelerinin-baslangici.tr.mfa (21.11.2020)

Türkiye Cumhuriyeti, Dışişleri Bakanlığı, Son Gelişmeler, <http://www.mfa.gov.tr/ege-sorunu-ile-ilgili-son-gelistmeler.tr.mfa>, (22.11.2020)

UNSCR, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1092> (11.10.2020)

United Nations Security Council, Resolution 649, 12 March 1990, <http://unscr.com/en/resolutions/649>, (15.04.2020)

United Nations, Security Council Resolution 774,
<http://unscr.com/en/resolutions/doc/774>, (20.05.2020)

11 Aralık 1991 tarihli 716 Sayılı BM Güvenlik Konseyi kararı,
<http://unscr.com/en/resolutions/716>, (10.05.2020)

10 Nisan 1992 tarihli 750 Sayılı BM Güvenlik Konseyi kararı.
<http://unscr.com/en/resolutions/750>, (10.05.2020)

26 Ağustos 1992 tarihli 774 Sayılı BM kararı,
<http://unscr.com/en/resolutions/774>, (10.05.2020)